

СЛАВА УКРАЇНІ! ГЕРОЯМ СЛАВА!

АНАЛІТИК
АУДИТОРСЬКА ФІРМА

ЕКОНОМІКА ФІНАНСИ ПРАВО

ЩОМІСЯЧНИЙ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНИЙ ЖУРНАЛ

№ 3'2025

(видається з 1994 року)

ISSN 2786-5517 (Online), ISSN 2409-1944 (Print)

<https://doi.org/10.37634/efp.2025.3>

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата з економічних і юридичних наук

Наказ Міністерства освіти і науки України від 02 липня 2020 р. № 886 (економічні науки).

Наказ Міністерства освіти і науки України від 24 вересня 2020 р. № 1188 (юридичні науки).

Рішення Аудиторської палати України від 21.12.2017 р. № 353/10 (облік та аудит).

Реєстраційне свідоцтво КВ № 21620-11520ПР від 12 жовтня 2015 р.

Журналу присвоєно міжнародний ідентифікаційний номер ISSN 2409-1944 та включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus.

Префікс doi журналу: 10.37634/efp.

Засновники:

Аудиторська фірма "Аналітик" спільно з Національною академією внутрішніх справ України

Статті обов'язково проходять

відбір, внутрішнє і зовнішнє рецензування

Рекомендовано до друку та до поширення через мережу Інтернет Вченою радою Національної академії внутрішніх справ України (Протокол № 3 від 19 березня 2025 р.).

Повний або частковий передрук матеріалів журналу допускається лише за згодою редакції.

Відповідальність за добір і викладення фактів несуть автори. За зміст та достовірність реклами несе відповідальність рекламодавець.

Підписано до друку 31.03.2025

Формат 60×84/8

Наклад – 250 прим.

Адреса редакції: вул. Хрещатик, 44, м. Київ, 01001

Телефони: (050) 735-43-41, (096) 221-88-61

Факс: (044) 278-05-88

E-mail: efp.redaktor@gmail.com

Сайт: www.efp.in.ua

Суб'єкт видавничої справи

© "Аналітик", 2025
© "Економіка. Фінанси. Право",
2025

Типографія: ТОВ "Міжнародний бізнес центр"

GLORY TO UKRAINE! GLORY TO THE HEROES!

АНАЛІТИК
АУДИТОРСЬКА ФІРМА

ECONOMICS FINANCES LAW

MONTHLY INFORMATIONAL AND ANALYTICAL JOURNAL

№ 3'2025

(issued from 1994)

ISSN 2786-5517 (Online), ISSN 2409-1944 (Print)

<https://doi.org/10.37634/efp.2025.3>

Journal is included in the list of scientific professional editions of Ukraine, which can be published results of dissertations for the degree of doctor and candidate (PhD).

Order of Ministry of Education and Science of Ukraine № 886 of July 02, 2020 (economic sciences).

Order of Ministry of Education and Science of Ukraine № 1188 on September 24, 2020 (legal sciences).

Order of Audit Chamber of Ukraine № 353/10 on December 21, 2017 (accounting and audit).

Registration Certificate – KV № 21620-11520PR on October 12, 2015.

Journal is awarded the international identification number ISSN 2409-1944 and included in the international Scientometrics base Index Copernicus.

Journal's DOI: 10.37634/efp.

Founders:

Audit firm "Analytik" jointly with the National Academy of Internal Affairs of Ukraine

The papers must pass

selection, internal and external review

Recommended for publication and dissemination through the Internet by the Academic Council of the National Academy of Internal Affairs of Ukraine (Protocol № 3 of March 19, 2025). Full or partial reprint of the

materials of the journal is allowed only with the consent of the editorial office.

The authors are responsible for the selection and presentation of the facts. The content and authenticity of the advertisement is the responsibility of the advertiser.

Signed for print 31.03.2025

Format 60×84/8

Publication – 250 copies

Address of the editorial office:

Khreshchatyk str., 44, Kyiv, 01001

Phones: (050) 735-43-41, (096) 221-88-61

Fax: (044) 278-05-88

E-mail: efp.redaktor@gmail.com

Web: www.efp.in.ua

*The subject of
publishing*

© "Analytik", 2025
© "Economics. Finances. Law",
2025

Typography: LLC "International Business
Center"

РЕДКОЛЕГІЯ

Головний редактор

Валентина Левченко, д.е.н., член Ради нагляду за аудиторською діяльністю Органу суспільного нагляду за аудиторською діяльністю, директор ВПГО «Спілка аудиторів України» (Україна)

Шеф-редактор

Володимир Головач, к.ю.н., голова правління ПрАТ «Аудиторська фірма "Аналітик"»; Заслужений юрист України (Україна)

Заступник головного редактора

Тетяна Головач, д.е.н., професор, аудитор, заступник директора з наукової роботи Інституту аудиту (Україна)

Учасники редколегії

Антон Бойко, к.е.н., доцент кафедри економічної кібернетики, Сумський державний університет (Україна)

Олена Величко, к.е.н., доцент кафедри міжнародних фінансів, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана (Україна)

Анатолій Герасимович, д.е.н., професор, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана (Україна)

Тетяна Гільорме, д.е.н., доцент, начальник відділу міжнародних проєктів, професор кафедри економіки, підприємництва та управління підприємствами, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара (Україна)

Любомира Кіндратська, д.е.н., професор, професор кафедри податкового менеджменту та фінансового моніторингу, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана (Україна)

Ірина Криштопа, д.е.н., професор, професор кафедри обліку і оподаткування, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана (Україна)

Юрій Манцевич, д.е.н., доцент, вчений секретар, Державне підприємство «Науково-дослідний і проєктний інститут містобудування» (Україна)

Олена Петрик, д.е.н., професор, завідувачка кафедри аудиту, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана (Україна)

Петер Плавчин, доктор наук, проф. інж., ректор Академії Данубіус (Словацька Республіка)

Свєтліана Полякова, к.е.н., доцент кафедри фінансів та банківської справи, проректор з науково-педагогічної роботи (навчальний процес). Вищий навчальний заклад «Міжнародний технологічний університет «Миколаївська політехніка» (Україна)

Олена Попишняк, д.е.н., професор, професор кафедри організації виробництва, бізнесу та менеджменту, Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка (Україна)

Юлія Слободяник, д.е.н., професор, професор кафедри аудиту, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана (Україна)

Евангелос Сіскос, д.е.н., професор, Університет Західної Македонії (Ресія)

Сергій Ткаченко, д.е.н., професор, ректор, Вищий навчальний заклад "Міжнародний технологічний університет «Миколаївська політехніка»"; академік Академії економічних наук України (Україна)

Віктор Тринчук, к.е.н., доцент, професор кафедри фінансових ринків, Університет державної фіскальної служби України (Україна)

Людмила Чижєвська, д.е.н., професор, професор кафедри інформаційних систем в управлінні та обліку, Державний університет «Житомирська політехніка» (Україна)

Гульнара Балгімбаєва, к.ю.н., зав. кафедри конституційного та міжнародного права, Карагандинський державний університет ім. Е.А. Букетова (Казхстан)

Олександр Бригінєв, д.ю.н., професор, Хмельницький університет управління та права ім. Леоніда Юзькова; член Союзу юристів України (Україна)

Віктор Василичук, д.ю.н., професор, професор кафедри оперативно-розшукової діяльності, Національна академія внутрішніх справ; Заслужений юрист України, полковник поліції (Україна)

Сергій Конstantінов, д.ю.н., професор, зав. кафедри адміністративної діяльності, Національна академія внутрішніх справ (Україна)

Ігор Озерський, д.ю.н., професор, професор кафедри цивільного та кримінального права і процесу, Чорноморський національний університет імені Петра Могили; академік Національної академії наук вищої освіти України (Україна)

Малгожата Скоржевська-Амберг, доктор філософії, адвокат, кафедра теорії, філософії та історії права, юридичний коледж, Університет Козмінського (Польща)

Юрій Фрицький, д.ю.н., професор, професор кафедри конституційного, адміністративного права та соціально-гуманітарних дисциплін, Інститут права та суспільних відносин Університету «Україна»; Заслужений юрист України. Член Центральної виборчої комісії (Україна)

Анатолій Яровий, к.ю.н., доцент; суддя у відставці; член міжнародної поліцейської асоціації (українська секція) (Україна)

Комітет консультантів і мовних редакторів

Марі-Франс Кенуй-Казаль, доктор філософії з гуманітарних наук (Франція)

Лєся Поповєвська-Демченко (Україна-Франція) – відповідальний редактор

Анна Туманян (Україна) – випусковий редактор

EDITORIAL BOARD

Editors-in-chief

Valentyna Levchenko, Doctor of Economics, member of the Supervisory Board for audit activity of the Authority public oversight for audit activity, Director of the All-Ukrainian Professional Non-Governmental Organization "Union of Auditors of Ukraine" (Ukraine)

Volodymyr Holovach, PhD in Legal Sciences, Head of the Board of the Audit Firm "Analytik"; Honored Lawyer of Ukraine (Ukraine)

Deputy Editor-in-Chief

Tetiana Holovach, Doctor of Economics, Professor, auditor, deputy director for scientific work of the Institute of Audit (Ukraine)

Members of the editorial board

Anton Boiko, PhD in Economics, Associate Professor of Economic Cybernetics department, Sumy State University (Ukraine)

Olena Velychko, PhD in Economics, Associate Professor of International Finances department, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman (Ukraine)

Anatolii Herasymovych, Doctor of Economics, Professor, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman (Ukraine)

Tetiana Hilorme, Doctor of Economics, Associate Professor, Head of the department of international projects, Professor of the Department of Economics, Entrepreneurship and Enterprise Management, Oles Honchar Dnipro National University (Ukraine)

Liubomyra Kindratska, Doctor of Economics, Professor, Professor of the Department of Tax Management and Financial Monitoring, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman (Ukraine)

Iryna Kryshstopa, Doctor of Economics, Professor, Professor of Accounting and Taxation department, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman (Ukraine)

Yurii Mantsevych, Doctor of Economics, Associate Professor, Scientific Secretary, State Enterprise "Research and Design Institute of Urban Development" (Ukraine)

Olena Petryk, Doctor of Economics, Professor, Head of the auditing department, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman (Ukraine)

Peter Plavcan, Dr.h.c., prof. Ing., Rector, Vysoka skola Danubius (Slovakia)

Yevheniia Poliakova, PhD in Economics, Associate Professor of Finances and Banking department, vice-rector for scientific and pedagogical work, Higher Educational Institution «International Technology University "Mykolaiv Polytechnic"» (Ukraine)

Olena Potyshniak, Doctor of Economics, Professor, Professor of the Organization of Production, Business and Management department, Kharkiv Petro Vasylenko National Technical University of Agriculture (Ukraine)

Yuliia Slobodnyak, Doctor of Economics, Professor, Professor of the auditing department, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman (Ukraine)

Evangelos Siskos, Doctor of Economics, Professor, University of Western Macedonia (Greece)

Serhii Tkachenko, Doctor of Economics, Professor, Rector, Higher Educational Institution «International Technology University "Mykolaiv Polytechnic"»; academician of Academy of Economic Sciences of Ukraine (Ukraine)

Viktor Trynchuk, PhD in Economics, Associate Professor, Professor of Financial Markets department, University of the State Fiscal Service of Ukraine (Ukraine)

Liudmyla Chyzhevska, Doctor of Economics, Professor, Professor of Information Systems in Management and Accounting department, State University "Zhytomyr Polytechnic" (Ukraine)

Gulnara Baigimbekova, PhD in Legal Sciences, Head of the constitutional and international law department, Karagandy State University named after E.A. Buketov (Kazakhstan)

Oleksandr Bryhinets, Doctor of Legal Sciences, Professor, Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law; member of the Union of Lawyers of Ukraine (Ukraine)

Viktor Vasylchuk, Doctor of Legal Sciences, Professor, Professor of the Operational and Investigating department, National Academy of Internal Affairs; Honored Lawyer of Ukraine, colonel of the Police (Ukraine)

Serhii Konstantinov, Doctor of Legal Sciences, Professor, Head of the Administrative Activity department, National Academy of Internal Affairs (Ukraine)

Ihor Ozerskyi, Doctor of Legal Sciences, Professor, Professor of the Civil and Criminal Law and Process department, Petro Mohyla Black Sea National University; academician of the National Academy of Sciences of Higher Education of Ukraine (Ukraine)

Malgorzata Skorzevska-Amberg, PhD, DSc, Theory, Philosophy and History of Law department, College of Law, Kozminski University (Poland)

Yurii Frytskyi, Doctor of Legal Sciences, Professor, Professor of the Constitutional, Administrative Law and Social and Humanitarian disciplines department, Law and Public Relations Institute of the "Ukraine" University; Honored Lawyer of Ukraine, member of the Central Election Commission (Ukraine)

Anatolii Yarovyi, PhD in Legal Sciences; retired judge; member of the International Police Association (Ukrainian section) (Ukraine)

Committee of consultants and language editors

Marie-France Quenouille (Cazals), PhD in Human Science (France)

Lesia Popovetska-Demchenko (Ukraine-France) – Managing editor

Anna Tumanian (Ukraine) – Issue Editor

ЗМІСТ

<i>КРУПКА М.І., КУЛЬЧИЦЬКИЙ М.І., ДЕМЧИШАК Н.Б., НИКИТЮК М.В., КОВАЛЕНКО О.В.</i> Податкова політика України: проблеми та виклики в умовах воєнного стану	8
<i>МАСЛЮК В.П.</i> Економічна безпека підприємства: еволюція концепції та систематизація наукових підходів до визначення	15
<i>РЕМЕЗ О.С.</i> Характеристика підходів до формування системи безпеки на підприємствах	20
<i>МИХАЛЬЧЕНКО О.А.</i> Інноваційно-інвестиційне забезпечення діяльності аеропортів в умовах трансформацій національної економіки	25
<i>ЯКУБОВ Я.В.</i> Теоретична сутність бюджетно-податкової безпеки економіки України та її роль в сучасних умовах	31
<i>ЗАХАРКІВ В.Т.</i> Особливості обліку та оподаткування операцій з криптовалютою	37
<i>КОЛЕСОВ К.І.</i> Особливості інвестиційної привабливості промислових підприємств	43
<i>ТАРЛОПОВ І.О.</i> Вплив війни на розвиток ринку освітніх послуг України	47
<i>ДЕМЧЕНКО М.Ю.</i> Вплив міжнародних стандартів фінансового моніторингу на регулювання офшорних компаній	53
<i>БРИГІНЕЦЬ О.О.</i> Право на цивільну вогнепальну зброю як гарантія конституційного права на захист життя та здоров'я особи (вітчизняний та зарубіжний досвід)	58
<i>БУХАНЕВИЧ О.М., ГАВРІК Р.О., ГАЛУС О.О.</i> Особливості реалізації права на цивільну вогнепальну зброю відповідно до законодавства Чеської республіки	61
<i>ЛІХОТА О.В.</i> Законодавче забезпечення інформаційної політики США	65
<i>БУЛКОТ Г.В., БУГАЙ Н.О., ІВАНОВА Л.І.</i> Внутрішній аудит в умовах сталого розвитку: концептуальні засади та глобалізаційний вибір	69
<i>ШЕРЕМЕТЬЄВА О.Ю.</i> Специфіка міжнародно-правового статусу та особливості долара США як ключової резервної валюти	76
<i>РЯБОКІНЬ М.В., КОТУХ Є.В., НІКОЛАЄВСЬКИЙ Д.С. ЄФІМЕНКО Ю.О.</i> Правове регулювання токенизації реальних активів: перспективи розвитку законодавства України про віртуальні активи	84
<i>ЛЕОНТОВИЧ С.П., СОТНИК В.В.</i> Необхідність формування збалансованого портфеля проектів під час управління у сфері оборони	93
<i>КЕЄР О.Ю.</i> Міжнародні стандарти кримінально-правової охорони міжнародного правопорядку	97

<i>ЛЯЩЕНКО А.М.</i> Критерії визначення поняття «агресивна війна» як сучасного глобалізаційного явища	101
<i>ЧЕРЕДНІЧЕНКО С.В.</i> Валютний ринок України в категоріях післявоєнного відновлення національної економіки та реалізації її зовнішньоекономічного потенціалу	104
<i>АВРАМЧУК Л.А., СОЛОШЕНКО К.Г.</i> Кредитний ринок України в умовах війни: виклики, ризики та шляхи відновлення	110
<i>МЕЛЬНИК О.Г., ЯКИМЕЦЬ Д.-І.І.</i> Особливості в управлінні ризиками зовнішньоекономічної діяльності підприємств в умовах євроінтеграції	114
<i>АБДУЛЛАЄВ Е.Б.</i> Протидія воєнним злочинам згідно з Женевською конвенцією про захист цивільного населення під час війни та додатковими протоколами до неї в умовах сьогодення	118

CONTENTS

M. KRUPKA, M. KULCHYTSKYI, N. DEMCHYSHAK, M. NYKYTIUK, O. KOVALENKO. Tax policy of Ukraine: problems and challenges in the conditions of martial law	8
V. MASLIUK. Economic security of the enterprise: evolution of the concept and systematization of scientific approaches to definition	15
O. REMEZ. Characteristics of approaches to the formation of security systems at enterprises	20
O. MYKHALCHENKO. Innovative-investment support for the operation of airports in the conditions of transformations of the national economy	25
Y. YAKUBOV. The theoretical essence of budget and tax security of the Ukraine economy and its role in modern conditions	31
V. ZAKHARKIV. Specifics of accounting and taxation of cryptocurrency transactions	37
K. KOLESOV. Features of investment attractiveness of industrial enterprises	43
I. TARLOPOV. The impact of war on the development of the educational services market in Ukraine	47
M. DEMCHENKO. The impact of international financial monitoring standards on the regulation of offshore companies	53
O. BRYHINETS. The right to a civilian firearms as a guarantee of the constitutional right to protection of life and health of a person (domestic and foreign experience)	58
O. BUKHANEVYCH, R. HAVRIK, O. HALUS. Features of the exercise of the right to a civilian firearms in accordance with the legislation of the Czech republic	61
O. LIKHOTA. Legislative support of the US information policy	65
H. BULKOT, N. BUHAI, L. IVANOVA. Internal audit in the context of sustainable development: conceptual principles and globalization choice	69
O. SHEREMETIEVA. Specificity of the international legal status and characteristics of the US dollar as a key reserve currency	76
M. RIABOKIN, Y. KOTUKH, D. NIKOLAIEVSKYI, Y. YEFIMENKO. Legal regulation of real asset tokenization: prospects for the development of Ukrainian legislation on virtual assets	84
S. LEONTOVYCH, V. SOTNYK. The need to create a balanced project portfolio during defense management	93
O. KEIER. International criminal protection standards international law enforcement	97

A. LIASHCHENKO. Criteria for defining the concept of "aggressive war" as a modern globalization phenomenon	101
S. CHEREDNICHENKO. Foreign exchange market of Ukraine in the categories of post-war renewal of the national economy and implementation of its external economic potential	104
L. AVRAMCHUK, K. SOLOSHENKO. Ukraine's credit market in war conditions: challenges, risks and ways of recovery	110
O. MELNYK, D.-I. YAKYMETS. Features of risk management of foreign economic activities of enterprises in the conditions of European integration	114
E. ABDULLAIEV. Combating war crimes in accordance with the Geneva convention relative to the protection of civilian persons in time of war and its additional protocols in the current situation	118

Михайло Іванович КРУПКА

д.е.н., професор, зав. кафедри, Львівський національний університет імені І. Франка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8775-1397>

e-mail: mkrupka@ukr.net

Мирослав Іванович КУЛЬЧИЦЬКИЙ

д.е.н., професор, Львівський національний університет імені І. Франка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8747-8677>

e-mail: myroslav.kulchytskyu@lnu.edu.ua

Назар Богданович ДЕМЧИШАК

д.е.н., професор, Львівський національний університет імені І. Франка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6852-7405>

e-mail: nazar_dem@ukr.net

Микола Вікторович НИКИТЮК

здобувач, Львівський національний університет імені І. Франка

ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-4366-6905>

Олександра Вікторівна КОВАЛЕНКО

к.е.н., Львівський національний університет імені І. Франка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5418-8454>

ПОДАТКОВА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ ТА ВИКЛИКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Податкова політика є важливим інструментом державного регулювання економіки, проте в Україні вона характеризується нестабільністю, особливо в умовах воєнного стану. У статті досліджено проблеми та виклики податкової політики України, її вплив на економіку та можливі стратегічні напрями вдосконалення. Проаналізовано наукові підходи до податкової політики, зокрема фіскальні заходи в період невизначеності та криз. Оцінено показники фіскальної ефективності податкової політики та вплив податкового навантаження на капітальні інвестиції і динаміку кількості суб'єктів господарювання в Україні.

Ключові слова: податкова політика, податкові надходження бюджету, фіскальна ефективність, податковий фінансовий контроль, податкове навантаження, воєнний стан, сталий розвиток

ВСТУП

Податкова політика як складник державної фінансової політики забезпечує фінансову основу для виконання урядом в Україні покладених на нього функцій, а також є механізмом регулювання ринкових відносин через участь влади в управлінні та формуванні сучасних суспільних цінностей. На жаль, податкову політику в Україні неможна назвати послідовною та узгодженою, вона не завжди мала позитивні наслідки для розвитку національної економіки країни, призводила до протестів у суспільстві та часто не забезпечувала достатніх надходжень до бюджетів країни.

Відтак, нестабільність правового регулювання податкової політики, проблеми складного адміністрування, недотримання принципів соціально-економічної справедливості у податковій сфері та розподілі податкового навантаження, низький рівень податкової дисципліни свідчать про недостатню результативність податкової системи, що стримує стале економічне зростання країни. В цих умовах проблематика підвищення соціально-економічних результатів державної податкової політики є актуальною для вивчення як науковцями, так і практиками в період трансформаційних змін та викликів сьогодення.

Дослідженню проблем формування та реалізації податкової політики в Україні, зокрема в умовах викликів війни, присвячено праці багатьох українських вчених. Так, А. Соколовська дослідила податкову політику Ук-

раїни впродовж 2014–2019 рр. та звернула увагу на непослідовність окремих рішень у податковій сфері, а також неузгодженість цілей і завдань податкової політики держави в цьому періоді [14]. І. Чугунов та В. Макогон проаналізували фіскальну політику України в умовах невизначеності, зокрема з часу повномасштабного вторгнення та пропонують стратегічні пріоритети бюджетно-податкової політики України на майбутнє [15].

У статті Н. Воротіної зосереджено увагу на системі бюджетних відносин в Україні в умовах воєнного стану [1]. В. Горин, П. Була, В. Чорноус [3], Н. Головай [2], висвітлюють особливості та практичні аспекти формування податкової політики України в умовах воєнного стану, передусім в частині податкових новацій першого етапу повномасштабної війни та в період подальших змін. Н. Коваль, О. Подоляничук, Н. Гудзенко [6], В. Іваненко, С. Лайчук, Г. Хоменко [5] досліджують податкову політику суб'єктів господарювання України в умовах викликів війни. Вплив податкової політики на параметри соціально-економічного розвитку держави та суспільства аналізують також Д. Кривонос [8], В. Шведун і О. Воробійов [16], Н. Котвицька, О. Романенко [7], А. Дуб, Т. Мединська [4].

МЕТА статті – аналіз податкової політики України в часі військового стану та оцінювання її ефективності.

МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ

Методологічною основою дослідження стали праці

вітчизняних та зарубіжних науковців, присвячені питанням податкової політики, її впливу на економічну стабільність та механізмів оцінювання ефективності фіскальних заходів в умовах кризових явищ.

У дослідженні застосовано загальнонаукові методи, зокрема аналіз і синтез, теоретичне узагальнення та наукове абстрагування. Також застосовано табличні та графічні методи для візуалізації динаміки податкових надходжень, оцінювання фіскальної ефективності та їхнього впливу на макроекономічні показники в умовах воєнного стану. Оцінювання впливу податкового навантаження на показники роботи суб'єктів господарювання проведено за допомогою методів кореляційного аналізу.

РЕЗУЛЬТАТИ

Податкова політика держави як інструмент її економічної політики, з одного боку, забезпечує формування фінансової бази держави, а з іншого – сприяє або навпаки перешкоджає активній бізнесовій діяльності суб'єктів господарювання. У міжнародній практиці збалансована податкова політика сприяє розвитку підприємництва, науково-технічного прогресу, інвестицій та стримує інфляцію. Ефективна податкова політика гарантує бюджетні надходження та впливає на бізнес. Водночас податкова система може здійснювати значний вплив на платників податків, які зацікавлені у зниженні податкового тиску і можуть впливати на державну політику у сфері податків через вибори та зміну політичних сил, які очолюють державу в той чи інший період.

Функціонування господарської системи України нині відбувається під впливом численних деструктивних чинників, зокрема викликів воєнного стану, геополітичних зовнішніх загроз, політичної нестабільності, енергетичної кризи, зниження курсу української гривні, високі значення індексу споживчих цін тощо. Зазначене вище вимагає від уряду формування значних бюджетних ресурсів для фінансування витрат і протистояння зовнішньому агресору. Податки відіграють ключову роль у формуванні бюджетів, тому уряд змушений постійно шукати шляхи їх збільшення та покращувати фіскальну систему. Водночас податки повинні забезпечувати державу фінансовими ресурсами, підтримувати підприємство та підвищувати якість життя громадян.

В умовах сучасних трансформацій податкова політика та система оподаткування справляє вирішальний вплив на залучення необхідних обсягів інвестиційних ресурсів у країну (формує податкову конкурентоспроможність), значно визначає доходи зведеного бюджету та стимулює підприємства нарощувати масштаби основної діяльності. Головне завдання податкової політики – наповнення бюджету, що потребує оцінювання її фіскальної функції. Податкові надходження до повномасштабного вторгнення були основним джерелом доходів зведеного бюджету України.

Одним із важливих аспектів, що характеризує ефективність податкової політики держави, є її фіскальна достатність. Необхідно зазначити, що впродовж 2017-2024 рр. в Україні спостерігався відчутний дефіцит бюджету (рис. 1). Особливо великих розмірів від'ємне сальдо доходів та витрат Зведеного бюджету досягнуло у воєнні роки, що спричинено високими видатками для військових потреб і паралельним зниженням показників економічного розвитку, зокрема, підприємницької ак-

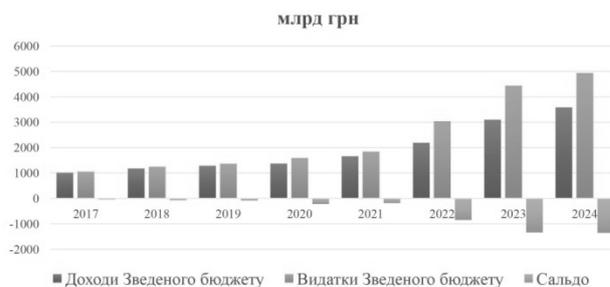

Рис. 1. Динаміка бюджетних показників (розраховано авторами за [11; 12])

тивності, що пов'язано з виїздом за кордон значної кількості працездатного населення країни, втратами територій внаслідок окупації рф.

Розглянемо декілька показників, за допомогою яких можна оцінити фіскальну ефективність податкової політики. Перший аналізований показник: *Рівень концентрації податкових надходжень в доходах Зведеного бюджету* ($P_{\text{кнп}}$), який розраховують шляхом ділення суми податкових надходжень на загальну суму доходів Зведеного бюджету і виражають у відсотках:

$$P_{\text{кнп}} = \frac{\sum \text{ПН}}{\sum \text{Доходів Зведеного бюджету}} \cdot 100\%, \quad (1)$$

Отже, чим вище в країні зазначений коефіцієнт, тим більш ефективно податкова політика забезпечує акумуляцію доходів бюджету.

Наступний показник: *Коефіцієнт покриття податковими надходженнями витрат Зведеного бюджету* ($K_{\text{пнпв}}$), який розраховують як відношення суми податкових надходжень до суми витрат Зведеного бюджету та виражають у відсотках:

$$K_{\text{пнпв}} = \frac{\sum \text{ПН}}{\sum \text{Витратів Зведеного бюджету}} \cdot 100\%, \quad (2)$$

Зазначений коефіцієнт показує, наскільки податкова політика забезпечує стратегію дотримання податковою системою країни принципу фіскальної достатності в умовах сьогодення.

Розрахунок зазначених коефіцієнтів подано у табл. 1.

Результати розрахунку отриманих коефіцієнтів впродовж 2017-2021 рр. свідчать про зростання результативності податкової системи. Доволі висока частка податкових надходжень у загальних доходах Зведеного бюджету України у довоєнний час (81,45 – 87,46%) та відповідно високий рівень забезпечення витрат бюджету за рахунок податкових надходжень (71,25 – 79,9%) (рис. 2) є цьому підтвердженням.

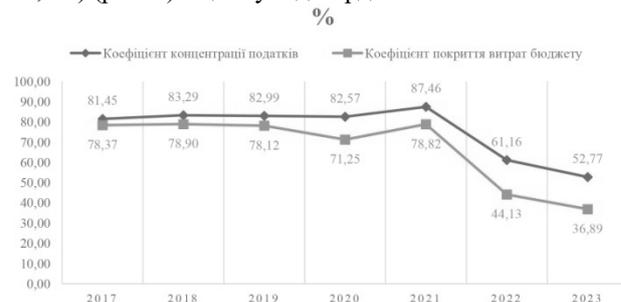

Рис. 2. Динаміка показників фіскальної ефективності податкової політики України (розраховано та побудовано авторами за [9-12])

Натомість у 2022 р. і 2023 р. спостерігалось різке падіння розрахованих коефіцієнтів, що стало наслідком війни. Так, внаслідок війни у 2023 р. податкові надходження в Україні скоротилися до 52,77 % через втрату фіскального потенціалу. У 2023 р. питома вага неподаткових надходжень до зведеного бюджету становила 37,23 %, тобто зросла майже на 21 в.п. порівняно з 2021 р. та частково перекрыла втрату податкових надходжень. Водночас з лютого 2022 р. вітчизняні бюджети частково наповнюються за рахунок допомоги окремих держав та міжнародних організацій, яка склала 21,91 % у 2022 р. та 16,22 % – у 2023 р. Серед податків найбільш фіскально значущими у 2023 р. були ПДВ (19,71 %), ПДФО (16%), акцизний податок (5,66) та податок на прибуток підприємств (5,13%) (рис. 3).

Рис. 3. Структура доходів Зведеного бюджету України у 2023 р. (розраховано та побудовано авторами за [9-12])

Водночас у воєнний стан став дещо обмеженим податковий фінансовий контроль, що зменшує фіскальну ефективність податкової політики. Так, наприклад, ДПС в перший місяць війни не проводила жодної перевірки, а далі поступово поверталась до їх здійснення стосовно все ширшого кола суб'єктів господарювання. З огляду на надзвичайну вагу наслідків російсько-українського конфлікту навіть впродовж 2024 р. ДПС не проводила перевірки I та II груп платників єдиного податку (ЄП) (до 1 грудня 2024 р.), а також для бізнесу на тимчасово окупованих територіях України чи територіях, де ведуться бойові дії.

Загалом тривалий час податкову політику України було зосереджено на фіскальних завданнях, що призвело до зниження ефективності діяльності вітчизняних підприємств, погіршення інвестиційного середовища та зменшення промислового потенціалу. Попри це, в умовах війни держава зберегла соціальні виплати та оплату праці для бюджетників, але через високу інфляцію реальний розмір цих виплат зменшився вдвічі, а країна почала суттєво залежати від допомоги ЄС та США. Зважаючи на зазначене, сьогодні перед Урядом України стоїть низка проблем, які потребують вирішення у най-

ближчому часі, зокрема: активація стимулюючої функції обов'язкових платежів та спрямування політики у сфері оподаткування на збереження фіскальної спроможності податкової системи України. Важливою довго терміновою метою модернізації вітчизняної податкової політики є її трансформація від переважання фіскальної функції до домінування регулюючої з метою забезпечення зростання темпів сталого розвитку країни.

В умовах воєнного стану господарська система потребує підтримки держави, але її можливості обмежені через зменшення податкових надходжень. Ефективне справляння податків є основою стабільних публічних фінансів, особливо під час війни та в період повного відновлення економіки України, тому важливо знайти нові податкові джерела для зміцнення бюджетів територіальних громад і вирішення місцевих проблем. Фінансова децентралізація передала громадам повноваження і частину податків, але вони все ще залежать від державного бюджету, що потребує посилення автономії. Крім цього, уряд має створити механізм фінансової підтримки громад, постраждалих від війни, із залученням міжнародної допомоги. Значимо, що така ситуація у подальшому сприятиме зростанню залежності великої кількості територіальних громад від централізованого фінансування.

Важливим показником ефективності податкової політики, який характеризує сукупний вплив податків на економіку країни загалом чи на окремих суб'єктів підприємницької діяльності, є рівень податкового навантаження [10]. Традиційно показником виміру податкового навантаження у країні є частка створюваного продукту в державі, що перерозподіляється через податки і збори [13]:

$$\text{Податкове навантаження} = \frac{\text{Податкові надходження}}{\text{ВВП}} \cdot 100\% \quad (3)$$

Відповідно до наведеної формули розрахуємо рівень податкового навантаження з урахуванням ЄСВ та без нього, а також податкове навантаження з податку на прибуток підприємств (рис. 4).

Рис. 4. Динаміка рівня податкового навантаження в Україні (розраховано та побудовано авторами за даними [10])

Таблиця 1 – Показники фіскальної ефективності податкової політики, млрд грн (складено та розраховано авторами на основі [9-12])

Показники	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Доходи Зведеного бюджету	1016,78	1184,27	1289,77	1376,66	1662,24	2196,27	3104,3
Видатки Зведеного бюджету	1056,759	1250,173	1370,113	1595,289	1844,377	3043,499	4440,94
Податкові надходження	828,16	986,35	1070,32	1136,69	1453,8	1343,23	1638,08
Рівень концентрації податкових надходжень, %	81,45	83,29	82,99	82,57	87,46	61,16	52,77
Коефіцієнт покриття податками видатків, %	78,37	78,90	78,12	71,25	78,82	44,13	36,89

Показники рівня податкового навантаження показують достатньо стабільну динаміку, незважаючи на численні зміни податкової політики у воєнні роки. Так, від початку повномасштабного вторгнення для того щоб підтримати ділову активність, держава проводила стимулюючу податкову політику, знижуючи податки.

У контексті сказаного зазначимо, що впродовж періоду з 1 квітня 2022 р. до 1 серпня 2023 р. фізичним особам підприємцям (ФОП) – платникам ЄП I та II груп дозволено не сплачувати ЄП, а також платники ЄП III групи мали право перейти на оподаткування ЄП за ставкою 2 %. За результатами реалізації меморандуму з ЄС пільги скасовано, а розміри ставок ЄП для I і II груп та 5% податку для III групи ФОПів повернули.

Надзвичайно важливим моментом є те, що з 1 січня 2025 р. для ФОПів, які є платниками ЄП (окрім електронних резидентів), додатково запроваджено обов'язкову сплату військового збору. Передбачено, що він буде стягуватись до скасування або припинення дії воєнного стану.

Стосовно змін з оподаткування військовим збором, то впроваджено:

– для II, III, IV груп платників ЄП – 10% від розміру мінімальної заробітної плати, яку встановлено на 1 січня поточного року (у 2025 р. мінімальна заробітна плата 8000 грн на місяць);

– для III групи платників ЄП – 1% від доходу, визначеного згідно зі статтею ПКУ. Збільшено військовий збір для усіх найманих працівників з 1,5 % до 5 % від отриманого доходу.

На наш погляд, в оцінюванні ефективності податкової політики в контексті реалізації нею регулюючої функції доцільно також розрахувати коефіцієнт еластичності податкових надходжень ($K_{\text{ем}}$). Його розраховують як відношення відсоткової зміни податкових надходжень до відсоткової зміни ВВП [1, с.98-99]:

$$K_{\text{ем}} = \frac{\Delta \text{ПН}}{\Delta \text{ВВП}}, \quad (4)$$

Оптимальне значення цього коефіцієнта повинно дорівнювати «1».

Відчутне стрибкоподібне коливання коефіцієнта еластичності податків (табл. 2, рис. 5) свідчить про нестабільність податкової політики держави та її регулюючого впливу на економіку. Отримані результати розрахунку цього коефіцієнта показують дуже нестабільні тенденції впродовж 2019-2023 рр., тоді як до цього часу (зокрема у 2017-2018 рр.) еластичність податків була близькою до нормативного значення.

Рис. 5. Динаміка коефіцієнта еластичності податків (розраховано та побудовано авторами за даними [10])

Для глибшого дослідження регулюючого впливу податків на інвестиційну та підприємницьку активність здійснимо за допомогою кореляційного аналізу пошук взаємозв'язків між податковим навантаженням та обсягами капітальних інвестицій в економіці й кількістю активних підприємств. Тому для співмірності цих величин коефіцієнт кореляції пораховано саме між відсотковою зміною зазначених вище показників, а необхідні вихідні дані для аналізу наведено у табл. 3.

Таблиця 2 – Розрахунок Коефіцієнта еластичності податків (розраховано авторами за даними [10])

Показники	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Зміна податкових надходжень до бюджету, %	25,85	19,10	8,51	6,20	27,90	-7,61	21,95
ВВП, млрд грн	2982,92	3558,706	3974,564	4194,102	5459,574	5191,028	6537,825
Зміна ВВП, %	23,5	19,30	11,69	5,52	30,17	-4,92	25,94
Коефіцієнт еластичності податків	1,1	0,99	0,73	1,12	0,92	1,55	0,85

Таблиця 3 – Зміна макроекономічних показників та податкового навантаження (розраховано авторами за даними [10-12])

Показники	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Капітальні інвестиції, млрд грн	578,7	624,02	419,84	528,80	279,60	395,45
Зміна капітальних інвестицій, %	29,05	7,83	-32,72	25,95	-47,13	41,44
Кількість активних підприємств	666986	697282	699803	698771	659755	643602
Зміна кількості активних підприємств, %	4	5	0	0	-6	-2
Зміна загального податкового навантаження, %	0,60	1,20	0,89	-3,23	3,33	-2,93
Зміна податкового навантаження з податку на прибуток, %	21,26	-1,07	-4,30	6,24	-16,19	-3,13

Результати кореляційного аналізу показують наявність тісних взаємозв'язків між відсотковими змінами податкового навантаження та капітальних інвестицій ($R^2 = -0,790157$) (рис. 6). Від'ємний коефіцієнт кореляції свідчить про те, що зростання рівня податкового навантаження призводить до скорочення капітальних інвестицій і навпаки. Це вказує на те, що в Україні необхідно активувати податковий складник стимулювання інвестицій,

зокрема капітальних передусім, шляхом надання більших податкових пільг суб'єктам господарювання, які здійснюють такі вкладення.

Для дослідження впливу податкового навантаження, зокрема з податку на прибуток, на активність підприємницької діяльності в країні проведемо кореляційний аналіз між зміною коефіцієнта податкового навантаження з податку на прибуток та зміною кількості активних під-

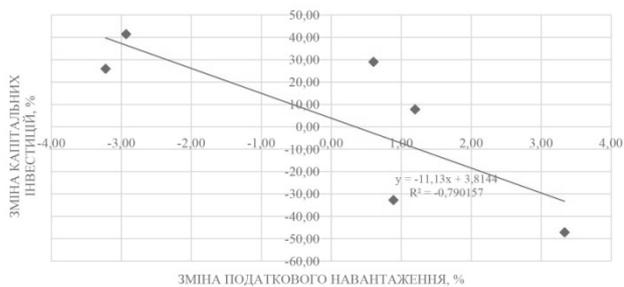

Рис. 6. Взаємозв'язок між податковим навантаженням та капітальними інвестиціями (розраховано та побудовано авторами на основі власних розрахунків за даними [10-12])

підприємств. Результати аналізу показали наявність тісного прямого зв'язку між цими величинами ($R^2 = +0,736254$) (рис. 7). Отже, зниження податкового тиску на діяльність суб'єктів господарювання не призводить до зростання їхньої кількості. Це може бути пов'язано з неефективністю застосування податкових пільг в аналізованому періоді. Якщо ж розглядати протилежну ситуацію, – зростання рівня податкового навантаження на суб'єкти господарювання призводить до зростання їхньої кількості, – то тут можна говорити про проблему наявності фіктивних підприємств.

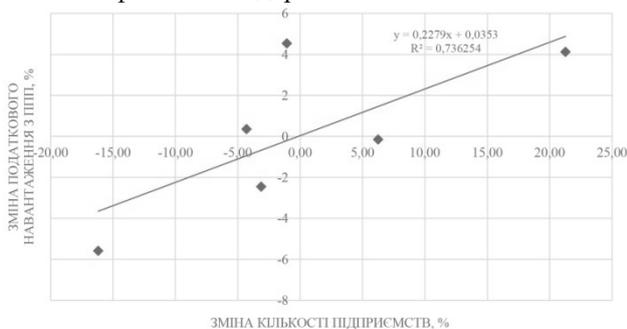

Рис. 7. Взаємозв'язок між податковим навантаженням з ППІ та кількістю підприємств (розраховано та побудовано авторами на основі власних розрахунків за даними [10-12])

Одержані результати проведеного дослідження в умовах сучасних викликів підтверджують неефективне застосування регулюючого та стимулюючого потенціалу податків, зокрема податку на прибуток підприємств в Україні, а податкові реформи під час війни показали позитивний ефект лише у короткостроковій перспективі, особливо для малого бізнесу.

ВИСНОВКИ

Загалом податкова політика України під час війни балансує між підтримкою економіки та необхідністю наповнення бюджету для військових потреб. Зміни на початку війни, спрямовані на збереження бізнесу, стимулювання його розвитку й забезпечення стабільного

потоків доходів до бюджету, невдовзі відмінено і податкова система повернулася у довоєнний режим із ще жорсткішим фіскальним контролем та підвищенням податків.

Як свідчить практика, кризові умови функціонування національної економіки вимагають модернізації наявної системи справляння податків, яка сьогодні має обмежений фіскальний та регулюючий потенціал. Українська податкова система демонструє низьку регулюючу здатність і не створює достатнього фінансового підґрунтя для виконання державою своїх функцій. Водночас необхідною є модернізація системи оподаткування, зокрема зменшення фіскального навантаження на бізнес і громадян. Це передбачає одночасне нарощення фіскального потенціалу економіки шляхом посилення регулюючої функції податків. Необхідність досягнення оптимальної структури системи оподаткування України потребує реалізації комплексу заходів, спрямованих на створення сприятливого бізнес-середовища та підтримку підприємницької діяльності. Наприклад, в ЄС малий бізнес є основою функціонування економіки. В Україні він забезпечує 79 % робочих місць, але лише 15 % ВВП. Через низьку якість податкового адміністрування витрати малого бізнесу на дотримання законодавства значно вищі, ніж у великого бізнесу, а продуктивність – вдвічі нижча. Для покращення ситуації доцільно знизити податок для малого бізнесу, на сьогодні ж навпаки впроваджено сплату військового збору для ФОПів.

Як зазначалось вище, систему оподаткування України тривалий час зосереджено на фіскальних завданнях, що знижувало економічну активність й інвестиційний потенціал. На четвертий рік повномасштабної війни наша держава залишила незмінними майже усі соціальні виплати населення та оплату праці працівникам більшості бюджетних установ, проте внаслідок високої інфляції їх реальний розмір знизився у понад два рази, а країна повністю почала залежати від допомоги ЄС та США.

Надзвичайно важливим завданням, яке стоїть перед українським урядом і потребує вирішення у найближчому часі є: активація стимулюючої та регулюючої функції податків і спрямування політики у сфері оподаткування на збереження фіскальної спроможності податкової системи України. Метою податкової реформи є перехід від фіскальної до регулюючої функції для всебічного розвитку країни. В умовах цифрової трансформації податкова політика має враховувати інтереси всіх груп суспільства та забезпечувати справедливе фіскальне навантаження.

Список використаних джерел

1. Воротіна Н.В. Особливості правового регулювання бюджетних відносин в Україні в умовах воєнного стану. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2022. № 2. С. 31-39.
2. Головай Н. Податкова політика та особливості її реалізації в умовах воєнного часу. *Економічні горизонти*, 2023. № 3(25). С. 16–22. URL: [https://doi.org/10.31499/2616-5236.3\(25\).2023.286572](https://doi.org/10.31499/2616-5236.3(25).2023.286572)
3. Горин В.П., Була П.В., Черноус В.С. Податкова політика України в умовах воєнного часу: реалії, безпекові виклики та перспективи подолання. *Інвестиції: практика та досвід*. 2024. № 18. С. 23-31.
4. Дуб А., Мединська Т. Податкова політика в умовах війни та її вплив на формування доходів місцевих бюджетів. *Проблеми економіки*, 2022. С. 214-221. URL: https://www.problecon.com/export_pdf/problems-of-economy-2022-4_0-pages-214_221.pdf
5. Іваненко В., Лайчук С., Хоменко Г. Податкова політика суб'єктів малого бізнесу під час воєнного стану. *Економіка*.

Управління. Інновації. 2023. № 1 (32).

6. Коваль Н.І., Подолянчук О.А., Гудзенко Н.М. Податкова політика підприємства: особливості та значення у сучасних реаліях. *Інвестиції: практика та досвід*. 2023. № 13. С. 73-79. URL: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2023.13.73>

7. Котвицька Н., Романенко О. Фінансова прозорість та податкова політика в умовах економічної трансформації України. *Економіка та суспільство*. 2024. № 69. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-69-13>

8. Кривонос Д. Податкова політика у системі державного регулювання економічного розвитку. *Економіка та суспільство*. 2023. № 57. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-57-97>

9. Офіційний сайт Державної казначейської служби України. Публічні звіти. URL: <https://www.treasury.gov.ua/>

10. Офіційний сайт Державної податкової служби України. Плани та звіти роботи. URL: <https://tax.gov.ua/>

11. Офіційний сайт Державної служби статистики України. Статистична інформація. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>

12. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. Державна податкова служба України. URL: https://mof.gov.ua/uk/derhavna_podatkova

13. Радіонов Ю.Д. Управління фінансовими ресурсами держави в умовах воєнного стану. *Економіка України*. 2023. № 1. С. 20-43. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/EkUk_2023_1_4

14. Соколовська А. М. Податкова політика в Україні у 2014–2019 рр.: формування, реалізація, оцінка наслідків. *Фінанси України*. 2020. № 7. С. 7–30.

15. Чугунов І., Макогон В. Бюджетно-податкова політика в умовах невизначеності. *Scientia fructuosa*. 2023. № 150 (4). С. 19–31. URL: [https://doi.org/10.31617/1.2023\(150\)02](https://doi.org/10.31617/1.2023(150)02)

16. Шведун В.О., Воробйов О.О. Державна податкова політика: проблеми та механізми модернізації. *Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти*: матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 17 бер. 2023 р.). Дніпро, 2023. С. 479-481

References

1. Vorotina N.V. The Peculiarities of Legal Regulation of Budgetary Relations in Ukraine Under Martial Law. *Scientific Notes of the Institute of Legislation of the Verkhovna Rada of Ukraine*. 2022. № 2. pp. 31-39. (in Ukrainian).

2. Holovai N. Tax Policy and the Peculiarities of Its Implementation During Wartime. *Economic Horizons*. 2023. № 3(25). pp. 16–22. URL: [https://doi.org/10.31499/2616-5236.3\(25\).2023.286572](https://doi.org/10.31499/2616-5236.3(25).2023.286572) (in Ukrainian).

3. Horyn V.P., Bula P.V., Chornous V.S. Ukraine's Tax Policy During Wartime: Realities, Security Challenges, and Prospects for Overcoming Them. *Investments: Practice and Experience*. 2024. № 18. pp. 23-31. (in Ukrainian).

4. Dub A., Medynska T. Tax Policy During Wartime and Its Impact on the Formation of Local Budget Revenues. *Problems of Economics*. 2022. pp. 214-221. URL: https://www.problecon.com/export_pdf/problems-of-economy-2022-4_0-pages-214_221.pdf (in Ukrainian).

5. Ivanenko V., Laichuk C., Khomenko H. Tax Policy of Small Business Entities During Martial Law. *Economics. Management. Innovations*. 2023. № 1 (32). (in Ukrainian).

6. Koval N.I., Podolianchuk O.A., Hudzenko N.M. Tax Policy of Enterprises: Peculiarities and Significance in Contemporary Realities. *Investments: Practice and Experience*. 2023. № 13. pp. 73-79. URL: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2023.13.73> (in Ukrainian).

7. Kotvytska N., Romanenko O. Financial Transparency and Tax Policy in the Context of Ukraine's Economic Transformation. *Economics and Society*. 2024. № 69. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-69-13> (in Ukrainian).

8. Kryvonos D. Tax Policy in the System of State Regulation of Economic Development. *Economics and Society*. 2023. № 57. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-57-97> (in Ukrainian).

9. Official website of the State Treasury Service of Ukraine. Public reports. URL: <https://www.treasury.gov.ua/> (in Ukrainian).

10. Official website of the State Tax Service of Ukraine. Plans and work reports. URL: <https://tax.gov.ua/> (in Ukrainian).

11. Official website of the State Statistics Service of Ukraine. Statistical information. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (in Ukrainian).

12. Official website of the Ministry of Finance of Ukraine. State Tax Service of Ukraine. URL: https://mof.gov.ua/uk/derhavna_podatkova (in Ukrainian).

13. Radionov Yu.D. Management of State Financial Resources Under Martial Law. *Economy of Ukraine*. 2023. № 1. pp. 20-43. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/EkUk_2023_1_4 (in Ukrainian).

14. Sokolovska A.M. Tax Policy in Ukraine from 2014 to 2019: Formation, Implementation, and Evaluation of Consequences. *Finances of Ukraine*. 2020. № 7. pp. 7–30. (in Ukrainian).

15. Chuhunov I., Makohon V. Budget and Tax Policy in Conditions of Uncertainty. *Scientia Fructuosa*. 2023. № 150 (4). pp. 19–31. URL: [https://doi.org/10.31617/1.2023\(150\)02](https://doi.org/10.31617/1.2023(150)02) (in Ukrainian).

16. Shvedun V.O., Vorobiov O.O. State Tax Policy: Problems and Mechanisms of Modernization. *International and National Security: Theoretical and Applied Aspects*: Materials of the VII International Scientific and Practical Conference (Dnipro, March 17, 2023). Dnipro, 2023. pp. 479-481. (in Ukrainian).

Mykhailo KRUPKA

Doctor of Economics, Professor, Head of department, Ivan Franko National University of Lviv

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8775-1397>

e-mail: mkrupka@ukr.net

Myroslav KULCHYTSKYI

Doctor of Economics, Professor, Ivan Franko National University of Lviv

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8747-8677>

e-mail: myroslav.kulchytskyi@lmu.edu.ua

Nazar DEMCHYSHAK

Doctor of Economics, Professor, Ivan Franko National University of Lviv

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6852-7405>

e-mail: nazar_dem@ukr.net

Mykola NYKYTIUK

applicant, Ivan Franko National University of Lviv

ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-4366-6905>

Oleksandra KOVALENKO

PhD in Economics, Ivan Franko National University of Lviv

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5418-8454>

TAX POLICY OF UKRAINE: PROBLEMS AND CHALLENGES IN THE CONDITIONS OF MARTIAL LAW

Introduction. Tax policy is a key instrument of state economic regulation, as it influences budget revenue formation, investment activity, and overall macroeconomic stability. However, in Ukraine, it is characterized by instability, particularly in the context of martial law.

Purpose. This paper examines the main challenges and issues of Ukraine's tax policy in the current environment. The study analyzes the chronological evolution of Ukraine's fiscal policy during wartime – from initial stimulus measures at the beginning of the full-scale invasion to tax increases and broadening of the tax base in 2025. Special attention is given to analyzing fiscal measures implemented during periods of uncertainty and crisis, their effectiveness in ensuring economic growth, and supporting businesses.

Results. Key indicators of fiscal efficiency are assessed, including tax revenue levels, tax rate dynamics under martial law, and the impact of tax burdens on capital investment and the total number of business entities in the economy. The crisis conditions of the national economy necessitate the modernization of the tax system, which currently has limited fiscal and regulatory capacity. A high level of tax burden on businesses, inefficient tax administration, and weak regulatory functions of the tax system hinder economic development. While small businesses form the backbone of the economy in the EU, in Ukraine, they account for 79% of employment but contribute only 15% to GDP. This is due to high compliance costs with tax regulations and low productivity. The introduction of a military levy for individual entrepreneurs has further increased tax pressure.

Conclusion. For a prolonged period, the state has focused on the fiscal function of taxation, which has reduced investment potential. Despite the nominal stability of social payments, high inflation has led to a real decline of over twofold, making the national economy increasingly dependent on international aid. Therefore, a critical task is to activate the regulatory and stimulating functions of taxation to maintain the fiscal capacity of the country.

Keywords: tax policy, tax revenue, fiscal efficiency, tax financial control, tax burden, martial law, sustainable development

Віталій Петрович МАСЛЮК

аспірант, Західноукраїнський національний університет

ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-1473-1519>

e-mail: masliukvitalii@gmail.com

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ПІДПРИЄМСТВА: ЕВОЛЮЦІЯ КОНЦЕПЦІЇ ТА СИСТЕМАТИЗАЦІЯ НАУКОВИХ ПІДХОДІВ ДО ВИЗНАЧЕННЯ

У статті досліджено теоретичні аспекти економічної безпеки підприємства. Проаналізовано еволюцію концепції від класичних економічних теорій до сучасних наукових підходів. Систематизовано трактування поняття «економічна безпека підприємства» у вітчизняному науковому дискурсі. Виділено та охарактеризовано шість основних концептуальних підходів: захисний, ресурсно-функціональний, стійкісний, гармонізаційний, інформаційний та системний. Розкрито переваги та обмеження кожного з підходів. Запропоновано авторське визначення поняття, що інтегрує ключові аспекти різних підходів та відображає сучасні умови функціонування підприємств.

Ключові слова: економічна безпека, підприємство, захист, стійкість, ресурси, системний підхід, цифрові інструменти

ВСТУП

В умовах економічної нестабільності, інтенсифікації глобалізаційних процесів та посилення конкурентної боротьби проблема забезпечення економічної безпеки підприємств набуває особливої актуальності. Економічна безпека стає основою сталого розвитку бізнес-структур та запорукою їх конкурентоспроможності на ринку.

Теоретико-методологічні та практичні аспекти забезпечення економічної безпеки підприємств стали предметом дослідження багатьох вітчизняних та зарубіжних науковців. Вагомий внесок у формування концептуальних засад економічної безпеки зробили А. Сміт, А. Маршалл, Дж. Кейнс. Серед українських дослідників значну увагу цій проблематиці приділили Г. Козаченко, В. Дикань, І. Нагорна, А. Нікітіна, М. Єрмошенко, І. Дмитрієв, Т. Васильців, В. Мунтян, Г. Пастернак-Таранушенко, Л. Шваб, О. Вовк, О. Іванілов, М. Фомина, Н. Подлужна, Г. Андрощук, О. Власюк, Л. Шемаєва, Л. Гнилицька, А. Колесніков, А. Дикий та ін.

Незважаючи на значний доробок вчених, проблематика економічної безпеки підприємств потребує подальшого дослідження, що зумовлено динамічністю бізнес-середовища, появою нових загроз, цифровізацією економіки та необхідністю розроблення ефективних механізмів захисту інтересів бізнес-структур в сучасних умовах господарювання.

МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ

У дослідженні економічної безпеки підприємств застосовано комплекс загальнонаукових та спеціальних методів пізнання. Методологічну основу роботи склали системний підхід та діалектичний метод, які дали змогу розглянути економічну безпеку як багатоаспектне явище у взаємозв'язку його складників. Для дослідження еволюції поняття «економічна безпека підприємства» застосовано історичний метод. Аналіз та синтез застосовано у визначенні сутнісних характеристик економічної безпеки. Для систематизації наукових підходів до трактування поняття застосовано методи класифікації, групування та порівняльного аналізу. Табличний метод застосовано для структурованого подання переваг та обмежень концептуальних підходів. У формулюванні авторського визначення застосовано методи абстрагу-

вання, узагальнення та індукції.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ: дослідити теоретичні засади економічної безпеки підприємства, проаналізувати та систематизувати існуючі підходи до її визначення, виявити їхні переваги й обмеження та запропонувати авторське комплексне визначення цього поняття з урахуванням сучасних умов господарювання.

РЕЗУЛЬТАТИ

Концепція економічної безпеки має глибоке історичне підґрунтя. Класик економічної теорії А. Сміт першим охарактеризував економічну безпеку як стан, що базується на узгодженні економічних інтересів індивіда та суспільства. Відповідно до його концепції головними факторами забезпечення економічної безпеки є об'єктивні економічні закономірності, конкурентне середовище, гарантування майнових прав та обмежене втручання держави в економіку. Ці складники дослідник визначав як ключові елементи для гарантування національної економічної безпеки та економічного зростання [19]. Теорію економічної безпеки розвинуто в дослідженнях А. Маршалла, який розглядав її у взаємодії трудових ресурсів і капіталу. Дослідник виокремив основні чинники забезпечення виробничої безпеки: розподіл праці, розвиток спеціалізованих кваліфікацій, знань, машин, розвиток інтеграції, зростання надійності комерційного кредиту, засобів і навичок, морського та шосейного транспорту, залізничних доріг та телеграфу, пошти та друкарського верстата [25].

Суттєвий крок у розвитку концепції економічної безпеки пов'язано з працями Дж. Кейнса, який обґрунтував визначальну роль державних інституцій у забезпеченні макроекономічної стабільності. Згідно з його теорією макроекономічний розвиток забезпечується у взаємодії ринкових механізмів та державного регулювання [24]. Найінтенсивніший період досліджень економічної безпеки припав на кінець 1980-х – початок 1990-х рр. Тоді з'явилися перші спроби систематизувати накопичені знання та сформулювати комплексну теорію економічної безпеки.

Слід відзначити, що, незважаючи на довгу історію досліджень, єдиного універсального підходу до визначення поняття економічної безпеки, особливо на рівні підприємства, досі не вироблено. Це пояснюється ба-

гатогранністю цього концепту, змінним характером та комплексною структурою.

У вітчизняному науковому дискурсі надано багато підходів до інтерпретації поняття економічної безпеки підприємства. Наукові дослідження українських вчених формують теоретичну основу для осмислення сутності та характерних рис цього терміну.

Для більш ґрунтовного розуміння особливостей досліджуваної категорії проведемо аналіз її розуміння різними науковцями, що дасть змогу визначити тенденції її еволюції та специфіку на сучасному етапі розвитку.

Г. Козаченко трактує економічну безпеку підприємства як ступінь узгодженості в часі та просторі економічних інтересів підприємства з інтересами пов'язаних з ним суб'єктів зовнішнього середовища, що функціонують за межами підприємства [13, с. 23]. Більш загальним є розуміння В. Дикань, який визначає економічну безпеку підприємства як стан захищеності діяльності підприємства від усіх видів зовнішніх та внутрішніх загроз, який забезпечує стабільне функціонування та прогресивний розвиток підприємства [6, с. 72]. К. Шубіна та І. Нагорна описують економічну безпеку підприємства як такий стан збалансованості економічної системи внутрішнього середовища підприємства, що здатний належно реагувати на зміни зовнішнього середовища [23, с. 107].

А. Нікітіна визначає економічну безпеку підприємства як стан підприємства, за якого забезпечується найбільш використання всіх видів ресурсів для уникнення, зменшення чи локалізації загроз і створення умов для стійкого й стабільного функціонування підприємства [16, с. 640]. М. Єрмошенко визначає економічну безпеку підприємства як такий стан його економіки, що характеризується внутрішньою збалансованістю та стійкістю до негативного впливу будь-яких загроз [10, с. 29]. Є. Єрмаков та І. Дмитрів інтерпретують економічну безпеку як стан підприємства, в якому ймовірність небажаних змін будь-яких параметрів його діяльності під впливом факторів зовнішнього та внутрішнього середовища знаходиться в межах, які визначаються як прийнятні [9]. Т. Васильців розглядає економічну безпеку підприємства як стан його захищеності від негативного впливу зовнішніх і внутрішніх загроз, дестабілізуючих чинників, за якого забезпечується стійка реалізація основних комерційних інтересів та цілей статутної діяльності [2, с. 131]. В. Мунтян характеризує економічну безпеку підприємства як такий стан юридичних, виробничих відносин і організаційних зв'язків, матеріальних та інтелектуальних ресурсів, за якого забезпечується стабільність функціонування, комерційний успіх, прогресивний науково-технічний і соціальний розвиток [15]. Г. Пастернак-Таранушенко у своїх працях визначає економічну безпеку підприємства як складник економічної безпеки держави, пропонуючи таке визначення: «*економічний стан підприємства, стійкий до зовнішніх і внутрішніх змін фінансово-господарського середовища*» [17, с. 61]. Л. Шваб трактує економічну безпеку підприємства як захищеність діяльності суб'єкта господарювання від негативного впливу зовнішнього середовища, а також здатність швидко усунути виниклі загрози або адаптуватися до наявних умов, що негативно впливають на його діяльність [21, с.510].

Значна частина науковців погоджується з тезою про те, що економічна безпека підприємства постає як за-

хищеність потенціалу підприємства від негативного впливу зовнішніх і внутрішніх факторів, прямих або непрямих економічних загроз, а також спроможність суб'єкта до відтворення. О. Вовк трактує економічну безпеку підприємства як структурований комплекс стратегічних, тактичних та оперативних заходів, спрямованих на захист підприємства від зовнішніх та внутрішніх загроз та на формування унікальних здібностей протистояти їм у майбутньому [4, с. 42]. О. Іванілов розглядає досліджувану категорію як комплекс організаційно-правових, режимно-охоронних, технічних, технологічних, економічних, фінансових, інформаційно-аналітичних та інших методів, націлених на усунення потенційних загроз і створення умов для забезпечення ефективного функціонування суб'єктів підприємницької діяльності відповідно до їхніх цілей та завдань [12, с. 67]. М. Фоміна визначає економічну безпеку як стан найбільш ефективного використання ресурсів з метою нейтралізації загроз і забезпечення ефективного та стабільного функціонування підприємства в поточному та перспективному періодах [20]. Н. Подлужна розглядає її як стан підприємства, за якого економічні параметри дають змогу зберегти головні її властивості: рівновагу і стійкість у мінімізації загроз [18].

Ще одним є підхід до трактування економічної безпеки підприємства через призму створення системних механізмів активізації та ефективного розпорядження корпоративними ресурсами організації для їх оптимального використання та гарантування безперервного функціонування бізнес-структури [11, с. 29]. В інтерпретації Г. Андрощука сутність економічної безпеки підприємства полягає у створенні умов для захисту бізнес-таємниць та іншої конфіденційної інформації господарюючих суб'єктів [1]. О. Власюк, дотримуючись ієрархічного підходу, визначає досліджуване поняття як структуровану трирівневу вертикально-інтегровану систему з розгалуженими горизонтальними зв'язками, яка характеризується автономністю, гарантує захищеність економіки від руйнівних зовнішніх і внутрішніх факторів та створює підґрунтя для її еволюційного розвитку [3].

Більш узагальнене тлумачення пропонує Л. Шемаєва, розкриваючи це явище через механізми забезпечення реалізації стратегічних цілей підприємства шляхом освоєння потенціалу зовнішнього оточення із застосуванням продуктивної комунікації із зовнішніми стейкхолдерами [22, с.21]. Л. Гнилицька розглядає економічну безпеку підприємства як наслідок проактивних дій відповідальних суб'єктів безпеки на основі імплементації інтегрованих обліково-аналітичних і контрольних інструментів для ефективного використання корпоративних ресурсів та балансування інтересів різних груп зацікавлених осіб [5].

Представники безпекознавчого напрямку аналізують це явище через специфічні характеристики та функціональні особливості структурних компонентів, їх здатність до саморозвитку та саморегуляції [8, с.12]. У роботі А. Дикого з колегами економічна безпека підприємства трактується як елемент національної економічної системи, що забезпечує резистентність до внутрішніх і зовнішніх викликів, формує основу для конкурентних переваг у міжнародному економічному середовищі та відображає потенціал національної економіки до гармонійного і збалансованого розвитку [7, с.64].

На основі огляду визначень економічної безпеки підприємства, проведемо їх систематизацію за концептуальними підходами:

- *захисний підхід*: розглянуто безпеку як стан захищеності від загроз;
- *ресурсно-функціональний підхід*: акцентовано на ефективному використанні ресурсів;
- *стійкісний підхід*: трактовано безпеку через призму

стабільності та стійкості підприємства;

- *гармонізаційний підхід*: наголошено на важливості узгодження інтересів різних стейкхолдерів;
- *інформаційний підхід* зосереджено на захисті інформації;
- *системний підхід*: розглянуто економічну безпеку як комплексну систему взаємопов'язаних елементів.

Таблиця 1 – Переваги та обмеження концептуальних підходів визначення економічної безпеки підприємств (систематизовано автором самостійно)

Підхід	Основні представники	Переваги	Обмеження
Захисний	Дикань В.Л., Васильців Т.Г., Шваб Л.І.	Чітка ідентифікація загроз	Переважно реактивний характер
Ресурсно-функціональний	Нікітіна А.В., Фоміна М.В., Заїнчковський А.О.	Оптимізація ресурсів та практична спрямованість	Не враховує всі аспекти безпеки
Стойкісний	Єрмошенко М.М., Подлужна Н.О., Нагорна І.І.	Акцент на стабільності та довгострокова перспектива	Складність оцінювання стійкості
Гармонізаційний	Козаченко Г.В., Шемаєва Л.Г., Гнилицька Л.В.	Враховання інтересів всіх стейкхолдерів	Складність гармонізації інтересів
Інформаційний	Андрощук Г.А., Дикий А.П.	Чіткість заходів щодо захисту даних	Вузький фокус
Системний	Власюк О.С., Вовк О.М., Іванілов О.С.	Всебічне охоплення	Складність впровадження

На підставі здійсненого дослідження можна констатувати, що концепція економічної безпеки підприємства відзначається багатоаспектністю підходів до її дефініції. Таке розмаїття трактувань є відображенням її комплексної природи, що потребує застосування інтегрального підходу з урахуванням усіх визначальних аспектів функціонування господарського суб'єкта.

Враховуючи зазначені дефініції та наше власне розуміння пропонуємо таке визначення.

Економічна безпека підприємства – це комплексна характеристика стану підприємства, що відображає його здатність до стійкого функціонування та розвитку через систему взаємопов'язаних превентивних та активних заходів, спрямованих на ефективне використання корпоративних ресурсів, захист від зовнішніх і внутрішніх загроз, гармонізацію інтересів стейкхолдерів та забезпечення досягнення стратегічних цілей підприємства в умовах динамічного бізнес-середовища, зокрема з урахуванням новітніх цифрових інструментів.

ВИСНОВКИ

Аналіз визначень економічної безпеки підприємства дав змогу зробити висновок, що це комплексне поняття охоплює різні аспекти діяльності підприємства та має глибоке історичне коріння. Систематизація підходів до визначення (захисний, ресурсно-функціональний, стійкісний, гармонізаційний, інформаційний та системний) дає змогу всебічно охарактеризувати це явище. Кожен з підходів має свої переваги та обмеження, що свідчить про багатогранність концепції. Запропоноване авторське визначення інтегрує ключові аспекти: стійке функціонування, ефективне використання ресурсів, захист від загроз, гармонізацію інтересів стейкхолдерів та досягнення стратегічних цілей в умовах динамічного середовища із застосуванням цифрових інструментів. Таке комплексне бачення відображає сучасне розуміння економічної безпеки як важливого складника успішної діяльності підприємства.

Список використаних джерел

1. Андрощук Г.А., Крайнів П.П. Економічна безпека підприємства: захист комерційної таємниці: монографія. Київ, 2000. 400 с.
2. Васильців Т.Г., Волошин В.І., Бойкевич О.Р., Каркавчук В.В. Фінансово-економічна безпека підприємств України: стратегія та механізми забезпечення: монографія. Львів, 2012. 386 с.
3. Власюк О.С. Теорія і практика економічної безпеки в системі науки про економіку. Київ, 2008. С. 36-37.
4. Вовк О.М. Теоретичне забезпечення формування системи економічної безпеки на транспортних підприємствах. *Проблеми підвищення ефективності інфраструктури*. 2014. Вип. 38. С. 40-46.
5. Гнилицька Л.В. Концептуальні підходи до теоретичного обґрунтування обліково-аналітичного забезпечення економічної безпеки суб'єктів суспільного інтересу. *Розвиток обліку, аналізу і аудиту суб'єктів суспільного інтересу: тези виступів міжнародної наук. конференції (м. Житомир, 20-21 жовтня 2017 р.)* Житомир, 2017. С. 37-39.
6. Дикань В.Л., Назаренко І.І. Комплексна методика визначення рівня економічної безпеки, оцінки ризиків та ймовірності банкрутства підприємств: монографія. Харків, 2011. 142 с.
7. Дикий А.П., Свірко С.В., Власюк Т.О., Кучменко В.О., Тростенюк Т.М. Економічна безпека як важлива складова національної безпеки України: стан та проблеми нормативно-правового забезпечення. *Реалії та перспективи розбудови правової держави в Україні та світі*: матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 100-річчю заснування Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка. Суми, 2024. Т. 2. С. 62-65.
8. Економічна безпека суб'єктів логістичної діяльності. Київ, 2016. 350 с.
9. Єрмаков Є.І., Дмитрієв І.А. Економічна безпека підприємства: сутність та зміст в сучасних умовах господарювання. *Сучасні напрями розвитку менеджменту та економіки в умовах VUCA-світу*: зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф. здобувачів вищої освіти і молодих вчених. Харків, 2022. С. 131-132.

10. Єрмошенко М.М., Горячева К.С. Фінансова складова економічної безпеки: держава і підприємство: монографія. Київ, 2010. 232 с.
11. Закревська Л.М., Зайнчковський А.О. Інвестиційна безпека як складова економічної безпеки. *Вісник Черкаського університету. Серія «Економічні науки»*. 2016. № 2. С. 28-34.
12. Іванілов О.С., Дмитрієва О.І. Методи оцінки рівня економічної безпеки промислових підприємств. *Проблеми і перспективи розвитку підприємництва*. 2018. № 2. С. 66-83.
13. Козаченко Г.В., Пономарьов В.П., Ляшенко О.М. Економічна безпека підприємства: сутність та механізм забезпечення: монографія. Київ, 2003. 280 с.
14. Колесніков А.П. Дослідження організаційно-інноваційних засад економічної безпеки підприємств. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2022. № 2. Т. 2. С. 378-382.
15. Мунтіян В.І. Економічна безпека України. Київ, 1999. 464 с.
16. Нікітіна А.В. Дослідження і розробка методологічних основ формування системи управління економічною безпекою підприємств. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2014. № 2. С. 639-644.
17. Пастернак-Таранушенко Г. Економічна безпека держави. Статика процесу забезпечення. Київ, 2002. 302 с.
18. Подлужна Н.О. Організація управління економічною безпекою підприємства: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.06.01. Донецьк, 2003. 20 с.
19. Сміт А. Багатство народів: Дослідження про природу та причини добробуту націй / пер. з англ. О. Васильєва та ін. Київ, 2020. 722 с.
20. Фоміна М.В. Проблеми економічно безпечного розвитку підприємств: теорія і практика. Донецьк, 2005. 141 с.
21. Шваб Л.І. Економіка підприємства. Київ, 2005. 568 с.
22. Шемаєва Л.Г. Забезпечення економічної безпеки підприємства на основі управління стратегічною взаємодією із суб'єктами зовнішнього середовища. *Управління проектами та розвиток виробництва*. 2015. № 3(55). Вип. 20. С. 19-33.
23. Шубіна К.А., Нагорна І.І. Економічна безпека підприємства. *Сучасні підходи до управління підприємством*: Збірник тез доповідей X Всеукраїнської науково-практичної конференції. 2019. С. 106-107.
24. Keynes J.M. The General Theory of Employment, Interest and Money. 1936. URL: <https://www.marxists.org/reference/subject/economics/keynes/general-theory/>
25. Marshall A. Principles of Economics. London, 1920. 871 p.

References

1. Androshchuk H.A., Krainiv P.P. Economic Security of the Enterprise: Protection of Trade Secrets: monograph. Kyiv : Publishing House "In Yure", 2000. 400 p. (in Ukrainian).
2. Vasylytsiv T.H., Voloshyn V.I., Boikevych O.R., Karkavchuk V.V. Financial and Economic Security of Ukrainian Enterprises: Strategy and Mechanisms of Provision: monograph. Lviv, 2012. 386 p. (in Ukrainian).
3. Vlasiuk O.S. Theory and Practice of Economic Security in the System of Economic Science. Kyiv, 2008. pp. 36-37. (in Ukrainian).
4. Vovk O.M. Theoretical Support for the Formation of Economic Security System at Transport Enterprises. *Problems of Infrastructure Efficiency Improvement*. 2014. Issue 38. pp. 40-46. (in Ukrainian).
5. Hnylytska L.V. Conceptual Approaches to Theoretical Substantiation of Accounting and Analytical Support of Economic Security of Public Interest Entities. *Development of Accounting, Analysis and Audit of Public Interest Entities* : abstracts of the international scientific conference (Zhytomyr, October 20-21, 2017). Zhytomyr, 2017. pp. 37-39. (in Ukrainian).
6. Dykan V.L., Nazarenko I.L. Comprehensive Methodology for Determining the Level of Economic Security, Risk Assessment and Probability of Enterprise Bankruptcy: monograph. Kharkiv, 2011. 142 p. (in Ukrainian).
7. Dykyi A.P., Svirko S.V., Vlasiuk T.O., Kuchmenko V.O., Trosteniuk T.M. Economic Security as an Important Component of National Security of Ukraine: State and Problems of Regulatory Support. *Realities and Prospects of Building a Rule of Law State in Ukraine and the World* : materials of the VII International Scientific and Practical Conference dedicated to the 100th anniversary of the founding of Sumy State Pedagogical University named after A.S. Makarenko. Sumy, 2024. Vol. 2. pp. 62-65. (in Ukrainian).
8. Economic Security of Logistics Entities. Kyiv, 2016. 350 p. (in Ukrainian).
9. Yermakov Ye.I., Dmytriiev I.A. Economic Security of the Enterprise: Essence and Content in Modern Economic Conditions. *Modern Directions of Management and Economics Development in the VUCA World* : collection of materials of international scientific-practical conf. of higher education seekers and young scientists. Kharkiv, 2022. pp. 131-132. (in Ukrainian).
10. Yermoshenko M.M., Horiacheva K.S. Financial Component of Economic Security: State and Enterprise: monograph. Kyiv, 2010. 232 p. (in Ukrainian).
11. Zakrevska L.M., Zainchkovskiy A.O. Investment Security as a Component of Economic Security. *Bulletin of Cherkasy University. "Economic Sciences" Series*. 2016. № 2. pp. 28-34. (in Ukrainian).
12. Ivanilov O.S., Dmytriieva O.I. Methods for Assessing the Level of Economic Security of Industrial Enterprises. *Problems and Prospects of Entrepreneurship Development*. 2018. № 2. pp. 66-83. (in Ukrainian).
13. Kozachenko H.V., Ponomarov V.P., Liashenko O.M. Economic Security of the Enterprise: Essence and Mechanism of Provision : monograph. Kyiv, 2003. 280 p. (in Ukrainian).
14. Kolesnikov A.P. Research of Organizational and Innovative Principles of Economic Security of Enterprises. *Bulletin of Khmelnytskyi National University. Economic Sciences*. 2022. № 2, Vol. 2. pp. 378-382. (in Ukrainian).
15. Muntian V.I. Economic Security of Ukraine. Kyiv, 1999. 464 p. (in Ukrainian).
16. Nikitina A.V. Research and Development of Methodological Foundations for Forming the Economic Security Management System of Enterprises. *Global and National Economic Problems*. 2014. № 2. pp. 639-644. (in Ukrainian).
17. Pasternak-Taranushenko H. Economic Security of the State. Statics of the Security Process. Kyiv, 2002. 302 p. (in Ukrainian).
18. Podluzhna N.O. Organization of Economic Security Management of the Enterprise: dissertation abstract ... PhD in Economic Sciences: 08.06.01. Donetsk, 2003. 20 p. (in Ukrainian).
19. Smit A. The Wealth of Nations: An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations / translated from English by O. Vasylieva et al. Kyiv, 2020. 722 p. (in Ukrainian).
20. Fomina M.V. Problems of Economically Secure Enterprise Development: Theory and Practice. Donetsk, 2005. 141 p. (in

Ukrainian).

21. Shvab L.I. *Enterprise Economics*. Kyiv, 2005. 568 p. (in Ukrainian).

22. Shemaieva L.H. Ensuring Economic Security of the Enterprise Based on Management of Strategic Interaction with External Environment Subjects. *Project Management and Production Development*. 2015. № 3(55). Issue 20. pp. 19-33. (in Ukrainian).

23. Shubina K.A., Nahorna I.I. Economic Security of the Enterprise. *Modern Approaches to Enterprise Management: Collection of Abstracts of the X All-Ukrainian Scientific-Practical Conference*. 2019. pp. 106-107. (in Ukrainian).

24. Keynes J.M. *The General Theory of Employment, Interest and Money*. 1936. URL: <https://www.marxists.org/reference/subject/economics/keynes/general-theory/>

25. Marshall A. *Principles of Economics*. London, 1920. 871 p.

Vitalii MASLIUK

postgraduate student, West Ukrainian National University

ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-1473-1519>

e-mail: masliukvitalii@gmail.com

ECONOMIC SECURITY OF THE ENTERPRISE: EVOLUTION OF THE CONCEPT AND SYSTEMATIZATION OF SCIENTIFIC APPROACHES TO DEFINITION

Introduction. *The problem of ensuring the economic security of enterprises is becoming increasingly important in conditions of economic instability, intensifying globalization processes, and growing competition. Despite substantial research in this area, the dynamic business environment, emergence of new threats, and digitalization of the economy necessitate further investigation of enterprise economic security.*

The purpose of the paper is *to analyze the theoretical foundations of enterprise economic security, systematize existing approaches to its definition, identify their advantages and limitations, and propose a comprehensive author's definition that reflects modern business conditions.*

Results. *The study systematizes various interpretations of enterprise economic security in Ukrainian scientific discourse and identifies six main conceptual approaches: protective, resource-functional, sustainability-oriented, harmonization, information-based, and systemic. Each approach has distinct advantages and limitations. The protective approach clearly identifies threats but is primarily reactive. The resource-functional approach optimizes resources but doesn't account for all security aspects. The sustainability-oriented approach emphasizes stability but presents challenges in assessment. The harmonization approach considers stakeholder interests but faces difficulties in balancing them. The information-based approach provides clear data protection measures but has a narrow focus. The systemic approach offers comprehensive coverage but is complex to implement.*

Conclusion. *Enterprise economic security is a multifaceted concept requiring an integrated approach that considers all determinant aspects of business operations. The proposed definition characterizes it as a comprehensive state reflecting an enterprise's ability to function sustainably through interconnected preventive and active measures aimed at efficient resource utilization, protection against threats, harmonization of stakeholder interests, and achievement of strategic goals in a dynamic business environment, including through digital tools.*

Keywords: *economic security, enterprise, protection, sustainability, resources, systems approach, digital tools*

Олег Сергійович **РЕМЕЗ**

аспірант, Приватний вищий навчальний заклад "Європейський університет"

ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-0227-5669>

e-mail: rem2025o@ukr.net

ХАРАКТЕРИСТИКА ПІДХОДІВ ДО ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ БЕЗПЕКИ НА ПІДПРИЄМСТВАХ

Ефективний ринковий розвиток пов'язано із створенням оптимальної системи безпеки компанії, яка враховує основні ризики та загрози. Встановлення підходів до формування системи безпеки підприємств дасть змогу виокремити напрями, в площині яких може бути розроблено методологічну базу дослідження ефективності зазначеного процесу. В дослідженні виокремлено такі підходи до формування системи безпеки підприємств, зокрема: секторальний підхід; процесний підхід; факторний підхід; середовищний підхід; цільовий підхід; ситуаційний підхід. Зазначено, що склад та характеристики підходів до формування системи безпеки підприємств можуть трансформуватися залежно від розвитку наукових розвідок, впливу зовнішніх та внутрішніх чинників, появи нових викликів становлення зазначеного феномену.

Ключові слова: формування системи безпеки підприємств, секторальний підхід, процесний підхід, факторний підхід, середовищний підхід, цільовий підхід, ситуаційний підхід, цифровізація

ВСТУП

Важливою ціллю суб'єктів підприємництва незалежно від їх видів діяльності та розмірів є виживання та забезпечення подальшого розвитку. На ріст можливостей реалізації вказаної цілі може впливати стан підприємства, який свідчить про життєздатність та гарантію її підтримання. Інакше кажучи, це безпека підприємства. Феномен системи безпеки може визначатися як у площині механізму протидії загрозам і викликам (коли система здатна до обмежень наслідків подій, які чинять негативну дію на її стан), так і в розрізі здатності забезпечити безперебійне функціонування суб'єкта підприємництва (здійснення наслідкової дії на розвиток). Слід зазначити, що дві наведені позиції з визначення системи безпеки мають причинно-наслідковий зв'язок. А саме завдяки протидії відповідних загрозам та негативним впливам (причини) підприємством забезпечується відповідний стан розвитку за основними сферами (наслідки).

Для скоординованого управління розвитком підприємств необхідно врахування потенційних та фактичних загроз. Відповідно до теоретичних засад стратегічного управління передбачено, що ключове джерело загроз – це середовище підприємства. До складу загроз відносяться подієві компоненти (тенденції) макросередовища (демографічні трансформації, нормативно-правові зміни, економічна політика тощо) галузеві особливості розвитку. Ефективний ринковий розвиток пов'язано зі створенням оптимальної системи безпеки компанії, яка враховує вказані загрози. Встановлення підходів до формування системи безпеки підприємств дасть змогу виокремити напрями, в площині яких може бути розроблено методологічну базу дослідження ефективності зазначеного процесу.

Особливості формування системи безпеки підприємств подано в роботах вітчизняних та зарубіжних науковців.

У дослідженнях І. Каліної та ін. [6], Т. Маккрейта [8], П. Кабави [3] висвітлено характеристики процесу формування системи безпеки підприємств з позицій секторального підходу. В роботі М. Квічінського [7] визначено зазначений процес у розрізі процесного підходу,

в дослідженні Б. Турсунова [10] – у площині факторного підходу. Наукові розвідки А. Гарагулі та ін. [5], А. Рамського та А. Сольсько [9] присвячено вивченню розроблення системи безпеки крізь призму середовищного підходу. Дослідження С. Аль-Гамді та ін. [2] націлені на висвітлення зазначеного процесу в контексті цільового підходу.

МЕТА роботи – виокремлення та характеристика підходів стосовно формування системи безпеки підприємств. Для реалізації зазначеної цілі виділено низку завдань, серед яких: визначення підходів зазначеної категорії; характеристика та висвітлення особливостей підходів до формування системи безпеки підприємств.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Серед методів дослідження, що застосовано для реалізації зазначеної цілі, можна відмітити такі. Застосовано порівняльний метод, необхідний для співставлення позицій науковців з визначення формування системи безпеки підприємства. За допомогою фреймінгу здійснено встановлення ключових рамок стосовно характеристик підходів до досліджуваного напрямку. Із застосуванням положень методу індукції здійснено збір матеріалів для формування комплексного розуміння змісту кожного підходу стосовно формування системи безпеки підприємства.

РЕЗУЛЬТАТИ

Проведемо розгляд основних наукових підходів до оцінюваної проблематики, які є на нинішній стадії вивчення зазначеного питання. Виокремлення вказаних підходів здійснено нами на підставі аналізу та класифікації положень наукових розвідок в цій сфері.

По-перше, можемо відмітити підхід до створення системи безпеки суб'єктів підприємництва, визначений у площині орієнту на протидії загрозам, пов'язаним зі змінами секторального середовища (секторальний підхід). Виникнення секторальних загроз обумовлене рішеннями, які ухвалені з боку конкурентів, кооператорів та клієнтів. Рівень дії таких рішень пов'язано з потенціалом розвитку компаній.

В контексті орієнту на секторальний підхід мо-

жемо відмітити позиції І. Каліної та ін. [6]. Авторами наведено дослідження практики корпорацій Польщі стосовно створення системи безпеки з огляду на галузеві та традиційні ризики. В рамках комплексного аналізу дослідники сформулювали склад найбільш суттєвих ризиків для основних секторів польської економіки. Зазначено, що до складу таких секторів можна віднести харчову промисловість, інші сектори промисловості, сільське господарство. Окрім вказаного, автори відмічають, що у розробленні системи безпеки компаній визначених секторів потрібно звертати увагу на параметр розміру підприємств. А саме вказано, що великі компанії більш чутливі до негативних впливів зовнішніх і внутрішніх ризиків, заснованих на шахрайських схемах. Цей факт обумовлено тим, що зазначені компанії через свої масштаби і ресурси підпадають у поле уваги більшої чисельності зацікавлених осіб, які можуть завдяки шахрайству порушити корпоративні права та інтереси.

Положення секторального підходу до досліджуваного процесу подано в роботі Т. Маккрейта [8]. За твердженням автора, стратегія системи безпеки компаній повинна розроблятися в розрізі орієнту на її здатність забезпечити організаційну стійкість під дією основних ризиків, які діють на галузевому рівні. Дослідник вказує, що компанія може розраховувати на отримання вагомих переваг у стратегічному плануванні у разі визначення і постійного оновлення даних стосовно галузевих ризиків у площині основних вимірів (місцевого, територіального, національного, регіонального, міжнародного, глобального). Такий захід дасть змогу забезпечити більш ефективний розвиток як компаній, так і галузей економіки, економіки загалом тощо. Автором висунуто типологію організаційної стійкості, що характерно для компаній у площині різних умов функціонування. Також дослідником відзначено, що типи організаційної стійкості можуть трансформуватися під дією змін у галузі. Важливо відмітити, що автором ідентифіковано феномен організаційної стійкості та феномен системи безпеки. Т. Маккрейгом зазначено потребу збільшення наукових розвідок у площині збору наборів великих баз даних стосовно секторальних ризиків (зокрема для найбільш вразливих до ризиків секторів).

У площині акценту на визначенні формування системи безпеки підприємств з позицій секторального підходу можна відмітити роботу П. Кабави [3]. Дослідник вказує, що створення системи безпеки стосовно секторальних загроз має бути тісно інтегрованим із процесами розроблення, реалізації та моніторингу впровадження загальної стратегії розвитку компанії. Автор пропонує формувати політику управління системою безпеки згідно з поведінковими стратегіями. У площині орієнту на поведінкові стратегії дослідником висунуто класифікацію стратегій управління системою безпеки компаній. А саме виділено стратегію розвитку, стратегію управління, стратегію зростання та стратегію стабілізації. Можемо відмітити, що хоча зазначена класифікація є доцільною та слушною, на наш погляд, вона стосується не категорії поведінкових стратегій, а стратегій розвитку. Зазначена категорія визначається стратегіями згідно зі стадіями життєвого циклу підприємств (стадія стабілізації, стадія росту та стадія скорочення). Водночас дослідник визначає їх як поведінкові

стратегії.

П. Кабава відмічає, що підставою такої категоризації постають наведені нижче складники стратегії, зокрема: технології, продукти, партнери, ринок. Складники (продукти, партнери та ринок) напряму співвідносяться із секторальними загрозами, Складник технології може розглядатись, за твердженням автора, як макросистемний фактор, хоча з огляду на те, що на нинішньому етапі відбувається зростання впливу технологічного чинника на розвиток секторів економіки, її враховано також у складі секторальних загроз.

Автором подано порядок протидії секторальним загрозам у площині орієнту на застосування визначених стратегій системи безпеки підприємств [3]:

– стратегію розвитку пов'язано з розширенням сфери діяльності підприємства. Практично її застосування засноване на виході підприємств на інші сегменти та / або сектори ринкового середовища. Факт розвитку пов'язано з переходом з однієї стадії життєвого циклу до іншої, що супроводжується періодичними внутрішніми кризами, конфліктами, напруженнями. Автором справедливо зазначено, що орієнту на стратегію розвитку передбачає інших підходів до системи безпеки, аніж орієнту на зростання або стабілізацію;

– *Стратегію управління* системою безпеки, на думку автора, повинно бути націлено на подолання бар'єрів для передавання отриманих раніше знань із вказаного процесу. Можемо зазначити, що орієнту на таку стратегію можливий за умови виникнення ризиків традиційного типу.

– *Стратегію росту* націлено на інтенсифікацію діяльності, що здійснюється в розрізі продуктів, які випускаються, просуваються і реалізуються компанією фактично. Застосування зазначеної стратегії пов'язане з планомірним збільшенням виробничого потенціалу підприємства, що демонструється у рості ринкових позицій. Як зазначає автор, ріст може бути пов'язано з поглинанням інших підприємств, самостійним відкриттям нових структурних підрозділів (органічним ростом). Стратегію росту орієнтовано на розвиток поточної ділової активності компаній. Водночас у разі стратегії росту на відміну від стратегії стабілізації здійснюється розширення ринкового охоплення компанії. Діяльність із застосуванням зазначеної стратегії супроводжується ростом загроз, що пов'язано з виходом на нові ринки збуту і що здійснюються з боку конкурентів компанії.

– *Стратегію стабілізації* стосовно секторальних загроз пов'язано зі здійсненням захисту позицій підприємства в ринковому середовищі. Орієнту на зазначену стратегію передбачає підтримання вже здійснюваних заходів, дій стосовно продукції, ринків, на яких функціонує досліджуване підприємством разом із підприємствами-партнерами. В рамках орієнту на вказану стратегію передбачено коригування наявної стратегії розвитку з урахуванням акценту на підтриманні заданого раніше рівня. За твердженням П. Кабави, практично застосування цієї стратегії пов'язане зі швидким реагуванням на збої (зокрема внесення коригувань у ланцюг постачання, якщо його порушено) та відповіддю на негативні наслідки, спричинені випадковими або природними подіями (проведення ремонту, технічного обслуговування). Дослідник зауважує, що таке реагування потрібно визначити на рівні стратегії.

Автором справедливо зазначено, що положення стратегій управління безпекою повинні включати систему встановлення впливів виникнення нових інформаційно-комунікаційних технологій на здійснення організації основної діяльності підприємств. Можемо підтримати дослідника, що досліджуваний процес повинен супроводжуватися функцією системи раннього реагування.

Слід відмітити, що підхід П. Кабави [3] вирізняється певною дискусійністю в розрізі питання стратегій створення систем безпеки компаній. Хоча бачення автора акценту на побудові вказаного процесу в площині орієнту на концепцію життєвого циклу в розрізі галузевого середовища є слушним через наявність великої кількості загроз, які виникають в тій або іншій галузі економіки.

По-друге, необхідно відмітити підхід, заснований на визначенні системи безпеки компаній у площині врахування основних процесів діяльності (процесний підхід). Підтримання ефективності та високої якості системи безпеки пов'язане із врахуванням безпеки на рівні основних процесів управління підприємствами. Формування системи безпеки можливе у разі орієнту на основні процеси, і їх визначення потрібне для подальшої побудови методологічного забезпечення оцінки ефективності в цій сфері.

У площині орієнту на вказаний підхід слід відзначити роботу М. Квієчінського [7]. Автором розроблено модель побудови системи безпеки компаній, в рамках якої виділено ключові процеси. Зокрема, виділено формування фрагментарних та основних процесних векторів безпеки. М. Квієчінський відмічає, що компоненти формування системи безпеки компаній у площині процесних векторів можуть складатися з:

1) фрагментарних процесних векторів, які складаються з: профілактики порушень системи безпеки; підсистеми управління складника оперативної безпеки; компонентів управління логістикою безпеки (безпечне транспортування, зберігання тощо); компонентів управління подоланням наслідків загроз, що фактично виникли;

2) основних процесних векторів, які подано: вхідним вектором (фактичні ресурси); процесами управління безпекою ресурсів; вихідним вектором (встановлення граничних параметрів системи безпеки підприємства).

Слід зазначити, що позиції М. Квієчінського [7] мають ознаки комплексності, враховують основні процеси побудови системи безпеки підприємств. Потрібно відмітити, що акцент на процесний складник – це ключовий напрям розроблення системи безпеки компаній різних галузей. Але структура таких процесів може відрізнятися, що обумовлює ефективність та стан формування системи безпеки підприємств різних галузей.

По-третє, заслугоує на увагу факторний підхід до побудови системи безпеки компаній, заснований на потребі врахування основних факторів впливу на стан їх розвитку. Вказаний підхід застосовується як у розробленні локальних підсистем безпеки компаній, так і у формуванні загальної системи безпеки компаній.

У розрізі орієнту на зміни цього підходу слід розглянути дослідження Б. Турсунова [10]. Зокрема, дослідник розробив на апробацію методичне забезпечення аналізу ефективності такої компоненти системи безпеки, як фінансова підсистема компаній текстильної галузі Узбекистану. Автор виходить з позицій, що фінансову

підсистему системи безпеки підприємств зазначеного сектору може бути сформовано із застосуванням таких складників:

– Нефінансові параметри розвитку за основними сферами управління, які виникнуть під дією основних факторів впливу (кадрова сфера, технологічна сфера, технічна сфера, виробнича сфера, збутова сфера). Автором здійснено прогнозування на рівні 25 малих компаній текстильної галузі Узбекистану орієнтуючись на фактичні тренди, які показано у попередні періоди (2019, 2020 рр.). Дослідник довів, що основні нефінансові параметри розвитку, хоча і не відносяться до фінансової сфери управління, чинять вагомий вплив на її становлення. Можемо відмітити, що такі дослідники, як І. Новойтенко та Ю. Шишуга [1], Л. Докієнко та ін. [4], Дж. Зімон та ін. [11] висувають перелік оціночних прогнозних нефінансових параметрів розвитку, аналогічний до переліку, поданого Б. Турсуновим.

– Прогнозні відхилення розвитку подій в рамках підприємств галузі від традиційних параметрів фінансової безпеки, які характерні для всіх суб'єктів галузі. Можливе виділення відхилень для підприємств галузі у площині орієнту на їх масштаби (малі, середні, великі підприємства).

Як справедливо зазначає автор, орієнтир на вказані складники дає змогу в рамках прогнозування визначити обсяги відносного та абсолютного рівня фінансової захищеності компаній у площині визначених факторів, і це забезпечує інформаційну базу для ухвалення управлінських рішень з подолання загроз. Визначення впливів на рівні двох складників дасть змогу встановити такий стан фінансової підсистеми системи безпеки компанії, який буде мати стійкість до вказаних викликів.

По-четверте, необхідно відзначити середовищний підхід, що орієнтовано на розроблення системи безпеки компаній з урахуванням впливу умов внутрішнього та зовнішнього середовища. Орієнтир на зазначений підхід здійснюється на різних рівнях управління, зокрема, місцевому, територіальному, регіональному, міжнародному, глобальному рівнях. Варто зазначити, що в умовах цифрової економіки актуальним є врахування цифрової компоненти середовищного підходу.

Згідно з орієнтиром на цифровий середовищний підхід слід відзначити положення роботи А. Гарагулі та ін. [5]. За твердженням авторів, у розрізі орієнту на цифрову економіку слід зробити адаптацію системи економічної безпеки до нового типу ризиків, які формуються в рамках впливу цифрового переходу. А. Гарагуля та ін. виділяють склад основних етапів регулювання ризиків, які постають основою системи економічної безпеки підприємств, що задіяні на рівні процесів цифрової трансформації. Орієнтир на цифрові ризики є обов'язковим для всіх типів компаній та секторів економіки, що обумовлено тим, що цифровий перехід та цифровізація увійшли до основних сфер життєдіяльності. В дослідженні А. Гарагулі та ін. [5] визначено основні етапи розроблення системи економічної безпеки, засновані на регулюванні ризиків цифрового середовища, зокрема: етап моніторингу та оцінювання нового типу ризиків, пов'язаних із процесами цифрового переходу; етап зниження рівня дії ризиків (застосування дій, які відповідають стратегічним цільовим орієнтирам цифрової трансформації компанії); етап

оцінювання економічної безпеки підприємства. Дослідники вказують, що для здійснення кожного з етапів розроблення системи економічної безпеки компаній необхідне визначення критеріїв, граничних норм показників.

А. Рамський та А. Сольнько [9] визначили структуру системи фінансової безпеки підприємства, сформульовану в площині орієнту на середовищний підхід. Дослідниками запропоновано враховувати внутрішній та зовнішній середовищний вплив на рівень фінансової підсистеми системи безпеки компаній. Авторами здійснено визначення механізм розроблення фінансової підсистеми системи безпеки компаній, який складається:

– зі стадії діагностики фінансової підсистеми компанії та дії на неї внутрішнього та зовнішнього середовища;

– зі стадії розроблення системи економічної безпеки, до реалізації якої може бути залучено всі зацікавлені сторони. На цій стадії потрібно враховувати результати попереднього етапу розроблення. В межах зазначеної стадії встановлюється методична база розроблення системи економічної безпеки і забезпечується його реалізація за основними рівнями відповідальності.

Вважаємо дискусійністю заміни дослідниками терміну «фінансова підсистема» («фінансова безпека») на «економічна безпека», оскільки загальну ціль дослідження спрямовано на фінансову безпеку. Подані результати показують, що інформація про дії середовища є основою для визначення прогнозу системи безпеки компанії.

По-п'яте, потрібно виокремити цільовий підхід, пов'язаний із розробленням системи безпеки компаній у площині врахування основних цілей, передбачених стратегією розвитку. Орієнтир на цілі розвитку компанії має бути встановлено в рамках ключових складників системи безпеки компанії. Врахування цільової ознаки, на наш погляд, є обов'язковою умовою розроблення системи безпеки компаній. Акцент на цільовому складнику у формуванні системи безпеки підприємств визначено в роботі С. Аль-Гамді та ін. [2], а також інших дослідженнях.

По-шосте, потрібно відмітити можливість орієн-

тиру на ситуаційний підхід у формуванні системи безпеки підприємств, заснований на застосування сукупності важелів, заходів реагування на середовищні впливи і внутрішній розвиток [авторська пропозиція]. Застосування зазначеного підходу напряму пов'язане як із цифровим середовищним, так і середовищним підходом до формування системи безпеки підприємства. Потрібно зазначити, що вказаний підхід засновано на антикризовому менеджменті та ситуаційному моделюванні в межах акценту на стадії життєвого циклу компаній. Застосування зазначеного підходу особливо актуальне для окремих галузей економіки, які зазнають суттєвого негативного впливу під час воєнних дій в Україні, коли потрібне ситуаційне реагування для недопущення прояву ризиків та загроз.

ВИСНОВКИ

Отже, можемо зазначити, що склад та характеристики підходів до формування системи безпеки підприємств можуть трансформуватися залежно від розвитку наукових розвідок, впливу зовнішніх та внутрішніх чинників, появи нових викликів становлення зазначеного феномену. Особлива увага в цьому разі стосується модифікації та адаптації ситуаційного підходу до врахування особливостей всіх інших підходів розроблення системи безпеки підприємств. Вказане сприятиме більшій адаптивності в умовах невизначеності розвитку підприємств різних галузей стосовно прогнозування параметрів системи безпеки. Така невизначеність виникає під дією появи загроз, які раніше не були характерними для суспільства, економіки в тих проявах та характеристиках. Серед вказаних загроз сучасного періоду можна відмітити ті, які виникли з огляду на пандемію COVID-19, повномасштабну війну росії проти України тощо. Врахування всіх можливих підходів до формування системи безпеки підприємств в контексті ситуаційного підходу зробить цей процес більш гнучким та сприятиме росту стійкості компаній під дією загроз та викликів.

References

1. Novoitenko I.V., Shyshuta Yu.M. Levers of influence on the economic stability of oil and fat enterprises in Ukraine. *Investments: practice and experience*. 2017. № 15. pp. 53–56. (in Ukrainian).
2. Al-Ghamdi S., Than W.K., Vlahu-Gjorgievska E. Information security governance challenges and critical success factors: Systematic review. *Computers & Security*. 2020. Vol. 99. URL: <https://doi.org/10.1016/j.cose.2020.102030>.
3. Cabała P. Strategie zarządzania bezpieczeństwem przedsiębiorstwa w warunkach zagrożeń sektorowych. *Prace naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu*. 2016. Nr. 420. S. 36–45. URL: <https://doi.org/10.15611/pn.2016.420.03>
4. Dokiienko L., Hrynyuk N., Nakonechna O., Mykhailyk O. System for evaluation of financial security of operational activity of oil-and-fat industry enterprises. *Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal*. 2021. Vol. 7(4). pp. 138–159. URL: <https://doi.org/10.51599/are.2021.07.04.08>
5. Harahulia A., Suslov V., Horovoy O. Management of Economic Security of Enterprises in the context of Digital Transformation. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2023. Vol. 9(5). pp. 87–93. URL: <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2023-9-5-87-93>
6. Kalina I., Khurdei V., Shevchuk V., Vlasiuk T., Leonidov I. Introduction of a Corporate Security Risk Management System: The Experience of Poland. *Journal of Risk and Financial Management*. 2022. Vol. 15(8). URL: <https://doi.org/10.3390/jrfm15080335>
7. Kwieceński M. Zarządzanie bezpieczeństwem działalności przedsiębiorstwa – zarys problematyki. *Prace Naukowo-Dydaktyczne Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej im. Stanisława Pignonia w Krośnie*. 2016. Nr. 70. S. 149–170.
8. McCreight T. Building resilience: The role of enterprise security risk management in developing a resilient organisation. *Journal of Business Continuity & Emergency Planning*. 2024. Vol. 17. Issue 4. URL: <https://doi.org/10.69554/FWWL3167>
9. Ramskyi A., Solonko A. Mechanism of formation of Financial Security of an Enterprise. *European scientific journal of Economic and Financial innovation*. № 1. pp. 14–20. URL: <http://doi.org/10.32750/2018-0102>
10. Tursunov B.O. Financial Security of Textile Enterprises During the Pandemic: In Case of Uzbekistan. *Asian Journal of Technology & Management Research*. 2023. Spec. Issue 3. pp. 51–56.
11. Zimon G., Tarighi H., Salehi M., Sadowski A. Assessment of Financial Security of SMEs Operating in the Renewable Energy Industry during COVID-19 Pandemic. *Energies*. 2022. Vol. 15(24). URL: <https://doi.org/10.3390/en15249627>

Oleh REMEZ

postgraduate student, Private higher educational institution "European University"

ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-0227-5669>

e-mail: rem2025o@ukr.net

CHARACTERISTICS OF APPROACHES TO THE FORMATION OF SECURITY SYSTEMS AT ENTERPRISES

Introduction. Effective market development is associated with the creation of an optimal company security system that takes into account the main risks and threats. Establishing approaches to the formation of an enterprise security system will allow us to identify areas in which a methodological basis for studying the effectiveness of the specified process can be developed.

The purpose of the paper is to identify and characterize approaches to the formation of an enterprise security system.

Results. The paper identifies the following approaches to the formation of an enterprise security system, in particular: an approach to creating a security system for business entities, defined in terms of a reference point for countering threats associated with changes in the sectoral environment (sectoral approach); an approach based on defining a company security system in terms of taking into account the main processes of activity (process approach); a factor approach to building a company security system, based on the need to take into account the main factors influencing the state of their development; an environmental approach, which is focused on developing a company security system taking into account the influence of internal and external environmental conditions; a target approach related to developing a company security system in terms of taking into account the main goals provided for by the development strategy; a situational approach to the formation of a company security system, based on the use of a set of levers, measures to respond to environmental influences and internal development.

Conclusion. It is noted that the composition and characteristics of approaches to the formation of an enterprise security system can be transformed depending on the development of scientific research, the influence of external and internal factors, the emergence of new challenges to the formation of the specified phenomenon. Special attention in this case is paid to the modification and adaptation of the situational approach to take into account the features of all other approaches to the development of an enterprise security system.

Keywords: formation of an enterprise security system, sectoral approach, process approach, factor approach, environmental approach, target approach, situational approach, digitalization

Олексій Анатолійович **МИХАЛЬЧЕНКО**

к.е.н., доцент, професор кафедри, Університет новітніх технологій

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3389-9361>e-mail: almik1977@gmail.com**ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ АЕРОПОРТІВ В УМОВАХ
ТРАНСФОРМАЦІЙ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ**

У статті показано, що інноваційно-інвестиційне забезпечення є ключовим аспектом для розвитку аеропортів України. Показано, що у сучасних умовах особливо важливим є залучення приватних інвестицій через концесію та державне-приватне партнерство, а також впровадження новітніх технологій. Запропоновано заходи з розвитку аеропортової інфраструктури на основі впровадження інноваційних технологій, автоматизації та цифровізації, Інтернет речей, розвитку інфраструктури, безпеки та контролю. Доведено, що інвестиції є критичним фактором для забезпечення стабільного функціонування аеропортів і їх подальшого розвитку. Окреслено основні напрями інвестування: привертання приватних інвестицій, міжнародних інвестицій, місцевих інвестицій, інвестицій в персонал. Обґрунтовано основні інновації у сфері аеропортів. Доведено, що інвестування в розвиток регіональних аеропортів України має бути стратегічним і багатогранним процесом.

Ключові слова: інноваційно-інвестиційне, забезпечення, діяльність, аеропорти, трансформація, національна економіка

ВСТУП

Аеропорти є важливими складниками інфраструктури країни, а їх діяльність безпосередньо впливає на економічний розвиток, туристичну привабливість і міжнародні зв'язки держави. В умовах трансформацій національної економіки, таких як глобалізація, технологічні зміни та економічні виклики, інноваційно-інвестиційне забезпечення діяльності аеропортів стає надзвичайно важливим. Питання інноваційно-інвестиційного забезпечення діяльності аеропортів в умовах трансформацій національної економіки знаходяться в центрі уваги багатьох учених. Н.В. Столярчук [6, с. 118] зосереджує увагу на важливості концесії як форми залучення приватного сектору для інвестування в розвиток аеропортів України, зокрема регіональних. У полі зору О.Є. Соколовой [5] знаходяться принципи проєктування транспортно-логістичних комплексів на базі регіональних аеропортів. У статті О.Л. Бойко, Д.О. Ляшенко, О.І. Горб [1, с. 69] розглянуто суто технічні питання розроблення концептуальної моделі збору геопросторових даних регіональних аеропортів методами лазерного сканування. О.В. Онищенко [4, с. 77] акцентує на важливості кластерного підходу для розвитку бізнесу та співпраці між підприємницьким сектором і місцевою владою, зокрема в контексті аеропортів та інших регіональних ініціатив. Високо оцінюючи науковий доробок зазначених авторів, слід визначити необхідність подальшого продовження проведення досліджень інноваційно-інвестиційного забезпечення діяльності аеропортів в умовах трансформацій національної економіки.

МЕТА роботи – розроблення науково-практичних рекомендацій з удосконалення інноваційно-інвестиційного забезпечення діяльності аеропортів в умовах трансформацій національної економіки, воєнного стану та післявоєнного відновлення економіки.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Загальнонаукові методи дослідження подано аналізом, синтезом, побудовою аналітичних таблиць. Інформаційною основою дослідження є актуальні наукові праці вітчизняних вчених у фахових періодичних виданнях

України, а також тих, що входять до міжнародних наукометричних баз даних.

РЕЗУЛЬТАТИ

Інноваційно-інвестиційне забезпечення діяльності аеропортів є важливим аспектом розвитку авіаційної галузі, особливо в умовах сучасних економічних і технологічних трансформацій. Це органічно вмонтовується у загальносвітові тренди. Д.М. Матрунчик, В.В. Лакас [3, с. 61] відзначають, що США, Японія та Німеччина показали успішні моделі застосування інноваційних технологій для модернізації своїх економік. Ці країни застосовують інноваційні стратегії в галузях високих технологій, виробництва, охорони здоров'я та енергетики, що допомогло їм значно підвищити продуктивність і конкурентоспроможність.

Процес інноваційно-інвестиційного забезпечення діяльності аеропортів охоплює впровадження інноваційних технологій, стратегічних інвестицій та ефективних управлінських підходів, що сприяють підвищенню конкурентоспроможності аеропортів, їх розвитку та інтеграції в міжнародну авіаційну мережу (табл. 1).

Інноваційний розвиток аеропортів вимагає впровадження новітніх технологій у всіх сферах їх діяльності. Цифровізація та автоматизація ґрунтуються на застосуванні автоматизованих систем реєстрації пасажирів (CUPPS/CUTE), електронних білетів, систем управління потоком пасажирів та багажу. Варто зазначити, що застосування сучасних цифрових технологій надають підприємствам широкі можливості для розроблення ефективних стратегій, а також дають змогу досягати високих результатів в умовах динамічного ринкового середовища. Серед цифрових інструментів для оптимізації управління витратами на підприємствах можна виділити автоматизовані системи обліку, програмні засоби для аналізу та оброблення даних, інструменти для зручного електронного закупівельного процесу, а також для управління складськими та виробничими запасами [7].

Розвиток безпеки передбачається впровадження новітніх технологій у сфері авіаційної безпеки, застосування біометричних даних для перевірки осіб, системи автоматичного контролю. «Зелені» технології означають

Таблиця 1 – Формалізація процесу інноваційно-інвестиційного забезпечення діяльності аеропортів (власна розробка)

№ з/п	Процес	Складники	Інструменти
1	Інноваційне забезпечення діяльності аеропортів		
1.1	Автоматизація та цифровізація		Встановлення автоматизованих систем реєстрації пасажирів (CUPPS/CUTE), впровадження електронних білетів і біометрії для прискорення процесів реєстрації та проходження контролю.
1.2	Інтернет речей (IoT)		Застосування технологій для моніторингу технічного стану аеропортів, а також для управління потоком пасажирів і багажу. Застосування IoT для прогнозування необхідних ремонтних робіт і забезпечення безпеки.
1.3	Розвиток інфраструктури		Реконструкція аеропортових терміналів, створення нових вантажних терміналів, збільшення площ для стоянки літаків та автомобілів. Підвищення енергоефективності та впровадження екологічних технологій (сонячні панелі, електричні автобуси для транспортування пасажирів тощо).
1.4	Безпека та контроль		Впровадження інновацій у сфері безпеки, таких як біометрична ідентифікація, застосування новітніх систем контролю за пасажиром та багажем, технології для запобігання загрозам безпеки.
2	Інвестиційне забезпечення аеропортів		
2.1	Привертання приватних інвестицій		Механізм концесії та державно-приватного партнерства (PPP), який дає змогу залучити приватний сектор для фінансування та управління проєктами модернізації аеропортів.
2.2	Міжнародні інвестиції		Залучення міжнародних фінансових установ, таких як Європейський інвестиційний банк чи Світовий банк, для фінансування великих інфраструктурних проєктів, зокрема на модернізацію і розширення аеропортових комплексів.
2.3	Місцеві інвестиції		Інвестування у розвиток підсистем інфраструктури аеропортів з боку регіональних бізнесів та місцевої влади для відбудови доріг, створення готельних комплексів, транспортних зв'язків.
2.4	Інвестиції в персонал		Підготовка висококваліфікованих кадрів для роботи з новими технологіями, підвищення рівня кваліфікації працівників аеропортів, особливо в умовах постійних технологічних змін.
3	Інноваційно-інвестиційна стратегія розвитку аеропортів		
3.1	Планування розвитку інфраструктури		Визначення пріоритетів до модернізації терміналів, аеропортових зон, вдосконалення вантажних і пасажирських терміналів для підвищення пропускної спроможності та якості обслуговування.
3.2	Пошук фінансування		Забезпечення фінансування через внутрішні та зовнішні джерела, зокрема через державне фінансування, приватні інвестиції, європейські та міжнародні гранти, а також через механізми концесії.
3.3	Запровадження нових технологій		Оновлення інформаційних систем аеропортів, автоматизація оброблення пасажирів і вантажів, інтеграція з глобальними платформами для онлайн-бронювання.
3.4	Оцінювання економічної ефективності		Розрахунок економічної доцільності впровадження інновацій, визначення окупності інвестицій у певні технології та інфраструктурні проєкти.
4	Основні інновації у сфері аеропортів		
4.1	Розвиток «розумних» аеропортів		Включення технологій для кращої інтеграції з пасажиром через мобільні додатки, самостійне оформлення квитків та багажу, онлайн-інформація про рейси, можливість моніторингу і реального часу.
4.2	Безпека і контроль доступу		Інновації в системах контролю за пасажиром, застосування безконтактних технологій перевірки (біометрія, електронні паспорти) для забезпечення безпеки.
4.3	Аеропорти як хаби для цифрової економіки		Розвиток нових бізнесів та стартапів у сфері технологій, туризму, транспорту.
5	Пріоритети для інноваційно-інвестиційного забезпечення		
5.1	Модернізація аеропортових комплексів		Впровадження новітніх технологій для оброблення пасажирів та вантажів, розширення інфраструктури для задоволення зростаючого попиту на авіаперевезення.
5.2	Екологічність		Застосування відновлювальних джерел енергії, таких як сонячні панелі на дахах аеропортових будівель, енергоефективні системи освітлення та вентиляції.
5.3	Розвиток зв'язку та мобільних послуг		Застосування Інтернет Wi-Fi на всіх терміналах, мобільних додатків для управління подорожами, онлайн-бронювання паркувальних місць, трансферів тощо.
5.4	Створення хабів для лоукост-авіакомпаній		Стимулювання розвитку внутрішніх і міжнародних авіаперевезень через надання сприятливих умов для лоукост-операторів.

впровадження енергоефективних рішень, використання відновлювальних джерел енергії, зменшення викидів CO₂, створення екологічно чистих аеропортових комплексів. Розвиток інфраструктури має за мету розширення аеропортових терміналів, модернізацію злітно-посадкових смуг, будівництво нових вантажних терміналів для забезпечення зростання пасажиропотоку та вантажних перевезень. Інтернет речей (IoT) призначено для моніторингу стану інфраструктури аеропорту, а також для оптимізації витрат на обслуговування.

Інвестиції є критичним фактором для забезпечення розвитку аеропортів. Залучення приватних інвестицій через концесію є важливим для багатьох регіональних

аеропортів для реконструкції і розвитку аеропортової інфраструктури без прямого фінансування з боку держави. Глобальні інвестиції в інфраструктуру передбачають залучення міжнародних фінансових установ, таких як Європейський інвестиційний банк, Світовий банк, для фінансування великих інфраструктурних проєктів. Місцеві інвестиції та партнерства гуртуються на взаємодії з місцевими бізнесами та органами влади для розвитку локальних інфраструктурних об'єктів, таких як готелі, транспортні мережі, магазини та інші об'єкти на території аеропортів. Створення і використання фондів відновлення та підтримки, спеціалізованих фондів для відтворення інфраструктури аеропортів є важливим в

умовах війни та післявоєнний період. Інвестиції в освіту та кадри передбачають розвиток кадрів, підвищення кваліфікації працівників аеропортів через навчальні центри, курси, тренінги для підготовки до роботи з новітніми технологіями.

Трансформація економіки України має серйозний вплив на авіаційну галузь і діяльність аеропортів через необхідність адаптації до змін у внутрішньому і зовнішньому середовищі. Глобалізація і зміни в міжнародному туризмі потребує розвиток аеропортів з урахуванням трендів на глобальному ринку авіаперевезень, зокрема через відкриття нових рейсів, залучення лоукост-авіакомпаній, створення хабів. Зміни в геополітичній ситуації вимагають адаптації до змін у регіональній політиці, таких як санкції, війни, зміни маршрутів перевезень. Інтеграція з європейськими стандартами потребує впровадження європейських стандартів безпеки, комфорту і екології для відповідності вимогам міжнародних організацій та для покращення конкурентоспроможності на міжнародному ринку. В сучасному динамічному світі технологічний прогрес спонукає підприємства до впровадження інновацій, які є важливим каталізатором для зростання їх конкурентоспроможності [8].

Для успішного функціонування аеропортів необхідно забезпечити правильну державну політику, яка сприятиме розвитку авіаційної інфраструктури. Розвиток законодавства ґрунтується на вдосконаленні нормативно-правової бази, що дасть змогу спростити процедури залучення інвестицій, забезпечить захист прав інвесторів, а також гарантує стабільність правил гри на довгострокову перспективу. Податкові стимули та субсидії передбачають надання податкових пільг для інвесторів, які займаються модернізацією аеропортових об'єктів, підтримка регіональних аеропортів через державне фінансування. Підтримка державних і приватних ініціатив ґрунтується на стимулюванні інновацій та реалізації спільних проєктів з приватними компаніями для розвитку авіаційної інфраструктури.

Інноваційно-інвестиційне забезпечення діяльності аеропортів є важливим елементом у перспективному розвитку авіаційної галузі України. Це потребує підвищення конкурентоспроможності шляхом залучення міжнародних партнерів, розширення маршруту, модернізації технічного оснащення, підвищення безпеки; залучення технологій на основі реалізації інвестиційних проєктів для впровадження інноваційних рішень в обробленні пасажирів, покращення екологічних стандартів, розвитку транспортної інфраструктури; досягнення соціального ефекту на основі розвитку аеропортів, що позитивно впливає на економіку регіонів, знижує безробіття, створює нові робочі місця і підвищує соціальну стабільність.

Інноваційно-інвестиційне забезпечення діяльності аеропортів є ключовим для сталого розвитку авіаційної галузі України в умовах трансформації національної економіки. Це потребує впровадження новітніх технологій, модернізації інфраструктури, залучення інвестицій і партнерств, а також тісної співпраці з державними органами та міжнародними інвесторами. Успішне здійснення цієї стратегії сприятиме покращенню якості авіаційних послуг і підвищенню конкурентоспроможності України на світовому ринку.

Основними джерелами фінансування діяльності аеро-

портів є:

- Залучення міжнародної допомоги та інвестицій з урахуванням величезних фінансових втрат, коли Україна потребує міжнародної підтримки для відновлення авіаційної галузі, зокрема через інвестиції, гранти та гуманітарну допомогу.

- Реконструкція інфраструктури, оскільки після завершення воєнних дій авіаційна галузь потребуватиме значних інвестицій для відновлення пошкоджених аеропортів і техніки. Модернізація інфраструктури та закупівля нових авіаційних засобів стане важливою частиною процесу відновлення.

- Фінансова підтримка та інвестиції є актуальними, оскільки воєнний стан створює складнощі для залучення інвестицій в авіаційну інфраструктуру. Україна та міжнародні організації мають брати на себе більшість витрат та інвестицій, орієнтованих на відновлення інфраструктури після бойових дій. У цей період для аеропортів важливо зберегти фінансову стабільність, залучаючи державні або міжнародні кошти.

- Залучення приватних інвестицій може вмонтовуватися у рамки концесійних угод або партнерств із приватними компаніями, які можуть бути зацікавлені в реконструкції або вдосконаленні аеропортової інфраструктури.

Погоджуємося з І.П. Лопушинським, О.С. Артем'євим [2, с. 173], що механізми інвестування діяльності регіональних аеропортів України в умовах перспективної євроінтеграції мають стати важливим елементом розвитку інфраструктури авіаційного транспорту в країні. Враховуючи європейські стандарти, тенденції на міжнародному ринку та специфіку потреб регіональних аеропортів, необхідно створити ефективні механізми залучення інвестицій. Пропонуються такі основні механізми, які може бути застосовано для інвестування діяльності регіональних аеропортів України:

Концесія (модель *BOT: Build-Operate-Transfer*) – це передача управління аеропортом приватному інвестору на певний період, після чого інфраструктура повертається державі. Цей механізм дає змогу залучати приватні інвестиції для реконструкції та модернізації аеропортів без необхідності значних державних витрат. Перевагами концесії є можливість забезпечити розвиток аеропортів без перенавантаження бюджету, залучаючи інвесторів, які мають досвід у галузі. Крім того, це дає змогу забезпечити довгострокову експлуатацію та управління аеропортами з урахуванням європейських стандартів безпеки та якості. Враховуючи досвід країн ЄС, система концесійних угод допоможе Україні інтегрувати свої аеропорти до міжнародної мережі, підвищити їх конкурентоспроможність на європейському ринку. Модель *BOT* є найбільш прийнятною формою залучення приватного сектора до інвестування в аеропорти, яка дає змогу інвестору побудувати, керувати та, після отримання операційного прибутку, повернути аеропорт державі або укласти нову угоду на управління.

Прямі іноземні інвестиції (*FDI – Foreign direct investment*) передбачають залучення іноземних інвесторів для модернізації та розвитку аеропортової інфраструктури через пряму інвестиційну діяльність, включаючи будівництво нових терміналів, реконструкцію старих споруд, впровадження сучасних технологій. Позитивним є той факт, що іноземні інвестори мають значний досвід і доступ до сучасних технологій, які підвищують

ефективність діяльність аеропортів, покращують якість обслуговування, збільшують обсяг міжнародних рейсів і підвищують доходи від авіаперевезень. Інвестиції з ЄС сприяють інтеграції українських аеропортів в європейську транспортну інфраструктуру, а також забезпечують виконання європейських стандартів безпеки та екології.

Механізм державних та міжнародних грантів і фондів передбачає, що Україна може отримати фінансування для реконструкції регіональних аеропортів через гранти та фонди, надані урядами країн ЄС, міжнародними організаціями (наприклад, Європейським інвестиційним банком, Світовим банком) або міжнародними фінансовими інституціями. Гранти дають змогу знизити фінансове навантаження на державний бюджет, а також допомагають зменшити залежність від зовнішніх запозичень, залучати сучасні європейські технології та послуги. Це дає Україні змогу відповідати вимогам ЄС з розвитку інфраструктури і сприяє інтеграції до єдиного європейського транспортного простору.

Державні пільгові кредити і субсидії являють собою внутрішні фінансові механізми, такі як пільгові кредити та субсидії для реконструкції аеропортової інфраструктури. Вони є важливими для розвитку регіональних аеропортів в умовах обмеженого державного фінансування. Перевагами зазначених механізмів є зниження фінансових витрат на модернізацію аеропортів завдяки пільговим умовам кредитування, а також впровадження європейських норм і стандартів у фінансування великих інфраструктурних проєктів.

Інноваційні фінансові інструменти (створення облигаційних програм для фінансування інфраструктурних проєктів аеропортів, сек'юритизація окремих доходів від діяльності аеропортів (пасажиро- та вантажопотоку) для залучення фінансування). Зазначені інструменти дають змогу залучати капітал з ринку, не збільшуючи державний борг. Такий підхід забезпечує відносно швидкий доступ до фінансів для великих інфраструктурних проєктів. Сек'юритизація доходів може стати важливим кроком для інтеграції фінансових ринків України з європейськими, що забезпечить доступ до більш дешевих джерел фінансування.

Партнерство з міжнародними авіакомпаніями та логістичними операторами передбачає залучення авіакомпаній для спільних інвестицій у розвиток аеропортів, а також укладання партнерських угод з великими міжнародними логістичними компаніями для розвитку мультимодальних перевезень через аеропорти. Залучення авіакомпаній дає змогу підвищити пасажиропотік, а співпраця з логістичними компаніями створює нові можливості для вантажних перевезень, що надає можливість аеропортам України стати частиною європейських авіаційних мереж, підвищуючи їх інтеграцію в європейську економіку.

Інвестування в розвиток регіональних аеропортів України має бути стратегічним і багатогранним процесом. Залучення приватних інвесторів, концесійні угоди, використання міжнародних грантів, пільгові кредити, а також інтеграція до європейських фінансових та транспортних систем є важливими механізмами для ефективного розвитку аеропортової інфраструктури. В умовах євроінтеграції ці механізми допоможуть підвищити конкурентоспроможність аеропортів, покращити якість обслуговування та інтегрувати їх в європейську транс-

портну мережу.

Перетворення аеропорту в хаб – комплексний процес, що передбачає низку стратегічних та операційних рішень, які визначають його майбутній розвиток та інтеграцію в міжнародні авіаційні маршрути. Основними етапами та критеріями для створення та розвитку авіаційних хабів є: виявлення чинників, які характеризують можливість перетворення аеропорту в хаб; аналіз того, якою мірою аеропорт відповідає зазначеним критеріям; оцінювання потенціалу хаба за визначеними критеріями; розроблення стратегії розвитку хаба; наявність потужного «домашнього» перевізника; розроблення та створення стратегії хаба; об'єднання декількох ринкових сегментів; обрання типу аеропорту за наведеною характеристикою; створення умов, що відповідають типу, напряму та потребам аеропорту; створення всебічної оцінки ринку; відбір висококваліфікованих кадрів та створення навчального центру.

Місткість та інфраструктура аеропорту передбачає оцінювання пропускну здатності терміналів, кількості злітно-посадкових смуг, технічної готовності аеропорту до обслуговування великих потоків пасажирів та вантажів. З погляду географічного розташування аеропорт має знаходитися в стратегічно важливому місці, що забезпечує зручний доступ до кількох великих ринків і дає змогу здійснювати зручні пересадки для пасажирів. Забезпечення безпеки та стандартів має відповідати міжнародним вимогам (включаючи безпеку польотів, митні процедури, перевезення вантажів). Аналіз наявних потужностей має ґрунтуватися на ретельному огляді поточного стану інфраструктури аеропорту, визначення потреб у модернізації. Надзвичайно важливим є оцінювання поточної кількості пасажирів та вантажів, прогнозування їхнього зростання в найближчі роки. З погляду оцінювання клієнтського попиту є аналіз наявного попиту на перевезення та потенційний ринок для розвитку нових маршрутів. Потенціал для розвитку стикувальних рейсів визначається наявністю можливостей для створення ефективної мережі взаємодії з міжнародними авіакомпаніями. Важливим є оцінювання конкуренції та ринкової позиції з іншими хабами в регіоні та визначення місця аеропорту серед основних гравців на ринку авіаперевезень. Розроблення маркетингових стратегій передбачає пошук авіакомпаній-партнерів, розвиток програми лояльності для пасажирів, маркетинг нових напрямів. Інвестування в інфраструктуру має ґрунтуватися на результатах планування обсягів капітальних вкладень у розбудову терміналів, злітно-посадкових смуг, розвиток технічних і сервісних потужностей аеропорту.

Підтримка національного авіаперевізника ґрунтується на тому, що аеропорт-хаб повинен мати статус потужного «домашнього» перевізника, який зможе стати основним оператором на рейсах через хаб, а також забезпечувати високий рівень обслуговування. Співпраця з іншими авіакомпаніями забезпечується розвитком партнерських угод і код-шерінгових рейсів з міжнародними авіакомпаніями. Визначення основних маршрутів, на яких буде діяти хаб, зокрема створення нових стикувальних рейсів між важливими аеропортами, відбувається на основі планування. Обов'язковою його умовою є технічне забезпечення наявності необхідної інфраструктури для обслуговування великих потоків

пасажирів і вантажів. Окрім пасажирських, розвиток вантажних перевезень може забезпечити додаткові джерела доходу для аеропорту та підвищити його економічну стійкість. Застосування мультимодальних перевезень дає змогу залучити інші види транспорту (залізничного, автотранспортного) для покращення логістики і забезпечення доступу до хаба.

За класифікацією аеропорт може бути вузловим міжнародним або регіональним хабом, що зосереджується на певних типах перевезень (переважно внутрішніх або міжнародних). Інфраструктурні проекти має бути орієнтовано на модернізацію терміналів, розширення площ для паркування, оновлення систем безпеки та технологій для зручності пасажирів. Екологічні і технологічні аспекти передбачають інвестування в сталий розвиток, енергозбереження та екологічні технології для зменшення впливу аеропорту на навколишнє середовище. Аналіз конкурентного середовища на регіональному та міжнародному ринку авіаперевезень має ґрунтуватися на визначенні основних трендів і викликів. Має досліджуватися попит на пасажирські та вантажні перевезення, зокрема на основі розрахунку потенційних маршрутів і вигод для перевізників та пасажирів. Навчання та підготовка персоналу має ґрунтуватися на основі створення навчальних програм для підготовки кваліфікованих кадрів, здатних обслуговувати сучасну авіаційну інфраструктуру та працювати з міжнародними стандартами. Співпраця з освітніми установами передбачає реалізацію спільних програм з університетами та авіаційними академіями для підготовки кадрів для роботи в аеропортах.

Створення хабів в Україні є стратегічно важливим для розвитку авіаційно-транспортної інфраструктури, що відповідає європейським стандартам. Це вимагатиме комплексного підходу до модернізації аеропортів, розвитку партнерств з авіакомпаніями, залучення інвестицій та підвищення кваліфікації кадрів. Ретельно розроблена стратегія розвитку хабів дасть змогу значно покращити конкурентоспроможність регіональних аеропортів і забезпечити їх інтеграцію в глобальну транспортну мережу.

Регіональні аеропорти України потребують значних капіталовкладень на відновлення та модернізацію, а державний бюджет не здатний покрити ці витрати. Тому залучення приватних інвесторів через концесію є ефективним шляхом для забезпечення необхідних інвестицій та розвитку інфраструктури. Чинне законодавство України вже визначає правові, фінансові та організаційні засади для реалізації проектів на умовах концесії. Однак важливо враховувати різноманітні ризики, зокрема політичні, контрактні, ризики нестабільності та зміни нормативно-правових актів. Для ефектної реалізації концесійних угод необхідно ретельно опрацювати умови та забезпечити захист інтересів усіх учасників угоди. Важливим є досягнення соціально-економічного ефекту, який полягає у забезпеченні максимальної вигоди для всіх сторін угоди – держави, інвесторів і місцевих громад. Тому необхідно розробити умови концесії таким чином, щоб вони забезпечували не тільки фінансову вигоду, але й позитивний соці-

ально-економічний ефект, зокрема розвиток інфраструктури та створення нових робочих місць.

ВИСНОВКИ

Отже, показано, що інноваційно-інвестиційне забезпечення є ключовим аспектом для розвитку аеропортів України, яке дає змогу підвищити їхню конкурентоспроможність, покращити якість обслуговування пасажирів і вантажів, а також сприяти розвитку економіки на локальному та національному рівнях. У сучасних умовах особливо важливим є залучення приватних інвестицій через концесію та державне-приватне партнерство, а також впровадження новітніх технологій.

Доведено, що концесія є ефективним інструментом залучення приватних інвестицій в регіональні аеропорти України, що дасть змогу відновити їх інфраструктуру без значного навантаження на державний бюджет. Однак важливо враховувати потенційні ризики та ретельно опрацювати умови концесійних угод для досягнення максимального соціально-економічного ефекту для всіх учасників угоди.

Запропоновано заходи для розвитку аеропортової інфраструктури на основі впровадження інноваційних технологій, автоматизації та цифровізації, Інтернет речей, розвитку інфраструктури, безпеки та контролю. Доведено, що інвестиції є критичним фактором для забезпечення стабільного функціонування аеропортів і їх подальшого розвитку.

Окреслено основні напрями інвестування: залучення інвестицій – приватних, міжнародних, місцевих, а також інвестицій в персонал. Показано, що для реалізації інноваційно-інвестиційного забезпечення діяльності аеропортів важливо мати чітку стратегію, яка включає: планування розвитку інфраструктури, пошук фінансування, запровадження нових технологій, оцінювання економічної ефективності.

Обґрунтовано основні інновації у сфері аеропортів: розвиток «розумних» аеропортів, безпека і контроль доступу, побудова діяльності як хабів для цифрової економіки. Запропоновано пріоритети для інноваційно-інвестиційного забезпечення діяльності аеропортів: модернізація аеропортових комплексів, екологічність, розвиток зв'язку та мобільних послуг, створення хабів для лоукост-авіакомпаній.

Доведено, що інвестування в розвиток регіональних аеропортів України має бути стратегічним і багатограничним процесом. Залучення приватних інвесторів, концесійні угоди, використання міжнародних грантів, пільгові кредити, а також інтеграція до європейських фінансових та транспортних систем є важливими механізмами для ефективного розвитку аеропортової інфраструктури. В умовах євроінтеграції ці механізми допоможуть підвищити конкурентоспроможність аеропортів, покращити якість обслуговування та інтегрувати їх у європейську транспортну мережу.

Перспективами подальших досліджень є розроблення рекомендацій з інноваційно-інвестиційного відновлення аеропортів у післявоєнний період.

Список використаних джерел

1. Бойко О.Л., Ляшенко Д.О., Горб О.І. Розробка концептуальної моделі збору геопросторових даних регіональних аеропортів методами лазерного сканування для створення ГІС. *Містобудування та територіальне планування*. 2019. Вип. 71. С. 60-71.

2. Лопушинський І.П., Артем'єв О.С. Механізми інвестування діяльності регіональних аеропортів України в умовах перспективної євроінтеграції (на прикладі міжнародного аеропорту "Херсон"). *Вісник Херсонського національного технічного університету*. 2021. № 1. С. 169-175.
3. Матрунчик Д.М., Лакас В.В. Регіональні особливості іноземного досвіду інвестиційного забезпечення інноваційних трансформацій: специфіка фінансування науково-дослідної та дослідно-конструкторської діяльності. *Бізнес Інформ*. 2023. № 12. С. 58-64.
4. Онищенко О.В. Методичні основи оцінки перспектив створення і розвитку кластерної моделі взаємодії влади і бізнесу за участі регіональних аеропортів. *Бізнес Інформ*. 2013. № 8. С. 73-79.
5. Соколова О.Є. Принципи проектування транспортно-логістичних комплексів на базі регіональних аеропортів. *Інформаційно-керуючі системи на залізничному транспорті*. 2012. № 4(дод.). С. 30.
6. Столярчук Н.В. Концесія як форма інвестування діяльності регіональних аеропортів України. *Науковий вісник Львівської академії. Серія : Економіка, менеджмент та право*. 2020. Вип. 2. С. 113-120.
7. Смерічевський С.Ф., Побережна З.М., Кривов'язюк І.В., Мальнов Д.В., Смілянець В.В. Формування принципів клієнтоорієнтованого підходу транспортними підприємствами в умовах стійкого розвитку. *International Scientific and Practical Conference «Innovations in construction and smart building technologies for comfortable, energy efficient and sustainable lifestyle»* (February 20–21, 2024). Dnipro, 2024. pp. 164-166.
8. Смерічевський С., Побережна З., Гура С. Розвиток теоретико-методичних основ формування інноваційного потенціалу авіапідприємства. *Економіка та суспільство*. 2024. № (59). URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-59-41>

References

1. Boiko O.L., Liashenko D.O., Horb O.I. Development of a conceptual model for collecting geospatial data of regional airports using laser scanning methods for creating a GIS. *Urban Planning and Territorial Planning*. 2019. № 71. pp. 60-71. [in Ukrainian].
2. Lopushynskiy I P., Artemiev O.S. Mechanisms of investment in the activities of regional airports of Ukraine in the context of prospective European integration (on the example of the Kherson International Airport). *Bulletin of the Kherson National Technical University*. 2021. №. 1. pp. 169-175. [in Ukrainian].
3. Matrunchuk D.M., Lakas V.V. Regional features of foreign experience in investment support for innovative transformations: specifics of financing research and development activities. *Business Inform*. 2023. №. 12. pp. 58-64. [in Ukrainian].
4. Onyshchenko O.V. Methodological foundations for assessing the prospects for creating and developing a cluster model of government-business interaction with the participation of regional airports. *Business Inform*. 2013. №. 8. pp. 73-79. [in Ukrainian].
5. Sokolova O.Y. Principles of designing transport and logistics complexes based on regional airports. *Information and control systems in railway transport*. 2012. №. 4 (supplement). P. 30. [in Ukrainian].
6. Stoliarchuk N.V. Concession as a form of investment in the activities of regional airports of Ukraine. *Scientific Bulletin of the Flight Academy. Series: Economics, Management and Law*. 2020. № 2. pp. 113-120. [in Ukrainian].
7. Smerichevskiy S.F., Poberezhna Z.M., Kryvoviazuk I.V., Malnov D.V., Smilianets V.V. Formation of principles of customer-oriented approach by transport enterprises in conditions of sustainable development. *International Scientific and Practical Conference «Innovations in construction and smart building technologies for comfortable, energy efficient and sustainable lifestyle»* (February 20–21, 2024). Dnipro, 2024. pp. 164-166. [in Ukrainian].
8. Smerichevskiy S., Poberezhna Z., Hura S. Development of theoretical and methodological foundations of the formation of the innovative potential of an aviation enterprise. *Economy and Society*. 2024. No. (59). URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-59-41> [in Ukrainian].

Oleksii MYKHALCHENKO

PhD in Economics, Associate Professor, Professor of department, University of New Technologies

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3389-9361>

e-mail: almik1977@gmail.com

INNOVATIVE-INVESTMENT SUPPORT FOR THE OPERATION OF AIRPORTS IN THE CONDITIONS OF TRANSFORMATIONS OF THE NATIONAL ECONOMY

The paper shows that innovation and investment support is a key aspect for the development of Ukrainian airports, which allows increasing their competitiveness, improving the quality of passenger and cargo service, and contributing to economic development at the local and national levels. In modern conditions, attracting private investment through concessions and public-private partnerships, as well as the introduction of new technologies, is especially important. It has been proven that concessions are an effective tool for attracting private investment to regional airports in Ukraine, which will allow restoring their infrastructure without a significant burden on the state budget. However, it is important to consider potential risks and carefully work out the terms of concession agreements to achieve maximum socio-economic impact for all parties to the agreement.

Measures are proposed for the development of airport infrastructure based on the introduction of innovative technologies based on automation and digitalization, the Internet of Things, infrastructure development, security and control. It is proven that investments are a critical factor in ensuring the stable functioning of airports and their further development.

The main areas of investment are outlined: attracting private investment, international investment, local investment, investment in personnel. It is shown that for the implementation of innovative and investment support for airport activities it is important to have a clear strategy, which includes: planning infrastructure development, finding financing, introducing new technologies, assessing economic efficiency. The main innovations in the field of airports are substantiated: the development of "smart" airports, security and access control, building activities as hubs for the digital economy. Priorities for innovative and investment support of airport activities are proposed: modernization of airport complexes, environmental friendliness, development of communications and mobile services, creation of hubs for low-cost airlines.

It has been proven that investing in the development of regional airports in Ukraine should be a strategic and multifaceted process. Attracting private investors, concession agreements, using international grants, soft loans, as well as integration into European financial and transport systems are the main mechanisms for the effective development of airport infrastructure. In the context of European integration, these mechanisms will help increase the competitiveness of airports, improve the quality of service, and integrate them into the European transport network.

Keywords: innovative-investment, provision, activity, airports, transformation, national economy

Ярослав Владиславович **ЯКУБОВ**

аспірант, Київський авіаційний інститут

ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-4117-6947>

e-mail: 7632594@stud.kai.edu.ua

ТЕОРЕТИЧНА СУТНІСТЬ БЮДЖЕТНО-ПОДАТКОВОЇ БЕЗПЕКИ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ ТА ЇЇ РОЛЬ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

У статті доведено, що забезпечення податкової безпеки держави є необхідною умовою для реалізації її фіскального інтересу. Обґрунтовано, що комплексний підхід до розроблення бюджетно-податкової політики дасть змогу забезпечити фінансову стабільність. Показано, що в країнах ЄС велику увагу приділено прозорості бюджетно-податкового законодавства, діджиталізації бюджетно-податкових процесів та співпраці між державами у сфері бюджетно-податкової політики. Встановлено, що бюджетно-податкова безпека є важливим складником економічної безпеки держави. Визначено, що бюджетно-податкову безпеку спрямовано на створення таких умов, які забезпечують стійкість національної економіки. Запропоновано шляхи вдосконалення основних механізмів бюджетно-податкової безпеки держави.

Ключові слова: теоретична сутність, дефініція, бюджетно-податкова, безпека, економіка, Україна

ВСТУП

Процес глобалізації світової економіки та інтеграція України до європейського співтовариства ставлять перед державою низку важливих викликів. Безпека стає ключовим фактором, який впливає на розвиток суспільства та покращення добробуту громадян, а також на зміцнення позицій країни на міжнародній арені. У країнах ЄС бюджетно-податкова безпека пов'язується із принципами податкової гармонізації, що сприяє зниженню ризиків подвійного оподаткування, уникненню агресивного податкового планування та підтримці рівних конкурентних умов на ринку. Як зазначає Ю.М. Кушнірчук, реформування податкової системи України триває, і його незавершеність зумовлено необхідністю адаптації до світових стандартів, особливо у контексті євроінтеграції [6, с. 253]. У сучасних умовах забезпечення фіскальної безпеки України є критично важливим завданням. Воєнний стан вимагає мобілізації фінансових ресурсів, ефективного перерозподілу бюджетних коштів та забезпечення стійкості податкової системи.

Погоджуємося з Н.М. Борейко, С.П. Параницею [1, с. 40], що фіскальний інтерес держави є ключовим об'єктом податкової безпеки, оскільки визначає стійкість бюджетної системи, фінансову незалежність та здатність держави виконувати свої соціально-економічні зобов'язання. Бюджетно-податкова безпека передбачає створення ефективного механізму адміністрування податків, запобігання ухиленню від оподаткування, наповнення доходів бюджету відповідно до затверджених планів, а також гармонізацію бюджетно-податкової політики відповідно до стратегічних пріоритетів держави.

Слушною є думка Ю.М. Кушнірчук, Б.В. Репетило, що у кризових умовах мінімізація податкових ризиків є ключовим фактором для забезпечення економічної безпеки на всіх рівнях [4]. Вважаємо, що Ю.М. Кушнірчук переконливо доводить, що фіскальний потенціал податків на економічні ресурси (землю, корисні копалини, екологічні платежі тощо) є важливим інструментом забезпечення бюджетної безпеки, оскільки він дає змогу збільшувати державні доходи та забезпечувати їх стабільність і передбачуваність [3, с. 280]. Високо оцінюючи науковий доробок зазначених авторів, слід визнати не-

обхідність проведення подальших досліджень у сфері посилення ролі бюджетно-податкової політики у системі забезпечення фінансової безпеки України.

МЕТА роботи – обґрунтування авторської дефініції бюджетно-податкової безпеки економіки України та розроблення пропозицій з її зміцнення в сучасних умовах.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ: загальні (дедукція, індукція, аналіз, синтез) та спеціальні (систематизація, узагальнення, формалізація, зокрема із застосуванням табличного методу). Джерелами інформації слугують нормативно-правові акти та актуальна наукова періодика України.

РЕЗУЛЬТАТИ

Фіскальний інтерес держави проявляється у таких аспектах: формування дохідної частини бюджету, яка полягає у забезпеченні стабільного і прогнозованого надходження податків; забезпечення справедливого розподілу податкового навантаження шляхом підтримки балансу між податковими зобов'язаннями платників і соціально-економічними потребами держави; мінімізація податкових ризиків для запобігання податковим правопорушенням, ухиленню від сплати податків та застосуванню схем мінімізації оподаткування; гармонізація податкової політики з міжнародними стандартами на основі адаптації податкового законодавства до норм ЄС, що є важливим для інтеграції України в європейський економічний простір.

Основні напрями податкових реформ включають: гармонізацію з податковим законодавством ЄС, яка передбачає імплементацію директив стосовно ПДВ, акцизів, податку на прибуток, а також загальні принципи оподаткування; оптимізацію податкового навантаження через створення прозорої та справедливої системи, яка не пригнічує підприємницьку ініціативу, але водночас забезпечує бюджетні надходження; зниження рівня тіньової економіки шляхом боротьби з ухиленням від сплати податків, запровадження цифрових технологій для контролю фінансових потоків; посилення адміністрування податків на основі автоматизації процесів, зменшення бюрократичних бар'єрів, покращення взаємодії між платниками податків та ДПС; фіскальна децентралізація з метою розширення подат-

кової автономії регіонів для ефективнішого використання фінансових ресурсів. Зазначені кроки мають сприяти стабільності податкової системи та її інтеграції у глобальну економіку.

Ключовими напрямками реалізації фіскального потенціалу є: оптимізація податкового навантаження на природні ресурси, посилення контролю за справами ресурсних платежів, гармонізація податкової політики з європейськими стандартами, залучення інвестицій через податкові стимули.

Оптимізація податкового навантаження на природні ресурси досягається впровадженням справедливих ставок податків на землю, надра, водні та лісові ресурси. Механізм рентних платежів має враховувати ринкову вартість ресурсів та екологічні ризики. Доцільним є впровадження диференційованого підходу до оподаткування залежно від рівня рентабельності галузей.

Посилення контролю за справами ресурсних платежів передбачає запровадження цифрового моніторингу обсягів видобутку корисних копалин, застосування системи електронного адміністрування екологічних та рентних платежів, посилення відповідальності за незаконне використання природних ресурсів та ухилення від сплати податків.

Гармонізація податкової політики з європейськими стандартами має забезпечуватися адаптацією законодавства до вимог ЄС та Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) стосовно екологічного та ресурсного оподаткування, впровадженням принципів «забруднювач платить» та податкових механізмів стимулювання екологічно чистого виробництва. Залучення інвестицій через податкові стимули передбачають надання податкових пільг підприємствам, які впроваджують енергоефективні технології; застосовують механізм «зелених» податків для розвитку альтернативної енергетики. Запровадження спеціальних режимів оподаткування стимулюватиме розвиток стратегічних галузей, що забезпечують довгострокову ресурсну стійкість. Очікуваними результатами впливу запропонованих заходів на бюджетно-податкову безпеку є: збільшення бюджетних надходжень від ефективного використання економічних ресурсів; скорочення дефіциту бюджету завдяки стабільним податковим джерелам; мінімізація екологічних ризиків через підвищення відповідальності бізнесу за використання природних ресурсів; зміцнення енергетичної та економічної незалежності України за рахунок ефективного застосування податкових механізмів. Так, грамотна реалізація фіскального потенціалу податків на економічні ресурси не лише забезпечить стійкість державних фінансів, а й сприятиме сталому розвитку економіки та підвищенню бюджетної безпеки.

Дослідження Ю.М. Кушнірчук [5] добре відображає роль податків на власність, ресурси й капітал у забезпеченні економічної безпеки України. Окремо відзначаються такі аспекти: фіскальна роль податків на власність, соціальна справедливість, ресурсна та екологічна безпека, аграрна політика та продовольча безпека.

Фіскальна роль податків на власність полягає в тому, що податки на нерухомість та приріст капіталу можуть бути ефективним механізмом наповнення місцевих бюджетів. Також важливим є баланс між ставками оподаткування та інвестиційною активністю, щоб не створювати надмірного податкового навантаження на бізнес

і населення. Соціальна справедливість реалізується на основі того, що податок на приріст капіталу та нерухомість сприяє зменшенню нерівності, що особливо актуально для України в умовах зростання диспропорцій у доходах. Запобігання спекуляціям на ринку нерухомості дасть змогу розширити доступність житла для громадян.

Ресурсна та екологічна безпека забезпечується екологічними податками, включаючи платежі за використання природних ресурсів, які є ключовими для відновлення довкілля та переходу до сталого розвитку. Ефективне адміністрування цих податків дасть змогу зменшити тіньовий сектор та нелегальне використання ресурсів.

У частині забезпечення аграрної політики та продовольчої безпеки слід зауважити, що плата за землю може обмежити надмірну концентрацію земель у руках великих агрохолдингів, стимулюючи розвиток малого та середнього фермерства. Водночас є важливим, що раціональне землекористування може сприяти збереженню родючості ґрунтів і зменшенню екологічних ризиків.

Основні напрями формування збалансованої бюджетно-податкової політики включають: оптимізацію податкової системи шляхом зменшення тіньової економіки, спрощення адміністрування податків та запровадження стимулів для бізнесу; підвищення ефективності управління державними фінансами на основі посилення контролю за бюджетними видатками, зменшення дефіциту бюджету та зниження боргового навантаження; реформування митної політики шляхом цифровізації митних процедур, боротьби з контрабандою та інтеграції в європейський митний простір; стимулювання інвестицій на основі створення привабливого ділового середовища, забезпечення прозорості регуляторної політики та гарантій для інвесторів; соціальна та екологічна відповідальність – баланс між економічним зростанням, соціальним захистом населення та екологічною безпекою.

У визначенні дефініції податкової безпеки держави наукові дослідження спрямовано на: визначення фіскального інтересу держави як об'єкта податкової безпеки; узагальнення теоретичних аспектів податкових ризиків як елемента податкової безпеки; дослідження теорії, методології та економічної динаміки податкової безпеки; управління податковими ризиками в системі безпеки національної економіки; правове забезпечення податкової безпеки України; реформування податкової системи як чинника забезпечення фінансової безпеки держави; удосконалення бюджетної системи як фактора підвищення безпеки національної економіки; інституціональне забезпечення податково-бюджетної безпеки.

Бюджетно-податкова безпека держави має такі ключові аспекти: фінансова стабільність, яка забезпечується прогнозованими та достатніми податковими надходженнями до бюджету; справедливість оподаткування на основі досягнення балансу між фіскальними інтересами держави та можливостями платників податків; прозорість й ефективність податкового адміністрування, що досягається спрощенням процедур сплати податків, мінімізацією бюрократичних бар'єрів, цифровізацією податкових сервісів; боротьба з ухиленням від оподаткування та тіньовою економікою на основі застосування заходів з протидії податковим правопорушенням; адаптація податкової політики до економічних викликів на основі забезпечення гнучкості податкової системи в умовах кризових явищ, глобалізації та інтеграційних

процесів.

Загальноприйняті принципи бюджетно-податкової політики спрямовано на забезпечення фінансової стабільності держави та стимулювання економічного розвитку. Основними з них є: стабільність податкової системи шляхом забезпечення прогнозованості податкового законодавства та уникнення частих змін у ставках і механізмах оподаткування, створення сприятливого середовища для довгострокових інвестицій та розвитку підприємництва. Оптимізація податкового навантаження відбувається шляхом встановлення справедливих ставок оподаткування, які не пригнічують економічну активність, а також зниженням податкового тиску для малого та середнього бізнесу як ключового драйвера економіки. Балансування інтересів держави та платників податків забезпечується шляхом захисту прав платників податків через ефективні механізми оскарження рішень податкових органів, а також впровадження системи податкових стимулів для стратегічних галузей економіки. Контроль за ухиленням від сплати податків забезпечується шляхом впровадження ефективних механізмів протидії ухиленню від оподаткування (*BEPS*, від англ. *Base erosion and Profit Shifting, автоматичний обмін податковою інформацією, електронний аудит*), а також посилення боротьби з офшорними схемами та недобросовісною податковою оптимізацією.

BEPS – це міжнародна ініціатива ОЕСР та країн G20, спрямована на боротьбу з розмиванням податкової бази та виведенням прибутків у низькоподаткові юрисдикції. Основні цілі проєкту *BEPS*: запобігання штучному зниженню прибутку компаній у країнах з високими податками; боротьба з ухиленням від сплати податків через офшорні схеми; підвищення прозорості міжнародного оподаткування. Проєкт містить 15 основних дій (*BEPS Action Plan*), які регулюють питання трансфертного ціноутворення, податкових переваг, механізмів уникнення подвійного оподаткування тощо. Україна приєдналася до Плану дій *BEPS*, взявши на себе зобов'язання впроваджувати його стандарти у національне законодавство. Зокрема, у 2020 р. ухвалено Закон № 466-IX, що адаптує українську податкову систему до вимог *BEPS* [8]. У Податковому кодексі України немає прямого визначення терміну «податкова безпека», однак його зміст можна зрозуміти через принципи податкового законодавства, викладені у ст. 4 [7]. Основними принципами, які забезпечують податкову безпеку, є:

- стабільність податкового законодавства означає, що податкові норми повинні бути сталими, не змінюватися без обґрунтованої потреби, що дає змогу платникам податків планувати свою діяльність та уникати непередбачуваних фінансових ризиків;

- справедливість передбачає рівні умови для всіх суб'єктів господарювання, без дискримінації за розмірами, формами власності чи іншими ознаками, що забезпечує рівність у податкових зобов'язаннях та допомагає уникнути корупційних схем чи неправомірних привілеїв;

- прозорість гарантує, що податкове законодавство є зрозумілим і доступним для всіх платників податків, а також, що процеси адміністрування податків є чіткими, підзвітними та передбачуваними;

- доступність вказує на те, що система податкових зобов'язань і механізмів для їх виконання повинна бути

зрозумілою та реальною для виконання всіма суб'єктами господарювання, без надмірних складнощів або витрат.

Зазначені принципи сприяють формуванню податкової безпеки, що полягає у стабільному, справедливому і прозорому податковому середовищі, яке забезпечує ефективне адміністрування податків та підтримку економічної стабільності.

Основні аспекти бюджетно-податкової безпеки: стабільність бюджету, яка забезпечується здатністю держави фінансувати свої витрати, уникати дефіцитів бюджету, які можуть призвести до боргової кризи, та мати фінансові резерви для непередбачених ситуацій; ефективність податкової системи, яка визначається здатністю держави справедливо і ефективно збирати податки, що дає змогу забезпечити необхідні фінансові ресурси для виконання державних функцій і підтримки економічної стабільності; прозорість у використанні державних коштів, яка забезпечується ефективним використанням бюджетних коштів, боротьбою з корупцією та нецільовим використанням державних коштів; доступ до фінансових ресурсів, який забезпечується виходом на міжнародні фінансові ринки, збереженням довіри інвесторів і стабільністю валютного курсу; підтримка національних економічних інтересів, яка включає збереження конкурентоспроможності економіки на міжнародній арені, запобігання відтоку капіталу, зміцнення внутрішнього ринку та створення сприятливих умов для бізнесу.

Податкова безпека в контексті національного законодавства України визначається як гармонійне поєднання кількох ключових елементів, що забезпечують стабільність та ефективність податкової системи: стабільність податкової системи забезпечується передбачуваністю податкового законодавства, уникненням частих змін та фрагментацій, що дає змогу платникам податків планувати свою діяльність і сприяє довірі до системи; захист інтересів держави та платників податків ґрунтується на механізмах захисту прав платників податків, а також боротьбі з агресивним податковим плануванням та ухиленням від сплати податків. Важливим складником є баланс між досягненням максимальних податкових надходжень для фінансування державних витрат і справедливим ставленням до платників податків. Прозорі механізми адміністрування податків мають забезпечуватися чіткістю та зрозумілістю процесів збору податків, автоматизацією та впровадженням сучасних інформаційних технологій для зменшення адміністративних бар'єрів і спрощення процесу податкових розрахунків, а також активною боротьбою з корупцією у податкових органах.

Справедливість у розподілі податкового навантаження є важливим у системі у розподілу податкових зобов'язань для уникнення надмірного навантаження на окремі групи платників податків на основі запровадження прогресивних податкових систем, де багатші платники сплачують більшу частину податків. Боротьба з тіншовими практиками передбачає наявність механізмів, які дають змогу виявляти та припиняти ухилення від сплати податків, застосування офшорних схем, фальсифікації податкових звітів та інші незаконні практики. Важливими інструментами є посилення контролю, введення заходів для уникнення «податкових ям» та посилення міжнародного співробітництва у сфері по-

даткової прозорості.

Бюджетний кодекс України [2] є основним нормативно-правовим актом, що визначає основи формування, виконання та контролю за державним бюджетом. Він регламентує принципи складання, прийняття та виконання бюджетів, фінансування державних і місцевих програм, а також механізми контролю за використанням бюджетних коштів. Важливими аспектами є забезпечення прозорості бюджетного процесу, визначення принципів балансованості бюджету, планування державних витрат, а також запровадження бюджетної дисципліни.

У кризових умовах мінімізація бюджетно-податкових ризиків є ключовим фактором для забезпечення економічної безпеки на всіх рівнях:

– на макрорівні (держава): стабільність бюджетних надходжень, запобігання ухиленню від оподаткування, ефективне адміністрування податків, запобігання відтоку капіталу;

– на мезорівні (галузі та регіони): стимулювання економічної активності, зменшення податкового тиску на стратегічні галузі, створення сприятливих умов для розвитку бізнесу;

– на мікрорівні (підприємство): зменшення фіскального навантаження, оптимізація податкового планування,

використання прозорих механізмів ведення діяльності.

Для мінімізації бюджетно-податкових ризиків застосовуються такі заходи: вдосконалення податкового законодавства шляхом адаптації норм до економічних викликів, спрощення процедур адміністрування податків; запровадження механізмів податкового стимулювання на основі встановлення податкових пільг для секторів, що постраждали від кризи, відстрочки податкових зобов'язань; посилення податкового контролю шляхом боротьби з ухиленням від оподаткування, запобігання застосуванню схем агресивного податкового планування; розвиток цифровізації податкової системи на основі автоматизації податкових процесів, електронного обміну даних між державою та бізнесом; гармонізація податкової політики з нормами ЄС досягається шляхом запровадження принципів BEPS (Base Erosion and Profit Shifting), протидія виведенню прибутків у низькоподаткові юрисдикції.

Отже, мінімізація податкових ризиків у кризових умовах сприяє стабільності державного бюджету, стимулює економічну активність та забезпечує фінансову стійкість бізнесу.

Основні механізми бюджетно-податкової безпеки держави та їх інструменти систематизовано у табл. 1.

Таблиця 1 – Основні механізми бюджетно-податкової безпеки держави та їх інструменти (власна розробка)

№ з/п	Механізми	Інструменти
1	Стабільність державного бюджету	
1.1		забезпечення збалансованості бюджету або наявність достатніх фінансових резервів для покриття дефіциту бюджету в разі потреби.
1.2		здатність держави безпечно фінансувати свої витрати, утримуючи рівень державного боргу в межах, що не ставлять під загрозу платоспроможність країни.
2	Прозорість у бюджетному процесі	
2.1		чіткість у формуванні, розподілі та використанні бюджетних коштів. Це також включає підзвітність державних органів і прозорість у витрачанні державних фінансів.
2.2		застосування сучасних механізмів, таких як електронне бюджетування та державний фінансовий моніторинг, дає змогу запобігати корупції та нецільовому використанню коштів.
3	Ефективне використання бюджетних коштів	
3.1		Забезпечення раціонального та ефективного використання державних коштів для забезпечення національних пріоритетів, таких як соціальні програми, інфраструктурні проекти, освіта та охорона здоров'я.
3.2		Контроль за витратами, щоб не допустити надмірних або неефективних державних витрат.
4	Фінансова стійкість і здатність до адаптації	
4.1		Здатність адаптувати бюджетні витрати та доходи до змін у внутрішній та зовнішній економічній ситуації, зокрема шляхом коригування податкової політики або впровадження економічних реформ.
4.2		Створення резервів для непередбачуваних ситуацій, таких як економічні кризи чи надзвичайні ситуації.
5	Боротьба з тіньовими практиками	Мінімізація несанкціонованих витрат та виведення державних фінансів з-під контролю є важливим напрямком у забезпеченні бюджетної безпеки; боротьба з корупцією, ухиленням від податків, фіктивними державними витратами тощо.
6	Підтримка соціальних стандартів	Забезпечення необхідних коштів для підтримки соціальної стабільності через фінансування соціальних програм (пенсії, допомоги, освіта, охорона здоров'я); уникнення соціальних криз і підтримка рівня життя громадян.
7	Міжнародне співробітництво	Співпраця з міжнародними фінансовими установами (МВФ, Світовий банк) для забезпечення фінансової стабільності і розвитку, а також для отримання зовнішніх фінансових ресурсів в разі потреби.

Забезпечення бюджетної безпеки є ключовим елементом для стабільного економічного розвитку країни, що вимагає не лише стабільності в управлінні фінансами, але й адаптивності до змінюваних умов глобальної економіки.

Податкова безпека у національному законодавстві

України є важливим елементом економічної безпеки держави, яке трактується як стан податкової системи, що забезпечує фінансову стабільність країни, ефективне наповнення бюджету, захист інтересів держави та платників податків, а також створює умови для сталого економічного розвитку.

Податкова безпека в національному законодавстві України трактується як гармонійне поєднання стабільності податкової системи, захисту інтересів держави та платників податків. Для її забезпечення необхідні прозорі механізми адміністрування, справедливості у розподілі податкового навантаження та боротьба з тіньовими практиками.

ВИСНОВКИ

Забезпечення податкової безпеки держави є необхідною умовою для реалізації її фіскального інтересу, що вимагає ефективного управління податковою системою, вдосконалення податкового контролю та посилення відповідальності за порушення податкового законодавства. Комплексний підхід до розробки бюджетно-податкової політики дозволить забезпечити фінансову стабільність, підтримати розвиток економіки та сприяти інтеграції України до європейського економічного простору. У країнах ЄС велика увага приділяється прозорості бюджетно-податкового законодавства, діджиталізації бюджетно-податкових процесів та співпраці між державами у сфері бюджетно-податкової політики.

2. Бюджетно-податкова безпека є важливим складником економічної безпеки держави. Вона передбачає здатність країни забезпечувати стабільність та ефективність у управлінні державними фінансами та податковими системами, що є основою для стійкого розвитку економіки та захисту національних інтересів. Бюджетно-

податкову безпеку спрямовано на створення таких умов, які забезпечують стійкість національної економіки, підвищують її здатність до реагування на зовнішні та внутрішні економічні виклики, а також забезпечують ефективне функціонування фінансової системи держави.

3. Бюджетна безпека є важливим складником економічної безпеки держави, що охоплює здатність держави забезпечувати стабільність та ефективне управління бюджетними ресурсами, а також підтримувати фінансову стабільність на національному рівні. Вона передбачає, що державний бюджет має бути здатним не тільки покривати поточні потреби держави, але й забезпечувати стійке економічне зростання та мінімізувати фінансові ризики.

4. Забезпечення податкової безпеки в Україні – це комплексний процес, що включає створення стабільної, справедливої, прозорої та ефективною податкової системи, яка відповідає як інтересам держави, так і потребам бізнесу та громадян.

5. Основними механізмами бюджетно-податкової безпеки держави є: стабільність державного бюджету, прозорість у бюджетному процесі, ефективне використання бюджетних коштів, фінансова стійкість і здатність до адаптації, боротьба з тіньовими практиками, підтримка соціальних стандартів, міжнародне співробітництво.

Перспективами подальших досліджень є визначення податкової спроможності регіонів у системі формування доходів консолідованого бюджету України.

Список використаних джерел

1. Борецько Н.М., Параниця С. П. Фіскальний інтерес держави як об'єкт податкової безпеки. *Економічний вісник. Серія: Фінанси, облік, оподаткування*. 2020. Вип. 5. С. 33-41.
2. Бюджетний кодекс України: Закон України від 08.07.2010 № 2456-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text>
3. Кушнірчук Ю.М. Реалізація фіскального потенціалу податків на економічні ресурси з метою зміцнення бюджетної безпеки. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2012. Вип. 22.1. С. 273-281.
4. Кушнірчук Ю.М., Репетило Б.В. Податкові аспекти детінізації економіки. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. серія економічна*. 2013. Вип. 2. С. 56-66. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvldu_e_2013_2_9
5. Кушнірчук Ю. М. Аналіз фіскальної практики оподаткування власності, ресурсів й капіталу у контексті економічної безпеки України. *Ефективна економіка*. 2010. № 3. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2010_3_5
6. Кушнірчук Ю. М. Еволюційний шлях розвитку податкової системи України. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2012. Вип. 22.8. С. 249-255.
7. Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>
8. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо вдосконалення адміністрування податків, усунення технічних та логічних неузгодженостей у податковому законодавстві: Закон України від 16.01.2020 № 466-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/466-20#Text>

References

1. Boreiko N.M., Paranytsia S.P. Fiscal interest of the state as an object of tax security. *Economic Herald. Series: Finance, accounting, taxation*. 2020. № 5. pp. 33-41. [in Ukrainian].
2. Budget Code of Ukraine: Law of Ukraine dated 07.08.2010. № 2456-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text> [in Ukrainian].
3. Kushnirchuk Yu.M. Implementation of the fiscal potential of taxes on economic resources in order to strengthen budget security. *Scientific bulletin of NLTU of Ukraine*. 2012. № 22.1. pp. 273-281. [in Ukrainian].
4. Kushnirchuk Yu.M., Repetylo B.V. Tax aspects of de-shadowing the economy. *Scientific Bulletin of the Lviv State University of Internal Affairs. Economic Series*. 2013. Issue 2. pp. 56-66. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvldu_e_2013_2_9
4. Kushnirchuk Yu.M. Analysis of the fiscal practice of taxation of property, resources and capital in the context of economic security of Ukraine. *Efficient economy*. 2010. № 3. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2010_3_5 [in Ukrainian].
6. Kushnirchuk Yu.M. The evolutionary path of development of the tax system of Ukraine. *Scientific bulletin of NLTU of Ukraine*. 2012. № 22.8. pp. 249-255. [in Ukrainian].
7. Tax Code of Ukraine: Law of Ukraine dated 02.12.2010. № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> [in Ukrainian].
8. On amendments to the Tax Code of Ukraine regarding the improvement of tax administration, elimination of technical and logical inconsistencies in tax legislation: Law of Ukraine dated January 16, 2020. № 466-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/466-20#Text> [in Ukrainian].

Yaroslav YAKUBOV

postgraduate student, Kyiv Aviation Institute

ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-4117-6947>

e-mail: 7632594@stud.kai.edu.ua

THE THEORETICAL ESSENCE OF BUDGET AND TAX SECURITY OF THE UKRAINE ECONOMY AND ITS ROLE IN MODERN CONDITIONS

The paper proves that ensuring the tax security of the state is a necessary condition for the realization of its fiscal interest, which requires effective management of the tax system, improvement of tax control and increased responsibility for violations of tax legislation. It is substantiated that a comprehensive approach to the development of the budget and tax policy will ensure financial stability, support the development of the economy and promote the integration of Ukraine into the European economic space. It is shown that in EU countries great attention is paid to transparency of budget and tax legislation, digitization of budget and tax processes and cooperation between states in the field of budget and tax policy. It was established that budget and tax security is an important component of the economic security of the state. It provides for the country's ability to ensure stability and efficiency in the management of public finances and tax systems, which is the basis for sustainable economic development and protection of national interests. It was determined that budget and tax security is aimed at creating such conditions that ensure the stability of the national economy, increase its ability to respond to external and internal economic challenges, and also ensure the effective functioning of the state's financial system. It has been established that budget security is an important component of the state's economic security, which includes the state's ability to ensure stability and effective management of budget resources, as well as to maintain financial stability at the national level. It assumes that the state budget should be able not only to cover the current needs of the state, but also to ensure sustainable economic growth and minimize financial risks. It is shown that ensuring tax security in Ukraine is a complex process that includes the creation of a stable, fair, transparent and effective tax system that meets both the interests of the state and the needs of businesses and citizens. Ways to improve the main mechanisms of the state's budget and tax security are proposed: stability of the state budget, transparency in the budget process, effective use of budget funds, financial stability and ability to adapt, fight against shady practices, support of social standards, international cooperation.

Keywords: theoretical essence, definition, budget and tax, security, economy, Ukraine

Віктор Тарасович ЗАХАРКІВ

аспірант, Державний торговельно-економічний університет

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8771-6786>

e-mail: zakharkiv.viktor@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ ОБЛІКУ ТА ОПОДАТКУВАННЯ ОПЕРАЦІЙ З КРИПТОВАЛЮТОЮ

У статті досліджено облік та оподаткування криптовалют. Актуальність теми зумовлено зростанням обсягу торгівлі криптовалютами та недостатньою розвиненістю податкового адміністрування. Визначено, що у світі немає єдиного трактування криптовалюти, що ускладнює її оподаткування. Проаналізовано досвід різних країн та особливості регулювання в Україні. Виявлено основні проблеми оподаткування криптовалютних операцій та оцінено перспективи їхнього обліку та податкового регулювання.

Ключові слова: облік, криптовалюта, оподаткування, цифрова валюта, електронні гроші, біткоїн

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Стрімке зростання транзакцій у біткойнах та інших криптовалютах викликало питання про те, як цю діяльність слід розглядати у фінансовій звітності. На сьогодні немає чітких правил бухгалтерського обліку криптоактивів, тому застосовуються звичайні принципи до обліку та оподаткування операцій з криптовалютою. Загалом криптоактив обліковується як запаси, якщо він утримується для продажу в ході звичайної діяльності, і як нематеріальний актив, якщо він утримується з інвестиційною метою. Тому на сьогодні необхідно більш детально розглянути особливості обліку і оподаткування операцій з криптовалютою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Дослідження у сфері обліку і оподаткування операцій з криптовалютою здійснюються зарубіжними та вітчизняними науковцями. Так, серед зарубіжних науковців варто виділити таких як V. Gelashvili, E. Pascual Pedreno, L. Pascual Nebreda [9], D. Prochazka [10], Ahmad Shauqi Zubir, Nur Aishah Awi, Azwadi Ali, Safiek Mokhlis, Farizah Sulong [11] та ін. Також варто виділити і вітчизняних науковців, що досліджували це питання у своїх наукових працях: Р.Ф. Бруханський, І.В. Спільник [1], А.В. Турчин, Н.В. Турчин [7], І.А. Панівник, Н.В. Рогова, О.М. Шинкаренко та ін.

Проте, незважаючи на численні дослідження обліку і оподаткування операцій з криптовалютою, ця тема ще недостатньо вивчена та досліджена.

МЕТА роботи – визначення нормативно-правового регулювання операцій з криптовалютами, дослідження обліку і оподаткування криптовалюти в Україні і світі.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У дослідженні застосовано такі наукові методи: теоретичне узагальнення сутності криптовалюти, метод синтезу та аналізу обліку і оподаткування операцій з криптовалютою, узагальнення та інтерпретація під час формулювання висновків дослідження.

РЕЗУЛЬТАТИ

Криптовалюта є відносно новим та унікальним типом активів, який застосовується у світі як валюта, звичайний актив або основний актив для цілей оподаткування. Досі немає однозначного тлумачення, чим є криптовалюта – валютою чи товаром, засобом платежу

чи обміну. Внаслідок цього й виникають проблеми у правозастосуванні, а отже, і в питаннях оподаткування. Без визначення правового статусу цифрових грошей досить складно підходити до оподаткування операцій з оплатою у криптовалютах. Можна констатувати, що на сьогодні криптовалюта знаходиться у правовому вакуумі.

Р.Ф. Бруханський та І.В. Спільник розглядають криптовалюту як різновид цифрової валюти, електронний механізм обміну, систему, що функціонує в рамках розподіленої комп'ютерної мережі [1].

На думку А.В. Турчина, криптовалюта – це не актив, оскільки вона не здатна генерувати грошові потоки; не товар, оскільки вона не є сировиною для чогось корисного [7].

Система обліку криптовалютних операцій є різною. Спочатку може здатися, що криптовалюту слід обліковувати як готівку, оскільки це форма цифрових грошей. Однак криптовалюти неможна вважати еквівалентними готівці (валюти) (як це визначено в Міжнародному стандарті бухгалтерського обліку: МСБО 7 та МСБО 32), оскільки їх неможливо легко обміняти на будь-які товари чи послуги. Хоча все більше організацій приймають цифрові валюти як платіж, вони ще не широко прийняті як засіб обміну й не є законним платіжним засобом. Організації можуть прийняти цифрові валюти як форму оплати, але це не обов'язково [8].

МСБО 7 визначає еквіваленти грошових коштів як короткострокові, високоліквідні інвестиції, які можна легко конвертувати у відомі суми готівки та які схильні до незначного ризику зміни вартості. Так, криптовалюти неможна класифікувати як еквіваленти грошових коштів, оскільки вони схильні до значних коливань в ціні. Так, цифрові валюти не являють собою грошові кошти або їх еквіваленти, які можна обліковувати відповідно до МСБО 7.

Відповідно до Міжнародних стандартів фінансової звітності (МСФЗ) 9 криптовалюту можна обліковувати як фінансовий актив за справедливою вартістю через прибуток або збиток. Однак криптовалюта не відповідає визначенню фінансового інструменту, оскільки вона не являє грошові кошти, частку акціонерного капіталу суб'єкта господарювання або договір, що встановлює право чи зобов'язання передати або отримати готівку або інший фінансовий інструмент. Криптовалюта не є ні борговим цінним папером, ні цінним папером акцій (хоча цифровий актив може бути у формі

цінного паперу акціонерного капіталу), оскільки вона не являє частку власності в організації. Отже, криптовалюту не слід обліковувати як фінансовий актив.

Однак цифрові валюти дійсно відповідають визначенню нематеріального активу відповідно до МСБО 38 «Нематеріальні активи» [2]. Цей стандарт визначає нематеріальний актив як ідентифікований немонетарний актив без фізичної субстанції. МСБО 38 стверджує, що актив можна ідентифікувати, якщо його можна відокремити або виникає внаслідок договірних або інших юридичних прав. Актив є відокремлюваним, якщо його можна відокремити від суб'єкта господарювання та продати, передати, ліцензувати, здати в оренду чи обміняти. Це також відповідає МСБО 21 «Вплив змін валютних курсів», в якому зазначено, що важливою ознакою нематеріального активу є відсутність права отримати фіксовану чи визначену кількість одиниць валюти. Так, виявляється, що криптовалюта відповідає визначенню нематеріального активу в МСБО 38, оскільки її можна відокремити від власника та продати або передати окремо, і відповідно до МСБО 21 вона не дає власнику права отримати фіксовану чи визначену кількість грошових одиниць.

Криптовалютними активами можна торгувати на біржі, а отже, є вірогідність, що суб'єкт господарювання може отримати прибуток. Однак криптовалюта може сильно коливатися у вартості, тому вона є негрошовою за своєю природою. Криптовалюти є формою цифрових грошей і не мають фізичної субстанції. Тому найбільш прийнятною є класифікація як нематеріальний актив.

МСБО 38 дає змогу оцінювати нематеріальні активи за собівартістю або переоцінкою. Застосовуючи модель собівартості, нематеріальні активи оцінюються за первісною вартістю під час первісного визнання, а згодом оцінюються за собівартістю за вирахуванням накопиченої амортизації та збитків від знецінення. Застосовуючи модель переоцінки, нематеріальні активи можна обліковувати за переоціненою вартістю, якщо для них є активний ринок, однак це може бути не для всіх криптовалют. Для всіх активів у певному класі активів слід застосовувати однакову модель вимірювання. Якщо є активи, для яких немає активного ринку в класі активів, оцінених за допомогою моделі переоцінки, тоді ці активи слід оцінювати за моделлю собівартості [2].

Якщо можна застосувати модель переоцінки, для визначення справедливої вартості криптовалюти, слід застосовувати МСФЗ 13 «Оцінка справедливої вартості». МСФЗ 13 визначає активний ринок, оскільки є щоденна торгівля біткойнами, легко показати, що такий ринок є. Котирувальна ринкова ціна на активному ринку є найбільш надійним доказом справедливої вартості та застосовується без коригування для оцінювання справедливої вартості, якщо це можливо. Крім того, суб'єкт господарювання має визначити основний або найвигодніший ринок для криптовалют.

За певних обставин і залежно від бізнес-моделі суб'єкта господарювання може бути доречним обліковувати криптовалюти відповідно до МСБО 2 «Запаси», оскільки МСБО 2 застосовується до запасів не матеріальних активів. МСБО 2 визначає запаси як активи:

- утримувані для продажу в ході звичайної діяльності;
- у процесі виробництва для такого продажу;
- у формі матеріалів або запасів, які будуть спожиті

у процесі виробництва або надання послуг.

Характер правил оподаткування криптовалют може суттєво відрізнитись у різних державах і переважно залежатиме від підходу держави щодо правового регулювання криптовалют. Залежно від підходів до оподаткування операцій з криптовалютою можна виділити дві групи країн [10]:

Перша група: країни, які не оподатковують операції з криптовалютою.

Переважно це офшори та країни, які розглядають криптовалюту як засіб розрахунку. До цієї групи входять Швейцарія, Німеччина, Японія. Європейський суд прийняв рішення, згідно з яким на території ЄС криптовалюти не оподатковуються, але окремі країни мають право самостійно визначити правовий статус крипто валют, і відповідно вирішити, які саме податки і за яких обставин має бути сплачено. Багато країн пішли шляхом невизначення правового статусу криптовалют, що відповідно тягне за собою відсутність оподаткування (Туреччина, В'єтнам, Бразилія).

Друга група: країни, які визначають криптовалюту як актив (а не як засіб розрахунку) та стягують податки з певних операцій.

До таких операцій можна віднести майнінг, обмін криптовалюти на державну валюту, оплата товарів, робіт та послуг криптовалютою.

Країни, які можуть стягувати такі податки [9]:

- податок на приріст капіталу (Велика Британія, Ізраїль);
- корпоративний податок – податок на прибуток організацій (США, Болгарія);
- податок на доходи фізичних осіб (США, Словенія);
- ПДВ (Італія);
- інші податки (у Сінгапурі фізичні особи сплачують податок 7% у разі придбання товарів, робіт та послуг за криптовалютою).

Перші спроби податкового регулювання сфери нових технологій були в Китаї, коли криптовалюту активно запустили у своє правове поле (за участю держави створювалися майнінги), але в результаті все прийшло до заборони подібних технологій через високі ризики нових платіжних коштів. В Японії криптовалюти у 2017 р. визнано платіжним засобом на законодавчому рівні. У Швейцарії на тлі розроблення регулюючого законодавства криптовалюти фактично вже набули статусу грошей у реальному секторі економіки. Українським законодавством досі не регламентовано питання оподаткування цифрових фінансових активів та угод, які вони здійснюють [8].

17 лютого 2022 р. Верховна Рада ухвалила закон «Про віртуальні активи», який встановлює правила регулювання операцій з криптоактивами в Україні. Закон набрав чинності 01.10.2022 р. у зв'язку з тим, що попередньо необхідно внести зміни до Податкового кодексу України (ПКУ), відповідно до п. 1 розд. VI Закону України «Про віртуальні активи» [3].

Згідно з положенням ст. 165.1 ПКУ, що містить відомості про неоподатковувані доходи, купівля-продаж криптовалют не звільняється від оподаткування. Тому такі операції підлягають оподаткуванню, якщо особа отримує дохід [4].

Купівля-продаж криптовалют здійснюється фізичною особою. Відповідно до ст. 163.1 ПКУ об'єктом оподат-

кування резидента є: загальний місячний (річний) оподатковуваний дохід; доходи з джерел їх походження в Україні, які остаточно оподатковуються під час їх нарахування (виплаті, наданні); іноземні доходи – доходи (прибуток), отримані з джерел за межами України. Фактично оподатковуватимуться лише продажі криптовалют, якщо дохід отримано фізичною особою [5].

Слід зазначити, що фізична особа здійснює продаж і купівлю криптовалют з України, але всі операції відбуваються за межами України. Підтвердженням того, що операція відбувалася за межами України, може бути те, що самі біржі, на яких проводилися операції, були зареєстровані за межами України.

Отже, операції з криптовалютою слід розглядати як «іноземний дохід», отриманий з джерел за межами України, оскільки сам процес купівлі-продажу та процес отримання прибутку відбувся за межами України.

З урахуванням положень ст. 163.2 ПКУ не оподатковуються доходи нерезидента від операцій з криптовалютою, навіть якщо нерезидент фізично знаходиться в Україні. Операції з кібервалютою здійснюються за межами України, на біржі. Нерезидент повинен платити податки в країні, резидентом якої він є. Виняток становитимуть операції нерезидента з купівлі-продажу криптовалют, які здійснювалися на українських біржах. Такі операції оподатковуватимуться за загальним правилом, яким є оподаткування резидентів [5].

Сьогодні операції з криптовалютою оподатковуються за ставкою 18% ПДФО та 1,5% військового збору. Наявність у платника податків криптовалюти відображати в податковій декларації не потрібно, а от доходи, отримані від операцій з криптовалютою, підлягають декларуванню.

Нині НП(С)БО не регулюють бухгалтерський облік криптовалют, оскільки в Україні юрособи офіційно ними володіти не можуть через відсутність правового статусу. Проте проблема обліку криптовалюту має міжна-

родний рівень. На сьогодні є рішення з порядку денного засідання Інтерпретаційного комітету Ради МСФЗ «Зміст криптовалют – Червень 2019 (оригінал – «Holdings of Cryptocurrencies – June 2019»)). За ним [6]:

– криптовалюта відповідає визначенню нематеріального активу згідно з МСБО 38 «нематеріальні активи»;

– якщо криптовалюта утримується на продаж під час звичайної діяльності, то до неї застосовується МСБО 2 «Запаси»; якщо ні – МСБО 38 «Нематеріальні активи»;

– криптовалюти не можуть в обліку належати до грошей та фінансових активів.

Виходить, що криптовалюти за рекомендаціями МСФЗ слід враховувати у складі запасів (товарів, продукції) чи нематеріальних активів. Одна з причин такого двоваріантного обліку криптовалют нематеріальним активом не може бути актив, який утримується для продажу під час звичайної діяльності (п. 3 МСБО 38). Оскільки криптовалюти в більшості випадків утримують з метою отримання інвестиційного прибутку під час перепродажу, то основний варіант обліку криптовалют має бути у складі запасів.

Для розуміння бази оподаткування криптовалюти необхідно вирішити майнове питання такого активу, оскільки за невизначеності об'єкта оподаткування неможливо здійснити оподаткування.

Нижче розглянемо табл. 1: облік криптовалюти з варіантами їх оцінювання та можливого оподаткування.

За фактом криптовалюти в Україні легалізовано. Але поки доопрацьовуються Закон «Про віртуальні активи», облік криптовалюти залишається поки невизначеним, оскільки немає єдиного стандарту, конкретних правил та механізмів проведення операцій з криптовалютами.

Отже, облік криптовалюти буде простіше, якщо:

– в Законі дадуть більш точне визначення віртуальним активам та цілі їх застосування;

Таблиця 1 – Варіанти оцінки віртуальних активів залежно від операцій [1, 6]

Вид операції	Класифікація	Варіант оцінювання вартості	Оподаткування
Оприбуткування (зарахування на баланс)	Криптоактив або цифровий актив	Первинна вартість	ПДФО 18% Податок на прибуток 18%, 5% Військовий збір 1,5%
	Платіжний інструмент, кредитний інструмент, фінансова інвестиція, засіб збереження вартості	Атрибутивна вартість	Дивіденд 5%, 9%, 18% Податок на прибуток 18% Військовий збір 1,5%
	Засіб обміну – криптовалюта	Справедлива вартість	ПДВ 20%
Формування звітності	Криптоактив, цифровий актив	Переоцінена вартість	ПДВ 20%, але якщо вибуває чи використовується у негосподарських операціях
	Платіжний інструмент, кредитний інструмент, фінансова інвестиція, засіб збереження вартості	Атрибутивна вартість	Дооцінка (пасивний дохід) – 5%
	Засіб обміну – криптовалюта	Справедлива вартість	
Вибуття віртуальних активів	Криптоактив, цифровий актив	Реальна вартість	ПДВ 20%
	Платіжний інструмент, кредитний інструмент, фінансова інвестиція, засіб збереження вартості	Процес погашення	Приріст капіталу – податок – 18% Військовий збір 1,5%
	Засіб обміну – криптовалюта	Бартерна угода	Податок на прибуток 18%, 5% Військовий збір 1,5%

– майнінг визнають підприємницькою діяльністю та держава надасть ліцензію на провадження такої діяльності;

– визнавати дохід від майнінгу – доходом та оподатковувати;

– встановити сайт чи ресурс, де можна відстежувати реальний курс віртуальних активів.

В інших країнах, наприклад США, криптовалюта розглядається як власність. Загальні принципи оподаткування, що застосовуються до операцій з майном, застосовуються до операцій із залученням венчурних капіталів. Так, якщо справедлива ринкова вартість майна, отриманого в обмін на криптовалюту, перевищує скориговану базу криптовалюти платника податку (вартість, скориговану на певні видатки та відрахування), платник податків отримує оподатковуваний прибуток. З іншого боку, платник податків зазнає збитків, якщо справедлива ринкова вартість отриманого майна менша за скориговану базу криптовалюти [11].

Сума податку, яку ви сплачуєте на криптовалюту в США, залежить від того, скільки ви заробляєте, конкретної транзакції та тривалості володіння активом.

– до 37% податку на короткостроковий приріст капіталу та дохід від криптовалюти;

– від 0% до 20% податку на довгостроковий приріст капіталу;

– NFT, які вважаються предметом колекціонування, можуть оподатковуватись за ставкою 28% [10, 11].

Кодекс та Положення США про криптовалюту вимагають від платників податків вести облік, достатній для визначення позицій, взятих у податкових деклараціях. Так, платники податків повинні вести записи, що документують їхні доходи, такі як квитанції, продажі, обміни або інше відчуження криптовалюти та її справедливої ринкової вартість.

Облік операцій з криптовалютою ведеться в таких формах [10]:

1. IRS – Форма 8949 – ця форма застосовується для звітування про продаж та інше відчуження капітальних активів.

2. Форма 1040 IRS (Додаток D, Приріст капіталу та збитки). У цій формі платник податків має надати підсумок приросту капіталу та збитків. Тепер форма 1040 вимагає, щоб кожен платник податків ставив прапорць із зазначенням того, чи придбав він криптовалюту в попередньому податковому році. У випадках, коли IRS має інформацію про неповідомлені криптовалютні рахунки платника податків, платник податків може отримати лист з підкресленням серйозності пропуску цієї інформації. Нині незрозуміло, чи зобов'язаний платник податків, який володіє часткою партнерства в товаристві, яке продало криптовалюту в цьому податковому році, давати ствердну відповідь на це запитання. Крім того, незрозуміло, як така особа буде повідомляти про транзакції партнерства, якщо вона не знає, чи бере участь партнерство в розпорядженні криптовалютою.

3. Форма IRS 1099-MISC (Різні доходи). Криптовалютні біржі почали застосовувати цю форму для звітування про винагороди та комісії від стейкінгу, Earn та інших подібних програм, якщо платник податків заробив 600 дол. США або більше у відповідному податковому році. Біржа як-от Coinbase надсилає одну копію форми платникам податків-резидентам США, а одну –

до IRS. Податкове управління США очікує, що платник податків детально розпише ці операції та повідомить про них у своїх податкових деклараціях.

В Італії криптовалюта розглядається як іноземна валюта. А втім, Німеччина розглядає криптовалюту як приватні гроші, які спричиняють оподаткування, якщо їх зберігати більше одного року для подальшого продажу чи витрачання [9].

Проте ставлення Філіппін до криптовалюти залишається невизначеним. Bangko Sentral ng Pilipinas (BSP) ще не видав вказівки з регулювання криптовалюти, хоча він повідомляє громадськості про особливості, переваги та ризики роботи з нею. Нині для бірж венчурних капіталів і компаній або підприємств, які займаються обміном венчурних капіталів на фіатну валюту (і навпаки), видано офіційну нормативну базу, що вимагає їх реєстрації в BSP як компаній, що здійснюють грошові перекази.

Нині Філіппіни характеризують криптовалюту як цифрові або віртуальні активи. Як активи криптовалюта може бути об'єктом оподаткування або як звичайний актив, або як капітальний актив [11].

Аналіз підходів до оподаткування криптовалютних операцій у різних країнах дозволив виділити деякі тенденції.

1. *Правова невизначеність.* В ЄС немає єдиного підходу до регулювання оподаткування криптовалюти. Країни ОЕСР не прагнуть визначити криптовалюти у законодавстві, невизначеність знімається за рахунок роз'яснень та точкових змін;

2. *Порядок оподаткування* регулюється національним законодавством залежно від характеру криптовалютної операції. Водночас зазвичай цифрова валюта з метою оподаткування розглядається як нематеріальний актив або товар, а не як валюта або гроші;

3. *Звільнення від ПДВ та його аналогів.* Операції з оплатою у криптовалютах не підлягають оподаткуванню ПДВ в Європі; перехід до звільнення від ПДВ (податку на товари та послуги) планується у країнах Азіатсько-Тихоокеанського регіону (Японії, Австралії, Південній Кореї); немає спеціального регулювання в США та Канаді, але у штаті Нью-Йорк звільнено від податку на продаж бартерні операції;

4. *Оподаткування прямими корпоративними податками.* Вже сам факт випуску та отримання криптовалюти розглядається як окрема комерційна діяльність, яка формує оподатковуваний дохід незалежно від реалізації (у країнах Європи та США). Найчастіше передбачено звільнення для діяльності в особистих цілях зі встановленням порога доходу (в Австралії, Швеції, Франції).

Для об'єктивного оцінювання та контролю з боку податкових органів є два інструменти, що дають змогу зібрати дані та порахувати податкові суми: CoinTracking (який спочатку застосовує та враховує особливості США) та BlockPit. Водночас поточне регулювання автоматичного обміну інформацією не включає обмін інформацією за наявністю та сумами криптовалют, які є у суб'єкта, внаслідок чого можуть виникати випадки розмивання податкової бази, коли можливе приховування доходів від податкових служб у криптовалюті. На це звернула увагу й О.М. Шинкаренко, виділивши ризики ефективного державного регулювання ринку криптовалют, зокрема розмивання податкової бази через відсутність інституційних умов для прив'язки (ідентифікації) блокчейн-

платформи до кордонів конкретної держави [8]. Сучасні дослідження у цій галузі підкреслюють негативний потенціал криптовалют, що застосовуються для ухилення від сплати податків.

Сьогодні в галузі оподаткування операцій з оплатою в криптовалютах спостерігається парадоксальне явище: сам розвиток криптовалют значно перевершує податковий інструментарій та глобальне регулювання, а це, зі свого боку, найближчим часом може стати причиною серйозних проблем як для учасників операцій з криптовалютою, так і для підвищення загальної стабільності національних органів фінансового нагляду [9].

Як теоретичні варіанти розвитку криптовалют і податкових наслідків у світі можна виділити такі:

1. *Пріоритет податкового регулювання.* У цьому разі різні криптобіржі звітуватимуть перед податковими органами всіх країн. Для правильного та своєчасного розрахунку податків та виконання податкових зобов'язань з'являться відповідні послуги. Застосування анонімної криптовалюти поза законом та децентралізованими біржами стане нелегальним. Фактично у кожного гаманця можна буде якимось способом визначити власника (наприклад, через зовнішній сервіс), а гаманці з невідомими власниками неможна застосовувати для покупки товарів у легальних магазинах. Відповідно всі операції з оплатою в криптовалютах будуть прозорі і підлягатимуть оподаткуванню за спеціальними нормами або поряд зі звичайними операціями.

2. *Технологічний пріоритет.* Зважаючи на наявні на сьогодні труднощі з урахуванням та розрахунком податків, податкові органи можуть відмовитися від тотального відстеження переказів з однієї криптовалюти в іншу, зокрема через складність перевірки та неможливість врахувати всі аспекти. Крім того, за швидкістю зміни криптовалютних протоколів важко встигнути податковим органам. Отже, єдиними оподатковуваними операціями можуть стати переведення криптовалют у фізичні гроші, і відповідно податок на приріст капіталу, а також купівлю послуг чи товарів і відповідно ПДВ та

його аналогів.

Саме цей варіант бачиться найбільш реалістичним через зручність для розвитку. Хоча з урахуванням останніх тенденцій до тотального простеження операцій, можливий і перший варіант. До того ж саме криптовалюти можуть стати зручним для держав способом відстежувати фінансові операції.

ВИСНОВКИ

Облік та оподаткування криптовалюти є складними завданнями, які потребують особливої уваги та мають ґрунтуватися на відповідних національних законодавствах. У цьому дослідженні обговорюються думки та пропозиції з того, як обліковувати криптовалюти. Виявлено, що більшість країн світу класифікують криптовалюту як нематеріальні активи. Проте, враховуючи специфіку криптовалюти, висловлено припущення, що було б доцільно зареєструвати їх в інших акціях, які не входять до МСБО 2. Визначено, що криптовалюта не має ознак фінансового інструменту, але її утримують протягом короткого періоду та обліковують в запасах відповідно до МСБО 2. Запропоновано, що вартість, за якою буде оцінюватися криптовалюта, повинна визначатися відповідно до того, чи є вона нематеріальними активами, чи вона буде зберігатися посередником для отримання прибутку від короткострокових коливань цін і буде визнаною в іншому класі акцій.

В Україні також є проблеми з обліком і оподаткуванням операцій з криптовалютою, оскільки законодавством досі не регламентовано питання оподаткування цифрових фінансових активів та угод, які вони здійснюють.

Враховуючи міжнародний досвід у сфері регулювання криптовалютного ринку, варто відзначити необхідність прийняття Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо особливостей оподаткування операцій з віртуальними активами», який є необхідним для регулювання обліку та контролю операцій з криптовалютою в Україні.

Список використаних джерел

1. Бруханський Р.Ф., Спільник І.В. Криптоактиви у системі бухгалтерського обліку та звітності. *Проблеми економіки*. 2019. № 2. С. 145–156. URL: <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2019-2-145-156>
2. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 38 (МСБО 38). Нематеріальні активи: IASB; Стандарт, Міжнародний документ від 01.01.2012. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_050#Text
3. Про віртуальні активи: Закон України від 17.02.2022 р. № 2074-IX. *Голос України* від 16.03.2022 р. № 57.
4. Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких інших законів України щодо оподаткування операцій з криптоактивами: Проект Закону від 15.11.2019 р. № 2461. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67423
5. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо оподаткування операцій з віртуальними активами: Проект Закону від 13.03.2022 р. № 7150. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1245229>
6. Рішення Інтерпретаційного комітету Ради з МСФЗ «Holdings of Cryptocurrencies – June 2019». URL: https://assets.ey.com/content/dam/ey-sites/ey-com/en_gl/topics/ifrs/ey-devel150-cryptocurrency-holdings-august-2019.pdf
7. Турчин А. В., Турчин Н. В. Правове регулювання криптовалюти в Україні. *Економіка. Фінанси. Право*. 2021. № 5/1. С. 26–29. DOI: [https://doi.org/10.37634/efp.2021.5\(1\).6](https://doi.org/10.37634/efp.2021.5(1).6)
8. Шинкаренко О. М., Рогова Н. В., Панівник І. А. Особливості нормативного регулювання криптовалют: світовий досвід. *Фінансовий простір*. 2018. № 3. С. 139–146.
9. Pascual Pedreno E., Gelashvili V., Pascual Nebreda L. Blockchain and its application to accounting. *Intangible Capital*. 2021. Vol. 17, № 1. URL: <https://doi.org/10.3926/ic.1522>
10. Prochazka D. Accounting for Bitcoin and Other Cryptocurrencies under IFRS: A Comparison and Assessment of Competing Models. *The International Journal of Digital Accounting Research*. 2018. № 18. pp. 161–188. URL: https://doi.org/10.4192/1577-8517-v18_7
11. Zubir A.S.H., Awi N.A., Ali A., Mokhlis S., Sulong F. Cryptocurrency Technology and Financial Reporting. *International Journal of Management and Humanities*. 2020. Vol. 4, № 9. pp. 103–108. URL: <https://doi.org/10.35940/ijmh.I0898.054920>

References

1. Brukhanskyi R.F., Spilnyk I.V. Crypto assets in the accounting and reporting system. *Problems of the Economy*. 2019. №2, 145–156. URL: <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2019-2-145-156> (in Ukrainian).
2. International Accounting Standard 38 (IAS 38). Intangible assets: IASB; International document from 01.01.2012. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_050#Text (in Ukrainian).
3. On Virtual Assets: Law of Ukraine from 17.02.2022 No. 2074-IX. *Holos Ukrainy* from 16.03.2022 No. 57. (in Ukrainian).
4. On Amendments to the Tax Code of Ukraine and Some Other Laws of Ukraine on Taxation of Crypto Asset Transactions: Draft Law from 15.11.2019 No. 2461. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67423 (in Ukrainian).
5. On Amendments to the Tax Code of Ukraine on Taxation of Virtual Assets Transactions: Draft Law from 13.03.2022 No. 7150. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1245229> (in Ukrainian).
6. IFRS Interpretations Committee decision "Holdings of Cryptocurrencies – June 2019". URL: https://assets.ey.com/content/dam/ey-sites/ey-com/en_gl/topics/ifrs/ey-devel150-cryptocurrency-holdings-august-2019.pdf
7. Turchyn A.V., Turchyn N.V. Legal regulation of cryptocurrency in Ukraine. *Economy. Finance. Law*. 2021. №5/1, 26–29. URL: [https://doi.org/10.37634/efp.2021.5\(1\).6](https://doi.org/10.37634/efp.2021.5(1).6) (in Ukrainian).
8. Shynkarenko O.M., Rohova N.V., Panivnyk I.A. Features of regulatory regulation of cryptocurrencies: Global experience. *Financial Space*. 2018. №3. pp. 139–146. (in Ukrainian).
9. Pascual Pedreno E., Gelashvili V., Pascual Nebreda L. Blockchain and its application to accounting. *Intangible Capital*. 2021. Vol. 17, № 1. URL: <https://doi.org/10.3926/ic.1522>
10. Prochazka D. Accounting for Bitcoin and Other Cryptocurrencies under IFRS: A Comparison and Assessment of Competing Models. *The International Journal of Digital Accounting Research*. 2018. № 18. pp. 161–188. URL: https://doi.org/10.4192/1577-8517-v18_7
11. Zubir A.S.H., Awi N.A., Ali A., Mokhlis S., Sulong F. Cryptocurrency Technology and Financial Reporting. *International Journal of Management and Humanities*. 2020. Vol. 4, № 9. pp. 103–108. URL: <https://doi.org/10.35940/ijmh.I0898.054920>

Viktor ZAKHARKIV

postgraduate student, State University Of Trade And Economics

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8771-6786>

e-mail: zakharkiv.viktor@gmail.com

SPECIFICS OF ACCOUNTING AND TAXATION OF CRYPTOCURRENCY TRANSACTIONS

The paper explores the complex issue of accounting and taxation related to digital means of payment, with a particular focus on cryptocurrency. The growing importance of the topic is evident from two main factors: firstly, the rapid increase in cryptocurrency trading volumes worldwide, and secondly, the insufficient technical capabilities of tax authorities to effectively monitor and regulate such transactions. Despite the growing global interest in cryptocurrencies, the taxation and accounting of these digital assets remain a significant challenge, primarily due to the absence of universally recognized and established approaches to their regulation.

The study highlights a critical gap in understanding the nature of cryptocurrency. It is unclear whether cryptocurrency should be considered a currency, a commodity, or a form of payment or exchange. This ambiguity contributes to the challenges faced in both legal enforcement and taxation. Without a clear legal definition or status for cryptocurrencies, it becomes extremely difficult to implement consistent taxation policies that can be applied universally. The paper emphasizes that the current regulatory framework for cryptocurrency transactions is fragmented. While a range of legal and regulatory acts exists, they fail to provide a cohesive, standardized approach to governing these digital currencies.

In addition to addressing these theoretical issues, the paper systematically analyzes the experiences of various countries in the field of cryptocurrency tax regulation. This comparison reveals certain global trends in the taxation of digital currencies, showcasing both successful models and ongoing challenges. The study also delves into the specific characteristics of cryptocurrency taxation in Ukraine, drawing attention to the unique challenges faced by the country in aligning its tax policies with global standards.

The paper identifies several key problems in the taxation of cryptocurrency transactions, such as the lack of comprehensive tax guidelines, the difficulty of tracking transactions, and the challenges in categorizing cryptocurrency for tax purposes. It also discusses the potential future developments in cryptocurrency taxation, both in Ukraine and internationally. The study assesses the prospects of creating a more effective and unified tax system for digital currencies, emphasizing the importance of international collaboration and the need for updated legal frameworks to address the growing role of cryptocurrencies in the global economy.

Keywords: accounting, cryptocurrency, taxation, digital currency, electronic money, bitcoin

Костянтин Ігорович **КОЛЕСОВ**

здобувач, Національний університет "Одеська політехніка"

ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-6736-1550>

e-mail: kolesov.kons@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

У статті досліджено особливості інвестиційної привабливості промислових підприємств, що відрізняють цей сектор від інших галузей економіки. Визначено основні фактори, що впливають на залучення інвестицій, зокрема високу капіталомісткість, технологічну залежність, ресурсну забезпеченість, вплив державного регулювання та глобальної конкуренції. Проаналізовано роль цифровізації, автоматизації та стратегічного планування у підвищенні конкурентоспроможності підприємств. Виявлено ключові виклики, такі як довготривалі інвестиційні цикли, макроекономічні ризики та коливання цін на сировину. Обґрунтовано необхідність комплексного підходу до залучення інвестицій, що включає впровадження інновацій, ефективне управління ризиками та інтеграцію у міжнародні ринки.

Ключові слова: глобальна конкуренція, інвестиційна привабливість, промислове підприємство, управління ризиками

ВСТУП

В умовах глобалізації, структурних змін у світовій економіці та зростаючої конкуренції між країнами питання інвестиційної привабливості промислових підприємств (ПП) набуває особливого значення. Інвестиції відіграють ключову роль у забезпеченні стійкого розвитку економіки, модернізації виробничих потужностей та впровадженні інноваційних технологій. Для України, яка буде проходити етап післявоєнного відновлення, питання залучення інвестицій у промисловий сектор стане стратегічним пріоритетом, оскільки ПП є важливим фактором економічного зростання, створення робочих місць та підвищення конкурентоспроможності національної продукції.

Інвестиційна привабливість ПП визначається низкою факторів, серед яких економічна стабільність країни, рівень розвитку інфраструктури, наявність сприятливого законодавчого середовища, доступ до фінансових ресурсів, а також ефективність управлінських процесів [1]. Особливого значення набувають питання інвестиційних ризиків, які включають політичну нестабільність, коливання валютних курсів, зміни в податковому законодавстві та інші аспекти, що впливають на рішення інвесторів.

ПП, орієнтовані на залучення інвестицій, повинні приділяти увагу формуванню прозорої фінансової звітності, впровадженню сучасних механізмів корпоративного управління та розробленню довгострокових стратегій розвитку. Крім того, значний вплив на рівень інвестиційної привабливості мають екологічні та соціальні аспекти діяльності ПП. У сучасних умовах сталий розвиток стає одним з ключових критеріїв, за якими міжнародні інвестори оцінюють потенційні об'єкти для фінансування.

Так, дослідження інвестиційної привабливості ПП є надзвичайно актуальним і має практичне значення як для підприємств, що прагнуть розширити свої можливості фінансування, так і для державних органів, які розробляють політику стимулювання інвестиційної активності у промисловості.

МЕТА роботи – аналіз особливостей інвестиційної привабливості ПП та визначення ключових факторів, що впливають на рішення інвесторів у цьому секторі.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У дослідженні застосовано теоретичний аналіз та узагальнення для визначення ключових факторів інвестиційної привабливості ПП. Метод порівняльного аналізу дав змогу зіставити особливості залучення інвестицій у промисловості з іншими секторами економіки. Системний підхід застосовано для вивчення взаємозв'язків між факторами, що впливають на інвестиційну привабливість, такими як капіталомісткість, ресурсна залежність та регуляторний вплив.

РЕЗУЛЬТАТИ

Інвестиційна привабливість ПП має низку особливостей, що відрізняють її від інших секторів економіки. Вона формується під впливом специфічних факторів, серед яких рівень капіталомісткості, технологічна складність, ресурсна залежність, макроекономічна стабільність та державне регулювання. Умови залучення інвестицій до промислового сектору значно відрізняються від сфер послуг або IT-індустрії через високий рівень матеріальних активів, довгострокові інвестиційні цикли та необхідність стратегічного планування.

Однією з ключових особливостей є *висока капіталомісткість ПП*, що обумовлює необхідність значних початкових вкладень. Для запуску або модернізації виробничих процесів потрібні значні фінансові ресурси, які можуть мати довгостроковий термін окупності [2]. Інвестори, які вкладають кошти в промисловий сектор, зазвичай очікують стабільного повернення капіталу протягом декількох років, що робить промисловість менш привабливою для венчурних інвесторів, які орієнтовані на швидку віддачу.

Ще однією характерною рисою є *висока технологічна залежність ПП*. У сучасних умовах конкурентоспроможність виробничих компаній визначається рівнем автоматизації, цифровізації та впровадженням передових технологій. ПП потребують регулярного оновлення обладнання, оптимізації процесів та інтеграції нових технологій для підвищення продуктивності та зниження витрат. Це робить інновації ключовим фактором підвищення інвестиційної привабливості, оскільки інвестори віддають перевагу компаніям, що адаптуються до глобальних технологічних змін.

Також важливим аспектом є *ресурсна залежність*

та вплив цін на сировину, особливо для підприємств, що працюють у галузях металургії, хімічної промисловості, машинобудування та енергетики [3]. Коливання цін на енергоресурси, руду, метали та інші ключові матеріали можуть суттєво впливати на фінансову стабільність підприємств. Це створює додаткові ризики для інвесторів, які оцінюють стійкість компанії до змін у глобальних ринкових умовах.

Одним із визначальних факторів є *залежність від державного регулювання та економічної політики*. Промисловий сектор часто взаємодіє з державними програмами підтримки, інфраструктурними ініціативами та політикою стимулювання інвестицій [4]. Державне регулювання, податкове навантаження, митні тарифи та екологічні обмеження можуть значно впливати на інвестиційну привабливість підприємств. У країнах із розвинутою індустріальною політикою урядові стимули, такі як податкові пільги, субсидії та гранти, відіграють важливу роль у залученні інвестицій до промисловості.

Особливістю ПП є також *довготривалий інвестиційний цикл та висока інерційність розвитку*. Впровадження інновацій, будівництво нових заводів або модернізація наявних виробництв займає значний час і потребує ретельного стратегічного планування [5]. Інвестори зазвичай розглядають довгострокові перспективи прибутковості, що вимагає чіткої стратегії розвитку та прогнозованості діяльності підприємства.

Ще одним важливим фактором є *глобальна конкуренція*

Таблиця 1 – **Особливості інвестиційної привабливості промислових підприємств** (систематизовано автором за даними [2-7])

Особливість	Опис
Висока капіталомісткість	Значні початкові вкладення, довгий термін окупності, обмежений доступ до венчурного фінансування.
Технологічна залежність	Необхідність автоматизації, впровадження інновацій та адаптації до цифрової трансформації.
Ресурсна залежність	Вплив коливань цін на сировину, енергоресурси та необхідність ефективного управління витратами.
Державне регулювання	Вплив податкової політики, екологічних стандартів, тарифів та державних стимулів.
Довготривалий інвестиційний цикл	Висока інерційність розвитку, необхідність ретельного стратегічного планування.
Глобальна конкуренція	Необхідність відповідності міжнародним стандартам якості, інтеграція у світові ланцюги постачання.
Макроекономічні ризики	Вплив економічних криз, валютних коливань, політичної нестабільності та санкцій.

Як видно з табл. 1, інвестиційна привабливість ПП значно відрізняється від інших секторів економіки через високий рівень капіталовкладень, необхідність технологічного розвитку, вплив державного регулювання та залежність від глобальної конкуренції.

ПП мають низку переваг з інвестиційної привабливості порівняно з іншими галузями економіки, зокрема сферою послуг, ІТ-сектором та торгівлею. Основні конкурентні переваги ПП у залученні включають:

1. *Висока матеріальна забезпеченість та наявність активів*. На відміну від секторів з нематеріальними активами (наприклад, ІТ-індустрії), ПП мають фізичні активи (заводи, обладнання, інфраструктуру), які можуть бути заставою для кредитування та інвестицій. Це знижує ризики для інвесторів та полегшує залучення капіталу.

2. *Довгострокова стабільність та прогнозованість*. Промисловий сектор зазвичай має меншу волатильність, ніж сфера послуг або ІТ, де компанії можуть різко втрачати ринкові позиції через зміну технологій чи

ренція та необхідність міжнародної інтеграції. ПП, що працюють на експортних ринках, стикаються з жорсткою міжнародною конкуренцією, яка змушує їх відповідати високим стандартам якості, екологічним вимогам та технологічним інноваціям [6]. Включення у глобальні ланцюги постачання та кооперація з міжнародними компаніями стає важливим інструментом підвищення інвестиційної привабливості, оскільки відкриває доступ до нових ринків, фінансових ресурсів та стратегічних партнерств.

Також слід враховувати *високий рівень ризиків, пов'язаних із зовнішніми макроекономічними факторами*, такими як економічні кризи, політична нестабільність, валютні коливання та санкційні обмеження. ПП є вразливими до змін у регіональних та глобальних економічних умовах, що може впливати на рішення інвесторів стосовно довгострокового фінансування.

Так, особливості інвестиційної привабливості ПП зумовлено високою капіталомісткістю, технологічною складністю, ресурсною залежністю, впливом державного регулювання та глобальної конкуренції [7]. Для залучення інвестицій підприємства повинні демонструвати фінансову стабільність, стратегічне бачення розвитку, впровадження інновацій та ефективну інтеграцію у міжнародні ринки. Визначимо особливості інвестиційної привабливості ПП та систематизуємо у табл. 1, що відображає ключові фактори, які впливають на рішення інвесторів у промисловому секторі.

споживчих уподобань. Виробничі підприємства функціонують у довготривалих бізнес-циклах, що забезпечує стабільні грошові потоки та знижує інвестиційні ризики.

3. *Високий рівень інтеграції у глобальні ринки*. На відміну від внутрішньоорієнтованих галузей (наприклад, роздрібною торгівлі), промисловість активно бере участь у міжнародних ланцюгах постачання. Це відкриває можливості для співпраці з іноземними інвесторами, отримання експортних доходів та залучення міжнародного фінансування.

4. *Державна підтримка та стимулюючі програми*. Уряди багатьох країн підтримують промисловий сектор через податкові пільги, субсидії, гранти та інвестиційні програми, оскільки він є критично важливим для економічного розвитку та створення робочих місць. Це підвищує його привабливість для інвесторів порівняно з менш регульованими секторами.

5. *Висока капіталомісткість як фактор залучення стратегічних інвесторів*. ПП зазвичай залучають стра-

тегічних інвесторів, які зацікавлені в довгострокових вкладеннях та отриманні стабільного доходу. У сфері IT або стартапів переважають венчурні інвестиції, які пов'язані з високими ризиками та швидкою зміною ринкових умов.

6. *Технологічні переваги та інноваційний потенціал.* Сучасна промисловість є високотехнологічною та застосовує автоматизацію, цифровізацію, штучний інтелект та роботизацію. Це підвищує продуктивність праці, знижує витрати та створює умови для швидкої модернізації, що є привабливим фактором для інвесторів.

7. *Можливість диверсифікації ризиків.* Промисловий сектор має широку галузеву диверсифікацію (металургія, машинобудування, хімічна промисловість, енергетика), що дає змогу інвесторам розподіляти ризики та обирати найбільш перспективні сегменти.

Отже, на відміну від секторів з короткостроковими бізнес-моделями, промислові підприємства мають стабільність, фізичні активи, державну підтримку та високий рівень інтеграції у міжнародні ринки, що робить їх привабливими для довгострокових інвестицій. Інвестори, які прагнуть прогнозованості та надійності, віддають перевагу промисловості, особливо у сферах, де активно впроваджуються інновації та технологічні рішення.

ВИСНОВКИ

Інвестиційна привабливість промислових підприємств формується під впливом низки специфічних факторів, серед яких ключову роль відіграють висока

капіталомісткість, технологічна складність, ресурсна залежність, державне регулювання та глобальна конкуренція. На відміну від інших секторів економіки промисловість потребує значних початкових вкладень та довготривалих інвестиційних циклів, що знижує її привабливість для венчурного фінансування, але робить перспективною для стратегічних інвесторів. Автоматизація та цифровізація виробничих процесів постають ключовими драйверами підвищення інвестиційної привабливості, оскільки дають змогу підприємствам зменшувати витрати, підвищувати продуктивність та відповідати міжнародним стандартам. Водночас ресурсна залежність та коливання цін на сировину створюють додаткові ризики для інвесторів, що вимагає ефективного управління фінансовими потоками та стратегічного планування. Значний вплив на інвестиційний клімат має державне регулювання, зокрема податкова політика, екологічні стандарти та програми підтримки промислового виробництва. Країни з розвинутою індустріальною політикою надають підприємствам стимули у вигляді податкових пільг, субсидій та грантів, що сприяє залученню капіталу та модернізації виробництва. Глобалізація та міжнародна конкуренція вимагають від промислових підприємств інтеграції у світові ланцюги постачання, що відкриває нові можливості для залучення інвестицій. Водночас підприємства стикаються з високими вимогами до екологічних стандартів, якості продукції та технологічного рівня виробництва.

Список використаних джерел

1. Задорожко Г.І., Колесов К.І. Формування інвестиційного клімату в промисловості при відновленні економіки України. *Наукові перспективи*. 2024. № 9 (51). С. 655-665.
2. Бессонова С., Комаров А., Сурган В. Поліпшення інвестиційної привабливості промислових підприємств. *Вісник Приазовського державного технічного університету. Серія: Економічні науки*. 2023. № 1(38). С. 75-80.
3. Sala D., Bashynska I., Pavlov K., Pavlova O., Halytsia I., Hevko B. Comprehensive Assessment of Economic Efficiency for Energy-Saving Investments. *Public Utility Enterprises: Optimizing Consumption and Sustainable Development*. 2024. *Sustainability*. Vol. 16.
4. Бурковець О.С. Підвищення інвестиційної привабливості промислових підприємств: курс лекцій. Луцьк : Східноукр. нац. ун-т ім. В. Даля, 2017. 18 с.
5. Гончарук А.Г., Яцик А.А. Інвестиційна привабливість промислового підприємства як об'єкт управління. *Економіка харчової промисловості*. 2015. № 4. С. 29-33.
6. Коритько Т.Ю. Оцінка інвестиційної активності промислових підприємств України. *Економічний вісник Донбасу*. 2016. № 3(45). С. 141-145.
7. Кривицька О.Р. До питання щодо дослідження інвестиційної привабливості підприємства. *Бізнесінформ*. 2023. № 10. С. 246-252.

References

1. Zadorozhko H.I., Kolesov K.I. Formation of the Investment Climate in Industry during the Economic Recovery of Ukraine. *Scientific Perspectives*. 2024. No. 9 (51). pp. 655-665. (in Ukrainian).
2. Bessonova S., Komarov A., Surhan V. Improving the Investment Attractiveness of Industrial Enterprises. *Bulletin of the Pryazovskiy State Technical University. Series: Economic Sciences*. 2023. No. 1(38). pp. 75-80. (in Ukrainian).
3. Sala D., Bashynska I., Pavlov K., Pavlova O., Halytsia I., Hevko B. Comprehensive Assessment of Economic Efficiency for Energy-Saving Investments. *Public Utility Enterprises: Optimizing Consumption and Sustainable Development*. 2024. *Sustainability*. Vol. 16.
4. Burkovets O.S. Enhancing the Investment Attractiveness of Industrial Enterprises: Lecture Course. Lutsk: East Ukrainian National University named after V. Dahl, 2017. 18 p. (in Ukrainian).
5. Honcharuk A.H., Yatsyk A.A. Investment Attractiveness of an Industrial Enterprise as an Object of Management. *Economics of the Food Industry*. 2015. No. 4. pp. 29-33. (in Ukrainian).
6. Korytko T.Yu. Assessment of Investment Activity of Industrial Enterprises in Ukraine. *Economic Bulletin of Donbas*. 2016. No. 3(45). pp. 141-145. (in Ukrainian).
7. Kryvytska O.R. On the Issue of Studying the Investment Attractiveness of an Enterprise. *Business Inform*. 2023. No. 10. pp. 246-252. (in Ukrainian).

Kostiantyn KOLESOV

applicant, Odesa Polytechnic National University

ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-6736-1550>

e-mail: kolesov.kons@gmail.com

FEATURES OF INVESTMENT ATTRACTIVENESS OF INDUSTRIAL ENTERPRISES

The paper examines the investment attractiveness of industrial enterprises, emphasizing the unique factors that distinguish this sector from others in the economy. The study identifies key determinants influencing investment decisions, including high capital intensity, technological complexity, resource dependence, macroeconomic stability, government regulation, and global competition. Unlike service industries or the IT sector, industrial enterprises require significant initial investments, long-term capital commitments, and strategic planning, which influence investor preferences.

The research is based on theoretical analysis and generalization, comparative analysis method and a systems approach.

The paper highlights the critical role of technological advancement, digitalization, and automation in improving investment attractiveness by optimizing production efficiency and reducing costs. However, industrial enterprises also face significant challenges, including long investment cycles, exposure to global market fluctuations, and external macroeconomic risks, such as currency volatility and geopolitical instability. Moreover, government policies – including taxation, environmental regulations, and financial incentives – have a profound impact on investment dynamics. Countries with well-developed industrial policies that offer tax benefits, subsidies, and grants tend to attract more capital inflows into the industrial sector.

A key aspect of investment attraction is the integration of industrial enterprises into global supply chains, enabling companies to access new markets, diversify investment sources, and establish strategic partnerships. Meeting international quality standards, complying with environmental regulations, and adopting cutting-edge manufacturing technologies are essential for maintaining competitiveness in an increasingly interconnected economy.

The findings suggest that enhancing investment attractiveness in the industrial sector requires a holistic strategy incorporating financial stability, innovation-driven growth, risk mitigation, and alignment with international business environments. Industrial enterprises should focus on leveraging technological solutions, strengthening strategic partnerships, and adapting to global economic shifts to secure sustainable, long-term investments. This research contributes to a deeper understanding of the mechanisms that industrial enterprises can utilize to enhance their appeal to investors in the face of evolving market conditions and increasing global competition.

Keywords: global competition, investment attractiveness, industrial enterprise, risk management

Ігор Олегович **ТАРЛОПОВ**

к.е.н., доцент кафедри, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5715-9675>

e-mail: tarlopov@ukr.net

ВПЛИВ ВІЙНИ НА РОЗВИТОК РИНКУ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ УКРАЇНИ

У статті проаналізовано вплив військових дій на ринок освітніх послуг в Україні, зокрема зміни у фінансуванні, доступності освіти, кадровому забезпеченні та структурі попиту. Досліджено наслідки руйнування освітньої інфраструктури, масової міграції студентів і викладачів, а також адаптаційні механізми держави та навчальних закладів. Розглянуто міжнародну підтримку, зокрема фінансову допомогу від Світового банку, ЮНЕСКО та ЄС. Окреслено перспективи розвитку освіти у поствоєнний період, зокрема цифровізацію, реформування освітньої політики та розширення міжнародної співпраці.

Ключові слова: ринок освітніх послуг, освіта, заклади вищої освіти, фінансування освітніх послуг, дистанційне навчання, війна

ВСТУП

Освіта є однією з найважливіших сфер суспільного розвитку, яка не лише формує кадровий потенціал країни, але й впливає на її економічний стан, конкурентоспроможність та інноваційний потенціал. В умовах військових дій, які тривають в Україні з 2022 р., ринок освітніх послуг зазнав значних змін, зумовлених як руйнуванням інфраструктури, так і масовою міграцією населення. Війна вплинула на фінансування освіти, доступ до навчання, міжнародну співпрацю та змінила структуру попиту на освітні послуги.

Проблема забезпечення якісної освіти в умовах воєнного стану є надзвичайно актуальною, оскільки від цього залежить подальший соціально-економічний розвиток країни. Незважаючи на численні виклики, система освіти України демонструє стійкість, адаптуючись до нових умов через цифровізацію, міжнародну підтримку та впровадження альтернативних форматів навчання.

Аналіз питання розвитку ринку освітніх послуг в Україні та світі досліджувалося багатьма вітчизняними та зарубіжними вченими. Варто відзначити наукові праці таких вчених, як Л. Лондар [7], Р. Яровий та Б. Соцький [15], О. Шугасва [13], Є. Лисиченко та О. Петухова [6], О. Шандрівська та І. Оксюта [12], Л. Кухарська [5], що надають глибокий аналіз сучасного стану та тенденцій розвитку ринку освітніх послуг як в Україні, так і у світі, висвітлюючи ключові виклики та перспективи у цій сфері. Попри наявність ґрунтовних наукових досліджень, недостатньо висвітленими залишаються питання адаптації освітніх закладів до воєнних умов, зміни структури попиту на освітні послуги та перспективи їх розвитку після завершення війни.

Військові дії спричинили значні зміни в ринку освітніх послуг України: частину закладів освіти зручовано або вони вимушено перейшли на дистанційний формат навчання, знизилася фінансування сфери освіти, а міграційні процеси змінили структуру студентського контингенту. Водночас війна стимулювала розвиток нових форматів навчання, посилила міжнародну співпрацю та збільшила потребу у спеціалізованих освітніх програмах, спрямованих на післявоєнне відновлення країни.

Дослідження впливу війни на ринок освітніх послуг є важливим як для освітньої політики, так і для еконо-

мічного прогнозування. Аналіз сучасних викликів та тенденцій дасть змогу розробити ефективні механізми підтримки освіти, спрямовані на її стійкість та подальший розвиток.

МЕТА роботи – проаналізувати вплив військових дій на ринок освітніх послуг України, визначити основні виклики, адаптаційні механізми та перспективи розвитку після завершення війни. Досягнення поставленої мети передбачає реалізацію таких наукових завдань:

- проаналізувати стан ринку освітніх послуг України в довоєнний період, визначити його основні тенденції, структуру та особливості функціонування;
- оцінити ключові зміни та виклики, спричинені військовими діями, зокрема вплив на освітню інфраструктуру, фінансування, доступність освітніх послуг та мобільність учасників освітнього процесу;
- дослідити реакцію держави, закладів освіти та міжнародних організацій на кризові умови, механізми адаптації та заходи підтримки ринку освітніх послуг;
- визначити перспективи розвитку ринку освітніх послуг України в поствоєнний період, зокрема можливі напрями відновлення, цифровізації, реформування освітньої політики та інтеграції в міжнародний освітній простір.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У роботі застосовано системний аналіз для оцінювання змін у структурі ринку освітніх послуг, порівняльний метод для зіставлення довоєнного та воєнного стану освіти, а також аналізу досвіду інших країн. Контент-аналіз нормативно-правових актів, наукових публікацій і звітів міжнародних організацій дав змогу оцінити політику реагування на кризу. Статистичні методи застосовано для аналізу змін у фінансуванні, студентській мобільності та поширенні дистанційного навчання.

РЕЗУЛЬТАТИ

До початку повномасштабної війни в Україні освітній сектор демонстрував стабільний розвиток, характеризуючись позитивними тенденціями та значними інвестиціями з боку держави. З 2010 р. освітня система України зазнала значних змін, особливо після 2014 р. та 2022 р. Кількість закладів загальної середньої освіти поступово скорочувалася: з 20,3 тис. у 2010 р. до 12,7 тис. у 2023 р., що відображає окупацію та наслідки воєнних дій. Кількість учнів також зменшилася з 4,3 млн у 2010 р. до 3,9 млн у 2023 р., водночас найбільше па-

діння зафіксовано після повномасштабного вторгнення у 2022 р., що вказує на масову міграцію дітей за кордон та внутрішню релокацію.

Важливим фактором стало зменшення випускників шкіл, що напрямку впливає на вступну кампанію у заклади вищої освіти (ЗВО). Якщо у 2010 р. свідоцтво про базову загальну середню освіту отримали 566 тис. школярів, то у 2023/24 навчальному році (н.р.) їхня кількість скоротилася до 373 тис. Випускників, які отримали атестат про повну середню освіту, стало менше на 40 % за цей період (з 364 тис. у 2010/11 н.р. до 223 тис. у 2023/24 н.р.). Це свідчить про зміну освітньої структури, викликану як зниженням народжуваності, так і виїздом молоді за кордон.

Перехід на дистанційне навчання став ще одним викликом для освітньої системи, особливо після 2022 р. Помітно скоротилася кількість учнів у денних закладах освіти – з 4,1 млн у 2021/22 н.р. до 2,98 млн у 2023/24 н.р., що може свідчити про збільшення частки дітей, які або виїхали з країни, або навчаються за іншими формами (онлайн, змішане навчання, домашнє навчання). Водночас вечірні та заочні форми навчання також зменшили свою частку, що вказує на обмежені можливості для альтернативних форматів освіти під час війни.

Кількість вчителів також скоротилася з 515 тис. у 2010/11 н.р. до 390 тис. у 2023/24 н.р., що відображає кадрову кризу, зокрема в регіонах, які постраждали від війни. Вчителі або виїжджають за кордон, або змушені змінювати сферу діяльності. Водночас регіональні диспропорції посилюються – освітні заклади у відносно безпечних областях стикаються зі збільшенням навантаження через міграцію учнів, тоді як у прифронтових зонах спостерігається гострий дефіцит освітніх кадрів.

Таблиця демонструє динаміку змін у сфері вищої ос-

віти України за період 2010-2024 рр. Спостерігається стійка тенденція до зменшення кількості ЗВО: з 349 у 2010/11 н.р. до 314 у 2023/24 н.р. Особливо різке скорочення відбулося після 2014 р., що можна пов'язати з анексією Криму, війною на Донбасі та загальною оптимізацією освітньої системи. Водночас у 2020/21 н.р. відбулося аномальне зростання кількості ЗВО до 515, що ймовірно пов'язано з реорганізаційними процесами, тимчасовими змінами у реєстрації закладів або зміною класифікації закладів освіти.

Кількість студентів також демонструє негативну динаміку: з 2,13 млн у 2010/11 н.р. до 1,149 млн у 2023/24 н.р. Основні падіння зафіксовані після 2014 р. та 2022 р., що можна пояснити воєнними діями, економічною кризою та значною еміграцією молоді. Кількість вступників також скоротилася – з 392 тис. у 2010/11 н.р. до 252 тис. у 2023/24 н.р., що відображає демографічну кризу та зміну орієнтирів у виборі освіти. Випускники також скорочуються, що негативно впливає на наповнення ринку праці кваліфікованими фахівцями. Це свідчить про трансформацію вищої освіти в Україні, зменшення її охоплення та можливий перехід до більш вузької спеціалізації університетів у майбутньому.

Загальна тенденція показує значне скорочення кількості закладів: з 505 у 2010/11 н.р. до 314 у 2023/24 н.р. Основне падіння відбулося після 2014 р., що можна пояснити анексією Криму, військовими діями на Донбасі, а також реформами у сфері освіти. Особливо різке зниження спостерігалось у 2020/21 н.р. (з 338 до 129 закладів), що ймовірно викликано реформуванням системи закладів фахової передвищої освіти (ЗФПО) та зміною підходів до акредитації.

Таблиця 1 – Вплив демографічних та воєнних факторів на загальну середню освіту України (узагальнено автором за [2])

Навчальний рік	Кількість закладів загальної середньої освіти, тис. од.	Кількість учнів у закладах загальної середньої освіти, тис. осіб	Випуск учнів із закладів загальної середньої освіти		Кількість вчителів у закладах загальної середньої освіти, тис. осіб
			одержали свідоцтво про здобуття базової загальної середньої освіти, тис. осіб	одержали атестат про здобуття повної загальної середньої освіти, тис. осіб	
2010-2011	20,3	4299	566	364	515
2011-2012	19,9	4292	480	215	509
2012-2013	19,7	4222	441	329	510
2013-2014	19,3	4204	411	304	508
2014-2015	17,6	3757	339	247	454
2015-2016	17,3	3783	336	229	444
2016-2017	16,9	3846	329	211	438
2017-2018	16,2	3922	329	203	440
2018-2019	15,5	4042	345	195	441
2019-2020	15,2	4138	352	198	440
2020-2021	14,9	4211	345	222	440
2021-2022	14,0	4230	363	229	435
2022-2023	13,0	4042	366	221	402
2023-2024	12,7	3906	373	223	390

Таблиця 2 – Вплив демографічних та воєнних факторів на вищу освіту України (узагальнено автором за [2])

Навчальний рік	Кількість ЗВО, од.	Кількість осіб у ЗВО, тис.	Кількість осіб, прийнятих на навчання до ЗВО, тис.	Кількість осіб, випущених із ЗВО, тис.
2010-2011	349	2130	392	543
2011-2012	345	1955	314	529
2012-2013	334	1825	341	520
2013-2014	325	1724	348	485
2014-2015	277	1438	291	405
2015-2016	288	1375	259	374
2016-2017	287	1369	253	318
2017-2018	289	1330	264	359
2018-2019	282	1322	256	357
2019-2020	281	1266	250	333
2020-2021	515	1142	277	386
2021-2022	386	1047	239	262
2022-2023	347	1054	245	273
2023-2024	314	1149	252	211

Таблиця 3 – Вплив демографічних та воєнних факторів на фахову передвищу освіти України (узагальнено автором за [2])

Навчальний рік	Кількість ЗФПО, од	Кількість осіб у ЗФПО, тис.	Кількість осіб, прийнятих на навчання до ЗФПО, тис.	Кількість осіб, випущених із ЗФПО, тис.
2010-2011	505	361,5	129,1	111
2011-2012	501	356,8	105,1	96,7
2012-2013	489	345,2	99,8	92,2
2013-2014	478	329	93,9	91,2
2014-2015	387	251,3	69,5	79,1
2015-2016	371	230,1	63,2	73,4
2016-2017	370	217,3	60,6	68
2017-2018	372	208,6	59,1	61,2
2018-2019	370	199,9	53,5	55,5
2019-2020	338	173,6	47,1	50,2
2020-2021	129	166	53	47
2021-2022	248	282	99	75
2022-2023	283	302	94	78
2023-2024	314	350	122	88

Кількість студентів у ЗФПО також постійно зменшувалася: з 361,5 тис. у 2010/11 н.р. до 173,6 тис. у 2019/20 н.р., що може бути наслідком низької популярності професійно-технічної освіти. Проте з 2021 р. відбувся різкий стрибок, і у 2023/24 н.р. кількість студентів уже становила 350 тис. Це може свідчити про відновлення інтересу до фахової освіти через економічні фактори, нестачу робочих кадрів та популяризацію прикладних професій.

Також спостерігається зниження кількості випускників, що відповідає скороченню кількості студентів. Якщо у 2010/11 н.р. випустилося 111 тис. осіб, то у 2019/20 н.р. – лише 50,2 тис. Водночас після 2021 р. зростає як набір студентів, так і кількість випускників – у 2023/24 н.р. їх стало 88 тис. Це може бути наслідком запровадження нових програм навчання, підтримки технічних спеціальностей та потреби ринку праці у кваліфікованих робітниках.

Загальна кількість осіб, які вперше вступили до ЗВО, знизилася на 9% – з 277 057 у 2020 р. до 251 552 у 2024 р. Водночас загальна кількість студентів залишилася стабільною (1 148 210 у 2024 р., що на 2% більше, ніж у 2020 р.). Проте випускників стало значно менше – на 41%, що може бути наслідком змін у структурі навчання, демографічної кризи та міграції студентів за кордон.

Деякі галузі освіти показали зростання популярності серед вступників – воєнні науки, національна безпека – найбільший приріст вступників (+374%), що пояснюється поточною ситуацією в країні; електроніка та телекомунікації (+273%) та цивільна безпека (+124%) – високий попит на технологічні й безпекові спеціальності. Крім того, освіта/педагогіка (+13%) залишається стабільною, хоча кількість випускників у цій сфері зменшилася на 45%.

Водночас спостерігається зниження вступу на природничі та гуманітарні науки, включаючи біологію (-44%), ветеринарну медицину (-49%), право (-5%) та економічні спеціальності.

Найбільше зниження кількості випускників відбулося у таких напрямках: електрична інженерія – 66%, транспорт – 62% та механічна інженерія – 65%, таке падіння може свідчити про кризу інженерних і технічних спеціальностей, що може негативно вплинути на ринок праці у майбутньому.

Загалом спостерігається зміна пріоритетів студентів – збільшення попиту на спеціальності, пов'язані з безпекою, телекомунікаціями та ІТ, і скорочення випуску

технічних спеціалістів. Скорочення випускників може створити дефіцит кадрів у стратегічних галузях, що вимагатиме додаткових освітніх ініціатив та підтримки.

Військові дії, що тривають в Україні, суттєво вплинули на освітню систему, спричинивши низку структурних змін і викликів, які потребують негайного аналізу та вирішення. До основних наслідків можна віднести:

1. *Руйнування освітньої інфраструктури.* Внаслідок бойових дій значну кількість закладів освіти пошкоджено або повністю зруйновано, що ускладнило доступ до очного навчання, особливо у прифронтових регіонах. За даними Київської школи економіки, станом на 1 січня 2024 р. прямі збитки від руйнувань закладів освіти становлять \$6,8 млрд. Загалом зруйновано щонайменше 380 та пошкоджено 3 429 об'єктів освітньої інфраструктури [3].

2. *Зменшення фінансування освіти.* Через необхідність спрямування державних ресурсів на оборону фінансування освіти зазнало скорочення. До початку повномасштабної війни видатки на освіту в Україні складала в середньому 16,9% видатків зведеного бюджету. Однак у 2022 р. вони скоротилися до 9,55%, а в 2023 р. – до 6,95% [1].

3. *Доступність освітніх послуг.* Масова внутрішня та зовнішня міграція учнів і студентів призвела до нерівномірного розподілу навантаження між закладами освіти. У регіонах, що прийняли значну кількість переселенців, спостерігається перенасиченість шкіл і університетів, тоді як у деяких областях, навпаки, кількість учнів критично знизилася. За даними Світового банку, понад 6 млн українців вимушено втекли до сусідніх країн, серед них майже 665 000 студентів (16% від загального числа) [9].

4. *Мобільність учасників освітнього процесу.* Значна частина студентів і викладачів виїхала за кордон, що вплинуло на кадрову забезпечення закладів освіти. За даними профспілок освітян понад 20% вчителів залишили свої робочі місця через евакуацію, мобілізацію або загибель [11]. Деякі університети впровадили партнерські програми з європейськими вишами, що дає студентам змогу продовжувати навчання за кордоном з можливістю повернення в Україну.

Україна показала високу адаптивність освітньої системи, розробивши механізми підтримки освіти в умовах війни. Держава швидко впровадила нові моделі навчання, зокрема перехід на дистанційне та змішане навчання. Багато закладів освіти почали застосовувати онлайн-

Таблиця 4 – Динаміка змін у кількості студентів, вступників і випускників ЗВО України за галузями знань (узагальнено автором за [2])

Галузь знань	Кількість осіб, уперше прийнятих до ЗВО			Кількість студентів			Кількість осіб, випущених із ЗВО		
	2020	2024	Δ%	2020	2024	Δ%	2020	2024	Δ%
автоматизація та приладобудування	4 211	4	0,1%	16 060	10 148	63%	6 369	2 873	45%
аграрні науки та продовольство	12 532	14 707	117%	50 605	50 791	100%	16 793	6 589	39%
архітектура та будівництво	10 314	10 336	100%	41 077	43 819	107%	15 260	5 677	37%
біологія	1 104	615	56%	5 079	4 817	95%	2 137	964	45%
богослов'я	91	136	149%	577	1 240	215%	196	299	153%
ветеринарна медицина	2 296	1 160	51%	9 155	7 214	79%	2 647	930	35%
виробництво та технології	9 198	8 825	96%	32 458	30 663	94%	12 355	4 559	37%
воєнні науки, національна безпека, безпека державного кордону	154	576	374%	701	2 712	387%	42	164	390%
гуманітарні науки	11 744	9 862	84%	47 705	46 075	97%	12 761	9 768	77%
електрична інженерія	7 608	7 701	101%	29 728	29 368	99%	11 621	3 921	34%
електроніка та телекомунікації	3 220	8 796	273%	12 772	22 581	177%	4 679	1 881	40%
журналістика	3 629	2 538	70%	13 462	12 842	95%	3 309	2 870	87%
інформаційні технології	25 801	24 414	95%	89 138	108 207	121%	21 998	16 921	77%
культура і мистецтво	14 121	12 953	92%	49 546	50 229	101%	13 880	9 552	69%
математика та статистика	1 347	1 474	109%	5 474	6 552	120%	1 759	1 107	63%
механічна інженерія	7 251	7 968	110%	29 566	30 896	104%	11 107	3 835	35%
міжнародні відносини	4 945	4 746	96%	22 153	21 804	98%	1 994	5 217	262%
освіта/педагогіка	28 922	32 618	113%	133 304	143 300	107%	46 456	25 718	55%
охорона здоров'я	19 907	14 788	74%	93 686	71 663	76%	12 964	15 905	123%
право	18 375	17 379	95%	86 460	83 755	97%	30 226	21 698	72%
природничі науки	4 145	3 318	80%	17 712	19 619	111%	6 572	3 322	51%
публічне управління та адміністрування	1 216	1 470	121%	16 807	16 071	96%	9 063	2 644	29%
соціальна робота	2 555	1 553	61%	9 980	11 890	119%	4 359	1 815	42%
соціальні та поведінкові науки	14 610	15 689	107%	64 103	82 606	129%	20 614	14 750	72%
сфера обслуговування	10 113	4 178	41%	35 862	22 939	64%	8 722	5 934	68%
транспорт	12 284	10 601	86%	50 984	40 274	79%	17 090	6 546	38%
управління та адміністрування	40 131	27 786	69%	145 261	147 604	102%	57 251	29 973	52%
хімічна та біоінженерія	2 011	1 370	68%	8 482	8 739	103%	2 887	1 766	61%
цивільна безпека	3 222	3 991	124%	13 316	19 792	149%	3 697	3 802	103%
усього	277 057	251 552	91%	1 131 213	1 148 210	102%	358 808	211 000	59%

платформи, такі як «Всеукраїнська школа онлайн», Google Classroom, Moodle та Zoom. ЗВО запровадили асинхронне навчання, що дає змогу студентам отримувати матеріали та складати іспити незалежно від місця перебування.

Також введено індивідуальні графіки навчання для студентів, які перебувають у зоні бойових дій або вимушено виїхали за кордон. Важливим кроком стало спрощення проходження атестації та змінення формату ЗНО, що дало вступникам змогу адаптуватися до нових умов.

Фінансова підтримка освіти з боку держави в умовах війни стала ще одним викликом. Зменшення бюджетного фінансування через необхідність спрямування коштів на оборону позначилося на можливостях розвитку освітньої сфери. Проте уряд виділив значні кошти на відновлення освітньої інфраструктури, а також субвенції на ремонт бомбосховищ і закупівлю генераторів для

безперебійного функціонування закладів освіти [4].

ЗВО отримали гранти на розвиток онлайн-освіти, а також фінансування для підтримки викладачів. Попри складну економічну ситуацію, заробітні плати педагогів продовжують фінансуватися, хоча в деяких регіонах виникають затримки [8]. Особливу увагу приділено підтримці студентів-переселенців, для яких запроваджено можливість спрощеного переведення до інших закладів освіти як в Україні, так і за кордоном. Багато внутрішньо переміщених осіб отримали бюджетні місця у ЗВО та школах. Крім того, для українських школярів, які перебувають за межами країни, створені можливості навчатися у дистанційному форматі через українські онлайн-школи. Заклади освіти самостійно впроваджують заходи для адаптації до воєнних умов. Розширюються можливості дистанційного навчання, університети запускають власні електронні платформи, а школи засто-

совують змішані моделі навчання. Важливим складником стало запровадження психологічної підтримки для учнів і студентів. У багатьох університетах створені кризові центри, що надають консультації для тих, хто пережив стресові ситуації. Викладачі проходять спеціальні тренінги з кризового консультування, а заклади освіти активно співпрацюють із міжнародними благодійними організаціями, такими як ЮНІСЕФ, що допомагають у психологічній реабілітації [10].

Важливу роль у підтримці української освіти відіграє міжнародна співпраця. Університети розширюють зв'язки з європейськими навчальними закладами, що дає студентам змогу отримувати подвійні дипломи без необхідності виїзду за кордон. Деякі ЗВО уклали угоди про визнання сертифікатів курсів з платформ Coursera, edX та FutureLearn, що надає студентам додаткові можливості для навчання. Європейські та американські університети пропонують стипендії та гранти для українських студентів, які змушені були виїхати через війну.

Фінансова та технічна допомога з боку міжнародних організацій також відіграє значну роль. ЮНЕСКО спрямувало значні кошти на розвиток дистанційного навчання та відновлення шкіл, а Світовий банк виділив понад \$100 млн на модернізацію освітньої інфраструктури України [14]. ЄС виділив понад €50 млн для забезпечення освітніх можливостей українських біженців у країнах ЄС [16]. Також діють численні грантові програми для викладачів і студентів, які спрямовано на підтримку наукових досліджень, мобільність студентів та професійні тренінги.

ВИСНОВКИ

Розвиток освітнього сектору України до 2022 р. показував позитивні тенденції, що характеризувалися ста-

більним фінансуванням, модернізацією інфраструктури та розширенням освітніх можливостей. Однак війна суттєво змінила ситуацію: зруйновано тисячі закладів освіти, скоротилося фінансування, відбулися значні зміни у структурі студентського контингенту через міграцію населення. Незважаючи на ці виклики, система освіти України продемонструвала адаптивність завдяки впровадженню дистанційного навчання, міжнародній співпраці та фінансовій підтримці з боку держави та міжнародних організацій.

Поствоєнне відновлення ринку освітніх послуг вимагатиме комплексного підходу. Передусім ключовими напрямами стануть реконструкція освітньої інфраструктури, цифровізація навчального процесу та реформа освітньої політики. Важливим завданням стане підготовка кваліфікованих кадрів для економічного відновлення країни, що передбачає розвиток професійно-технічної освіти та впровадження дуальної системи навчання. Очікується також розширення міжнародного співробітництва, що сприятиме інтеграції України у світовий освітній простір, зокрема через програми обміну студентами, спільні дослідження та грантові ініціативи.

Одним із ключових факторів подальшого розвитку освіти стане вдосконалення механізмів фінансування. Очікується збільшення залучення приватних інвестицій у сферу освіти, розвиток партнерських програм між університетами та бізнесом, а також продовження міжнародної фінансової підтримки. Особливий акцент буде зроблено на STEM-освіті, ІТ-секторі та спеціальностях, пов'язаних із безпекою та відновленням інфраструктури. Важливим напрямом стане розвиток дистанційного та змішаного навчання, що дасть змогу забезпечити доступність освіти незалежно від географічного положення.

Список використаних джерел

1. Відновлення та розвитку системи освіти України під час та після війни. *LB.ua*. URL: https://lb.ua/blog/hanna_yatsenko/657752_vidnovlennya_rozvitok_sistemi.html
2. Державна служба статистика. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>
3. Звіт про прямі збитки інфраструктури від руйнувань внаслідок військової агресії Росії проти України станом на початок 2024 року. Київ, 2024. 39 с. URL: https://kse.ua/wp-content/uploads/2024/04/01.01.24_Damages_Report.pdf
4. З лампою чи ліхтариком до школи. Як заклади освіти переживають вимушені відключення світла. *Нова українська школа. Вебресурс НУШ*. URL: <https://nus.org.ua/2024/12/06/z-lampoyu-chy-lihtarykom-do-shkoly-yak-zaklady-osvity-perezhyvayut-vymusheni-vidklyuchennya-svitla/>
5. Кухарська Л. Ринок освітніх послуг в Україні: реалії та перспективи. *Соціально-правові студії*. 2020. № 3(9). С. 184–191. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/3252/1/26.pdf>
6. Лисечко Є., Петухова О. Тенденції розвитку світового ринку освітніх послуг. *Міжнародна економічна політика*. 2024. № 1(40). С. 199–215. URL: http://iejjournal.com/journals/40/2024_40_8_Lysechko_Petukhova.pdf
7. Лондар С., Шаповалова О., Пронь Н. Ринок освітніх послуг в Україні: конкурентні переваги та сучасні виклики для іноземних студентів. *Освітня аналитика України*. 2020. № 1. С. 5–22. URL: <https://doi.org/10.32987/2617-8532-2020-1-5-22>
8. Неможливо здійснити виплати освітянам у зв'язку з воєнними діями, тимчасовою окупацією » Профспілка працівників освіти і науки України. *Профспілка працівників освіти і науки України*. URL: <https://pon.org.ua/novyny/9467-ne-mozhlyvo-zdiisnyty-vyplaty-osvitanam-u-zv'язku-z-aktyvnymy-voennymy-diyamy-tymchasovou-okupaciiu-terytorii.html>
9. Освіта: наслідки війни в Україні. The World Bank, 2022. URL: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/099631507072239980/pdf/IDU04805ab35047b2049990a0e101c605921c504.pdf>
10. Освітній простір часів війни: забезпечити і відкрити нові можливості. *VII. Жумтя*. URL: <https://life.pravda.com.ua/projects/navchayemo-i-zrostayemo/osvitniy-prostir-305532/>
11. Проблеми освіти в Україні: виклики і наслідки навчання під час війни. *UA.NEWS*. URL: <https://ua.news/ua/ukraine/problemu-osvity-v-ukrayini-vyklyky-i-naslidky-navchannya-pid-chas-vijny>
12. Шандрівська О.Є., Оксютя І.В. Дослідження тенденцій розвитку ринку вищої освіти в умовах війни. *Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення та проблеми розвитку*. 2023. № 1(9). С. 299–312. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2023/sep/31290/menedzhment-303-316.pdf>
13. Шутаєва Е. Маркетинг на світовому ринку освітніх послуг: інструменти та механізми. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія Економіка та управління*. 2012. Т. 25, № 64. С. 223–231. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/marketing-na-svitovomu-rinku-osvitnih-poslug-instrumenti-ta-mehanizmi/viewer>
14. ЮНОПС відновило ще 26 шкіл в Україні за підтримки Європейського Союзу. *Україна*. URL: <https://ukraine.un.org/uk/276445-yunops-vidnovilo-she-26-shkil-v-ukrayini-za-pidtrimki-evropeyського-союзу>

15. Яровий Р.С., Соцький Б.О. Тенденції еволюції ринку освітніх послуг в Україні та світі. *Репозитарій Вінницького національного технічного університету*. 2024. URL: <https://ir.lib.vntu.edu.ua/handle/123456789/41878>

16. World Bank Group. Зміцнення початкової та середньої освіти в Україні за підтримки Світового банку. *World Bank*. URL: <https://www.worldbank.org/uk/news/press-release/2024/08/30/strengthening-ukraine-s-primary-and-secondary-education-through-world-bank-support>

References

1. Restoration and Development of Ukraine's Education System During and After the War. *LB.ua*. URL: https://lb.ua/blog/hanna_yatsenko/657752_vidnovlennya_rozvitok_sistemi.html (in Ukrainian).
2. State Statistics Service. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (in Ukrainian).
3. Report on Direct Damage to Infrastructure from Destruction Due to Russia's Military Aggression Against Ukraine as of Early 2024. Kyiv : Kyiv School of Economics, 2024. 39 p. URL: https://kse.ua/wp-content/uploads/2024/04/01.01.24_Damages_Report.pdf (in Ukrainian).
4. With a Lamp or Flashlight to School: How Educational Institutions Cope with Forced Power Outages. *Nova Ukrainska Shkola | NUS Web Resource*. URL: <https://nus.org.ua/2024/12/06/z-lampoyu-chy-lihtarykom-do-shkoly-yak-zaklady-osvity-perezhyvayut-vymusheni-vidklyuchennya-svitla/> (in Ukrainian).
5. Kukharska L. Educational services market in Ukraine: realities and prospects. *Social & Legal Studios*. 2020. No. 3(9). pp. 184–191. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/3252/1/26.pdf> (in Ukrainian).
6. Lysechko Y., Petukhova O. Trends in the Development of the Global Educational Services Market. *The Journal of International Economic Policy*. 2024. No. 1(40). pp. 199–215. URL: http://iejjournal.com/journals/40/2024_40_8_Lysechko_Petukhova.pdf (in Ukrainian).
7. Londa S., Shapovalova O., Pron N. Market of educational services in Ukraine: competitive advantages and modern challenges for foreign students. *Educational Analytics of Ukraine*. 2020. No. 1. pp. 5–22. URL: <https://doi.org/10.32987/2617-8532-2020-1-5-22> (in Ukrainian).
8. It Is Impossible to Pay Educators Due to Military Actions and Temporary Occupation. *Ukrainian Education and Science Workers' Union*. URL: <https://pon.org.ua/novyny/9467-ne-mozhlyvo-zdiisnyty-vyplaty-osvitianam-u-zviazku-z-aktyvnymy-voienymy-diiamy-tymchasovou-okupaciiu-terytorii.html> (in Ukrainian).
9. Education: Consequences of the War in Ukraine. The World Bank, 2022. URL: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/099631507072239980/pdf/IDU04805ab35047b2049990a0e101c605921c504.pdf> (in Ukrainian).
10. Educational Space in Wartime: Ensuring Safety and Opening New Opportunities. *UP. Zhittia*. URL: <https://life.pravda.com.ua/projects/navchayemo-i-zrostayemo/osvitniy-prostir-305532/> (in Ukrainian).
11. Education Problems in Ukraine: Challenges and Consequences of Learning During the War. *UA.NEWS*. URL: <https://ua.news.ua/ukraine/problemy-osvity-v-ukrayini-vyklyky-i-naslidyk-navchannya-pid-chas-vijny> (in Ukrainian).
12. Shandrivska O. Ye., Oksiuta I. V. Research on Higher Education Market Trends in Wartime. *Series of Management and Entrepreneurship in Ukraine: the stages of formation and problems of development*. 2023. No. 1(9). pp. 299–312. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2023/sep/31290/menedzhment-303-316.pdf> (in Ukrainian).
13. Shutaeva E. Marketing in the Global Educational Services Market: Tools and Mechanisms. *Scientific notes of Taurida National V.I. Vernadsky University Series: Economy and Management*. 2012. Vol. 25, No. 64. pp. 223–231. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/marketing-na-svitovomu-rinku-osvitnih-poslug-instrumenti-ta-mehanizmi/viewer> (in Ukrainian).
14. UNOPS Restored 26 More Schools in Ukraine with the Support of the European Union. *Ukraine*. URL: <https://ukraine.un.org/uk/276445-юнопис-відновило-ще-26-шкіл-в-україні-за-підтримки-європейського-союзу> (in Ukrainian).
15. Yarovyi R.S., Sotskyi B.O. Trends in the Evolution of the Educational Services Market in Ukraine and the World. *Repository of Vinnytsia National Technical University*. 2024. URL: <https://ir.lib.vntu.edu.ua/handle/123456789/41878> (in Ukrainian).
16. World Bank Group. Strengthening Ukraine's Primary and Secondary Education Through World Bank Support. *World Bank*. URL: <https://www.worldbank.org/uk/news/press-release/2024/08/30/strengthening-ukraine-s-primary-and-secondary-education-through-world-bank-support> (in Ukrainian).

Ihor TARLOPOV

PhD in Economics, Associate Professor of department, Oles Honchar Dnipro National University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5715-9675>

e-mail: tarlopov@ukr.net

THE IMPACT OF WAR ON THE DEVELOPMENT OF THE EDUCATIONAL SERVICES MARKET IN UKRAINE

Education plays a crucial role in a country's economic development and competitiveness. Since 2022, the war in Ukraine has significantly impacted the educational services market due to infrastructure destruction, mass migration, and funding reductions. The crisis has affected accessibility, changed educational demand, and reshaped international cooperation. Despite these challenges, Ukraine's education system has shown resilience through digitalization, alternative learning formats, and global support. This paper analyzes the effects of war on Ukraine's educational market, highlighting key challenges, adaptation mechanisms, and prospects. It examines the pre-war state of education, major changes in infrastructure, funding, and accessibility, as well as responses by the government and international organizations. The research also assesses potential recovery paths, particularly in digitalization and global integration. Before the war, Ukraine's education sector was developing steadily. However, since 2014 and especially after 2022, school numbers declined from 20,300 in 2010 to 12,700 in 2023, while student enrollment dropped from 4.3 million to 3.9 million. Higher education also suffered, with student numbers decreasing from 2.13 million in 2010 to 1.15 million in 2024. More than 3,800 educational facilities were damaged or destroyed. The transition to online learning accelerated, but digital inequality and a shortage of teachers remain pressing issues. State education funding dropped from 16.9% of the budget before 2022 to 6.95% in 2023. Educational preferences have shifted toward security, IT, and telecommunications fields, while engineering and technical disciplines have declined. The war has fundamentally altered Ukraine's education system, causing demographic shifts, infrastructure losses, and financial strain. However, digitalization, policy reforms, and international cooperation have facilitated adaptation. Post-war recovery must focus on rebuilding infrastructure, expanding vocational training, and attracting investment. Ensuring education accessibility for displaced populations remains a long-term priority.

Keywords: market of educational services, education, higher education institutions, financing of educational services, distance learning, war

Марія Юрїївна **ДЕМЧЕНКО**

Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка; корпоративний юрист, незалежний експерт

ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-2270-8120>

ВПЛИВ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ НА РЕГУЛЮВАННЯ ОФШОРНИХ КОМПАНІЙ

Статтю присвячено проблемі впливу міжнародних стандартів фінансового моніторингу на регулювання діяльності офшорних компаній, що набула особливої актуальності у світовому економічному управлінні. Встановлено, що міжнародні стандарти фінансового моніторингу призвели до значних регуляторних реформ в офшорних юрисдикціях, зокрема до запровадження реєстрів бенефіціарних власників, законів про економічну сутність та посилення зобов'язань зі звітності. Ці заходи підвищили прозорість, але водночас збільшили витрати на дотримання законодавства для компаній, що працюють в офшорних центрах.

Ключові слова: фінансове регулювання, податкове планування, офшорні юрисдикції, глобалізація фінансових ринків, економічна безпека

ВСТУП

Глобалізація фінансових ринків сприяла поширенню застосування офшорних юрисдикцій для податкового планування, захисту активів та корпоративного структурування. Водночас недостатня прозорість офшорних фінансових центрів викликала занепокоєння міжнародних регуляторів стосовно ухилення від сплати податків, відмивання грошей та незаконних фінансових потоків. Для розв'язання цієї проблеми Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), Група з розроблення фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF), Європейський Союз (ЄС) та Група двадцяти (G20) запровадили стандарти фінансового моніторингу, спрямовані на підвищення прозорості та забезпечення дотримання глобальних податкових норм і правил боротьби з відмиванням коштів (AML). Зазначені стандарти, зокрема ініціатива протидії розмиванню бази оподаткування та виведенню прибутку з-під оподаткування (BEPS), Загальний стандарт звітності (CRS) та вимоги до економічної сутності, накладають більш суворі зобов'язання на офшорні юрисдикції, змушуючи їх реформувати свою законодавчу та регуляторну бази.

Посилення прозорості сприяє зменшенню кількості фінансових злочинів і зміцненню глобального податкового співробітництва, але водночас створює виклики для легального бізнесу, збільшуючи операційні труднощі та регуляторний тягар.

Аналіз проблеми дослідження

Сучасні наукові дослідження детально аналізують вплив міжнародних стандартів фінансового моніторингу на регулювання офшорних компаній. У дослідженні І. Ломовацького, М. Захарків [1] розглянуто сучасні виклики та перспективи фінансового моніторингу в умовах глобалізації, зокрема впровадження інноваційних технологій, таких як Big Data та штучний інтелект, для підвищення ефективності моніторингу та гармонізації законодавства.

М. Копитко та М. Вінічук [2] досліджують застосування офшорних зон для ухилення від оподаткування, підкреслюючи необхідність посилення міжнародних стандартів фінансового моніторингу для протидії таким практикам. С. Дяченко та Я. Фенюк [3] акцентують на

вдосконаленні інституційних механізмів регулювання діяльності офшорів в умовах глобалізації, наголошуючи на важливості міжнародної співпраці та впровадження єдиних стандартів. М. Хмара та К. Демидчук [4] аналізують сучасний стан міжнародного антиофшорного регулювання, розглядаючи роль провідних економічно розвинених країн у боротьбі з офшорними юрисдикціями та відмиванням коштів. Н. Марушко та І. Горбан [5] досліджують дотримання правових вимог в аудиторській діяльності для протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, підкреслюючи важливість міжнародних стандартів у цій галузі. І. Юр'єва та Р. Шевченко [6] у своїй роботі зосереджуються на діагностиці фінансових ризиків та кризових станів у податковому плануванні, що є основним аспектом у контексті регулювання офшорних компаній.

Водночас недостатньо вивченим залишається вплив міжнародних стандартів фінмоніторингу на ефективність офшорних компаній та особливості його діяльності.

МЕТА дослідження – аналіз впливу міжнародних стандартів фінансового моніторингу на регулювання офшорних компаній шляхом вивчення основних регуляторних ініціатив, законодавчих змін у популярних офшорних юрисдикціях та їхніх наслідків для міжнародного бізнесу та інвесторів.

Відповідно до мети поставлено такі завдання: виявити основні міжнародні стандарти фінансового моніторингу, що впливають на регулювання офшорів; проаналізувати законодавчі зміни в таких популярних офшорних юрисдикціях, як Британські Віргінські, Кайманові та Сейшельські острови; оцінити вплив регуляторних заходів на міжнародні бізнес-операції; проаналізувати наслідки для інвесторів; оцінити загальну ефективність фінансового моніторингу в підвищенні прозорості та дотримання вимог законодавства в офшорних фінансових центрах.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Інформаційною основою дослідження стали наукові роботи вітчизняних вчених із цієї теми та інформаційні Інтернет-ресурси стосовно фінансової звітності. Застосовано такі методи: аналіз наукової літератури, узагальнення, систематизація, абстрагування.

РЕЗУЛЬТАТИ

Основні міжнародні стандарти, що регулюють офшорну фінансову діяльність, охоплюють рекомендації FATF [7], CRS для автоматичного обміну податковою інформацією [8], BEPS [9], а також загальні заходи з боротьби з відмиванням грошей (AML) [10]. FATF, створена в 1989 р., є наглядовим органом, що встановлює міжнародні стандарти боротьби з відмиванням коштів та фінансуванням тероризму. Її рекомендації є основою для національного законодавства та нормативно-правової бази, що зобов'язують фінансові установи та підприємства здійснювати належну перевірку клієнтів (НПК), розкривати бенефіціарних власників та повідомляти про підозрілі транзакції [7]. Заходи FATF з підвищення прозорості суттєво впливають на офшорні компанії, адже юрисдикції, які не дотримуються стандартів FATF, можуть потрапити до «сірих» або «чорних» списків організації, що призведе до обмежень у міжнародних фінансових операціях та репутаційних втрат.

CRS, розроблений ОЕСР, передбачає автоматичний обмін фінансовою інформацією між податковими органами. Він діє в понад 100 юрисдикціях, зобов'язуючи фінансові установи збирати та надавати інформацію про власників іноземних рахунків, зменшуючи можливості офшорних компаній приховувати активи та ухилятися від сплати податків. CRS призвів до значного зниження рівня банківської таємниці, що змусило офшорні юрисдикції узгодити свої регуляторні практики з міжнародними нормами прозорості [8].

Ініціативу BEPS, яку очолює ОЕСР, спрямовано на боротьбу зі схемами уникнення оподаткування, що застосовуються транснаціональними корпораціями для переміщення прибутків до юрисдикцій з низьким рівнем оподаткування. Офшорні компанії традиційно відіграють головну роль у схемах виведення прибутку з-під оподаткування, даючи можливість корпораціям мінімізувати свої податкові зобов'язання. Система BEPS передбачає впровадження таких заходів, як звітність у розрізі країн, обмеження на вирахування відсотків та правила обов'язкового розкриття інформації, які підвищують податкову прозорість та обмежують застосування методів активного податкового планування. Багато офшорних юрисдикцій вимушено вжили цих заходів, щоб відповідати міжнародним податковим стандартам [9].

Правила протидії відмиванню грошей (ПВК) доповнюють ці ініціативи, встановлюючи жорсткі вимоги до фінансових установ та юридичних осіб. Законодавство у сфері боротьби з відмиванням грошей підкреслює необхідність посилення належної перевірки, моніторингу політично значущих осіб (PEPs) та ідентифікації кінцевих бенефіціарних власників (UBOs). Офшорні юрисдикції вимушено впровадили сувору політику протидії відмиванню коштів для забезпечення відповідності світовим стандартам, зменшуючи привабливість офшорних структур для незаконної фінансової діяльності [10].

Еволюція вимог до офшорних компаній призвела до запровадження різних механізмів контролю та прозорості. Одним з основних нововведень є створення реєстрів бенефіціарних власників, які вимагають від офшорних компаній розкривати своїх справжніх власників перед органами контролю. У багатьох офшорних юрисдикціях також запроваджено вимоги до економічної діяльності,

які зобов'язують компанії демонструвати реальну економічну активність у межах зареєстрованого місцезнаходження. Цей інструмент розроблено для запобігання зловживань компаніями-оболонками, створеними з метою уникнення сплати податків. Іншим важливим механізмом є посилення зобов'язань з фінансовою звітністю. Від офшорних компаній дедалі частіше вимагають вести точний фінансовий облік і подавати періодичні звіти до органів регулювання. Дотримання міжнародних стандартів фінансової звітності (МСФЗ) стало нормою в багатьох юрисдикціях, що ще більше підвищує прозорість офшорної фінансової діяльності. Для банків і постачальників фінансових послуг, що діють в офшорних центрах, посилено вимоги до проведення комплексних перевірок, що ускладнює доступ до фінансових послуг суб'єктам, які не дотримуються вимог [11]. Держави, які не дотримуються цих міжнародних стандартів, отримують репутаційні ризики, потенційні санкції та обмежений доступ до світових фінансових ринків. Як наслідок, значна кількість офшорних фінансових центрів здійснила суттєві правові та регуляторні реформи, щоб відповідати найкращим міжнародним практикам.

Попри ці регуляторні досягнення, залишаються проблеми із застосуванням та ефективністю стандартів фінансового моніторингу. Деякі офшорні юрисдикції продовжують чинити опір заходам повної прозорості, а в міжнародній нормативно-правовій базі зберігаються недоліки, що вимагає постійної міжнародної співпраці та вдосконалення регуляторних норм. Зростання застосування офшорів для ухилення від сплати податків, приховування фінансової таємниці та незаконних фінансових потоків спонукало ОЕСР [12], ЄС [13] та G20 [14] до скоординованих дій. Зокрема, ОЕСР розроблено численні механізми для боротьби з податковими правопорушеннями та виведенням прибутку з-під оподаткування, запобігання ухиленню від сплати податків та покращення обміну інформацією між юрисдикціями. Одним із найвпливовіших механізмів організації є Глобальний форум із прозорості та обміну інформацією для податкових цілей, який стежить за дотриманням міжнародних стандартів податкової прозорості. ОЕСР також ініціювала впровадження CRS, який передбачає автоматичний обмін інформацією про фінансові рахунки між податковими органами в усьому світі. Ще однією стратегічною ініціативою ОЕСР є Інклюзивна система протидії розмиванню бази оподаткування та виведенню прибутку з-під оподаткування (BEPS), метою якої є усунення розбіжностей та невідповідностей у податкових правилах, що дають можливість транснаціональним корпораціям виводити прибутки в юрисдикції з низьким рівнем оподаткування. Завдяки цим ініціативам ОЕСР встановила правила, яких мають дотримуватися офшорні юрисдикції, щоб уникнути репутаційних та економічних наслідків. ЄС застосовує прямий підхід до регулювання офшорних юрисдикцій, запровадивши у 2017 р. чорний список податкових юрисдикцій, які не співпрацюють з податковими органами. Також ЄС запровадив вимоги до економічної сутності, яким мають відповідати офшорні компанії, щоб довести справжню ділову активність. Юрисдикціям, які не дотримуються цих вимог, рекомендується провести законодавчі реформи, інакше вони можуть залишитися в чорному списку, що вплине на іноземні інвестиції та банківські відносини.

Одним зі значних досягнень G20 стало схвалення та просування ініціатив під керівництвом ОЕСР, таких як проєкт BEPS та CRS. G20 також підтримала заходи, спрямовані на боротьбу зі зловживаннями у сфері оподаткування, закликаючи офшорні юрисдикції дотримуватися міжнародних стандартів податкової прозорості. Ефективність цих міжнародних організацій у регулюванні офшорних юрисдикцій відображається в їхній здатності забезпечувати дотримання законодавства та заохочувати правові реформи (табл. 1).

Дії зазначених міжнародних організацій призвели до суттєвих змін у правовому та регуляторному середовищі популярних офшорних зон, що вплинуло на бізнес, який використовує офшорні структури, та змінило співвідношення ризиків і прибутковості для інвесторів. Зокрема, Британські Віргінські Острови (БВО), що є одним із провідних офшорних фінансових центрів, у 2019 р. впровадили Закон про економічну сутність (компанії та товариства з обмеженою відповідальністю), який вимагає від компаній, що займаються банківською справою, страхуванням та управлінням інтелектуальною власністю, підтвердити свою реальну діяльність у межах юрисдикції [15]. Крім цього, БВО посилили ви-

моги до розкриття інформації про бенефіціарних власників Законом про безпечну систему пошуку бенефіціарних власників (BOSS), який дає можливість регуляторним органам отримати доступ до інформації про справжніх власників компаній.

Зі свого боку, уряд Кайманових островів прийняв Закон про міжнародне податкове співробітництво, який зобов'язує компанії, що здійснюють відповідну фінансову діяльність, доводити, що вони проводять значні бізнес-операції в межах юрисдикції. Також є вимога до інвестиційних фондів стосовно реєстрації у Валютному управлінні Кайманових островів (СІМА), а також управління та звітування відповідно до Закону про пайові інвестиційні фонди (поправки) та Закону про приватні фонди [16].

Сейшельські острови внесли зміни до Закону про міжнародні бізнес-компанії (IBC), зобов'язавши компанії вести облік бенефіціарних власників, а також прийняли Закон про бенефіціарних власників (розкриття інформації про власників компаній регуляторним органам). Ці реформи збільшили операційні витрати для офшорного бізнесу та знизили привабливість юрисдикції для тих, хто прагне фінансової таємниці [17, 18] (табл. 2).

Таблиця 1 – Характеристика провідних регуляторних організацій (сформовано автором [12–14])

Назва організації	Її основні ініціативи	Вплив на офшорні юрисдикції
Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР)	CRS, BEPS, Глобальний форум із прозорості	Посилення обміну податковою інформацією, зменшення фінансової таємниці та суворіші правила корпоративного оподаткування
Європейський Союз (ЄС)	Чорний список офшорів, Кодекс поведінки до оподаткування бізнесу	Посилення регуляторного тиску, законодавчі реформи та вимоги до економічної сутності офшорних компаній
G20	Підтримка BEPS, зобов'язання щодо податкової прозорості	Посилення міжнародної співпраці, схвалення стандартів ОЕСР та зосередження уваги на питаннях цифрового оподаткування

Таблиця 2 – Вплив законодавчих змін на офшорні юрисдикції (сформовано автором [15–18])

Офшорна юрисдикція	Основні законодавчі зміни	Вплив на бізнес	Вплив на інвесторів
Британські Віргінські Острови (БВО)	Закон про економічну сутність, Закон BOSS	Збільшення операційних витрат, вимога фізичної присутності	Зменшення фінансової таємниці, посилення регуляторного нагляду
Кайманові острови	Закон про економічну сутність, Закон про взаємні фонди	Більш жорстке управління інвестиційними фондами, посилені зобов'язання щодо звітності	Підвищення прозорості, збільшення витрат на дотримання вимог
Сейшельські острови	Закон про бенефіціарну власність, поправки до Закону про IBC	Скасування акцій на пред'явника, посилення фінансової звітності	Підвищення довіри інвесторів, зниження рівня анонімності

Для інвесторів зміни у фінансовому моніторингу створили як ризики, так і можливості. З одного боку, посилення регулювання зменшило привабливість офшорних юрисдикцій як інвестиційних центрів через вищі витрати на дотримання вимог законодавства та зниження рівня фінансової конфіденційності. З іншого боку, посилений фінансовий моніторинг підвищив стабільність і довіру до офшорних фінансових центрів, знизивши ризики, пов'язані з незаконною фінансовою діяльністю. Інвестори, які прагнуть знайти законні можливості в офшорних юрисдикціях, тепер більше довіряють нормативно-правовій базі, оскільки суворіші заходи контролю за дотриманням законодавства знижують ймовірність шахрайства.

ВИСНОВКИ

Встановлено, що міжнародні стандарти фінансового моніторингу відіграють визначальну роль в регулюванні діяльності офшорних компаній, сприяючи підвищенню прозорості фінансових операцій та зниженню ризиків ухилення від оподаткування й відмивання коштів. Аналіз законодавчих змін у популярних офшорних юрис-

дикціях показав поступову адаптацію цих територій до міжнародних вимог, що виражається у впровадженні жорсткіших правил розкриття бенефіціарної власності, звітності та податкового регулювання. Такі зміни мають неоднозначний вплив на міжнародний бізнес: з одного боку, вони зменшують привабливість офшорних схем, а з іншого – сприяють стабілізації світової фінансової системи та зростанню довіри інвесторів.

Водночас оцінювання наслідків для інвесторів виявило зростання юридичних та фінансових ризиків у застосуванні офшорних структур, що стимулює пошук нових підходів до податкового планування та оптимізації бізнес-стратегій. Дослідження також засвідчило, що ефективність фінансового моніторингу напряму залежить від рівня міжнародної координації та готовності офшорних юрисдикцій до імплементації загальноприйнятих стандартів. У цьому контексті подальші наукові дослідження може бути зосереджено на аналізі впливу цифрових технологій на фінансовий моніторинг та розробленні нових механізмів міжнародного співробітництва у сфері регулювання офшорних компаній.

Список використаних джерел

1. Ломовацький І., Захарків М. Фінансовий моніторинг в епоху глобалізації: виклики та перспективи. *Дослідження та інновації*. 2024. № 1 (3). С. 53-62. URL: <https://rni.com.ua/index.php/ri/article/view/33>
2. Копитко М.І., Вінічук М.В. Використання офшорних зон як спосіб ухилення від оподаткування. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2021. № 1 (61). С. 79-88. URL: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2021-61-79-88>
3. Дяченко С., Фенюк Я. Удосконалення інституційних механізмів регулювання діяльності офшорів в умовах глобалізації. *Mechanism of an economic regulation*. 2023. № 1 (99). С. 99-104. URL: <https://doi.org/10.32782/mer.2023.99.16>
4. Хмара М., Демидчук К.С. Сучасний стан міжнародного антиофшорного регулювання. *Економіка, управління та адміністрування*. 2022. № 1 (99). С. 42-48. URL: [https://doi.org/10.26642/ema-2022-1\(99\)-42-48](https://doi.org/10.26642/ema-2022-1(99)-42-48)
5. Марушко Н.С., Горбан І.М. Дотримання правових вимог в аудиторській діяльності при протидії легалізації (відмиванню) доходів, отриманих злочинним шляхом. *Наукові перспективи*. 2021. № 10 (28). С. 169-180. URL: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-10\(28\)-169-180](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-10(28)-169-180)
6. Юр'єва І., Шевченко Р. Діагностика фінансових ризиків та кризового стану при податковому плануванні. *Вісник Національного технічного університету "Харківський політехнічний інститут". Серія: Економічні науки*. 2024. № 4. С. 108-112. DOI: <https://doi.org/10.20998/2519-4461.2024.4.108>
7. Рекомендації FATF «Міжнародні стандарти боротьби з відмиванням коштів, фінансуванням тероризму і розповсюдженням зброї масового знищення». URL: <https://fiu.gov.ua/assets/userfiles/books/5%20round%20FATF.pdf>
8. Common Reporting Standard. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/ty-iak-obmin-podatkovymy-danyamy-bizhentsi/33163312.html>
9. BEPS. URL: <https://mof.gov.ua/uk/beps-440>
10. Що таке боротьба з відмиванням грошей (AML). URL: <https://academy.binance.com/uk-UA/articles/what-is-anti-money-laundering-aml>
11. Гевлич Л. Л. Міжнародні стандарти фінансової звітності для державного сектору України: стан та перспективи. *Економіка і організація управління*. 2024. № 2 (54). С. 80-89. URL: <https://doi.org/10.31558/2307-2318.2024.2.7>
12. Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР). URL: <https://clck.ru/3Gfxif>
13. Гармонізація податкової політики з ЄС. Рамки та можливості для України. URL: <https://ces.org.ua/harmonizing-taxes-with-the-eu-brief/>
14. У G20 намітилась згода щодо глобального мінімального податку. URL: <https://surl.li/dcatgl>
15. Кравченко А., Варламова М. Сучасні тенденції розвитку офшорних зон. *Галицький економічний вісник Тернопільського національного технічного університету*. 2022. № 78 (5-6). С. 167-173. URL: https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2022.05_06.167
16. Шамборовський Г. Застосування офшорних схем у податковому плануванні підприємницької діяльності. *Економіка та суспільство*. 2021. № 30. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-30-49>
17. Макаренко М., Іванова Л. Сучасні офшорні юрисдикції: можливості і переваги для бізнесу. *Економіка та суспільство*. 2021. № 32. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-32-39>
18. Леган І.М., Супрунова І.В. Офшорні юрисдикції як інструмент тінізації економіки та транснаціональної злочинності. *Право та державне управління*. 2021. № 2. С. 133-139. URL: <https://doi.org/10.32840/pdu.2021.2.20>

References

1. Lomovatskyi I., Zakharkiv M. Financial monitoring in the era of globalization: challenges and prospects. *Research and Innovation*. 2024. No. 1 (3). pp. 53-62. URL: <https://rni.com.ua/index.php/ri/article/view/33> (In Ukrainian).
2. Kopytko M.I., Vinichuk M.V. Use of offshore zones as a method of tax evasion. *Scientific Notes of the University "KROK"*. 2021. No. 1 (61). pp. 79-88. DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2021-61-79-88> (In Ukrainian).
3. Diachenko S., Feniuk Ya. Improvement of institutional mechanisms for regulating offshore activities in the context of globalization. *Mechanism of an Economic Regulation*. 2023. No. 1 (99). pp. 99-104. URL: <https://doi.org/10.32782/mer.2023.99.16> (In Ukrainian).
4. Khmara M., Demidchuk K.S. The current state of international anti-offshore regulation. *Economics, Management and Administration*. 2022. No. 1 (99). pp. 42-48. URL: [https://doi.org/10.26642/ema-2022-1\(99\)-42-48](https://doi.org/10.26642/ema-2022-1(99)-42-48) (In Ukrainian).
5. Marushko N.S., Horban I.M. Compliance with legal requirements in auditing activities in counteracting the legalization (laundering) of proceeds from crime. *Scientific Perspectives*. 2021. No. 10 (28). pp. 169-180. URL: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-10\(28\)-169-180](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-10(28)-169-180) (In Ukrainian).
6. Yuriiieva I., Shevchenko R. Diagnosis of financial risks and crisis conditions in tax planning. *Bulletin of the National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute". Series: Economic Sciences*. 2024. No. 4. pp. 108-112. URL: <https://doi.org/10.20998/2519-4461.2024.4.108> (In Ukrainian).
7. FATF Recommendations "International Standards on Combating Money Laundering, Terrorist Financing and Proliferation of Weapons of Mass Destruction". URL: <https://fiu.gov.ua/assets/userfiles/books/5%20round%20FATF.pdf> (In Ukrainian).
8. Common Reporting Standard. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/ty-iak-obmin-podatkovymy-danyamy-bizhentsi/33163312.html> (In Ukrainian).
9. BEPS. URL: <https://mof.gov.ua/uk/beps-440> (In Ukrainian).
10. What is Anti-Money Laundering (AML). URL: <https://academy.binance.com/uk-UA/articles/what-is-anti-money-laundering-aml> (In Ukrainian).
11. Hevlych L. L. International Financial Reporting Standards for the Public Sector of Ukraine: Status and Prospects. *Economics and Management Organization*. 2024. No. 2 (54). pp. 80-89. URL: <https://doi.org/10.31558/2307-2318.2024.2.7> (In Ukrainian).
12. Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). URL: <https://clck.ru/3Gfxif> (In Ukrainian).
13. Harmonization of Tax Policy with the EU. Frameworks and Opportunities for Ukraine. URL: <https://ces.org.ua/harmonizing-taxes-with-the-eu-brief/> (In Ukrainian).
14. The G20 has reached an agreement on a global minimum tax. URL: <https://surl.li/dcatgl> (In Ukrainian).
15. Kravchenko A., Varlamova M. Modern trends in the development of offshore zones. *Galician Economic Bulletin of Ternopil National Technical University*. 2022. No. 78 (5-6). pp. 167-173. URL: https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2022.05_06.167 (In Ukrainian).

Ukrainian).

16. Shamborovskyi H. Application of offshore schemes in tax planning of entrepreneurial activity. *Economics and Society*. 2021. No. 30. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-30-49> (In Ukrainian).

17. Makarenko M., Ivanova L. Modern offshore jurisdictions: opportunities and advantages for business. *Economics and Society*. 2021. No. 32. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-32-39> (In Ukrainian).

18. Legan I. M., Suprunova I. V. Offshore jurisdictions as a tool for economic shadowing and transnational crime. *Law and Public Administration*. 2021. No. 2. pp. 133-139. URL: <https://doi.org/10.32840/pdu.2021.2.20> (In Ukrainian).

Mariia DEMCHENKO

Institute of International Relations of Taras Shevchenko National University of Kyiv; corporate lawyer, independent expert

ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-2270-8120>

THE IMPACT OF INTERNATIONAL FINANCIAL MONITORING STANDARDS ON THE REGULATION OF OFFSHORE COMPANIES

The impact of international financial monitoring standards on offshore companies' regulation has become a key issue in global economic governance. Offshore jurisdictions have long served as financial centers for multinational corporations, private individuals, and investment funds seeking tax efficiency and asset protection. However, concerns about tax evasion, money laundering, and financial secrecy have led to increased regulatory oversight. International organizations such as the Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD), the Financial Action Task Force (FATF), the European Union (EU), and the Group of Twenty (G20) have introduced strict financial monitoring standards to enhance transparency and combat financial crimes. The relevance of this study lies in the growing pressure on offshore jurisdictions to align with global compliance frameworks, which has significantly altered their regulatory landscape.

The purpose of the paper is to analyze the impact of international financial monitoring standards on the regulation of offshore companies by examining key regulatory initiatives, legislative changes in popular offshore jurisdictions, and their consequences for international businesses and investors.

The results indicate that international financial monitoring standards have led to significant regulatory reforms in offshore jurisdictions, including introducing beneficial ownership registries, economic substance laws, and stricter reporting obligations. These measures have increased transparency and raised compliance costs for companies operating in offshore centers. Strengthened monitoring discourages illicit financial activities and improves global tax cooperation but simultaneously creates operational challenges for multinational corporations relying on offshore structures for tax optimization.

The conclusions suggest that international financial monitoring standards will continue shaping offshore jurisdictions' regulatory environment, reinforcing transparency and accountability. While these measures enhance the legitimacy of offshore jurisdictions, they also present challenges for businesses striving to meet constantly evolving compliance requirements. Offshore financial centers must balance maintaining competitiveness and adhering to international regulatory obligations.

Keywords: financial regulation, tax planning, offshore jurisdictions, globalization of financial markets, economic security

Олександр Олександрович БРИГІНЕЦЬ

д.ю.н., професор, Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4058-7566>

e-mail: BriginetsO@meta.ua

ПРАВО НА ЦИВІЛЬНУ ВОГНЕПАЛЬНУ ЗБРОЮ ЯК ГАРАНТІЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА НА ЗАХИСТ ЖИТТЯ ТА ЗДОРОВ'Я ОСОБИ (ВІТЧИЗНЯНИЙ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД)

У статті розкрито роль та проблематику визначення особливостей вирішення вітчизняних та зарубіжних правових проблем застосування цивільної вогнепальної зброї як гарантії конституційного права на захист життя та здоров'я особи. Пріоритетно увагу аналізу сучасного стану регулювання володіння і застосування вогнепальної зброї в Україні. Акцентовано на проблемах, пов'язаних із нерегульованим володінням і користуванням вогнепальною зброєю та перспективах вдосконалення правового регулювання таких питань. Велика кількість незареєстрованої вогнепальної зброї в руках громадян у поєднанні зі зростанням злочинності свідчить про необхідність врегулювання правових колізій.

Ключові слова: право на цивільну вогнепальну зброю, право на захист, конституційні права, право на життя, права людини, права та обов'язки, охорона здоров'я, право на захист здоров'я, гарантія права, обіг вогнепальної зброї

ВСТУП

З історичної ретроспективи знаємо, що зброя досить часто була важливим чинником розвитку людства. Широке застосування пороху взагалі вивело Європу на перші позиції у світі, хоч його винайдено у Китаї на багато століть раніше. Відтак, у ХХІ ст. у більшості європейських держав ми можемо прогулюватись вулицями спокійно себе почувати, не маючи зброї «під рукою». У сучасному європейському світі не потрібно щодня застосовувати зброю для самозахисту, однак її важливість все ще пов'язана із зосередженістю громадськості на її придбанні, зберіганні та застосуванні під час надзвичайних ситуацій, криз або військових загроз. І, наприклад, ситуація, що склалася у колишній Югославії (майже центрі Європи) у 1990-і рр., яскраво ілюструє нам, наскільки крихким може безпековий простір у європейській державі.

В Україні досить довго невирішеною є проблематика обігу цивільної вогнепальної зброї. Відповідні дискусії стосовно законодавства у сфері обігу цивільної вогнепальної зброї в Україні не припиняються вже протягом кількох десятків років. З одного боку, ми можемо наслідувати більш ліберальний відносно цивільної вогнепальної зброї американський досвід, а з іншого – Україна, прагнучи вступити до ЄС, має брати до уваги законодавство про обіг цивільної вогнепальної зброї в Європі, що є менш ліберальним [1]. З 2022 р. ситуація стосовно регулювання сфері обігу цивільної вогнепальної зброї в Україні досить загострилася, кількість зброї «на руках» зросла кратно, асортимент її невпинно розширюється. Зазнали значного прискорення процеси, пов'язані з опануванням культури поводження зі зброєю. Саме тому держава в особі компетентних органів має проявити свою волю і видати загальнообов'язкові юридичні норми (право) та забезпечити їх реалізацію, зокрема й за допомогою роботи апарату легального примусу.

МЕТА статті – визначення особливостей вирішення правових проблем застосування цивільної вогнепальної зброї як гарантії конституційного права на захист життя та здоров'я особи в особливий період як однієї з умов розбудови сучасного демократичного суспільства у ХХІ ст.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Ця робота базується на працях вітчизняних і зарубіжних вчених, а також на матеріалах періодичних видань, статистичних збірниках. У дослідженні застосовано методи аналізу і синтезу, порівняння та узагальнення, а також низку інших методів.

РЕЗУЛЬТАТИ

Кілька останніх найтяжчих в історії держави років показали, що є необхідність для відстоювання більш рішучої позиції стосовно врегулювання відносин, пов'язаних з обігом цивільної вогнепальної зброї, адже до 2022 р. дискусія з цього приводу у суті не переходила в практичну правову площину. Події останніх років значно вплинули на ставлення українців до питання володіння цивільним населенням вогнепальної зброї. У ст. 3 Конституції України зазначено, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю [2]. Але, особливо в умовах нестабільності, не всіх людей і не завжди держава може якісно і оперативно захистити. Саме тому люди починають прагнути самостійно забезпечити такий захист, зокрема й за допомогою цивільної вогнепальної зброї. Прихильники цієї концепції посилаються на норми Конституції України, де у ч. 2 ст. 27 гарантується право громадян на збереження свого життя і здоров'я, а також життя і здоров'я інших людей від незаконного посягання [2; 3].

Не потрібно забувати і про відповідний баланс, що має бути у багатьох відносинах. Відносини, пов'язані зі зброєю є доволі небезпечними. У суті, зброя – це лише інструмент, який може бути спрямовано і на відвернення лиха, і на збільшення його кратно. Проте жодного діючого закону про цивільний обіг вогнепальної зброї немає. Дозвіл на обіг вогнепальної зброї серед цивільних на законодавчому рівні в Україні намагаються впровадити ще з початку незалежності. Станом нині у Верховній Раді України зареєстровано кілька проєктів Законів України, предметом яких був обіг цивільної вогнепальної зброї, але далі проєктів справа пішла [4-7]. Також важливим кроком має стати створення єдиних стандартів з класифікації цивільної вогнепальної зброї. Відмітимо,

що й поняття «обіг цивільної вогнепальної зброї» нині в чинних та проектних законодавчих документах немає. Натомість є багато наближених понять (обіг зброї, оборот зброї) у проектах законів про обіг зброї, а також є відповідні спроби надати схожі визначення поняття і науковою спільнотою.

Актуальним є вивчення передового досвіду інших розвинених держав в обігу цивільної вогнепальної зброї. В інших державах світу актуальними є різні закони про володіння зброєю, іноді навіть діаметрально протилежні за своїм змістом. Зазвичай відповідні нормативно-правові акти формувалися протягом досить довгого історичного розвитку держав й зазвичай залежать від культури поводження зі зброєю у звичній з них. Деякі держави повністю забороняють громадянам володіти вогнепальною зброєю, тоді як інші держави дають можливість громадянам володіти певними видами зброї. Особливою тут є позиція держави, яка, знаходячись всередині Європи кілька століть, не воювала – Швейцарії. У вищезгаданій державі громадяни повинні мати зброю і застосовувати її для оборони від супротивників держави. А такі супротивники у Швейцарії були завжди. І зазвичай вони були набагато сильніші від Швейцарії, але вона вистояла і довела своє право існувати в такій неспокійній частині світу, як Європа.

У мережі досить широко з цього питання подано досвід США, де питання легалізації зброї стало актуальним ще з початку заселення Північної Америки європейцями. У результаті кількості застосування вогнепальної зброї цивільним населенням значно зростає кількість насильства в суспільстві. Насильство із застосуванням вогнепальної зброї цивільним населенням в США є критичною проблемою для охорони здоров'я, оскільки показники насильства із застосуванням зброї вищі порівняно з іншими розвиненими державами. Досвід США показує, що незважаючи на те, що загалом рівень насильницьких смертей знизився через успішний

самозахист, є великий ризик збільшення самогубств чи зростання масштабів злочинницької діяльності [8].

ВИСНОВКИ

Ситуація змінюється, зокрема в застосунку «Дія» з березня 2025 р. громадяни можуть отримати дозвіл на зброю в цифровому форматі. Нововведення дає змогу не тільки отримати цифровий дозвіл на зброю, але й генерувати витяг з Єдиного реєстру зброї, а також отримувати push-сповіщення про закінчення терміну дії документа. Та все ж є необхідність вдосконалити національне законодавство з правових проблем застосування цивільної вогнепальної зброї як гарантії конституційного права на захист життя та здоров'я особи, адже за останні роки у нашій державі, враховуючи наявність величезної кількості незареєстрованої вогнепальної зброї, загострюється криміногенна ситуація. Відповідна нагальність призводить до закликів ухвалення закону для належного адміністрування та правового регулювання вогнепальної зброї у державі. На жаль, у науковому середовищі ще не вироблено моделі чи ключові принципи регулювання обігу вогнепальної зброї. Лише більшість вчених погоджується з тим, що законодавче регулювання обігу вогнепальної зброї є вкрай необхідним саме зараз. Необхідно ретельно планувати стратегії розвитку та вирішення даної проблематики, забезпечити їх регулярне адаптування до умов, що змінюються, та здійснювати безперервний контроль їх ефективності. Міжнародне співробітництво та обмін досвідом здатні допомогти у підвищенні рівня гарантій конституційного права на захист життя та здоров'я особи в нашій державі. Україна може взяти на озброєння досвід держав-членів ЄС або Швейцарії/США у вирішенні правових проблем застосування цивільної вогнепальної зброї як гарантії конституційного права на захист життя та здоров'я особи та використовувати його у побудові демократичного суспільства.

Список використаних джерел

1. Про контроль над набуттям та зберіганням зброї: Директива Європейського парламенту і Ради Європи від 24.03.2021 р. № 2021/555 (Directive (EU) 2021/555 of the European Parliament and of the Council of 24 March 2021 on control of the acquisition and possession of weapons (codification)). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32021L0555>
2. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
3. Бригінець О.О. Правове забезпечення захисту персональних даних у сфері охорони здоров'я. Економіка. Фінанси. Право. 2024. № 5. С. 41-43.
4. Про право на самозахист та володіння цивільною вогнепальною зброєю : проект Закону України від 13.07.2021 № 5708-1. Верховна Рада України. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72481
5. Про право на цивільну вогнепальну зброю : проект Закону України від 25.06.2021 № 5708. Верховна Рада України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72360
6. Про обіг цивільної вогнепальної зброї та бойових припасів до неї: проект Закону України від 06.11.2020 № 4335. Верховна Рада України. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=70363
7. Про цивільну зброю та боєприпаси: проект Закону України від 24.11.2020 № 4335-1. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/II03751A?an=3>
8. Degli Esposti, Michelle, et al. Analysis of «stand your ground» self-defense laws and statewide rates of homicides and firearm homicides. JAMA network open 5.2 (2022): e220077-e220077. URL: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/35188553/>

References

1. On control of the acquisition and possession of weapons: Directive (EU) 2021/555 of the European Parliament and of the Council of 24 March 2021 on control of the acquisition and possession of weapons (codification). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32021L0555>
2. Constitution of Ukraine: Law of Ukraine dated 28.06.1996 No. 254k/96-BP. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (in Ukrainian).
3. Bryhinets O.O. Legal support for the protection of personal data in the health care sector. *Economics. Finances. Law.* 2024.

No. 5. pp. 41-43. (in Ukrainian).

4. On the right to self-defense and possession of civilian firearms: Draft Law of Ukraine dated 13.07.2021 № 5708-1. Verkhovna Rada Ukrainy. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72481 (in Ukrainian).

5. On the right to self-defense and possession of civilian firearms: Draft Law of Ukraine dated 25.06.2021 № 5708. Verkhovna Rada Ukrainy. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72360 (in Ukrainian).

6. On the circulation of civilian firearms and military supplies for them: Draft Law of Ukraine dated 06.11.2020 № 4335. Verkhovna Rada Ukrainy. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=70363 (in Ukrainian).

7. On civilian weapons and ammunition: Draft Law of Ukraine dated 24.11.2020 No. 4335-1. Verkhovna Rada Ukrainy. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JI03751A?an=3> (in Ukrainian).

8. Degli Esposti, Michelle, et al. Analysis of «stand your ground» self-defense laws and statewide rates of homicides and firearm homicides. JAMA network open 5.2 (2022): e220077-e220077. URL: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/35188553/>

Oleksandr BRYHINETS

Doctor of Legal Sciences, Professor, Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4058-7566>

e-mail: BriginetsO@meta.ua

THE RIGHT TO A CIVILIAN FIREARMS AS A GUARANTEE OF THE CONSTITUTIONAL RIGHT TO PROTECTION OF LIFE AND HEALTH OF A PERSON (DOMESTIC AND FOREIGN EXPERIENCE)

The paper reveals the role and issues of determining the specifics of solving domestic and foreign legal problems of the use of civilian firearms as a guarantee of the constitutional right to protect the life and health of an individual. Attention is paid to the analysis of the current state of regulation of the possession and use of firearms in Ukraine. Attention is focused on the problems associated with unregulated possession and use of firearms and the prospects for improving the legal regulation of such issues. The large number of unregistered firearms in the hands of citizens, combined with the growth of crime, indicates the need to resolve legal conflicts. Since the beginning of independence in Ukraine, there have been many attempts to adopt legislation that would regulate the possession and use of firearms by civilians. As of now, several draft laws of Ukraine have been registered in the Verkhovna Rada of Ukraine, the subject of which was the circulation of civilian firearms, but further projects have been abandoned (into drafts). Another important step should be the creation of unified standards for the classification of civilian firearms. Also relevant for the selected issue is the study of the best practices of other developed countries regarding the circulation of civilian firearms. In other countries of the world, various laws on the possession of weapons are relevant, sometimes even diametrically opposed in their content. Typically, the relevant regulatory legal acts were formed during a rather long historical development of states and usually depend on the culture of handling weapons in each of them. Some states completely prohibit citizens from owning firearms, while other states allow citizens to own certain types of weapons. It is extremely important to improve national legislation on the legal problems of using civilian firearms as a guarantee of the constitutional right to protect the life and health of a person, because in recent years in our state, given the presence of a huge number of unregistered firearms, the criminogenic situation in the country has been worsening. It is necessary to carefully plan strategies for developing and solving this issue, ensure their regular adaptation to changing conditions, and continuously monitor their effectiveness.

Keywords: the right to civilian firearms, the right to defense, constitutional rights, the right to life, human rights, rights and obligations, health care, the right to health protection, legal guarantee, circulation of firearms

Олександр Миколайович БУХАНЕВИЧ

д.ю.н., професор, Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова; Державний секретар Міністерства юстиції України

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6397-0715>

e-mail: o_bukhanevych@univer.km.ua

Роман Олександрович ГАВРІК

к.ю.н., доцент, професор кафедри, Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1557-0594>

e-mail: gavrik.roman@gmail.com

Олена Олександрівна ГАЛУС

к.ю.н., доцент, зав. кафедри, Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5474-3323>

e-mail: elenhalus@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ЦИВІЛЬНУ ВОГНЕПАЛЬНУ ЗБРОЮ ВІДПОВІДНО ДО ЗАКОНОДАВСТВА ЧЕСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ

У статті проведено дослідження досвіду правового регулювання права на цивільну вогнепальну зброю за законодавством Чеської Республіки. Зазначено, що вперше право на цивільну вогнепальну зброю в Чехії легалізовано відповідно до Указу 1852 р., яким передбачався дозвільний порядок володіння, користування та торгівлі зброєю. Також у статті проаналізовано чинне законодавство, яким встановлено категорії зброї, володіння та користування якою потребує отримання ліцензії, реєстрації або повідомлення органів поліції, права та обов'язки особи, яка володіє зброєю, зокрема в частині її носіння поза житловим приміщенням.

Ключові слова: право на цивільну вогнепальну зброю, ліцензія на володіння вогнепальною зброєю, реєстрація вогнепальної зброї, повідомлення про придбання вогнепальної зброї, придбання вогнепальної зброї, відкрите носіння вогнепальної зброї

ВСТУП

Питання володіння зброєю є важливим аспектом національної безпеки та громадського порядку. У контексті зростаючих загроз тероризму та злочинності, необхідності забезпечення ефективної реалізації конституційного права на захист життя та здоров'я ефективне правове регулювання володіння та застосування вогнепальної зброї не тільки військовими та правоохоронцями, а й звичайними громадянами стає критично важливим. Питання адміністративно-правового регулювання володіння цивільною вогнепальною зброєю є актуальним у багатьох країнах, зокрема в Чеській Республіці, де законодавство з цього питання визнається достатньо ліберальним і містить небагато обмежень порівняно із законодавством інших держав Центральної Європи, які легалізували знаходження вогнепальної зброї у фізичних осіб, які не проходять поліцейську чи військову службу. У світлі адаптації українського законодавства до стандартів права ЄС, його наближення до законодавства держав-членів ЄС, де вже легалізовано застосування цивільної вогнепальної зброї з більшими чи меншими обмеженнями, прийняття українського закону про володіння цивільною вогнепальною зброєю, стають актуальними наукові дослідження компаративістського спрямування, зокрема в частині дослідження досвіду правового регулювання володіння цивільною вогнепальною зброєю за законодавством окремих держав.

Питання правового регулювання права на цивільну вогнепальну зброю стало предметом наукових досліджень таких науковців, як М. Білак, С.В. Діденко, О.О. Косиця, В.В. Кузнецов, В.В. Літошко, Ю.В. Луценко, Р.В. Миронюк, Т.О. Михайліченко, М.В. Сийпюк, Д.В. Ткачов, С.О. Хвостовцов. Водночас нині замало комплексних наукових досліджень тематики зарубіж-

ного досвіду правового регулювання права на володіння та користування цивільною вогнепальною зброєю, зокрема за законодавством Чеської Республіки.

МЕТА статті – дослідження досвіду правового регулювання права на цивільну вогнепальну зброю за законодавством Чеської Республіки.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Ця робота базується на працях вітчизняних вчених, чинному законодавстві, а також на матеріалах періодичних видань. У дослідженні застосовано методи аналізу і синтезу, порівняння та узагальнення, а також низку інших методів.

РЕЗУЛЬТАТИ

Чехія – єдина країна, яка дозволяє у найбільш ліберальний спосіб отримання та носіння зброї. Ліберальність законодавства Чехії полягає у наявності можливості придбання зброї для самозахисту та можливості прихованого носіння зарядженої зброї, так само за наявності ліцензії зброю можна зберігати вдома у зарядженому стані, що є достатньо нетиповим явищем для більшості країн світу, зокрема європейських країн [1, с. 32].

Слід зазначити, що витоки права на цивільну вогнепальну зброю знаходимо в законодавстві Чехії ще в другій половині XIX ст., коли Чехія входила до складу Австрійської (в подальшому Австро-Угорської) імперії. Для порівняння право мати і носити зброю цивільному населенню легалізоване в Німеччині у 1928 р., в Італії – у 1935 р., у Франції – у 1929 р., у Фінляндії – у 1991 р., у Швейцарії – у 1999 р. [1, с. 32; 2, с. 113].

Цісарським указом від 24 жовтня 1852 р. «Про положення з виробництва, торгівлі та володіння зброєю та боєприпасами, їх носінням» встановлено дозвільний

порядок володіння, користування та торгівлі зброєю. Указ забороняв окремі види зброї для володіння, користування та торгівлі, для володіння, носіння та перевезення зброї вимагався дозвіл (причому дозвіл на володіння не надавав права носіння зброї чи її перевезення, для чого вимагався окремий дозвіл). Дозвіл видавався на підставі заяви особи, в якій вона обґрунтувала підстави для надання їй відповідного права. Указ не визначав чітко підстав для надання дозволу на володіння зброєю, але в ньому наявний вичерпний перелік підстав для надання дозволу на носіння зброї: необхідність носіння зброї відповідно до службових обов'язків, використання її з метою торгівлі або в якості складника уніформи [3]. Зазначений Указ зберіг свою дію й після проголошення незалежності Чехословаччини та діяв до 1950 р., коли скасовано комуністичним урядом, який обмежив право цивільних осіб на вогнепальну зброю.

На сьогодні в Чеській республіці є чинним Закон «Про зброю та боеприпаси» № 90/2024, прийнятий 6 березня 2024 р., який замінив Закон, що діяв з 2002 р. і прийнятий відповідно до Європейської директиви про контроль за придбанням та володінням зброєю № 91/477/ЄЕС від 18 червня 1991 р., яка вимагала легалізації цивільної вогнепальної зброї [4]. Чинний Закон також прийнято відповідно до нової Європейської директиви про контроль за придбанням та володінням зброєю № 2021/555 від 24 березня 2021 р. [5].

Чинний Закон визначає поняття «зброя» (до якої віднесено вогнепальну зброю, газову зброю та інше обладнання або пристрій, який класифікується до однієї з категорій зброї або до якої застосовуються положення про поводження зі зброєю певної категорії), «боеприпаси» (тобто боеприпаси, патрони та активні компоненти боеприпасів, які класифікуються в одну з категорій боеприпасів). Законом визначено відповідні категорії зброї та боеприпасів: зброя R1, R2, R3 та R4, що підлягає реєстрації та попередньому отриманню ліцензії (водночас зброя категорії R1 і R2 є забороненою зброєю для використання цивільними особами), зброя категорії PO, володіння чи користування якою є легальним у разі повідомлення про її наявність компетентного органу та за наявності дозволу на поводження з вогнепальною зброєю, та зброя категорії NO, про наявність якої повідомляти не потрібно; боеприпаси поділяються на заборонені боеприпаси категорій S1 та S2 та інші боеприпаси категорій S3 та S4. У додатку до Закону здійснено розмежування зброї та боеприпасів за категоріями. Категоризація зброї та боеприпасів здійснюється відповідно до їх конструктивних особливостей або функціонального принципу і навіть у разі, якщо певний вид зброї не вказано у Законі як такий, що віднесений до певної категорії, категоризація відбувається залежно від конструкції, функціоналом, призначенням чи наслідками використання [6].

Фізична особа, яка має у власності зброю чи боеприпаси, зобов'язана інформувати орган поліції про зброю або боеприпаси, якими вона володіє, або про пов'язані з нею документи та документи; негайно повідомляти про втрату або крадіжку зброї, якщо така зброя підлягає реєстрації або віднесена до вогнепальної; застосовувати зброю для стрільби лише в надзвичайних ситуаціях або в разі необхідної оборони; стріляти зі зброї, якою вона володіє тільки в місцях, де вона має на це право це відповідно до Закону; виконувати вказівки організатора в

місці проведення заходу поводження зі зброєю та боеприпасами, які спрямовані на забезпечення безпечного поводження зі зброєю та боеприпасами; проходити медичні обстеження відповідно до Закону «Про охорону здоров'я від шкідливого впливу речовин, що викликають залежність», під час поводження зі зброєю або боеприпасами на вимогу поліцейського з метою визначення, чи перебувають вони під впливом алкоголю або іншої речовини, що викликає залежність; якщо особа має європейську ліцензію на вогнепальну зброю, повідомити про її втрату або крадіжку до Регіонального управління поліції без невинуватої затримки, та повідомити поліцію у разі перетину кордону відповідно до закону про охорону державного кордону про те, що вони подорожують зі зброєю або боеприпасами [6].

Забороняється: використання зброї чи боеприпасів особою, яка не має на це ліцензії; передавати зброю чи боеприпаси іншій особі, яка не має на це повноважень; поводитися зі зброєю або боеприпасами так, щоб загрожувати життю, здоров'ю або майну іншої особи, зокрема у стані алкогольного або іншого впливу на особу, що викликає залежність, або якщо її здатність безпечно поводитися зі зброєю або боеприпасами знижена внаслідок вживання лікарських засобів або внаслідок стану здоров'я; стріляти або носити зброю у тому ж фізіологічному стані; мати зброю, що підлягає реєстрації, яку не зареєстровано.

Ліцензія на володіння вогнепальною зброєю видається обласним управлінням поліції особі-заявнику, яка відповідає умовам видачі та володіння посвідченням на вогнепальну зброю відповідного типу: має місце проживання в Чехії, досягла 15-річного віку (в окремих випадках – 21-річного віку), є повністю юридично дієздатною, придатна за станом здоров'я (що підтверджене медичним висновком; водночас особа, яку помістили на захисне лікування або під варту, не є придатною за станом здоров'я), є надійною (тобто не притягувалася до кримінальної відповідальності за умисне кримінальне правопорушення або кримінальне правопорушення, вчинене з необережності у зв'язку з поводженням зі зброєю, боеприпасами, боеприпасами або вибуховими речовинами), має професійну кваліфікацію для володіння та використання зброєю (професійна компетентність здобувача ліцензії перевіряється тестуванням професійної компетентності або комісійним іспитом). Обласне управління поліції може з міркувань захисту внутрішнього порядку або безпеки відхилити заяву на отримання ліцензії на вогнепальну зброю навіть у разі дотримання заявником вказаних вище умов, якщо заявник є іноземним громадянином, який не є громадянином держави-члена ЄС або НАТО, або не має дозволу на постійне проживання на території Чеської Республіки чи не має правового статусу довгострокового проживання в Європейському Співтоваристві на території Чеської Республіки, або не відноситься до осіб, які Чеська Республіка надала притулок [6].

Видана ліцензія на володіння вогнепальною зброєю може бути призупинена на певний строк у разі, якщо у власника ліцензії на вогнепальну зброю є причина для вилучення зброї, боеприпасів або відповідного документа чи документа, власник ліцензії на вогнепальну зброю вважається непридатним за станом здоров'я, або законний представник, опікун або опікун, об'єднання або загальноосвітня школа відкликає свою згоду на видачу

ліцензії на вогнепальну зброю неповнолітньому. У разі якщо власник ліцензії на вогнепальну зброю перестає виконувати її умови, вона може бути анульована.

Власник ліцензії на володіння вогнепальною зброєю або власник ліцензії на володіння вогнепальною зброєю, який купляє зброю, що підлягає реєстрації, зобов'язаний протягом 10 робочих днів з дня початку пово-дження з такою зброєю повідомити про цей факт до обласного управління поліції для перевірки її маркування та технічного стану (власник зброї водночас реєструється як основний користувач зброї). У разі якщо власник ліцензії на володіння вогнепальною зброєю або власник ліцензії на вогнепальну зброю передав зареєстровану зброю іншій особі, він зобов'язаний протягом 10 робочих днів з дня її реалізації повідомити про її передачу до обласного управління поліції (особа, якій передана зброя реєструється як додатковий користувач зброї) [6].

Про придбання зброї категорії РО або про її передачу іншій особі необхідно повідомити до обласного управління поліції протягом 10 робочих днів з дня, коли власник почав користуватися з нею або з дня передачі зброї.

Закон надає право не тільки володіти зброєю, але й носити її. Зброя повинна носитися приховано. Це не відноситься до випадків носіння зброї в приміщенні власника ліцензії на вогнепальну зброю, на стрільбищі або в іншій чітко визначеній зоні, де поведження зі зброєю здійснюється за згодою її власника, орендаря або оператора, або видимого носіння або транспортування зброї, якщо особа бере участь у заході або здійснює діяльність, в якій зазвичай поводяться зі зброєю, і якщо спосіб носіння зброї відповідає характеру події або діяльності (культурна діяльність, зокрема діяльність у кіно чи театрі, відтворення історичних битв або подібних подій чи пам'ятних подій; навчання або навчання поведженню зі зброєю; спортивна стрільба або подібні види діяльності; полювання або аналогічна діяльність). У такому разі особа має право перевозити розряджену зброю до місця проведення відповідного заходу або виконання діяльності та назад у видимій формі, якщо обраний вид транспорту це дозволяє, і якщо це звичайно з урахуванням місцевих умов або якщо таке транспортування можна вважати достатнім характеру події чи діяльності [6].

Зброю або боєприпаси може бути виставлено на загальний огляд за тих самих умов, що й носіння зброї. Метою публічного показу зброї або боєприпасів може бути також участь у спеціалізованих ярмарках, виставках та демонстраційних заходах з метою розміщення зброї або боєприпасів на ринку. Особа, яка публічно демон-

струє зброю або боєприпаси, зобов'язана забезпечувати безпеку виставленої зброї або боєприпасів від неправильного застосування, втрати або крадіжки, а також вжити заходів, щоб життя, здоров'я, майно або громадський порядок не наражалися на небезпеку під час публічного демонстрації зброї чи боєприпасів [6].

ВИСНОВКИ

Отже, на підставі дослідження досвіду правового регулювання права на цивільну вогнепальну зброю за законодавством Чеської Республіки можемо зробити висновок, що вперше право на цивільну вогнепальну зброю в Чехії легалізовано відповідно до Указу 1852 р., яким передбачався дозвільний порядок володіння, користування та торгівлі зброєю. Указ забороняв окремі види зброї для володіння, користування та торгівлі, для володіння, носіння та перевезення зброї вимагався дозвіл (причому дозвіл на володіння не надавав права носіння зброї чи її перевезення, для чого вимагався окремий дозвіл). Указ не визначав чітко підстав для надання дозволу на володіння зброєю, але в ньому був вичерпний перелік підстав для надання дозволу на носіння зброї. Чинний Закон «Про зброю та боєприпаси» 2024 р. не містить підстав для володіння, носіння та перевезення зброї. Для реалізації права на цивільну вогнепальну зброю особа повинна отримати ліцензію та відповідати таким критеріям: мати місце проживання в Чехії, досягти 15-річного віку (в окремих випадках – 21-річного віку), є повністю юридично дієздатною, бути придатною за станом здоров'я, не притягуватися до кримінальної відповідальності за умисне кримінальне правопорушення або кримінальне правопорушення, вчинене з необережності у зв'язку з поведженням зі зброєю, боєприпасами, боєприпасами або вибуховими речовинами, мати професійну кваліфікацію для володіння зброєю та її використання, яка перевіряється тестуванням професійної компетентності або комісійним іспитом. Закон надає право не тільки володіти зброєю, але й носити її. Зброя повинна носитися приховано, за окремими винятками (носіння зброї в приміщенні власника ліцензії на вогнепальну зброю, на стрільбищі або в іншій чітко визначеній зоні, де поведження зі зброєю здійснюється за згодою її власника, під час здійснення діяльності у кіно чи театрі, відтворення історичних битв або подібних подій чи пам'ятних подій, навчання або навчання поведженню зі зброєю, спортивної стрільби, полювання). В такому разі особа має право перевозити розряджену зброю до місця проведення відповідного заходу або виконання діяльності.

Список використаних джерел

1. Косиця О.О., Ткачов Д.С. Позитивний досвід країн Європи та США щодо легалізації зброї цивільного призначення та можливості його застосування в Україні. *Правові горизонти*. 2017. Випуск 3(16). С. 28-33.
2. Михайліченко Т.О., Забута Ю.Ю. Право на цивільну вогнепальну зброю. *Полтавський правовий часопис*. 2022. № 1. С. 105-126.
3. Cís. patent ze dne 24. října 1852 o ustanoveních týkajících se výroby, obchodu a držení zbraní a věcí muničních a nošení zbraní (zbrojní patent). *Legis Telum, o.z.* URL: <https://legistelum.sk/wp-content/uploads/2018/09/patent-1852.pdf>
4. Document L:1991:256:TOC. Official Journal of the European Communities, L 256, 13 September 1991. *Eur-Lex*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=OJ%3AL%3A1991%3A256%3ATOC>
5. Directive (EU) 2021/555 of the European Parliament and of the Council of 24 March 2021 on control of the acquisition and possession of weapons (codification). *Eur-Lex*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2021/555/oj/eng>
6. Zákon č. 90/2024 Sb. Zákon o zbraních a střelivu. Zákone pro lidi. Sbíрка zákonů ČR. URL:

https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2024-90/zneni-20260101#p151_p151-1-1

References

1. Kosytsia O. O., Tkachov D. S. Positive experience in Europe and the United States on the legalization of civilian weapons and the possibility of its use in Ukraine. *Legal horizons*. 2017. Issue 3 (16). pp. 28-33 (In Ukrainian).
2. Mykhailichenko T. O., Zabuta Yu. Yu. The right to civilian firearms. *Poltava legal journal*. 2022. № 1. pp. 105-126 (In Ukrainian).
3. Cís. patent ze dne 24. října 1852 o ustanoveních týkajících se výroby, obchodu a držení zbraní a věcí muničních a nošení zbraní (zbrojní patent). *Legis Telum*, o.z. URL: <https://legistelum.sk/wp-content/uploads/2018/09/patent-1852.pdf>
4. Document L:1991:256:TOC. Official Journal of the European Communities, L 256, 13 September 1991. *Eur-Lex*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=OJ%3AL%3A1991%3A256%3ATOC>
5. Directive (EU) 2021/555 of the European Parliament and of the Council of 24 March 2021 on control of the acquisition and possession of weapons (codification). *Eur-Lex*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2021/555/oj/eng>
6. Zákon č. 90/2024 Sb. Zákon o zbraních a střelivu. *Zákone pro lidi. Sbirka zákonů ČR*. URL: https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2024-90/zneni-20260101#p151_p151-1-1

Oleksandr BUKHANEVYCH

Doctor of Legal Sciences, Professor, Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law; State Secretary of the Ministry of Justice of Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6397-0715>

e-mail: o_bukhanevych@univer.km.ua

Roman HAVRIK

PhD in Legal Sciences, Associate Professor, Professor of department, Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1557-0594>

e-mail: gavrik.roman@gmail.com

Olena HALUS

PhD in Legal Sciences, Associate Professor, Head of department, Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5474-3323>

e-mail: elenhalus@gmail.com

FEATURES OF THE EXERCISE OF THE RIGHT TO A CIVILIAN FIREARMS IN ACCORDANCE WITH THE LEGISLATION OF THE CZECH REPUBLIC

The paper conducted a scientific study of the experience of legal regulation of the right to civilian firearms under the legislation of the Czech Republic. The paper states that for the first time the right to civilian firearms in the Czech Republic was legalized in accordance with the Decree of 1852, which provided for a permit procedure for the possession, use and trade of weapons. The Decree prohibited certain types of weapons for possession, use and trade, and a permit was required for the possession, carrying and transportation of weapons (and the possession permit did not grant the right to carry weapons or transport them, for which a separate permit was required). The Decree did not clearly define the grounds for granting a permit to possess weapons, but it contained an exhaustive list of grounds for granting a permit to carry weapons. The current Law "On Weapons and Ammunition" of 2024 does not contain grounds for possession, carrying and transportation of weapons. To exercise the right to a civilian firearm, a person must obtain a license and meet the following criteria: have a place of residence in the Czech Republic, have reached the age of 15 (in some cases, 21), be fully legally capable, be fit in terms of health, not be held criminally liable for an intentional criminal offense or a criminal offense committed through negligence in connection with the handling of weapons, ammunition, ammunition or explosives, have professional qualifications for the possession and use of weapons, which are verified by professional competence testing or a commission exam. The law grants the right not only to possess weapons, but also to carry them. Weapons must be carried concealed, with certain exceptions (carrying weapons on the premises of the firearms license holder, at a shooting range or in another clearly defined area where the weapon is handled with the consent of its owner, while performing activities in a cinema or theater, reenactments of historical battles or similar events or commemorative events, training or instruction in the use of weapons, sports shooting, hunting). In such a case, the person has the right to transport an unloaded weapon to the location of the relevant event or activity.

Keywords: *right to a civilian firearm; firearm license; firearm registration; notification of acquisition of a firearm; acquisition of a firearm; open carrying of a firearm*

Олександр Валерійович ЛІХОТА

к.е.н., доцент кафедри, Північноукраїнський інститут імені Героїв Крут МАУП

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2948-4902>

e-mail: a-lihota@ukr.net

ЗАКОНОДАВЧЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ США

У статті проаналізовано історичний розвиток та сучасний стан законодавчого забезпечення інформаційної політики США в умовах цифрової трансформації. Розглянуто основні закони, що регулюють свободу слова, захист даних, кібербезпеку та діяльність медіаплатформ. Проаналізовано роль Федеральної комісії зі зв'язку (FCC), Федеральної торгової комісії (FTC) та інших державних органів. Досліджено вплив міжнародної співпраці, зокрема з ЄС. Виокремлено загрози, пов'язані з соціальними мережами та алгоритмічною модерацією контенту. Запропоновано шляхи вдосконалення інформаційної політики США для збалансування свободи слова, безпеки та державних інтересів.

Ключові слова: інформаційна політика США, законодавче регулювання, свобода слова, захист персональних даних, дезінформація, кібербезпека, цифрові технології, державне регулювання

ВСТУП

Інформаційна політика є однією з ключових складників національної безпеки, державного управління та економічного розвитку США. Вона регулює доступ до інформації, захист персональних даних, забезпечення свободи слова, кібербезпеку, а також діяльність засобів масової інформації та цифрових платформ. Законодавче забезпечення цієї сфери базується на Конституції США, федеральних законах, рішеннях Верховного Суду, а також на регулятивних актах, що ухвалюються на рівні федеральних агентств.

В умовах цифрової трансформації, зростання обсягу оброблюваних даних та активного розвитку технологій, таких як штучний інтелект (ШІ) і блокчейн, правове регулювання інформаційної політики США постійно змінюється та адаптується. Особливого значення ця сфера набула у зв'язку з поширенням соціальних мереж, стрімким збільшенням обсягів персональних даних, розвитком Інтернет-торгівлі та глобалізацією інформаційних потоків.

Однією з головних проблем інформаційної політики є баланс між захистом прав громадян на приватність та потребою держави в інформаційній безпеці. Наприклад, правоохоронні органи США мають широкі повноваження у сфері моніторингу цифрового середовища для боротьби з кіберзлочинністю та тероризмом. Водночас захист персональних даних споживачів стає все більш актуальним питанням у зв'язку з діяльністю великих технологічних компаній (Big Tech), таких як Google, Facebook (Meta), Amazon та Microsoft.

Сучасні глобальні виклики, такі як поширення дезінформації, маніпуляція громадською думкою через цифрові платформи, збільшення масштабів кібератак та невизначеність стосовно ролі держави у регулюванні соціальних мереж, вимагають глибокого дослідження законодавчої основи інформаційної політики США.

Аналіз законодавчого забезпечення цієї сфери дає змогу зрозуміти:

- якими механізмами держава забезпечує баланс між свободою інформації та необхідністю контролю інформаційних потоків;
- як відбувається захист персональних даних у США на законодавчому рівні;
- які основні принципи кібербезпеки визначено в

американському законодавстві;

– як регулюється діяльність медіа та цифрових платформ у контексті інформаційної політики США.

Вивчення цієї теми також має практичне значення для інших країн, зокрема для України, яка розбудовує власну інформаційну політику, враховуючи досвід провідних держав світу.

Законодавче забезпечення інформаційної політики США є предметом численних наукових досліджень та публікацій. Серед провідних авторів, які зробили вагомий внесок у вивчення цієї тематики, варто відзначити:

– Лоуренса Лессіга, який досліджує правові аспекти регулювання цифрових платформ та авторського права у США [11, с. 85-92];

– Кесса Санстейна, який аналізує проблему інформаційних потоків, фільтраційних бульбашок та дезінформації у цифрову епоху [19, с. 144-157];

– Джеффри Стоуна, що досліджує питання свободи слова та конституційних обмежень у США [18, с. 201-219];

– Данієля Солова, який вивчає аспекти конфіденційності та правового регулювання захисту персональних даних у США [17, с. 89-103];

– Тіма Ву, що досліджує проблеми монополізації інформаційного ринку та необхідність антимонопольного регулювання цифрових платформ [25, с. 176-192];

– Френка Паскуале, який аналізує правові виклики алгоритмічного управління інформацією та ШІ [13, с. 211-226];

– Брюса Шнайера, який досліджує питання кібербезпеки, цифрової конфіденційності та загроз з боку державних і приватних акторів [16, с. 122-137].

– Шошану Зубофф, яка досліджує феномен «капіталізму спостереження» та його вплив на інформаційну політику [26, с. 263-281].

У дослідженні також враховано аналітичні матеріали урядових та незалежних дослідницьких центрів, зокрема Національного інституту стандартів і технологій (NIST) [12], Brookings Institution [1], RAND Corporation [15] та Electronic Frontier Foundation [6], які висвітлюють питання державного регулювання цифрових технологій та інформаційної безпеки.

Проте питання адаптації законодавства до стрімкого розвитку технологій, зокрема ШІ, а також проблеми ефективного регулювання діяльності цифрових платформ та

забезпечення кібербезпеки, залишаються недостатньо вирішеними і потребують подальшого дослідження.

МЕТА статті – комплексний аналіз законодавчого забезпечення інформаційної політики США, зокрема її основних нормативно-правових засад, механізмів державного регулювання та ключових викликів у контексті цифрової трансформації. У дослідженні розглянуто роль державних органів у формуванні інформаційної політики, а також проаналізовано сучасні загрози, включаючи дезінформацію, кібербезпеку, алгоритмічне регулювання контенту та втручання у приватність громадян.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Для досягнення мети статті застосовано комплексний підхід, що включає:

- аналіз першоджерел: Конституції США, федеральних законів та підзаконних актів, що регулюють інформаційну політику;
- вивчення наукової літератури: огляд праць провідних американських дослідників у галузі інформаційного права, кібербезпеки та захисту даних;
- контент-аналіз: аналіз звітів урядових установ та незалежних дослідницьких центрів США;
- порівняльний аналіз: зіставлення законодавства США з правовими нормами інших країн, зокрема ЄС (GDPR).

РЕЗУЛЬТАТИ

Комплексний аналіз законодавчого забезпечення інформаційної політики США дає змогу виділити три взаємопов'язані рівні регулювання: конституційні основи, спеціальні законодавчі акти та сучасні виклики, що потребують адаптації законодавства.

Конституційні основи інформаційної політики США

Законодавче регулювання інформаційної політики США спирається на міцний фундамент, закладений Конституцією. Ключовими тут є положення, що гарантують свободу слова та захист приватності.

– Перша поправка (1791) є наріжним каменем регулювання інформаційних відносин. Вона не лише гарантує свободу слова, друку, зібрань і релігії, але й згідно з тлумаченням Верховного Суду забезпечує широкий доступ до інформації [21, с. 12; 27, с. 158-159]. Це створює презумпцію відкритості інформації, що обмежує можливості держави стосовно цензури та контролю за поширенням ідей. Наприклад, судова практика стосовно Першої поправки неодноразово підтверджувала, що обмеження свободи слова допускаються лише у виняткових випадках, коли є явна та безпосередня загроза суспільній безпеці.

– Четверта поправка, гарантуючи право громадян на приватність і захист від необґрунтованих обшуків і вилучень, закладає основи для регулювання збору та використання персональних даних [22, с. 25; 27, с. 158-159]. Це особливо важливо в епоху цифрових технологій, коли збір інформації про громадян став повсюдним. Наприклад, суперечки навколо програм масового стеження, розкритих Едвардом Сноуденом, показали, наскільки складним є пошук балансу між національною безпекою та правом на приватність, гарантованим Четвертою поправкою.

– П'ята поправка, що передбачає право особи не свідчити проти себе, також відіграє важливу роль у

захисті цифрової інформації [20, с. 33; 27, с. 158-159]. Це право застосовується до захисту паролів, шифрування даних та інших заходів, що забезпечують конфіденційність електронних комунікацій. Наприклад, суперечки між ФБР та компанією Apple про розблокування iPhone терориста показали, наскільки важливим є право на захист особистої інформації, навіть у контексті розслідування злочинів.

Так, Конституція США створює систему стримувань і противаг, що обмежує повноваження держави у сфері контролю за інформацією та захищає права громадян.

Ключові законодавчі акти, що регулюють інформаційну політику США

Конституційні принципи деталізуються та розвиваються у спеціальних законодавчих актах, що охоплюють різні аспекти інформаційної політики.

Доступ до інформації:

– Закон про свободу інформації (FOIA, 1966) є ключовим інструментом забезпечення прозорості діяльності державних органів. Він надає громадянам та журналістам право запитувати та отримувати доступ до документів, що зберігаються в державних установах [10, с. 52]. Це право не є абсолютним і має винятки, пов'язані з національною безпекою, захистом комерційної таємниці та приватного життя. Однак, FOIA відіграє важливу роль у забезпеченні громадського контролю за діяльністю влади та сприяє боротьбі з корупцією.

– Закон про класифіковану інформацію (1982) встановлює чіткі процедури для визначення, зберігання та розсекречення інформації, що становить державну таємницю [3, с. 77]. Він забезпечує баланс між необхідністю захисту національної безпеки та правом громадян на доступ до інформації. Наприклад, цей закон регулює процедури розсекречення документів, що мають історичну цінність, але можуть містити інформацію, яка раніше вважалася секретною.

Захист персональних даних:

– Закон про конфіденційність (Privacy Act, 1974) регулює збір та використання персональних даних федеральними агентствами [14, с. 89]. Він встановлює принципи «справедливої інформаційної практики», що включають право громадян знати, яка інформація про них збирається, як вона використовується, та вимагати виправлення неточної інформації. Однак цей закон має обмежену сферу дії і не поширюється на приватний сектор.

– Закон про захист дітей в Інтернеті (COPPA, 1998) є важливим кроком у захисті приватності дітей в онлайн-середовищі [2, с. 105]. Він вимагає від вебсайтів та онлайн-сервісів, орієнтованих на дітей віком до 13 років, отримувати згоду батьків перед збором особистої інформації про дітей. Це створює додаткові бар'єри для збору даних про дітей та сприяє захисту їхньої приватності.

Кібербезпека:

– Закон про кібербезпеку (Cybersecurity Act, 2015) спрямовано на посилення захисту критичної інфраструктури США від кібератак [5, с. 131]. Він передбачає обмін інформацією про кіберзагрози між державними органами та приватним сектором, а також встановлює стандарти кібербезпеки для державних установ. Однак цей закон викликає суперечки з балансу між захистом від кібератак та ризиком порушення приватності громадян.

– Патріотичний акт (2001), прийнятий після терактів

11 вересня, значно розширив повноваження уряду у сфері електронного спостереження [24, с. 144]. Він дозволив спецслужбам отримувати доступ до даних про комунікації громадян без попереднього судового ордеру у випадках, пов'язаних з тероризмом. Цей закон викликав значну критику з боку правозахисних організацій, які стверджують, що він порушує Четверту поправку Конституції.

Сучасні виклики інформаційної політики США: аналіз та шляхи вирішення

Аналіз сучасних викликів, з якими стикається інформаційна політика США, показує, що наявне законодавство потребує подальшого вдосконалення та адаптації.

Проблема дезінформації та втручання у вибори є одним з найсерйозніших викликів. Уряд США вживає заходів з контролю за маніпуляціями в соціальних мережах [9, с. 159], проте ці заходи часто критикуються за недостатню ефективність та потенційну загрозу свободі слова. Необхідний пошук балансу між захистом демократичного процесу від зовнішнього втручання та дотриманням конституційних гарантій свободи слова.

Захист персональних даних у цифрову епоху вимагає оновлення законодавства у відповідь на активний розвиток технологій [4, с. 177]. Наявні закони, такі як Privacy Act та COPPA, не охоплюють увесь спектр проблем, пов'язаних зі збором та використанням даних приватними компаніями. Відсутність єдиного федерального закону, що комплексно регулював би захист персональних даних у приватному секторі, створює прогалини в правовому захисті громадян. На відміну від ЄС, де діє Загальний регламент про захист даних (GDPR), у США немає єдиного стандарту, що призводить до фрагментарного регулювання на рівні окремих штатів (наприклад, Каліфорнійський закон про захист прав споживачів (CCPA)).

Отже, аналіз законодавчого забезпечення інформаційної політики США, проведений у межах цього дослідження, свідчить про таке:

– *Комплексність та багаторівневість.* Законодавство США у цій сфері є складною системою, що включає конституційні норми, спеціальні закони та регуляторні акти, які взаємодіють між собою.

– *Динамічність.* Законодавство постійно адаптується до нових технологічних та суспільних викликів, що свідчить про його гнучкість. Проте ця адаптація не завжди є своєчасною та ефективною.

– *Баланс між протилежними інтересами.* Законодавство США намагається знайти баланс між свободою слова та необхідністю обмеження поширення шкідливої інформації, між правом на приватність та інтересами національної безпеки, між захистом персональних даних та свободою підприємницької діяльності. Цей баланс не завжди є досяжним, що призводить до постійних дискусій та судових спорів.

– *Необхідність подальшого вдосконалення.* Незважаючи на розвинену правову базу, є значні прогалини в регулюванні, особливо у сфері захисту персональних даних у приватному секторі, боротьби з дезінформацією та регулювання діяльності цифрових платформ.

Так, результати дослідження підтверджують, що законодавче забезпечення інформаційної політики США, хоч і є одним із найбільш розвинених у світі, потребує подальшого вдосконалення для ефективної відповіді на сучасні виклики цифрової епохи. Це вдосконалення має відбуватися з урахуванням як конституційних принципів, так і необхідності захисту національних інтересів та прав громадян.

ВИСНОВКИ

Аналіз законодавчого забезпечення інформаційної політики США свідчить про те, що ця сфера пройшла значний шлях еволюції, відреагувавши на низку технологічних та суспільних змін. Основними характеристиками цієї еволюції є:

– Перехід від фрагментарного регулювання до більш комплексного. Якщо раніше інформаційні відносини регулювалися розрізненими актами, то зараз спостерігається тенденція до створення більш цілісної системи, яка охоплює різні аспекти інформаційної сфери.

– Постійна адаптація до нових технологій. Законодавство США намагається реагувати на появу нових технологій (Інтернет, соціальні мережі, штучний інтелект), але ця реакція не завжди є своєчасною та ефективною, що породжує нові виклики.

– Посилення уваги до питань балансу між різними правами та інтересами. Законодавчий процес у США характеризується постійним пошуком компромісу між фундаментальними правами (свобода слова, приватність) та інтересами держави (національна безпека, боротьба зі злочинністю).

Дослідження також виявило низку ключових проблем і протиріч, які потребують подальшого вивчення. До них належать: недостатня ефективність механізмів боротьби з дезінформацією, прогалини в регулюванні захисту персональних даних, невизначеність правового статусу цифрових платформ, вплив штучного інтелекту на приватність і свободу слова, а також виклики у сфері міжнародного співробітництва з питань кібербезпеки.

Подальші дослідження у цій сфері може бути спрямовано на розроблення шляхів вирішення зазначених проблем, а також на вдосконалення наявних механізмів регулювання інформаційної політики з урахуванням досвіду США та інших країн. Досвід США може бути корисним для інших країн, зокрема для України, у розробленні власної інформаційної політики, проте необхідна його адаптація з урахуванням національних особливостей.

References

1. Brookings Institution. Regulating Big Tech: The Future of Antitrust and Privacy in the Digital Age. Washington, D.C., 2022.
2. Children's Online Privacy Protection Act (COPPA). Public Law 105-277, 1998.
3. Classified Information Procedures Act. Public Law 96-456, 1982.
4. Congressional Research Service. Big Tech and Data Privacy, 2023.
5. Cybersecurity Act. Public Law 114-113, 2015.
6. Electronic Frontier Foundation (EFF). State of Surveillance: Government Policies and Civil Liberties in the Digital Era. San Francisco, 2023

7. Federal Communications Commission (FCC). Annual Report on the State of the U.S. Communications Market. Washington, D.C., 2021.
8. Federal Trade Commission (FTC). Privacy & Data Security Update: Regulatory Developments and Enforcement Actions. Washington, D.C., 2023.
9. Federal Trade Commission. Report on Disinformation and Social Media, 2022.
10. Freedom of Information Act (FOIA). Public Law 89-487, 1966.
11. Lessig L. The Future of Ideas: The Fate of the Commons in a Connected World. New York, 2001. 352 p.
12. National Institute of Standards and Technology (NIST). Cybersecurity Framework Version 2.0: Improving Critical Infrastructure Cybersecurity. U.S. Department of Commerce, 2022.
13. Pasquale F. New Laws of Robotics: Defending Human Expertise in the Age of AI. Cambridge, 2020. 336 p.
14. Privacy Act. Public Law 93-579, 1974.
15. RAND Corporation. Disinformation and Democracy: Policy Recommendations for a Resilient Digital Future. Santa Monica, 2023.
16. Schneier B. Click Here to Kill Everybody: Security and Survival in a Hyper-Connected World. New York, 2018. 304 p.
17. Solove D.J. The Digital Person: Technology and Privacy in the Information Age. New York, 2021. 283 p.
18. Stone G.R. Perilous Times: Free Speech in Wartime. New York, 2017. 730 p.
19. Sunstein C.R. Republic: Divided Democracy in the Age of Social Media. Princeton, 2018. 328 p.
20. U.S. Constitution. Fifth Amendment, 1791.
21. U.S. Constitution. First Amendment, 1791.
22. U.S. Constitution. Fourth Amendment, 1791.
23. U.S. Department of Justice. Antitrust Enforcement in the Digital Economy: Report to Congress. Washington, D.C., 2022.
24. USA PATRIOT Act. Public Law 107-56, 2001.
25. Wu T. The Curse of Bigness: Antitrust in the New Gilded Age. New York: Columbia Global Reports. 2020. 150 p.
26. Zuboff S. The Age of Surveillance Capitalism: The Fight for a Human Future at the New Frontier of Power. New York: PublicAffairs. 2019. 704 p.
27. Patlachuk V.N., Patlachuk O.V. Constitutions of the world in 20 vol. Kyiv, 2023. Vol. 17. pp. 158-159. (in Ukrainian).

Oleksandr LIKHOTA

PhD in Economics, Associate Professor of department, North Ukrainian Institute named after Heroes of Kruty of "Interregional Academy of Personnel Management"

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2948-4902>

e-mail: a-lihota@ukr.net

LEGISLATIVE SUPPORT OF THE US INFORMATION POLICY

The rapid evolution of digital technologies and the pervasive influence of the internet have profoundly reshaped the information landscape, necessitating a continuous adaptation of legal frameworks. The United States, as a global leader in technology and information, faces unique challenges in balancing freedom of expression, national security, and individual rights within its information policy. This article examines the legislative underpinnings of this policy, tracing its historical trajectory and analyzing its current state. The primary purpose of this article is to provide a comprehensive analysis of the U.S. legislative framework for information policy. This includes examining the evolution of relevant laws, identifying key regulatory bodies, assessing the effectiveness of existing regulations in addressing contemporary challenges (such as disinformation and cybersecurity threats), and exploring the interplay between domestic policy and international influences. The article will focus on the balance that is needed among freedom of speech, data security, and national security. The analysis reveals a complex and multi-layered legal structure. Key pieces of legislation, such as the First Amendment (guaranteeing freedom of speech), the Communications Decency Act, the Digital Millennium Copyright Act, and various privacy laws, form the foundation. The roles of the FCC, FTC, and Department of Justice are crucial in enforcement and policy development. The study finds that while the U.S. has a robust legal framework, challenges remain in addressing the rapid pace of technological change, the rise of social media platforms as primary sources of information (and disinformation), and the increasing sophistication of cyber threats. The increasing influence of algorithms in content moderation creates new areas of concern related to bias and censorship. Furthermore, international cooperation, especially with the EU on data protection (e.g., GDPR considerations), significantly impacts U.S. policy. The U.S. information policy legislative framework is in a state of constant evolution. While existing laws provide a strong foundation, ongoing adaptation is crucial to address emerging threats and opportunities. Future legislative initiatives should focus on enhancing cybersecurity measures, combating disinformation effectively (while upholding freedom of speech), clarifying the responsibilities of social media platforms, and promoting greater transparency in algorithmic content moderation. Finding the optimal balance between protecting individual rights, ensuring national security, and fostering a vibrant and open information environment remains a critical and ongoing challenge. Further legal development is needed to strike a balance among freedom of speech, data security, and national interests.

Keywords: *US information policy, legislative regulation, freedom of speech, personal data protection, disinformation, cybersecurity, digital technologies, state regulation*

Ганна Вікторівна БУЛКОТ

к.е.н., доцент, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2657-2862>

e-mail: Purcanna@ukr.net

Надія Олександрівна БУГАЙ

к.е.н., доцент, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4670-935X>

e-mail: super.bsv2011@ukr.net

Лариса Іванівна ІВАНОВА

старший викладач, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8281-0370>

e-mail: loris2001@ukr.net

ВНУТРІШНІЙ АУДИТ В УМОВАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ: КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ТА ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИЙ ВИБІР

У статті досліджено концептуальні засади внутрішнього аудиту в умовах сталого розвитку, зокрема його роль у забезпеченні екологічної, соціальної та управлінської відповідальності суб'єкта господарювання. Висвітлено важливість інтеграції принципів сталого розвитку у внутрішній аудит, що дає змогу ефективніше контролювати дотримання екологічних стандартів, оцінювати соціальні ризики та забезпечувати стійке управління ресурсами. Аргументовано, що внутрішній аудит у контексті сталого розвитку відіграє ключову роль у формуванні стратегії компанії, спрямованої на досягнення довгострокової стійкості та конкурентоспроможності на глобальному ринку. Обґрунтовано, що ефективність внутрішнього аудиту залежить від здатності адаптувати наявні аудиторські методики до вимог сталого розвитку, зокрема шляхом інтеграції нефінансових показників. Також проаналізовано вплив глобалізаційних процесів на підходи до внутрішнього аудиту, а також підкреслено значущість етичних принципів і регуляторних вимог у формуванні стратегії внутрішнього аудиту сталого розвитку.

Ключові слова: внутрішній аудит, сталий розвиток, екологічна відповідальність, соціальна відповідальність, управлінські ризики, глобалізація, міжнародні стандарти, нефінансові показники, етичні принципи

ВСТУП

В умовах сталого розвитку внутрішній аудит відіграє критичну роль у забезпеченні ефективного управління суб'єкта господарювання. Сучасні умови глобалізації та посилення вимог до сталості діяльності компаній змушують переглядати традиційні підходи до внутрішнього аудиту. Він уже не обмежується лише оцінкою фінансової звітності, а й стає інструментом стратегічного управління, який забезпечує всебічний аналіз екологічних, соціальних та економічних аспектів діяльності. Концептуальні засади внутрішнього аудиту в контексті сталого розвитку вимагають нових підходів, які б забезпечували гармонізацію внутрішніх процесів з глобальними тенденціями сталості. Це зумовлює необхідність адаптації внутрішнього аудиту до нових реалій глобалізаційного вибору, що потребує інтеграції сталого розвитку в систему управління суб'єкта господарювання на всіх рівнях.

МЕТА статті полягає у дослідженні концептуальних засад внутрішнього аудиту в контексті сталого розвитку, аналізі його ролі у забезпеченні екологічної та соціальної відповідальності суб'єкта господарювання, а також вивченні впливу глобалізаційних процесів на формування сучасних підходів до внутрішнього аудиту.

Об'єктом дослідження є процес внутрішнього аудиту сучасного підприємства. Предмет дослідження – сукупність теоретичних, нормативних та практичних аспектів

внутрішнього аудиту у забезпеченні ефективного управління суб'єкта господарювання.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Методологія дослідження включає узагальнення наукових джерел, що висвітлюють сучасний стан внутрішнього аудиту сучасного підприємства в Україні, зокрема: розкриття найважливіших і гострих наявних проблем, визначення шляхів їх вирішення, спрямованих на підвищення ефективності та перспективності цієї сфери діяльності із застосуванням таких методів та методичних прийомів, як дедукція та індукція, синтез і аналіз, діалектичний, історичний та системний підходи, оцінювання, документування, розрахунково-аналітичний метод, узагальнення результатів тощо.

Інформаційною базою статті є: законодавчі та нормативно-правові акти, що регламентують процес контролю та аудиту, наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених, монографії, посібники, Інтернет-ресурси.

РЕЗУЛЬТАТИ

Концепція сталого розвитку виникла як відповідь на глобальні виклики, пов'язані з обмеженістю природних ресурсів та негативним впливом людської діяльності на довкілля. Вона вперше отримала широке визнання в 1987 р., коли Всесвітня комісія з навколишнього середовища та розвитку ООН опублікувала доповідь «Наше спільне майбутнє» (Брюндтландський звіт), де сталий

розвиток визначено як розвиток, що задовольняє потреби нинішнього покоління, не ставлячи під загрозу можливість майбутніх поколінь задовольняти свої потреби. Ця концепція інтегрує три основні виміри: економічний, соціальний та екологічний, що забезпечують збалансоване та довготривале функціонування суспільства.

Еволюція сталого розвитку відбувалася через розширення її значення від суто екологічної проблематики до всебічного соціально-економічного розвитку. У процесі свого розвитку концепція сталого розвитку інтегрувалася в міжнародні та національні стратегії, зокрема через Цілі сталого розвитку ООН (SDGs), ухвалені в 2015 р. Це зумовило необхідність перегляду управлінських підходів і впровадження нових методів, які б враховували екологічні та соціальні аспекти на рівні як державних, так і корпоративних стратегій [4; 6].

Принципи сталого розвитку охоплюють широкий спектр підходів, що спрямовано на забезпечення гармонійної взаємодії між економічними, соціальними та екологічними інтересами суспільства. До ключових принципів належать:

1. Принцип інтеграції – вимога врахування екологічних, соціальних та економічних факторів у процесі прийняття управлінських рішень.

2. Принцип міжпоколінної рівності – забезпечення збереження ресурсів та можливостей для майбутніх поколінь.

3. Принцип запобігання та мінімізації ризиків – орієнтація на передбачення та уникнення негативних наслідків для довкілля та суспільства.

4. Принцип участі – залучення зацікавлених сторін у процес прийняття рішень, що стосуються сталого розвитку.

5. Принцип інновацій та адаптивності – стимулювання інноваційних рішень та гнучкість у реагуванні на зміни [9, с. 172].

Застосування цих принципів у внутрішньому аудиті забезпечує всебічний підхід до оцінки ефективності та результативності управління, що враховує не лише фінансові показники, а й нефінансові аспекти, такі як вплив на довкілля, соціальна відповідальність та стійкість до ризиків. Внутрішній аудит у контексті сталого розвитку стає інструментом стратегічного управління, що дає змогу ідентифікувати та мінімізувати екологічні та соціальні ризики, сприяючи довготривалому успіху суб'єкта господарювання.

Корпоративна соціальна відповідальність (КСВ) є невід'ємним складником концепції сталого розвитку, оскільки обидва підходи спрямовано на забезпечення гармонійного функціонування бізнесу в контексті суспільних та екологічних вимог. КСВ передбачає відповідальне ставлення компаній до своїх соціальних та екологічних зобов'язань, що виходять за межі суто фінансових інтересів.

Взаємозв'язок між КСВ та сталим розвитком полягає в тому, що КСВ є практичним інструментом реалізації принципів сталого розвитку на рівні окремих компаній. Це включає запровадження етичних стандартів, інвестиції в соціальні проекти, зменшення екологічного впливу діяльності, а також розвиток людського капіталу. КСВ стає важливим чинником, що впливає на репутацію компанії, її конкурентоспроможність та здатність до довгострокового розвитку.

З іншого боку, внутрішній аудит КСВ допомагає оці-

нити ступінь інтеграції принципів сталого розвитку в бізнес-процеси, забезпечуючи відповідність діяльності компанії міжнародним стандартам та вимогам. Це дає суб'єкту змогу господарювання не лише дотримуватися нормативних вимог, але й активно сприяти сталому розвитку на глобальному рівні [2].

Регуляторні та етичні аспекти впровадження внутрішнього аудиту сталого розвитку також є важливими для забезпечення його ефективності та відповідності сучасним вимогам.

Нормативно-правове забезпечення внутрішнього аудиту сталого розвитку включає міжнародні стандарти, такі як Міжнародні стандарти внутрішнього аудиту (ІІА) та ISO 14001, а також регіональні та національні регуляторні акти. Наприклад, Директива ЄС 2014/95/EU вимагала від великих компаній оприлюднення нефінансової інформації, що включає аспекти сталого розвитку. В Україні також розробляються нормативні акти, що регулюють екологічні та соціальні вимоги.

Етичні принципи, такі як незалежність, об'єктивність, конфіденційність та професійна компетентність, є критично важливими в внутрішньому аудиті сталого розвитку. Аудитори часто стикаються з викликами, такими як конфлікти інтересів та необхідність оцінювання нефінансових аспектів діяльності, що можуть бути спірними або непростими для кількісного оцінювання. Постійне оновлення знань і навичок є важливим для дотримання етичних норм.

Регуляторні вимоги впливають на формування стратегії внутрішнього аудиту сталого розвитку, визначаючи рамки для оцінювання екологічних та соціальних аспектів. Зокрема, вимоги до розкриття інформації про екологічну діяльність змушують компанії адаптувати свої стратегії, а внутрішній аудит повинен включати перевірку відповідності новим вимогам. Це може вимагати впровадження нових процедур і методик для моніторингу та оцінювання [5, с. 36].

В умовах сталого розвитку внутрішній аудит зазнає суттєвих змін, переходячи від традиційного оцінювання фінансової звітності та відповідності регуляторним вимогам до більш широкого спектру функцій, спрямованих на оцінювання нефінансових аспектів діяльності суб'єкта господарювання. Трансформація функцій внутрішнього аудиту відображає зростаючу важливість управління екологічними, соціальними та управлінськими ризиками (ESG-ризиками), які можуть вплинути на довготривалу стійкість та успішність компанії.

Внутрішній аудит у контексті сталого розвитку передбачає інтеграцію нових критеріїв оцінювання, таких як вплив діяльності суб'єкта господарювання на довкілля, ефективність використання ресурсів, дотримання соціальних стандартів, а також управління корпоративною репутацією. Аудитори повинні аналізувати, якою мірою компанія враховує ці аспекти у своїх стратегіях та операційній діяльності, ідентифікуючи ризики та можливості, які можуть виникнути внаслідок змін у зовнішньому середовищі або внутрішніх управлінських підходах [10, с. 38].

Слід вказати, що внутрішній аудит відіграє важливу роль в оціюванні ефективності управлінських процесів у контексті сталого розвитку, допомагаючи суб'єктам господарювання досягати своїх стратегічних цілей, мінімізуючи водночас негативний вплив на довкілля та сус-

пільство. Оцінювання ефективності управлінських процесів охоплює аналіз того, наскільки успішно суб'єкт господарювання впроваджує принципи сталого розвитку у своїй діяльності, зокрема, у прийнятті управлінських рішень, розробленні та реалізації стратегій, а також у щоденних операціях.

Внутрішній аудит аналізує такі ключові аспекти управлінських процесів: стратегічне планування (оцінювання того, наскільки ефективно суб'єкт господарювання інтегрує цілі сталого розвитку у свої довгострокові стратегії, визначає відповідні показники ефективності (KPIs) та адаптує бізнес-моделі до вимог сталого розвитку); управління ризиками (оцінювання системи управління ризиками з погляду ідентифікації, оцінювання та мінімізації ESG-ризиків, що можуть вплинути на діяльність компанії); ефективність використання ресурсів (оцінювання того, як організація використовує природні ресурси, враховуючи принципи ефективності, відновлюваності та мінімізації відходів); дотримання нормативних вимог (оцінювання відповідності діяльності компанії національним та міжнародним стандартам сталого розвитку, включаючи екологічні, соціальні та управлінські норми); корпоративна культура (аналіз того, як принципи сталого розвитку інтегровані у корпоративну культуру, зокрема у поведінку працівників, внутрішні політики та комунікації).

Завдяки цим підходам внутрішній аудит забезпечує об'єктивне оцінювання здатності суб'єкта господарювання досягати сталого розвитку, виявляючи слабкі місця та надаючи рекомендації для вдосконалення управлінських процесів [7, с. 9].

Оцінювання ефективності управлінських процесів у контексті сталого розвитку є складним та багатограним процесом, що потребує застосування як кількісних, так і якісних методів. Практичні аспекти такого оцінювання включають визначення відповідних показників ефективності, впровадження спеціалізованих моделей оцінювання, а також застосування інструментів для моніторингу та контролю за досягненням цілей сталого розвитку.

Одним з перших кроків у процесі оцінювання є вибір відповідних ключових показників ефективності (KPIs), які відображають внесок управлінських процесів у досягнення сталого розвитку. Ці показники можуть охоплювати різні аспекти діяльності компанії, такі як:

1. Екологічні показники: рівень викидів парникових газів, обсяги споживання води та енергії, частка відновлюваних джерел енергії, ефективність управління відходами.

2. Соціальні показники: умови праці, рівень задоволеності працівників, гендерна рівність, соціальні інвестиції в громади.

3. Економічні показники: фінансова стабільність, рентабельність інвестицій у стійкі проекти, довгострокова конкурентоспроможність [8].

Для систематичного оцінювання ефективності управлінських процесів можуть застосовуватися різні моделі, серед них:

– *Модель Balanced Scorecard*, спочатку розроблена для стратегічного управління, може бути адаптована для включення цілей сталого розвитку. Вона дає компанії змогу оцінювати ефективність управління з урахуванням чотирьох основних перспектив: фінансової, клієнтської, внутрішніх бізнес-процесів та навчання і розвитку. Додавши п'ятий вимір – сталість – можна інтегрувати еко-

логічні та соціальні аспекти в загальну систему оцінювання.

– *Модель Triple Bottom Line* оцінює успішність суб'єкта господарювання не лише за економічними показниками, але й за соціальними та екологічними критеріями. Ця модель забезпечує комплексний підхід до вимірювання ефективності сталого розвитку, включаючи вплив компанії на довкілля та суспільство (рис. 1).

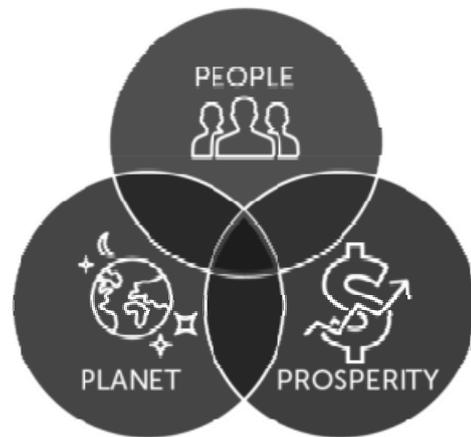

Рис. 1. Модель Triple Bottom Line [12]

– *Sustainable Value Framework*. Ця модель допомагає суб'єктам господарювання визначити, як управлінські процеси створюють або руйнують цінність з погляду сталого розвитку. Вона зосереджується на ідентифікації можливостей для створення доданої вартості шляхом інновацій, підвищення ефективності ресурсів та вдосконалення взаємодії з зацікавленими сторонами [12, с. 42].

Практична реалізація оцінювання ефективності управлінських процесів потребує застосування сучасних інструментів моніторингу та контролю. До них належать:

1. *Системи управління даними про сталий розвиток*: спеціалізоване програмне забезпечення (наприклад, SAP Sustainability Performance Management), що дає змогу збирати, аналізувати та звітувати дані про сталий розвиток у режимі реального часу.

2. *Інтегровані звіти*: підготовка звітів, які об'єднують фінансові й нефінансові показники, даючи комплексну картину ефективності управлінських процесів.

3. *Аудиторські перевірки*: регулярні внутрішні аудиторські перевірки, спрямовані на оцінювання відповідності практик управління стандартам сталого розвитку.

Практичні аспекти оцінювання ефективності управлінських процесів з погляду сталого розвитку включають чітке визначення KPIs, впровадження адаптованих моделей оцінювання, таких як BSC чи TBL, а також застосування інструментів для моніторингу та контролю. Завдяки цьому суб'єкт господарювання може досягти збалансованого розвитку, зважаючи на екологічні, соціальні та економічні фактори, і таким способом підвищити свою стійкість та конкурентоспроможність у довгостроковій перспективі [11, с. 416].

В умовах сталого розвитку внутрішній аудит стає ключовим інструментом забезпечення екологічної та соціальної відповідальності компанії. Це включає оцінювання ефективності реалізації ініціатив, спрямованих на зменшення екологічного впливу та підвищення соціальної відповідальності, а також перевірку відповідності діяльності компанії встановленим стандартам та нормативним

вимогам.

Зокрема, внутрішній аудит сприяє досягненню екологічної відповідальності шляхом:

1. *Оцінювання екологічного впливу*: аналізує діяльність суб'єкта господарювання з погляду використання природних ресурсів, рівня викидів парникових газів, управління відходами та інших екологічних аспектів, що мають вплив на довкілля.

2. *Перевірки екологічних програм*: оцінює ефективність програм та ініціатив, спрямованих на зменшення негативного впливу на довкілля, таких як енергозбереження, переробка відходів, використання відновлюваних джерел енергії.

3. *Відповідності екологічним стандартам*: перевіряє дотримання суб'єктом господарювання місцевих, національних та міжнародних екологічних стандартів, таких як ISO 14001, а також добровільних екологічних зобов'язань.

В аспекті соціальної відповідальності внутрішній аудит виконує такі функції:

1. *Аналіз соціальних ініціатив*: оцінює ініціативи компанії, спрямовані на поліпшення умов праці, розвиток персоналу, підтримку громад та інші соціальні проекти.

2. *Перевірка дотримання трудових прав*: перевіряє дотримання компанією стандартів трудових прав, таких як забезпечення справедливої оплати праці, створення безпечних умов праці, недопущення дискримінації.

3. *Оцінювання корпоративного управління*: аналізує ефективність системи корпоративного управління з погляду прозорості, етики та відповідальності перед стейкхолдерами [11, с. 415].

Тож, внутрішній аудит не лише сприяє підвищенню прозорості та відповідальності суб'єкта господарювання, але й забезпечує систематичний підхід до досягнення сталого розвитку через реалізацію екологічних та соціальних зобов'язань.

Важливо також зазначити, що методологічні підходи до внутрішнього аудиту в контексті сталого розвитку мають на меті забезпечити комплексний підхід до оцінювання діяльності суб'єкта господарювання, що включає не лише фінансові, але й нефінансові аспекти: екологічні, соціальні та управлінські ризики. Це вимагає адаптації наявних методик та інтеграції нових показників для адекватного оцінювання внеску компанії у сталий розвиток.

Інтеграція показників сталого розвитку у процес внутрішнього аудиту передбачає додавання до традиційних показників ефективності нових метрик, які стосуються екологічної та соціальної відповідальності, управління ресурсами та корпоративної репутації. Цей процес має кілька практичних аспектів:

1. Суб'єкт господарювання повинен визначити ключові показники ефективності (KPIs), які відображають вплив на сталий розвиток. Це можуть бути показники зниження викидів CO₂, використання відновлюваних джерел енергії, рівень утилізації відходів, дотримання стандартів охорони праці, забезпечення гендерної рівності та корпоративна соціальна відповідальність.

2. Внутрішній аудит має перевіряти не лише фінансові результати, але й відповідність компанії нефінансовим цілям. Це включає аналіз програм сталого розвитку, екологічних стратегій та соціальних проектів компанії, зокрема їх відповідність цілям сталого розвитку ООН.

3. Крім перевірки фактичних результатів, внутрішній

аудит повинен аналізувати процеси планування та моніторингу цілей сталого розвитку, оцінюючи, чи забезпечується належна система управління для досягнення сталих результатів [1, с. 238].

Адаптація наявних аудиторських методик до вимог сталого розвитку є необхідною для адекватного оцінювання управлінських процесів та результативності компанії в умовах нових глобальних викликів.

Наявні методики внутрішнього аудиту повинні адаптуватися до нових міжнародних стандартів у сфері сталого розвитку, таких як GRI (Global Reporting Initiative), SASB (Sustainability Accounting Standards Board), та ISO 26000 (Керівництво зі соціальної відповідальності). Це забезпечує більш повне охоплення нефінансових аспектів діяльності суб'єкта господарювання.

Традиційні методи оцінювання ризиків потребують розширення для включення нефінансових показників. Наприклад, методика оцінювання ризиків на основі COSO (Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission) може бути адаптована для врахування нефінансових ризиків через додавання екологічних та соціальних компонентів у процес аналізу.

Для збору та аналізу даних про сталість застосовуються спеціалізовані програмні засоби, які дають змогу відслідковувати нефінансові показники в реальному часі. Системи управління стійкістю (наприклад, Enablon або Sphera) може бути інтегровано у процеси аудиту для забезпечення точності та актуальності даних.

Аудиторські команди повинні бути навчені новим підходам та стандартам сталого розвитку, що дасть їм змогу краще розуміти нефінансові ризики та оцінювати їх вплив на загальну ефективність суб'єкта господарювання [3, с. 311].

Слід звернути увагу на те, що глобалізаційний вибір та внутрішній аудит є важливими аспектами сучасних підходів до управління, особливо в контексті сталого розвитку. У процесі глобалізації значну увагу приділено інтеграції міжнародних стандартів і адаптації аудиторських методик, що враховують як глобальні, так і локальні тенденції. Глобалізація сприяє уніфікації стандартів та підходів, зокрема через зростання ролі міжнародних стандартів, таких як Міжнародні стандарти внутрішнього аудиту (ІА) та Міжнародні стандарти фінансової звітності (IFRS), які забезпечують спільні рамки для оцінювання та звітності на глобальному рівні. Водночас глобалізаційні процеси підвищують вимоги до прозорості та підзвітності компаній перед міжнародними інвесторами та стейкхолдерами, що вимагає від внутрішнього аудиту відповідати не лише локальним, але й глобальним стандартам. Глобальні компанії, що мають філії в різних країнах, стикаються з культурними, економічними та правовими відмінностями. Внутрішній аудит повинен враховувати ці відмінності та адаптувати свої процедури до умов конкретних країн [8].

Інтеграція міжнародних стандартів сталого розвитку у внутрішній аудит є важливим кроком для забезпечення відповідності діяльності суб'єкта господарювання глобальним вимогам та очікуванням стейкхолдерів. Внутрішній аудит інтегрує стандарти GRI (Global Reporting Initiative) та SASB (Sustainability Accounting Standards Board) для оцінювання ефективності екологічних, соціальних та управлінських аспектів діяльності компанії, що включає перевірку дотримання вимог до звітності та

відповідність цим стандартам у щоденній діяльності [8].

Взаємодія між глобальними та локальними тендерціями у внутрішньому аудиті відображає необхідність гармонізації міжнародних стандартів з локальними вимогами, що забезпечує ефективне управління на всіх рівнях суб'єкта господарювання. Внутрішній аудит враховує локальні законодавчі та регуляторні вимоги, забезпечуючи одночасно відповідність глобальним стандартам. Це забезпечує комплексний підхід до управління ризиками та дотримання вимог сталого розвитку. Внутрішні аудиторі також повинні враховувати культурні та економічні особливості країн, де функціонує суб'єкт господарювання, що дає змогу оцінювати сталість з урахуванням специфіки локального контексту. Незважаючи на локальні відмінності, внутрішній аудит повинен забезпечувати глобальну узгодженість процесів та підходів, розробляючи уніфіковані політики та процедури, які може бути адаптовано до локальних умов, але зберігають основну структуру та відповідність глобальним стандартам. Глобалізація суттєво впливає на розвиток внутрішнього аудиту, стимулюючи інтеграцію міжнародних стандартів та адаптацію методик до глобальних і локальних тенденцій. Впровадження стандартів GRI, SASB та ISO 26000, а також гармонізація локальних вимог з міжнародними стандартами дають компаніям змогу ефективно реагувати на виклики сталого розвитку в умовах глобалізації [5, с. 39].

Практичні аспекти впровадження внутрішнього аудиту сталого розвитку охоплюють кілька ключових напрямів, які демонструють, як компанії у всьому світі адаптують свої внутрішні аудиторські процеси для забезпечення відповідності принципам сталого розвитку. Це включає аналіз міжнародних кейсів, впровадження інформаційних технологій для підвищення ефективності внутрішнього аудиту та адаптацію аудиту сталого розвитку в різних галузях, таких як енергетика, фінанси та промисловість.

Компанія Shell є яскравим прикладом успішної інтеграції внутрішнього аудиту сталого розвитку у свої управлінські процеси, що демонструє, як великі міжнародні корпорації можуть адаптувати свої аудиторські підходи до сучасних вимог сталого розвитку. Внутрішній аудит у Shell спрямовано на комплексне оцінювання ефективності як фінансових, так і нефінансових показників, особливо тих, що стосуються екологічної відповідальності компанії.

Shell як одна з найбільших енергетичних компаній у світі значно впливає на навколишнє середовище, що робить впровадження сталого розвитку критично важливим аспектом її діяльності. Для досягнення цього Shell інтегрувала внутрішній аудит сталого розвитку, який охоплює широкий спектр екологічних та соціальних аспектів, включаючи моніторинг викидів вуглецю, управління ресурсами, енергозбереження та ефективне використання природних ресурсів.

Одним з ключових складників внутрішнього аудиту сталого розвитку в Shell є оцінювання та моніторинг викидів вуглецю. Shell впровадила системи збору та аналізу даних стосовно викидів парникових газів на всіх етапах виробничого циклу, що дає змогу внутрішнім аудиторам регулярно оцінювати ефективність заходів зі зменшення викидів. Аудит включає як кількісне оцінювання викидів, так і якісний аналіз впливу цих викидів на довкілля та відповідність міжнародним стан-

дартам, таким як Паризька угода. Результати аудиту застосовуються для коригування стратегій сталого розвитку, щоб забезпечити відповідність глобальним екологічним цілям.

Іншою важливою сферою внутрішнього аудиту сталого розвитку в Shell є управління природними ресурсами. Внутрішній аудит оцінює ефективність використання енергетичних та інших природних ресурсів, включаючи воду, сировину та енергію. Shell здійснює моніторинг споживання ресурсів та оцінює зусилля компанії з їх оптимізації та зменшення відходів. Внутрішні аудиторі аналізують, наскільки ефективно реалізуються програми з переробки та утилізації відходів, а також впровадження інноваційних технологій, спрямованих на зменшення екологічного навантаження.

Важливою частиною внутрішнього аудиту в Shell є оцінювання ефективності програм екологічної відповідальності. Ці програми включають заходи зі зменшення негативного впливу на навколишнє середовище, підвищення енергоефективності, а також сприяння соціальним ініціативам, таким як підтримка місцевих громад і розвиток відновлюваних джерел енергії [10, с. 45].

Інший приклад – фінансова корпорація HSBC, яка впровадила внутрішній аудит сталого розвитку для оцінювання впливу своїх інвестиційних рішень на екологічну та соціальну стійкість. Внутрішній аудит в HSBC зосереджено на оцінюванні екологічних ризиків та відповідності інвестиційних портфелів принципам ESG (Environmental, Social, and Governance). Це включає перевірку того, як фінансування нових проєктів узгоджується з принципами сталого розвитку та оцінювання впливу цих проєктів на навколишнє середовище [11, с. 419].

Інформаційні технології відіграють ключову роль у підвищенні ефективності внутрішнього аудиту сталого розвитку, забезпечуючи збирання, аналіз та оброблення великих обсягів даних, які необхідні для оцінювання екологічних, соціальних та управлінських показників. Зокрема, застосування автоматизованих систем аудиту дає змогу зменшити витрати часу на рутинні операції та зосередитися на аналізі ключових ризиків і можливостей.

Наприклад, у компаніях із сектору промисловості широко застосовуються системи управління даними з екологічної відповідності, такі як SAP Environment, Health, and Safety Management. Ці системи інтегрують дані з різних підрозділів компанії та забезпечують реальний час моніторингу ключових показників сталого розвитку. Внутрішні аудиторі можуть застосовувати ці дані для проведення комплексного аналізу та оцінювання відповідності діяльності компанії екологічним стандартам і вимогам [11, с. 420].

Водночас у фінансовому секторі широко впроваджуються платформи для управління ризиками, такі як MetricStream та Enablon, які допомагають компаніям відстежувати нефінансові ризики, пов'язані з екологічною та соціальною стійкістю. Ці інструменти дають змогу внутрішнім аудиторам не тільки оцінювати поточний стан управління ризиками, але й прогнозувати можливі наслідки стратегічних рішень у контексті сталого розвитку [11, с. 420].

Різні галузі мають свої специфічні вимоги та виклики, пов'язані з впровадженням внутрішнього аудиту сталого розвитку. Наприклад, в енергетиці внутрішній аудит сталого розвитку часто фокусується на оцінюванні

ефективності програм зниження викидів парникових газів та управління енергетичними ресурсами. Аудитори оцінюють не лише відповідність національним і міжнародним стандартам, але й прогрес компаній у досягненні встановлених цілей зі зменшення впливу на клімат.

У фінансовій галузі внутрішній аудит сталого розвитку зосереджено на інтеграції принципів ESG у процес прийняття інвестиційних рішень. Це включає аналіз ризиків, пов'язаних з кліматичними змінами, соціальною відповідальністю та управлінням, а також оцінювання того, як фінансові установи враховують ці фактори в своїх портфелях. Наприклад, банки можуть оцінювати, наскільки їхні кредити сприяють розвитку відновлюваних джерел енергії або підтримують соціально орієнтованих проєктів.

У промисловості внутрішній аудит сталого розвитку часто орієнтований на оцінювання ефективності управління відходами, зниження споживання води та енергії, а також на програми з підвищення екологічної ефективності виробничих процесів. Промислові підприємства стикаються з високими вимогами до екологічної відповідності, і внутрішній аудит відіграє ключову роль у забезпеченні того, щоб ці вимоги виконувалися на всіх етапах виробництва.

Загалом внутрішній аудит сталого розвитку є необхідним інструментом для оцінювання та моніторингу відповідності діяльності компаній принципам сталого розвитку у різних галузях. Інтеграція інформаційних технологій та застосування спеціалізованих систем управління даними дає змогу підвищити ефективність аудиторських процесів, а кейси з міжнародної практики демонструють, як компанії успішно впроваджують ці підходи для досягнення своїх екологічних і соціальних цілей.

ВИСНОВКИ

Отже, внутрішній аудит в умовах сталого розвитку

є важливим інструментом для забезпечення відповідності діяльності суб'єктів господарювання принципам сталого розвитку, які включають екологічні, соціальні та управлінські аспекти. Нормативно-правове забезпечення та етичні принципи відіграють ключову роль у формуванні стратегій та практик внутрішнього аудиту, забезпечуючи його ефективність та відповідність міжнародним і національним стандартам. Інформаційні технології значно підвищують ефективність аудиторських процесів, даючи змогу зібрати та аналізувати великі обсяги даних для оцінювання нефінансових ризиків.

Глобалізаційні процеси також впливають на підходи до внутрішнього аудиту сталого розвитку, оскільки компанії повинні адаптувати свої практики до міжнародних стандартів і враховувати глобальні тенденції. Взаємодія між локальними та глобальними тенденціями підкреслює важливість гармонізації регіональних практик з міжнародними вимогами для досягнення більшої стійкості.

Подальші дослідження може бути зосереджено на розвитку нових методик та інструментів для оцінювання нефінансових ризиків у внутрішньому аудиті, зокрема в контексті сталого розвитку. Інтеграція новітніх інформаційних технологій, таких як штучний інтелект і машинне навчання, для автоматизації аудиторських процесів і покращення точності оцінювання є перспективним напрямом досліджень. Також варто приділити увагу аналізу ефективності внутрішнього аудиту сталого розвитку в різних галузях економіки та розробленню адаптованих стратегій для специфічних секторів, таких як енергетика, фінанси та промисловість. Дослідження впливу змін у міжнародних регуляторних вимогах на практику внутрішнього аудиту сталого розвитку також є актуальним і необхідним для забезпечення відповідності глобальним тенденціям.

Список використаних джерел

1. Гандзюк О.В. Інформаційне та організаційно-методичне забезпечення аналізу фінансової звітності. *Інтелект XXI*. 2017. № 2. С. 236–241.
2. Гевлич Л.Л., Гевлич І.Г. Міжнародні стандарти фінансової звітності та аудиту. Вінниця, 2021. 128 с.
3. Крутова А.С., Семенець А.О. Нормативно-правове забезпечення внутрішнього аудиту: вітчизняний досвід та світова практика. *Бізнесінформ. Сер.: Бухгалтерський облік і аудит*. 2018. № 12. С. 309–316.
4. Лозовицький С.П. Внутрішній аудит: теоретичні основи, організація та методика. Львів, 2015. 340.
5. Наумова Т.А., Акімова, Н.С., Кирильєва, Л.О. Трансформація системи управління внутрішнього аудиту в умовах глобальних криз та війни. *Підприємництво і торгівля*. 2022. №34. С. 35–40.
6. Твердохліб О., Линдюк О., Потеряйко С. Роль внутрішнього аудиту та контролю у реформуванні державного управління в Україні. *Науковий вісник: Державне управління*. 2023. №2 (14). С. 6–18.
7. Траченко Л.А. Внутрішній аудит як засіб поліпшення систем управління якістю підприємств сфери інжинірингових послуг. *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2018. № 4 (68). С. 181–192.
8. Міжнародні стандарти професійної практики внутрішнього аудиту (Стандарти) (редакція: 2017 р.). URL: <https://www.iaa.org.ua/wp-content/uploads/2013/08/IPPF-Standards-2017-Ukrainian.pdf>
9. HaoYue L., Loang O. K. Impact of Internal Audit on Sustainable Development Goals in China. *International Journal of Accounting, Finance and Business (IJAFB)*. 2023. №8 (46). pp. 168–185.
10. Plant K., Barac K., Sarens G. Preparing workready graduates-skills development lessons learnt from internal audit practice. *Journal of Accounting Education*. 2019. №48. pp. 33–47. <https://doi.org/10.1016/j.jacedu.2019.06.001>
11. Soh D. S., Martinov-bennie N. Factors associated with internal audit's involvement in environmental and social assurance and consulting. *International Journal of Auditing*. 2018. №22 (3). Pp. 404–421. <https://doi.org/10.1111/ijau.12125>
12. Ziniyel D., Otoo I.C., Andzie T.A. Effect of internal audit practices on financial management. *European Journal of Business. Economics and Accountancy*. 2018. № 6 (3). pp. 39–48.

References

1. Handziuk O.V. Information and Organizational-Methodological Support for Financial Statement Analysis. *Intellect XXI*. 2017. No. 2. pp. 236–241. (in Ukrainian).
2. Hevlych L.L., Hevlych I.H. International Financial Reporting and Auditing Standards. Vinnytsia, 2021. 128 p. (in Ukrainian).
3. Krutova A.S., Semenets A.O. Regulatory and Legal Support of Internal Audit: Domestic Experience and Global Practice.

Business Inform. Series: Accounting and Audit. 2018. No. 12. P. 309–316. (in Ukrainian).

4. Lozovytskyi S.P. Internal Audit: Theoretical Foundations, Organization, and Methodology. Lviv, 2015. 340 p. (in Ukrainian).

5. Naumova T.A., Akimova N.S., Kyrlyieva L.O. Transformation of Internal Audit Management Systems in the Context of Global Crises and War. *Entrepreneurship and Trade*. 2022. No. 34. pp. 35–40. (in Ukrainian).

6. Tverdokhlib O., Lindyuk O., Poteriaiko S. The Role of Internal Audit and Control in the Reform of Public Administration in Ukraine. *Scientific Bulletin: Public Administration*. 2023. No. 2 (14). pp. 6–18. (in Ukrainian).

7. Trachenko L.A. Internal Audit as a Means of Improving Quality Management Systems in Engineering Service Enterprises. *Bulletin of Socio-Economic Research*. 2018. No. 4 (68). pp. 181–192. (in Ukrainian).

8. International Standards for the Professional Practice of Internal Auditing (Standards). URL: <https://www.iaa.org.ua/wp-content/uploads/2013/08/IPPF-Standards-2017-Ukrainian.pdf> (in Ukrainian).

9. HaoYue L., Loang O. K. Impact of Internal Audit on Sustainable Development Goals in China. *International Journal of Accounting, Finance and Business (IJAFB)*. 2023. №8 (46). pp. 168–185.

10. Plant K., Barac K., Sarens G. Preparing workready graduates-skills development lessons learnt from internal audit practice. *Journal of Accounting Education*. 2019. №48. pp. 33–47. <https://doi.org/10.1016/j.jaccedu.2019.06.001>

11. Soh D. S., Martinov-bennie N. Factors associated with internal audit's involvement in environmental and social assurance and consulting. *International Journal of Auditing*. 2018. №22 (3). Pp. 404–421. <https://doi.org/10.1111/ijau.12125>

12. Ziniyel D., Otoo I.C., Andzie T.A. Effect of internal audit practices on financial management. *European Journal of Business Economics and Accountancy*. 2018. № 6 (3). pp. 39–48.

Hanna BULKOT

PhD in Economics, Associate Professor, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2657-2862>

e-mail: Pypcanna@ukr.net

Nadiia BUHAI

PhD in Economics, Associate Professor, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4670-935X>

e-mail: super.bsv2011@ukr.net

Larysa IVANOVA

Senior Lecturer, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8281-0370>

e-mail: loris2001@ukr.net

INTERNAL AUDIT IN THE CONTEXT OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT: CONCEPTUAL PRINCIPLES AND GLOBALIZATION CHOICE

Introduction. In the context of sustainable development, internal audit plays a critical role in ensuring effective business entity management. Modern conditions of globalization and increasing sustainability requirements compel a reassessment of traditional approaches to internal audit. It is no longer limited to evaluating financial statements but has evolved into a strategic management tool that provides a comprehensive analysis of environmental, social, and economic aspects of operations. The conceptual principles of internal audit in the context of sustainable development require new approaches that harmonize internal processes with global sustainability trends. This necessitates adapting internal audit to the new realities of globalization choices, integrating sustainable development into the organization's management system at all levels.

The purpose of the paper is to explore the conceptual principles of internal audit in the context of sustainable development, analyze its role in ensuring environmental and social responsibility in business entities, and examine the impact of globalization processes on the formation of modern approaches to internal audit.

Results. The paper investigates the conceptual principles of internal audit in the context of sustainable development, particularly its role in ensuring environmental, social, and managerial responsibility within business entities. The significance of integrating sustainable development principles into internal audit is highlighted, as it enables more effective monitoring of compliance with environmental standards, assessment of social risks, and sustainable resource management. The paper argues that internal audit in the context of sustainable development plays a key role in shaping corporate strategy aimed at achieving long-term sustainability and competitiveness in the global market. It is substantiated that the effectiveness of internal audit depends on its ability to adapt existing audit methodologies to the requirements of sustainable development, particularly through the integration of non-financial indicators. The paper also analyzes the impact of globalization processes on internal audit approaches and emphasizes the importance of ethical principles and regulatory requirements in shaping the strategy of sustainable internal audit.

Conclusions. Internal audit in the context of sustainable development is a crucial tool for ensuring business entities compliance with sustainable development principles, including environmental, social, and managerial aspects. Further research may focus on developing new methodologies and tools for assessing non-financial risks in internal audit, particularly in the context of sustainable development. Attention should also be given to analyzing the effectiveness of sustainable internal audit in various economic sectors and developing adapted strategies for specific industries such as energy, finance, and manufacturing. Investigating the impact of changes in international regulatory requirements on the practice of sustainable internal audit is also relevant and necessary to ensure alignment with global trends.

Keywords: internal audit, sustainable development, environmental responsibility, social responsibility, managerial risks, globalization, international standards, non-financial indicators, ethical principles

Ольга Юрійвна ШЕРЕМЕТЬЄВА

к.ю.н., доцент, Київський столичний університет імені Бориса Грінченка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6657-7214>

e-mail: o.sheremetieva@kubg.edu.ua

СПЕЦИФІКА МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ ТА ОСОБЛИВОСТІ ДОЛАРА США ЯК КЛЮЧОВОЇ РЕЗЕРВНОЇ ВАЛЮТИ

Тісні зв'язки між різними державами світу та їхніми резидентами в економічній та інших сферах, безпосередньо пов'язані та/або призводять до виникнення міжнародних валютних відносин. Як відомо, найбільш питому вагу в якості ключової резервної валюти займає долар США. Тому специфіка міжнародно-правового статусу та особливості долара США як ключової резервної валюти являє не тільки науковий, але й практичний інтерес. Проаналізовано специфіку міжнародно-правового статусу та особливості долара США як ключової резервної валюти, а також досліджено підходи науковців та українського законодавця до визначення цієї категорії валют. Автором зазначено, що основна специфічна особливість міжнародно-правового статусу долара США полягає в тому, що він одночасно зберігає свій національно-правовий статус і залишається національною грошовою одиницею США.

Ключові слова: міжнародно-правовий статус, долар США, ключова резервна валюта, міжнародна валюта, офіційні валютні резерви, санкції, міжнародно-правовий механізм

ВСТУП

Сучасний світ характеризується глибокою інтернаціоналізацією та глобалізацією майже усіх видів міжнародних відносин, навіть за умов світової пандемії коронавірусу та введення державами світу протиепідемічних обмежень, які дещо утруднювали здійснення міжнародної співпраці в тих чи інших сферах, де можуть застосовуватися ключові резервні валюти. Ці тенденції розвитку світових зв'язків, пов'язані з глобалізацією та інтернаціоналізацією, особливо властиві міжнародним економічним відносинам та їхньому виду – міжнародним валютним відносинам. Так, фактичне повернення до політики протекціонізму, що мало місце в США як країні-емітенті ключової резервної валюти, та досить агресивна санкційна політика, не зупинили процеси інтернаціоналізації та глобалізації, які властиві сучасному світовому порядку та міжнародним відносинам, щонайменше майже пів століття. Хоча й вплинули на них.

Зрозуміло, що тісні зв'язки між різними державами світу та їхніми резидентами в економічній та інших сферах, безпосередньо пов'язані та/або призводять до виникнення міжнародних валютних відносин у різних видах та формах, які фактично опосередковують здійснення майже всіх видів міжнародних відносин. Насамперед йдеться про міжнародні розрахункові, депозитні, кредитні та інші відносини. Отже, валютні відносини як всередині держави, так і за її межами, пов'язані з участю в них ключових, резервних валют. Так, валютні розрахунки опосередковують всі сфери міжнародної економіки, зовнішньоекономічної діяльності та зовнішніх відносин різних суб'єктів, а отже, підпадають під вплив тих процесів, які відбуваються у світі. Як відомо, найбільш питому вагу серед ключових резервних валют, що застосовуються в міжнародних розрахунках, зокрема в зовнішньоекономічних розрахунках резидентів України, займають долар США та євро. Також після II світової війни долар США займав провідне місце не тільки в міжнародних розрахунках, але і в офіційних (державних) валютних резервах країн світу. Тому специфіка міжна-

родно-правового статусу та особливості долара США як ключової резервної валюти являє не тільки науковий, але й практичний інтерес.

Питання, пов'язані з аналізом долара США як провідної ключової резервної валюти досліджували переважно представники економічної науки, зокрема С.Я. Боринець, О.В. Васюренко, В.М. Геєць, О.М. Діба, А.О. Карпенко, С.В. Князь, А.М. Коряк, В.І. Міщенко, О.М. Мозговий, Л.П. Петрашко, П. Роуз, Л.В. Руденко, М.І. Савлук, Дж. Синки, Т.С. Шемет, Л.О. Шкварчук, В.А. Ющенко та ін. Певну увагу долару США як провідній ключовій валюті приділили також і науковці-правники, досліджуючи проблеми, пов'язані з правовим регулюванням валютних відносин та міжнародних валютних відносин. Так, досліджуючи основи внутрішньодержавного (національного) валютного права, валютного регулювання та правового регулювання відносин в банківській сфері, вивчали питання, пов'язані з валютою, особливо з долларом США, зокрема Є.О. Алісов, Л.К. Воронова, Ж.В. Завальна, С.Т. Кадькаленко, А.Т. Ковальчук, О.А. Костюченко, М.П. Кучерявенко, В.П. Нагребельний, О.П. Орлюк, М.В. Старинський та ін. Правове регулювання міжнародних валютних відносин та використання іноземної валюти на міжнародному рівні, досліджували А.Б. Альтшулер, П.М. Годме, В. Ебке, М. Пєбро та ін., а окремі засади міжнародно-правового регулювання міжнародних валютних відносин в межах міжнародного економічного права вивчали такі науковці як І.І. Дахно, М.О. Дей, В.Ф. Опришко, В.Д. Сидор та ін. Проте питання, пов'язані з міжнародно-правовим статусом та особливостями долара США як ключової резервної валюти залишились недостатньо досліджені представниками юридичної науки.

МЕТА статті – на підставі проведених досліджень з'ясувати специфіку міжнародно-правового статусу та особливості долара США як ключової резервної валюти, що досить широко використовується суб'єктами міжнародних валютних відносин.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У дослідженні застосовано методи аналізу, синтезу, узагальнення, порівняння, а також ретроспективний та статистичний метод. За допомогою формально-логічного методу досліджувалися міжнародно-правові документи та національні нормативно-правові акти. Застосовуючи зазначені методи дослідження, отримано відповідні результати, зроблено висновки та досягнуто поставленої мети роботи.

РЕЗУЛЬТАТИ

Насамперед варто зазначити, що категорія «резервна валюта» є досить вживаною в науковій та професійній термінології. Але поряд також застосовують й інші поняття: «міжнародна валюта», «міжнародні розрахункові одиниці», «ключова валюта», «провідна валюта», «домінуюча валюта» тощо. Розглянемо, в чому полягає специфіка деяких з цих понять, дотичних до теми цього дослідження.

Науковці дають різне визначення поняття «резервна валюта». Так, на думку М.П. Кучерявенка, резервними є валюти держав, в яких центральні банки інших країн і міжнародні фінансові інститути формують власні валютні резерви. Такими валютами є валюти економічно найрозвиненіших країн: долар США, британський фунт стерлінгів, швейцарський франк, колективна валюта держав Європейської валютної системи – євро [1, с. 291]. Це валюти держав з економічно розвинутим, стабільним фінансовим потенціалом та банківською системою. Основною резервною валютою є долар США [2, с. 319-320].

На розвиток міжнародних валютних відносин безумовно впливає факт юридичного закріплення за тією чи іншою національною валютою статусу резервної. Крім цього, цей факт визначає специфіку міжнародно-правового статусу національної валюти. Водночас визначення за національною валютою статусу міжнародної резервної валюти, впливає і на розвиток економічного потенціалу, економічної, фінансової й навіть політичної могутності країни-емітента резервної валюти, посилює її вплив на інші країни світу. Як вважають науковці, статус резервної валюти сприяє найкращим умовам здійснення зовнішньоекономічної діяльності для країни-емітента, але водночас накладає такі обов'язки, як: підтримка стабільності валюти, скасування валютних обмежень, регулювання платіжного балансу [3, с. 211]. Додамо також, що визнання міжнародно-правового статусу резервної валюти, позитивно впливає на стан та розвиток національної економіки країни-емітента, яка може здійснювати додаткову емісію національної валюти, зокрема й на внутрішньодержавні потреби, покривати дефіцит бюджету через емісію національної валюти без особливого інфляційного тиску на власну економіку, фактично за рахунок інших держав, на економіку яких покладається більша частина інфляційного тягора.

Аналогічного погляду дотримуються Ж.В. Завальна та М.В. Старинський, які вважають, що країни, валюта яких використовується як резервна, одержують певні вигоди в одержанні зовнішніх позик, імпорту товарів, мають у своєму розпорядженні кращі умови для здійснення зовнішньоекономічної експансії [4, с. 67].

Інші науковці під резервною валютою розуміють національні кредитно-грошові засоби головних промислово розвинутих країн, які використовуються для обслуговування міжнародних розрахунків за зовнішньоекономічними операціями, іноземних інвестиціях, накопичення їх центральними банками країн як резервів для здійснення розрахунків і валютних інтервенцій [3, с. 211].

Водночас, аналізуючи підходи науковців до визначення поняття «резервна валюта», варто звернути увагу, що, наприклад, деякі представники економічної науки, як зазначалося вище, розмежовують поняття: «міжнародні валюти», «резервні валюти», «ключові валюти», «домінуючі валюти» та «провідні валюти» [3, с. 210-213].

Дійсно, поряд з поняттям «резервна» валюта досить часто застосовується така категорія, як «ключова» валюта. Терміни «резервна» і «ключова» валюта часто застосовуються як синоніми, але ключову валюту розглядають як ширше поняття. Так, під ключовою валютою розуміють валюту, яка виконує на зовнішніх ринках кілька функцій грошей у досить великих масштабах [3, с. 211]. Головними чинниками, що зумовлюють перетворення валюти на ключову, є:

- обсяг ВВП та ступінь участі у світовій торгівлі;
- значний потенціал і стабільність національної економіки та її міжнародних позицій;
- самодостатність і незалежність національної економіки від зовнішнього впливу;
- відсутність обмежень на рух капіталу та валютні операції;
- значний обсяг, глибина та ліквідність фінансового ринку [3, с. 211-212].

Ж.В. Завальна та М.В. Старинський як представники юридичної науки за критерієм використання валюти як світового резерву виділяють резервні і нерезервні валюти. Водночас вони фактично ототожнюють резервну і ключову валюту. Так, під резервною (ключовою) валютою вони розуміють іноземну валюту, в якій центральні банки інших держав накопичують і зберігають резерви для міжнародних розрахунків за зовнішньоторговельними операціями та іноземними інвестиціями. Так, на їхню думку, резервна валюта означає конвертованість відповідної національної валюти, достатню стійкість її курсу, сприятливий правовий режим використання цієї валюти в інших країнах і в міжнародному обміні [4, с. 67]. Аналізуючи запропоноване визначення резервної валюти, варто зазначити, що автори обмежили сферу використання резервної валюти в міжнародних розрахунках лише зовнішньоторговельними операціями та іноземними інвестиціями. Водночас резервна валюта в міжнародних відносинах та пов'язаних з ними міжнародних розрахунках може використовуватися і для інших цілей, наприклад, для оплати членських внесків до міжнародних організацій, у процесі промислового співробітництва різних суб'єктів тощо.

Водночас домінуючу валюту науковці розглядають як одну з валют, яка у міжнародному обігу виконує більшість функцій грошей у значно крупніших масштабах, ніж інші ключові валюти [3, с. 212]. Досить тривалий час після II світової війни саме долар США виконував роль домінуючої валюти.

Також науковий інтерес являє розуміння вченими-економістами значення провідної валюти. Так, провідна валюта – це валюта, яка не є національною відносно кожної з обох сторін угоди [3, с. 212]. Отже, виходячи з такого визначення, провідною може бути будь-яка валюта, але, на нашу думку, це не відповідає сутності про-

відної валюти. Оскільки згідно з цим визначенням провідною в міжнародних розрахунках більшості країн світу може бути будь-яка національна валюта інших країн, крім валют сторін договору, включаючи і неконвертовані, і валюти країн з низьким рівнем розвитку економіки. А це суперечить суті провідної валюти. Отже, валюта може стати провідною, коли виконує цю роль у дуже значних масштабах, широко використовується практично усіма суб'єктами валютних відносин, тобто у суті є ключовою та/або домінуючою. Хоча в ієрархії валют деякі науковці розташовують провідну валюту вище за ключову. Аби стати провідною, на їхню думку, валюта має бути визнана операторами з інших країн зручнішим засобом обігу, ніж національні гроші [3, с. 213]. У запропонованому економістами контексті, на нашу думку, розуміння категорії «провідна валюта» збігається з розумінням ключової та/або домінуючої валюти, і, на наш погляд, може мати сенс у межах міжнародних інтеграційних об'єднань, коли його учасники відповідно до досягнутої угоди між ними, в усній або письмовій формі, домовилися використовувати у власних розрахунках одну або декілька національних валют, які не мають міжнародно-правового статусу резервних валют та не є ключовими. Відповідно для учасників такої угоди ця національна валюта або ці національні валюти інших країн можуть мати статус провідної валюти, тобто валюти превалюючої в їхніх міжнародних розрахунках.

Водночас інші науковці розрізняють міжнародну торгівлю та міжнародну резервну валюту. О. С. Передрій зазначає, що міжнародна торгова валюта використовується як засіб здійснення експортно-імпорتنних операцій. А визначальна функція міжнародної резервної валюти – створення державних валютних резервів переважно для забезпечення стабільності національної валюти шляхом інтервенції на внутрішньому та міжнародному ринках [5, с. 165].

Загалом, на наш погляд, такий розподіл валют є досить умовним, оскільки здебільшого мова йде про одні й ті самі валюти, але які мають особливості свого правового статусу та особливості використання в міжнародній та національних економіках, а також зовнішньоекономічній діяльності різних суб'єктів. Так, деякі з цих валют можуть, на нашу думку, одночасно поєднувати функції і резервної, і ключової, і торгової та ін. категорій валют, як, наприклад, долар США.

Стосовно міжнародно-правового статусу долара США як ключової резервної домінуючої валюти, то він ґрунтувався на положеннях Бреттон-Вудської угоди, яку укладено наприкінці II світової війни в 1944 р. Саме цей період став зоряним для національної валюти США, оскільки економічний потенціал Америки під час війни суттєво зріс на відміну від постраждалих економік СРСР та інших країн Європи. До того ж саме до США перетік майже увесь світовий запас золота, особливо європейських країн та СРСР, які отримували під час військових дій товари, послуги та «допомогу», а точніше кредити, з США, включаючи й досить відомий ленд-ліз, переважно за золото. Водночас американці під час II світової війни співпрацювали в економічній галузі майже з усіма європейськими країнами, включаючи СРСР та нацистську Німеччину, що входили до двох різних протиборчих коаліцій. Але, не зважаючи на те, що США також входили до антифашистської коаліції, з Німеччиною досить

активно співробітничали американські бізнес-кола, що давало їм змогу отримувати прибуток від різних країн та їхніх резидентів, включаючи і тих, що входили до ворожого табору. І така співпраця здійснювалася за мовчазної згоди керівництва країни, й наявна тоді правова база не містила чітких та ефективних заборон.

Усі ці, а також й інші обставини сприяли зростанню та формуванню потужної американської економіки, а отже, й формуванню високої вартості, стійкого «міцного» курсу долара США як національної валюти та його домінуючого положення серед інших національних валют. Ця ситуація знайшла своє відображення в положеннях Бреттон-Вудської угоди 1944 р., в якій фактично закріплено доларовий стандарт міжнародної валютної системи, яка базувалася на володарюючому домінуючому статусі долара США. Долар, який міг конвертуватися в золото, став базою валютних паритетів, основним засобом міжнародних розрахунків та резервних активів. Водночас після створення МВФ введено в дію міжнародно-правові норми, які покладають на країни-члени МВФ зобов'язання з підтримки стабільності валютних паритетів та валютних курсів, не тільки своїх національних грошових одиниць, але також й долара США [6; 7].

Тобто можна стверджувати, що завдяки положенням, прийнятим на Бреттон-Вудській конференції 1944 р. і зафіксованим в Угоді про МВФ 1944 р., за національною валютою США закріплено міжнародно-правовий статус й вона одночасно почала використовуватися в якості світових грошей.

Пізніше у зв'язку зі зменшенням золотого запасу в США (в 1957 р. золотий запас Державного казначейства США дорівнював 22,9 млрд дол., а до 1971 р. його обсяг скоротився більш ніж на половину [7]), послабленням американської економіки на фоні розвитку національних економік європейських країн та СРСР, а отже, зменшенням вартості та курсу долара США, відбулася певна модернізація міжнародної валютної системи та її правового забезпечення. Основною причиною стало те, що в 1960-х рр. доларові авуари центральних банків країн досягли розміру золотого запасу США, а отже, теоретичний поріг неконвертованості досягнуто [8]. Так, 17-18 грудня 1971 р. у Вашингтоні в Інституті Смітсона прийнято Вашингтонську (Смітсонівську) угоду про гнучкі валютні курси, згідно з якою відбулася девальвація долара до золота, загальне коригування курсів провідних валют, збільшено межі коливань до доларового паритету. Далі на зміну Бреттон-Вудській угоди 1944 р. прийнято Ямайську угоду 1976 р., яка хоча і внесла деякі корективи у міжнародно-правовий статус долара США, але надалі юридично забезпечила умови закріплення його як домінуючої, ключової, резервної валюти, не дивлячись на те, що долар США істотно втратив свою вартість відносно золота. Відповідно до її положень офіційно скасовано прив'язку долара США до золота, а золото отримало статус звичайного товару [9]. Проте, не дивлячись на це, аналіз відображення руху вартості золота в доларах США являє науковий та практичний інтерес. Так, за останні 50 років відбулося падіння вартості долара США відносно золота, а отже, і його девальвація та падіння купівельної спроможності, зростання інфляції. Зокрема, якщо у 1971 р. відповідно до прийнятих змін до Бреттон-Вудської угоди 1944 р. одна тройська унція золота коштувала 38 дол. США, то напри-

кінці 2021 р. вже біля 1860 дол. США і надалі спостерігається тенденція до зростання [10]. І це зрозуміло, бо тільки за останні два десятиліття грошова маса в США надзвичайно збільшилася – з 4,6 трлн в 2000 р. до 19,5 трлн дол. в 2021 р. [11]. Як відомо, державний борг США суттєво зріс у 2023–2024 рр., досягнувши небувалих розмірів, спочатку перевищивши 31,4 трлн дол. у 2023 р., а потім досяг 34 трлн. дол. у січні 2024 р. [12]. І США за обсягом державного боргу займають лідируючі позиції серед країн-боржників в світі.

Як зазначено вище, міжнародно-правовий статус долара США як ключової резервної валюти ґрунтується на положеннях Угоди про МВФ 1944 р. (Статті Угоди Міжнародного валютного фонду 1944 р. або Договір про МВФ 1944 р.), а також на рішеннях та інших документах цієї організації [13].

На додаток, характеризуючи міжнародно-правовий статус американської валюти, варто згадати, що долар США одним з перших включено до кошика резервних валют МВФ, де він знаходиться й досі на підставі рішень Виконавчої ради МВФ про формування та перегляд кошика валют СДР. До того ж вартість СДР визначається в доларах США щоденно на підставі спотових обмінних курсів. У травні 2022 р. Виконавча рада МВФ здійснила черговий огляд кошика валют для оцінювання СДР, і залишила склад валют в кошику без змін, але оновила їхні вагові коефіцієнти, де за долларом США встановлено ваговий коефіцієнт 43,38, за євро – 29,31, за китайським юанем – 12,28, за японською єною – 7,59, за фунтом стерлінгів – 7,44. Оновлений кошик діє з 1 серпня 2022 р. [14; 15].

Отже, відповідно до вищевказаного йдеться про міжнародно-правовий статус долара США, але водночас він залишається національною валютою США, тобто володіє і національно-правовим статусом. Загальні принципи правового статусу долара на національному рівні встановлено в Конституції США, Банківському Законі 1935 р. (Banking Act), Законі про Федеральний резерв 1913 р. (Federal Reserve Act) зі змінами та доповненнями, Правилах Ради керуючих Федеральної резервної системи, директивних розпорядженнях та інших документах Федеральної резервної системи, Законі про заснування Міністерства фінансів 1789 р. зі змінами та доповненнями, наказах, директивах та інших документах Міністерства фінансів США / Департаменту казначейства США (United States Department of the Treasury) та деяких інших національних нормативно-правових актах.

Враховуючи, що українські резиденти у своїх міжнародних розрахунках широко використовують долар США, а також він превалює в офіційних валютних резервах країни, слід зазначити, що валютне законодавство України не містить чіткого розмежування визначень різних категорій валют. Так, наприклад, у п. 6 ч. 5 ст. 1 Закону України про валюту і валютні операції від 21.06.2018 р. № 2473-VIII законодавець, визначаючи категорію «іноземна валюта», застосував такі терміни як: «грошові одиниці іноземних держав» і «міжнародні розрахункові (клірингові) одиниці». Водночас саме визначення терміну «міжнародні розрахункові (клірингові) одиниці» в ст. 1 цього Закону немає [16].

Водночас Класифікатор іноземних валют та банківських металів, визначаючи категорії іноземних валют, виділяє таку групу, як конвертовані валюти, які широко

використовуються для здійснення платежів за міжнародними операціями, валюти країн – членів ЄС та банківські метали. Відповідно до Класифікатора долар США віднесено до складу конвертованих валют [17]. Тобто фактично в цьому нормативно-правовому акті законодавець уникнув застосування такого терміну, як «ключова» та/або «резервна валюта» для визначення цієї групи валют.

Як і будь-яка національна валюта, яка використовується у міжнародному обігу відповідно до міжнародно-правового статусу, долар США виконує певні функції, котрі мають свої особливості. Проте таке розмежування функцій валюти є достатньо умовним, оскільки ці функції тісно взаємопов'язані. Наприклад, встановлення світових цін на багато видів сировини у доларах США зумовлює використання американської валюти як засобу платежу за поставки сировинних ресурсів, а це, зі свого боку, робить долари засобом нагромадження для країн-експортерів [3, с. 210].

Так, гроші використовуються за межами національних економік країн-емітентів як державним, так і приватним сектором. Характеризуючи долар США, який виконує функції засобу обігу і платежу, міри вартості та засобу нагромадження, необхідно зазначити, що нині він продовжує займати провідні позиції. Хоча останніми десятиліттями його роль у валютних відносинах у світі поступово зменшується, поступаючись місцем іншим валютам, таким як, наприклад, євро і юань. Так, донедавна долар США майже нероздільно домінував у міжнародних валютних відносинах як ключова, домінуюча, резервна валюта. Проте на сучасному етапі долар США через проваджену органами державної влади США зовнішню і внутрішню політику, включаючи неодноразову можливість дефолту, та досить часто запроваджені, незатверджені Радою Безпеки ООН, санкції стосовно іноземних держав, публічних та приватних осіб, дедалі втрачає таку зручність для операторів валютного і товарного ринків, включаючи різні держави та їхніх резидентів. А отже, його доля серед ключових резервних валют зменшується, втрачаючи свої провідні домінуючі позиції. Ця тенденція триває вже порівняно тривалий період. Водночас сприяло цьому також і запровадження євро як єдиної валюти країн євросони на підставі Договору про Європейський Союз 1992 р. (Маастрихтського договору) та інші чинники, які розглядалися вище. Так, згідно з дослідженням «Структура офіційних валютних резервів», що проведено Статистичним департаментом МВФ, за четвертий квартал 2020 р. доля доларових активів в резервах центральних банків скоротилася на 12% (з 71% до 59%) з моменту введення євро в 1999 р., і це є найнижчим показником за 25 років [18]. Крім цього, якщо аналізувати дані МВФ стосовно офіційних валютних резервів країн світу (World-Official Foreign Exchange Reserves by Currency), то можна зазначити, що в середньому за три квартали 2023 р. доля долара США складає вже дещо менше 55% в цих резервах [15]. Тобто можна констатувати тенденцію до зниження долі американської валюти в офіційних валютних резервах країн світу. А отже, можна зазначити, що через низку факторів як внутрішнього, так і зовнішнього характеру, спостерігається тенденція до втрати долларом США статусу домінуючої валюти.

Крім цього, суттєвий наступ на позиції долара США

як ключової резервної домінуючої валюти відбувся через використання у міжнародних і внутрішньодержавних валютних відносинах електронних грошей, цифрових валют та криптовалют (криптоактивів). Тут варто зазначити, що і міжнародне, і національне право відстають від швидкого розвитку такого роду відносин, як предмета правового регулювання. Хоча деякі держави вже почали розробляти відповідну правову базу. Так, низка держав оголосила про розроблення і введення в обіг національної цифрової валюти, наприклад росія, Китай та деякі інші. Певні кроки у цьому напрямі робить й Україна [16]. Навіть в ЄС йдеться про можливість введення електронного або цифрового євро в межах єврозони. Так, на підтвердження цього, біткоїн ще у грудні 2020 р. побив власний рекорд, перевищивши планку у 20 тис. дол. США і його курс відносно долара США продовжує далі стрімко зростати. Розуміючи можливі виклики та загрози для американської валюти з боку цифрових валют та криптовалют, представники Федеральної резервної системи ще в 2013-2014 рр. визначили криптовалюту як загрозу для банківської системи, економічної діяльності та фінансової стабільності [19].

Ще однією важливою ознакою долара США, що характеризує специфіку міжнародно-правового статусу цієї національної грошової одиниці як ключової резервної валюти є функціонування у складі євровалют. Так, досить часто, якщо це не суперечить національним законодавствам, держави, державні підприємства та приватні особи здійснюють євродепозити в американській валюті. Усі ці міжнародні за своєю природою депозити сприяють появі євровалют, зокрема євродоларів. До таких депозитів однозначно, крім деяких інших, пов'язаних з цими валютними операціями, правових систем буде застосовано національну правову систему, пов'язану з долларом США, тобто американську. Водночас держава-емітент фактично на власний розсуд, відповідно до свого національного законодавства може змінювати вигляд та номінал своєї валюти, здійснювати девальвацію або ревальвацію валюти, вводити обмеження обміну валюти, заморожувати, націоналізувати чи конфіскувати іноземні авуари, вводити мораторії тощо. В такому разі єдиними обмеженнями цього є міжнародні зобов'язання держави та її політика. Але окремі держави досить часто нехтують своїми міжнародними зобов'язаннями у валютній галузі і зловживають своїм економічним становищем та резервним статусом своїх національних валют. Так, можна навести приклади неодноразового заморожування США валютних активів різних країн, зокрема іранських, лівійських, венесуельських авуарів тощо, а також заморожування Великою Британією аргентинських авуарів внаслідок війни за Мальвінські (Фолклендські) острови у 1982 р. тощо.

Враховуючи різні чинники економічного, політичного, правового, соціального характеру, деякі з яких вище розглянуто, а також проваджену зовнішню політику США, включаючи і використання доларового інструментарію для тиску на інші держави, іноземних юридичних та фізичних осіб, у міжнародних валютних відносинах намітилася тенденція до зменшення та поступового відходу від використання доларів США не тільки в якості офіційних валютних резервів, але й у розрахунках між країнами та їхніми резидентами. Так, поступово відмовляються від долара США у взаєморозра-

хунках країни ЄАЕС та переходять на розрахунки у національних та/або інших резервних валютах. Відповідні домовленості між країнами ЄАЕС передбачають прямий допуск банків-резидентів сторін на внутрішні валютні ринки країн для здійснення міжбанківських конверсійних операцій. Аналогічна практика за результатами міжнародних домовленостей та прийнятих правових рішень спостерігається в країнах БРІКС.

Отже, відповідна зовнішня і внутрішня політика США, надмірна емісія доларів для покриття дефіциту бюджету та платіжного балансу країни, враховуючи надзвичайний безпрецедентний розмір державного боргу, а також інші чинники, призводять до зменшення ролі долара США як ключової резервної валюти. Все це змушує інші країни застосовувати різні запобіжні заходи з економічних, валютних, політичних та правових ризиків, пов'язаних з долларом США, який має міжнародно-правовий статус ключової резервної валюти, але водночас і правовий статус національної валюти, що обумовлює ще більше послаблення позицій цієї валюти на міжнародному рівні. Так, наприклад, останнім часом росія та Китай, інші країни БРІКС, деякі європейські країни здійснюють заходи зі зменшення долі долара США у складі золотовалютних резервів та у взаєморозрахунках країн, що свідчить про формування тренду відносно зменшення ролі долара як ключової, резервної валюти. Аналогічна ситуація відбувається і з нафтодоларами, де чітко простежується тенденція до зменшення обсягів розрахунків в доларах США за нафту. Такі світові тренди пов'язані насамперед із прагненням держав послабити вплив рішень американського керівництва та законодавства на національні економіки цих країн і проваджену ними політику.

Зокрема, ще у 2017 р. Китай як основний імпортер нафти на світовому ринку зробив важливий крок до поступової відмови від долара США, заявивши, що планує ввести ф'ючерсний контракт на поставку нафти у китайських юанях, а не в американській валюті. А це в перспективі сприятиме формуванню азійської еталонної ціни на нафту, що дасть змогу багатьом країнам навіть відмовитися від традиційного доларового еталону ціни на нафту, що сформувався у звичайному порядку, а також використання доларів США як міжнародної розрахункової одиниці, здійснюючи розрахунки у китайських юанях. Так, ще з 1970-х рр. країни ОПЕК продають нафту за долари, у зв'язку з чим і виникло таке поняття як «нафтодолари». Кількість «нафтодоларів» у світовій економіці та на світовому валютному ринку дуже суттєва. Але вона має також дуже важливе значення для американської економіки, оскільки відбувається значна конверсія «нафтодоларів» у казначейські облигації США та є важливим джерелом кредитів для американської економіки. Проте тепер виробники нафти зможуть обирати для себе альтернативний долару США варіант. До того ж КНР планує надавати перевагу виробникам нафти тих країн, які погоджуються використовувати нафтові ф'ючерси, що виражені в китайських юанях. І в березні 2018 р. на Шанхайській біржі запущено торги нафтовими ф'ючерсами, номінованими в юанях. Усе це є додатковим стимулом для поступової дедоларизації світової економіки, міжнародних валютних відносин та зменшення ролі долара США як ключової, а також і резервної валюти.

Через запровадження США проти росії санкції остання робить активні кроки у напрямку відмови від долара США як ключової, так і резервної валюти, як у внутрішньодержавній валютній політиці, так і у зовнішньоекономічних відносинах з іншими країнами. Так, низка галузей економіки росії переходить на розрахунки з контрагентами з інших країн у національних валютах, або інших ключових/резервних валютах. Наприклад, ще у 2018 р. проведено розрахунки за поставку алмазів (алмазів) у рублях з клієнтами з Індії та Китаю. Хоча усталена на світовому алмазному ринку практика передбачає розрахунки між продавцями та покупцями дорогоцінного каміння у доларах США. Нині Газпром домовився з контрагентами з Китаю про перехід у взаєморозрахунках за поставку газу у рублях та юанях. Крім цього, розрахунки за російський газ з країнами Європи нині також відбуваються у російських рублях.

Крім цього, можна стверджувати, що США ввели надзвичайні, безпрецедентні санкції до росії, включаючи заборону використовувати долар США у міжнародних розрахунках та відключення від SWIFT. На наш погляд, такі кроки можуть нанести ще більшого удару по долару США як ключовій резервній валюті. Так, заборона використовувати долар для росії зменшить попит на нього як ключову валюту у всьому світі, оскільки унеможливить здійснення міжнародних розрахунків з росією у доларах за торговельними та іншими операціями. А зменшення попиту на американську валюту у всьому світі призведе до ще більшого інфляційного тиску на долар США, який і так надзвичайно стрімко втрачає свою вартість, що неодмінно відіб'ється на його статусі як резервної валюти.

Аналогічною, на нашу думку, видається ситуація, пов'язана з відключенням росії від SWIFT. Загальновідомо, що російська економіка є дуже потужною і входить до складу найрозвиненіших економік світу. Водночас росія також знаходиться серед країн, які є найбільшими постачальниками вуглеводів на світовий ринок, хоча по експорту газу ця держава поступається США та деяким іншим країнам, але на початку XXI ст. займала приблизно 40% європейського газового ринку. Отже, враховуючи економічний потенціал росії та обсяг міжнародних економічних зв'язків, відключення її від SWIFT призвело до істотних змін усталеної світової платіжної системи, світових економічних, фінансових та валютних відносин. По-перше, росія переорієнтувалася з поставками вуглеводів, включаючи газ, на інші регіони світу, крім Європи, а по-друге, у розрахунках з європейськими покупцями перейшла на оплату в російських рублях відповідно до змін, внесених у національне законодавство. Водночас Китайська валютна торгова система (CFETS) проголосила про створення платіжної системи payment versus payment (PVP) для проведення транзакцій в юанях та російських рублях. Також, на нашу думку, транзакції будуть здійснюватися і в інших національних валютах. Водночас спостерігаються тенденції зі створення міжнародної платіжної системи, альтернативної SWIFT. Зокрема, доволі активні кроки у цьому напрямі роблять країни БРИКС, приймаючи відповідні політичні та правові рішення.

Такі кроки росії та КНР обумовлено прагненням цих країн забезпечити стабільність банківського обслуговування зовнішньоекономічних операцій в умовах підвищеної

ризикованості на світових ринках, глобальної політичної, правової, економічної, валютної турбулентності та втратою довіри до долара США як ключової і резервної валюти.

ВИСНОВКИ

Отже, зазначимо, що основна специфічна особливість міжнародно-правового статусу долара США полягає в тому, що він одночасно залишається національною грошовою одиницею США. Так, його правовий статус визначається національним законодавством та політикою США як емітента національної валюти, що безпосередньо відображається і на міжнародно-правовому статусі долара США.

На сучасному етапі найважливішою особливістю долара США насамперед можна визначити те, що спостерігається тенденція до зменшення його ролі як ключової резервної валюти за одночасного збереження на сьогодні його міжнародно-правового статусу та позицій у світовій економіці.

Враховуючи те, що США дуже активно використовували долар в якості санкційного інструментарію відносно багатьох країн світу, в подальшому все більше країн можуть переходити на міжнародні торговельні розрахунки в юанях або в національних валютах. Це оскільки резервна валюта означає конвертованість відповідної національної валюти та сприятливий правовий режим використання цієї валюти в інших країнах і в міжнародному обміні [4, с. 67].

На наш погляд, введення у наукове використання терміну «міжнародна валюта» в значенні «світових грошей» на сучасному етапі не відповідає правовому статусу такої валюти, реаліям валютних ринків та наявних валютних систем, для яких характерна наявність не міжнародних, а національних валют як об'єктів валютних правовідносин та об'єктів операцій, що здійснюються на валютних ринках. Водночас, наприклад, СДР або євро, суті справи суттєво не змінюють, але є певним кроком вперед на цьому шляху. Внаслідок цього, а також за наявності глибоких протиріч у валютних, економічних, зовнішньополітичних інтересах різних країн, жодна з сучасних національних валют, зокрема й долар США, не можуть розглядатися як міжнародні валюти («світові гроші»). Оскільки передусім немає міжнародно-правових засобів контролю за обмеженням надмірної незабезпеченої емісії національних грошових знаків, наприклад на покриття понадпланових (додаткових) власних витрат чи покриття дефіциту державного бюджету [20-22], їхнім випуском, реальною вартістю, забезпеченням цієї вартості тощо. Також фактично не розроблено відповідну міжнародно-правову базу зі створення та функціонування міжнародної валюти в якості «світових грошей».

Хоча в перспективі цілком можливий перехід на справді міжнародну валюту, яка буде виконувати функції світових грошей, але для цього має бути створено відповідні передумови. Насамперед йдеться про усунення економічних, валютних та зовнішньополітичних протиріч між провідними державами світу, або хоча б їхнє суттєве згладжування, створення нової міжнародної інституції або внесення змін до установчих документів наявної міжнародної валютної організації, такої як МВФ, яка б здійснювала емісію міжнародної валюти, а також створення міжнародно-правового механізму регулю-

вання, управління та контролю за емісією, обігом та забезпеченням цієї міжнародної валюти тощо. Зрозуміло, що реалізація цих умов неможлива у найближчий час і може розглядатися лише на стратегічну перспективу. Тому, на сьогодні за доларом США зберігатиметься статус ключової резервної валюти, але водночас намітилася тенденція до втрати статусу домінуючої валюти, а в перспективі, можливо, й ключової валюти. Проте

нова адміністрація США проголосила курс на зміцнення національної економіки та застосування заходів економічного та правового характеру, спрямованих на усунення трендів, які негативно впливають на неї. Зрозуміло, що покращення ситуації в національній економіці однозначно позитивно відобразиться на позиції долара США як ключової резервної валюти.

Список використаних джерел

1. Фінансове право України: підручник / Г.В. Бех та ін.; за ред. М.П. Кучерявенка. Київ, 2004. 320 с.
2. Воронова Л.К., Кучерявенко Н.П. Финансовое право. Харьков, 2003. 360 с.
3. Шемет Т.С., Коряк А.М., Дыба О.М. Міжнародні розрахунки та валютні операції / за заг. ред. Т.С. Шемет. Київ, 2009. 348 с.
4. Завальна Ж.В., Старинський М.В. Валютне право України. Суми, 2005. 304 с.
5. Передрий О.С. Міжнародні економічні відносини. Київ, 2008. 264 с.
6. Articles of Agreement of the International Monetary Fund. URL: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/aa/index.htm>
7. Федеральна резервна система США. URL: <https://www.economics.kiev.ua>
8. Бреттон-Вудські угоди. URL: <https://www.economics.kiev.ua>
9. Articles of Agreement of the International Monetary Fund (The Jamaica Agreements (Kingston, 8 January 1976)). URL: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/aa/pdf/aa.pdf>
10. Ціна золота від 19.11.2021 р.. URL: <https://index.minfin.com.ua>
11. Office Life media від 19.11.2021 р.. URL: <https://officelife.media>
12. Міністерство фінансів України від 04.01.2024 р. URL: <https://minfin.com.ua>
13. Міжнародний валютний фонд. URL: <https://www.imf.org>
14. Програмний документ № 2021/017 від 15 березня 2021 р., Пресс-Реліз № 22/153 від 14 травня 2022 р. URL: <https://www.imf.org/en/data/imf-finances>
15. Currency Composition of Official Foreign Exchange Reserves (COFER): Офіційний сайт Міжнародного валютного фонду. URL: <https://www.data.imf.org>
16. Про валюту і валютні операції: Закон України від 21.06.2018 р. № 2473-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 30. Ст. 239.
17. Про затвердження Класифікатора іноземних валют: постанова Правління Національного банку України від 04.02.1998 р. № 34. *Офіційний вісник України*. 1998. № 7. Ст. 274. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0521500-98#Text>
18. IMF Blog: US Dollar Share of Global Foreign Exchange Reserves Drops to 25-Year Low (May 5, 2021). Офіційний сайт Міжнародного валютного фонду. URL: <https://www.imf.org>
19. Record of meeting Federal Advisory Council and Board of Governors. Federal Reserve Board. 09.05.2014. URL: <https://www.federalreserve.gov>
20. Шереметьєва О.Ю. Регулювання та управління валютними ризиками: правовий аспект: монографія. Київ, 2017. 213 с.
21. Шереметьєва О.Ю. Правові основи регулювання валютних ризиків: дис...канд. юрид. наук: 12.00.07 / Інститут законодавства Верховної Ради України. Київ, 2007. 263 с.
22. Шереметьєва О.Ю. Правові основи регулювання валютних ризиків: автореф. дис...канд. юрид. наук: 12.00.07 / Інститут законодавства Верховної Ради України. Київ, 2007. 21 с.

References

1. Financial Law of Ukraine / H.V. Bekh et al.; ed. M.P. Kucheriavenko. Kyiv, 2004. 320 p. (in Ukrainian).
2. Voronova L.K., Kucheriavenko N.P. Financial law. Kharkiv, 2003. 360 p. (in Russian).
3. Shemet T.S., Koryak A.M., Dyba O.M. International Settlements and Currency Operations / ed. T.S. Shemet. Kyiv, 2009. 348 p. (in Ukrainian).
4. Zavalna Zh.V., Starynsky M.V. Currency law of Ukraine. Sumy, 2005. 304 p. (in Ukrainian).
5. Peredriy O.S. International economic relations: a textbook. Kyiv: Znannya, 2008. 264 p. (in Ukrainian).
6. Articles of Agreement of the International Monetary Fund. URL: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/aa/index.htm>
7. Federal Reserve System of the USA. URL: <https://www.economics.kiev.ua> (in Ukrainian).
8. Bretton Woods agreements. URL: <https://www.economics.kiev.ua> (in Ukrainian).
9. Articles of Agreement of the International Monetary Fund (The Jamaica Agreements (Kingston, 8 January 1976)). URL: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/aa/pdf/aa.pdf>
10. The price of gold (19.11.2021). URL: <https://index.minfin.com.ua> (in Ukrainian).
11. Office Life media (19.11.2021). URL: <https://officelife.media> (in Russian).
12. Ministry of Finance of Ukraine (04.01.2024). URL: <https://minfin.com.ua> (in Ukrainian).
13. International Monetary Fund. URL: <https://www.imf.org>
14. Program Document of the International Monetary Fund No. 2021/017 of March 15, 2021; Press Release of the International Monetary Fund No. 22/153 of May 14, 2022. URL: <https://www.imf.org/en/data/imf-finances>
15. Currency Composition of Official Foreign Exchange Reserves (COFER). Official website of the International Monetary Fund. URL: <https://www.imf.org>
16. Law of Ukraine on currency and currency transactions dated 21.06.2018 No. 2473-VIII. *Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*. 2018. No. 30. Art.239 (in Ukrainian).
17. Decree of the Board of the National Bank of Ukraine on the approval of the Foreign Currency Classifier dated 04.02.1998 No. 34. *Official Gazette of Ukraine*. 1998. No. 7. Art. 274. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0521500-98#Text> (in Ukrainian).
18. IMF Blog: US Dollar Share of Global Foreign Exchange Reserves Drops to 25-Year Low (May 5, 2021). URL: <https://www.imf.org>

19. Record of meeting Federal Advisory Council and Board of Governors. Federal Reserve Board. 09.05.2014. URL: <https://www.federalreserve.gov>

20. Sheremetieva O.Yu. Regulation and management of currency risks: legal aspect: monograph. Kyiv, 2017. 213 p. (in Ukrainian).

21. Sheremetieva O.Yu. Legal basis of regulation of foreign exchange risks: diss. ... PhD in legal sciences: 12.00.07 / Institute of Legislation of the Verkhovna Rada of Ukraine. Kyiv, 2007. 263 p. (in Ukrainian).

22. Sheremetieva O.Yu. Legal basis of regulation of foreign exchange risks: abstract diss. ... PhD in legal sciences: 12.00.07 / Institute of Legislation of the Verkhovna Rada of Ukraine. Kyiv, 2007. 21 p. (in Ukrainian).

Olha SHEREMETIEVA

PhD in Legal Sciences, Associate Professor, Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6657-7214>

e-mail: o.sheremetieva@kubg.edu.ua

SPECIFICITY OF THE INTERNATIONAL LEGAL STATUS AND CHARACTERISTICS OF THE US DOLLAR AS A KEY RESERVE CURRENCY

Close connections between various states of the world and their residents in the economic and other spheres are directly related and/or lead to the emergence of international currency relations, which actually mediate the implementation of almost all types of international relations. Currency relations, both within the state and abroad, are associated with the participation of key, reserve currencies. As you know, the US dollar has the most specific weight as a key reserve currency. The purpose of the paper is to clarify, based on the research conducted, the specifics of the international legal status and features of the US dollar as a key reserve currency, which is quite widely used by subjects of international monetary relations. Also, after the Second World War, the US dollar occupied a leading place not only in international payments, but also in the official (state) currency reserves of the countries of the world. Therefore, the specifics of the international legal status and features of the US dollar as a key reserve currency are of not only scientific, but also practical interest. The paper examines the approaches of scientists to the concepts: "reserve currency", "key currency", "dominant currency", etc. The specifics of the international legal status and features of the US dollar as a key reserve currency, as well as the Ukrainian legislator's approaches to defining this category of currencies, are analyzed. Summing up, the author notes that the main specific feature of the international legal status of the US dollar is that it simultaneously retains its national legal status and remains the national currency of the United States of America. The most important feature of the US dollar at the current stage is, first of all, the fact that there is a tendency to decrease its role as a key reserve currency, while at the same time maintaining its international legal status and quite significant positions in the world economy. From the author's point of view, the introduction into scientific use of the term "international currency" in the sense of "world money" at the current stage does not correspond to the realities of currency markets and existing currency systems, which are characterized by the presence of not international, but national currencies as objects of monetary legal relations and objects of operations carried out on foreign exchange markets.

Keywords: *international legal status; US dollar; key reserve currency; international currency; official currency reserves; sanctions; international legal mechanism*

DOI: <https://doi.org/10.37634/efp.2025.3.15>

УДК 340.5:347.2:347.4:330.341:338.2

Марина Валеріївна РЯБОКІНЬ

к.е.н., доцент, проректор з навчально-методичної роботи, Київський інститут бізнесу та технологій

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6724-9498>

e-mail: marina.riabokin@gmail.com

Євген Володимирович КОТУХ

доктор наук з держ. упр., к.т.н., доцент, професор кафедри, Національний технічний університет "Дніпровська політехніка"

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4997-620X>

e-mail: yevgenkotukh@gmail.com

Дмитро Сергійович НІКОЛАЄВСЬКИЙ

головний юрист Проектного офісу Міністерства цифрової трансформації України; аспірант, Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України

ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-9355-1992>

e-mail: nikolaievskiy.dmytro@gmail.com

Юлія Олександрівна ЄФІМЕНКО

Юшин-Рі приватний університет, головний юрист; аспірантка, Національний Юридичний Університет ім. Ярослава Мудрого

ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-9517-9415>

e-mail: yefimenkoyuliia@gmail.com

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТОКЕНІЗАЦІЇ РЕАЛЬНИХ АКТИВІВ: ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ПРО ВІРТУАЛЬНІ АКТИВИ

У статті досліджено правове регулювання токенізації реальних активів та перспективи розвитку відповідного законодавства України. Проаналізовано міжнародний досвід регулювання віртуальних активів, зокрема в контексті Регламенту ЄС МіСА. Розглянуто класифікацію віртуальних активів, запропоновану в законопроектах України. Обґрунтовано необхідність вдосконалення нормативно-правового регулювання для забезпечення ефективного впровадження RWA-токенізації в економіку України та посилення інвестиційного потенціалу країни.

Ключові слова: віртуальні активи, RWA-токенізація, токенізація активів реального сектору, блокчейн, нормативне регулювання, інвестиційні інструменти

ВСТУП

Ринок віртуальних активів демонструє стрімку динаміку розвитку, привертаючи увагу як інвестиційної спільноти, так і регуляторних органів на національному та міжнародному рівнях. Однак недостатність комплексного законодавчого регулювання та наявність правової невизначеності у цій сфері генерують множину проблемних аспектів, що потребують системного вирішення. Серед ключових викликів слід виокремити: забезпечення фінансової безпеки, імплементацію ефективних механізмів протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, розроблення оптимальних податкових режимів, створення належної системи захисту прав учасників ринку та досягнення узгодженості нормативно-правових актів у цій сфері.

Окреслена ситуація зумовлює нагальну потребу у формуванні інноваційного законодавчого підходу та модернізації наявної нормативної бази з метою забезпечення оптимального балансу між стимулюванням ринкового розвитку та впровадженням ефективних регуляторних механізмів. Законодавче регулювання має відповідати актуальним тенденціям ринку, створювати сприятливе середовище для інноваційної діяльності та економічного зростання, одночасно гарантуючи надійний правовий захист суб'єктів відповідних правовідносин та мінімізуючи потенційні ризики на всіх етапах їх взаємодії.

Це питання набуває особливої актуальності з огляду на те, що прийнятий у 2022 р. Закон України «Про віртуальні активи» не набув чинності та, враховуючи прийняття Регламенту Європейського Парламенту та

Ради (ЄС) 2023/1114 «Про ринки крипто активів» (MiCA), частково втратив свою релевантність профільним регуляторним актам ЄС. У зв'язку з цим державні регуляторні органи здійснюють активну роботу із внесення комплексних змін до зазначеного законодавчого акту. Відтак, доцільним видається його ґрунтовне доопрацювання, зокрема в частині встановлення нормативних засад для токенізації реальних активів, що сприятиме інтеграції національного правового поля до європейських та міжнародних стандартів регулювання цієї сфери та відкриє можливості токенізації широкого спектра активів з реального сектору економіки. Це суттєво розширить інвестиційний інструментарій та підвищить ліквідність традиційних активів на національному ринку. Впровадження таких механізмів створить ефективні умови для залучення додаткових інвестицій у локальні проекти та галузі, що стане потужним імпульсом для сталого розвитку місцевих громад, сприятиме розбудові локальної інфраструктури, створенню нових робочих місць та посиленню їх фінансової спроможності, що в кінцевому підсумку матиме позитивний мультиплікативний ефект на економіку України загалом, підвищуючи її конкурентоспроможність та інвестиційну привабливість на глобальному ринку.

МЕТА статті – аналіз сучасного стану та перспектив розвитку правового регулювання ринку віртуальних активів в Україні, дослідження поточного стану нормативно-правового регулювання сфери токенізації реальних активів у світі, а також формування системи науково обґрунтованих рекомендацій із вдосконалення законодавчої

бази з урахуванням європейських регуляторних тенденцій, зокрема положень Регламенту МіСА, спрямованих на створення ефективних правових механізмів для впровадження процесів токенизації та забезпечення належного рівня захисту прав учасників відповідних правовідносин.

Аналіз останніх досліджень

Через відсутність правової та уніфікованої позиції з регулювання ринку віртуальних активів все більше європейських вчених, таких як К. Вронка [24], Ю. Лім [25] та українських вчених Т. Гудіма, В. Устіменко, Р. Джібрайлов, В. Ганган, Л. Омельчук та ін. наголошують на необхідності розроблення єдиних стандартів регуляції віртуальних активів, необхідності їх правового визначення та класифікації, а також формалізації процесу токенизації. Т. Гудіма, В. Устіменко та Р. Джібрайлов [26] у своїх працях характеризують правову невизначеність у сфері обігу віртуальних активів як неприпустиме явище для правової держави. Зміна наявної ситуації, на думку авторів, є основним завданням держави як гаранта дотримання права всіма членами суспільства. В. Ганган та Л. Омельчук [27], досліджуючи проблеми правової визначеності віртуальних активів у судових експертизах під час розслідувань міжнародної кіберзлочинності, вважають, що відсутність якісного правового поля віртуальних активів може негативно вплинути на оцінювання ЄС якості показників реформ України та можливого зниження довіри до країни. Автори статті у працях [31-37] досліджують питання RWA-токенизації, досліджуючи цей інструмент як інноваційний механізм залучення інвестицій та збільшення надходжень місцевих бюджетів та забезпечення сталого розвитку економіки.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Методологічною основою дослідження стали загальнонаукові та спеціальні методи пізнання. Теоретичну базу дослідження склали праці вітчизняних і закордонних вчених, нормативно-правові акти України, аналітичні матеріали та публікації у фахових періодичних виданнях. У роботі застосовано системний підхід для виявлення недоліків у нормативно-правовій базі України; методи індукції та дедукції – для формулювання теоретичних положень і висновків; метод системного аналізу та синтезу – для дослідження складних взаємозв'язків у правовій системі; метод узагальнення – для підсумування одержаних результатів та розроблення практичних рекомендацій.

РЕЗУЛЬТАТИ

Розвиток технології блокчейн і ринку криптовалют актуалізував потребу створення уніфікованої нормативно-правової бази для регулювання сфери віртуальних активів. Водночас динамічний розвиток цієї галузі супроводжується численними викликами, вирішення яких переважно покладається на державні регуляторні органи. Відсутність узгодженого регуляторного підходу зумовлює необхідність розробки нових стандартів і механізмів правового врегулювання. У цьому контексті міжнародні законодавчі ініціативи спрямовано на досягнення рівноваги між стимулюванням інновацій та забезпеченням фінансової й правової стабільності.

Попри порівняно нетривалий період еволюції глобального ринку віртуальних активів, окремі країни вже змогли розробити та імплементувати специфічні механізми їх нормативно-правового регулювання. Низка

держав, демонструючи регуляторну гнучкість, сформулювали прогресивні законодавчі підходи та запровадили функціональні моделі правового супроводу операцій з віртуальними активами, створивши таким чином прецеденти ефективного державного врегулювання цієї інноваційної сфери.

У контексті розроблення та впровадження законодавчих норм регулювання токенизації реальних активів в Україні першочергового значення набуває ґрунтовне дослідження та критичний аналіз відповідного закордонного досвіду. Вивчення правових механізмів, імплементованих в юрисдикціях з розвиненими ринками віртуальних активів, дасть змогу ідентифікувати оптимальні регуляторні практики та уникнути потенційних помилок у формуванні вітчизняної нормативної бази.

Системне дослідження законодавчих підходів провідних країн світу у сфері токенизації реальних активів надасть можливість визначити ефективні моделі регулювання, оцінити їх адаптивність до українських реалій та сформулювати концептуальне бачення національної регуляторної архітектури. Особливу увагу варто приділити аналізу нормативних рішень, що застосовуються в державах ЄС, зокрема в контексті імплементції Регламенту МіСА, а також в юрисдикціях із прогресивним регулюванням, таких як Швейцарія, Сінгапур тощо.

У табл. 1 подано порівняльний аналіз основних юрисдикцій за ключовими факторами, що впливають на формування конкурентного ринку токенизації. Дослідження, проведене компанією KPMG, охоплює сім провідних регіонів, які демонструють різний рівень готовності до впровадження цифрових активів у фінансову систему.

Відповідно до поданих даних дослідження KPMG найбільш сприятливими юрисдикціями для процесу токенизації активів є Гонконг (S.A.R.), ЄС та Швейцарія. Ці юрисдикції отримали позитивні оцінки за критеріями «Державна підтримка» та «Оцінка сприятливого середовища», а також демонструють більш розвинений рівень у формуванні законодавчої бази, регуляторного середовища та ринкової інфраструктури.

Серед зазначених юрисдикцій особливо вирізняється Швейцарія, яка характеризується найбільш збалансованою урядовою підтримкою та сприятливим регуляторним режимом. Враховуючи її статус провідного глобального фінансового центру, ця країна активно розвиває інституційну та технологічну інфраструктуру, необхідну для ефективного впровадження токенизації активів.

Швейцарське законодавство про токенизацію активів регулюється Швейцарським органом нагляду за фінансовими ринками (FINMA). FINMA класифікує токени на три основні категорії на основні економічної функції токена.

Платіжні токени (синонім криптовалют) – це токени, які призначені для використання зараз або в майбутньому як платіжний засіб для придбання товарів або послуг, або як засіб переказу грошей чи цінностей. Криптовалюта не породжує жодних претензій до її емітента.

Утилітарні токени – це токени, призначені для надання доступу в цифровому вигляді до додатку або послуги за допомогою інфраструктури на основі блокчейну.

Токени активів яляють активи, такі як боргові зобов'язання або боргові або акціонерні вимоги до емітента. Токени активів обіцяють, наприклад частку в майбутніх

Таблиця 1 – Глобальний регуляторний ландшафт токенизації (складено авторами з використанням даних: KPMG in Singapore Research (жовтень 2023 р.) [28]; Boston Consulting Group, Global Financial Markets Association, Clifford Chance, & Cravath, Swaine & Moore LLP. (2024). Impact of distributed ledger technology in global capital markets. GFMA)

Юрисдикція	Ключові фактори для забезпечення конкурентного ринку токенизації			Оцінка сприятливого середовища
	Державна підтримка	Профільне регуляторне середовище	Ринкова інфраструктура	
Україна	Формується	Формується	Формується	Нейтральне
Сінгапур	Невизначене	Формується	Невизначене	Нейтральне
США	Формується	Формується	Сформована	Помірно сприятливе
Велика Британія	Формується	Формується	Сформована	Помірно сприятливе
Гонконг (S.A.R)	Чітке регулювання	Чітке регулювання	Формується	Сприятливе
ЄС	Формується	Чітке регулювання	Формується	Сприятливе
Швейцарія	Чітке регулювання	Чітке регулювання	Сформована	Сприятливе
Китай	Заборонено	Відсутня	Відсутня	Несприятливе
ОАЕ (Дубай)	Формується	Формується	Сформована	Сприятливе
Японія	Формується	Чітке регулювання	Формується	Помірно сприятливе
Індія	Формується	Формується	Формується	Нейтральне

доходах компанії або майбутніх потоках капіталу. З погляду їх економічної функції, токени активів є аналогічними акціям, облигаціям або деривативам. Токени, які дають змогу торгувати фізичними активами на блокчейні, також потрапляють до цієї категорії.

Для отримання ліцензії на обмін криптовалюти у Швейцарії необхідно подати заявку до FINMA. Документацію може бути подано однією з офіційних мов Швейцарії або англійською, хоча деякі документи, такі як статут та організаційна структура, повинні бути оформлені офіційною мовою. Після отримання ліцензії компанія зобов'язана розпочати діяльність протягом 6 місяців, інакше ліцензію може бути відкликано.

Податковий режим для компаній, що займаються токенизацією активів, залежить від характеру їхньої діяльності. Загалом криптовалюти вважаються активами та підлягають відповідному оподаткуванню. Компанії повинні сплачувати корпоративний податок на прибуток (Einkommenssteuer) (12%-21%), податок на приріст капіталу (Kapitalgewinnsteuer) (0,001%-0,5%), ПДВ (Mehrwertsteuer) (7,7%), утримуваний податок (Verrechnungssteuer) (35%), внески на соціальне забезпечення (Sozialversicherungsbeiträge) (0,5%-5,3%) та гербовий збір (Stempelabgaben) (1%).

Важливо зазначити, що токенизація активів у Швейцарії підпадає під дію законодавства про цінні папери та фінансові інструменти. Тому компанії, які планують випускати інвестиційні токени, повинні дотримуватися відповідних регуляторних вимог та отримати необхідні ліцензії.

Нормативно-правова регуляція ринку віртуальних активів у США відбувається федеральними органами, а саме Комісією з цінних паперів (SEC), Службою внутрішніх доходів (IRS), Комісією з торгівлі товарними ф'ючерсами (CFTC), Федеральною комісією з торгівлі (FTC), Міністерством фінансів та Мережею боротьби з фінансовими злочинами (FinCEN) – ці органи класифікують, і, як наслідок, регулюють віртуальні активи залежно від їхнього функціоналу: як цінні папери, фінансові інструменти або як товари.

У США нині немає консолідованого нормативно-

правового акта, що б встановлював уніфіковану класифікаційну систему токенизованих активів. Однак регуляторні органи, включаючи Комісію з цінних паперів та бірж (SEC), Комісію з торгівлі товарними ф'ючерсами (CFTC) та інші уповноважені інституції застосовують чинне законодавство для таксономічної ідентифікації токенів у межах власних юрисдикційних повноважень. Зокрема, токенизовані інструменти, що відповідають певним критеріям тесту Хоуї (Howey test), кваліфікуються як цінні папери та підлягають регуляторному режиму SEC. Токени, функціонально орієнтовані на платіжні операції або класифіковані як криптовалюти, може бути категоризовано як товарні активи (commodities), що потрапляють під юрисдикційний контроль CFTC. Стейблкоїни, що характеризуються прив'язкою до фіатних валют або до їх вартості, потенційно можуть ідентифікуватися як банківські продукти та підпадати під регуляторний нагляд Федеральної резервної системи або Міністерства фінансів США.

Окремі юрисдикції системно та послідовно впроваджують рестриктивну державну політику для галузі криптоактивів, вдаючись до встановлення повних або суттєвих заборон та обмежень для ринку віртуальних активів. Одним з кращих прикладів такого підходу є країна з дуже потужною власною економікою – Китай. Але так було не завжди. На початку розвитку даного нового соціально-економічного явища Китай займав перші позиції з обсягу промислового майнінгу найпопулярнішої у світі криптовалюти Біткоїн. Згодом, можливо з метою популяризації електронного юаня – державної грошової одиниці, що також побудована із застосуванням технології розподіленого реєстру, оборот класичних криптовалют суттєво обмежено, а розвиток галузі суттєво сповільнено.

У своєму науковому аналізі В.М. Логойда зазначає: «... з одного боку, держава пригнічує будь-яку активність на ринку криптовалют з боку суб'єктів господарювання та протидіє спробам створення організованих ринків даних активів, вважаючи класичні однорівневі (децентралізовані) криптовалюти загрозою фінансовій системі країни (точніше статусу і повноваженням офі-

ційних регуляторів ринку). З іншого боку, держава не тільки не перешкоджає володінню криптовалютою фізичними особами (розуміючи технічну проблема тичність перешкодити масовій практиці) і намагається надати їм стандартні правові засоби захисту цивільних прав, але також діє проактивно, висуваючи власні цифрові альтернативи класичним криптовалютам, такі як криптоюань (DCEP)» [30].

Зазначене переконливо свідчить про відносно низький потенціал розвитку в КНР проєктів з RWA-токенізації, особливо тих, що не здійснюються в межах економічних ініціатив та пріоритетів економічної політики самої держави.

Позиціонування України в контексті глобального регуляторного ландшафту токенізації характеризується перехідним станом за всіма ключовими факторами оцінювання. Державна підтримка перебуває на етапі формування, оскільки Україна демонструє активні ініціативи з імплементації блокчейн-технологій та цифрових активів, однак нині немає комплексної стратегії державного рівня стосовно токенізації реальних активів. Законодавча база також знаходиться у процесі розвитку – прийняте законодавство про віртуальні активи ще не отримало повноцінної імплементації, залишаючи неврегульованими численні аспекти токенізації матеріальних активів, зокрема й питання оподаткування доходів від операцій з ними. Регуляторне середовище характеризується дослідницькою фазою, в межах якої НБУ та НКЦПФР вивчають потенціал блокчейн-технологій, проте конкретні регуляторні механізми для токенізації активів досі не сформовано.

Ринкова інфраструктура демонструє наявність окремих блокчейн-ініціатив і пілотних проєктів за відсутності розвиненої екосистеми, необхідної для масштабних процесів токенізації активів. Оцінювання сприятливого середовища засвідчує певний прогрес, але водночас вказує на необхідність подальшого вдосконалення регуляторної бази та розвитку ринкової інфраструктури для формування конкурентоспроможного середовища.

Враховуючи євроінтеграційний курс України, доцільним є детальне вивчення нормативного регулювання віртуальних активів в ЄС. ЄС сформував регуляторну базу для криптоактивів, центральним елементом якої є Регламент про ринки криптоактивів (MiCA), який встановлює класифікацію токенів, уніфіковані правила для криптоактивів, вимоги до випуску токенів, а також обов'язковість та порядок авторизації постачальників послуг у сфері віртуальних активів (VASP) [1].

MiCA встановлюють три види токенів, які не підпадають під дію законодавства щодо фінансових послуг:

– *Asset-referenced токени*. Їх функція – підтримувати стабільну вартість шляхом прив'язки до декількох валют, які є законним платіжним засобом, одного або декількох товарів, криптоактивів або кошика таких активів.

– *E-money токени* – криптоактиви зі стабільною вартістю, що підтримують стабільну вартість шляхом прив'язки лише до однієї фіатної валюти, яка є законним платіжним засобом. Очікується, що вони будуть функціонувати подібно до електронних грошей, замінюючи фіатну валюту в платежах.

– *Інші криптоактиви*, зокрема *Utility (службові) токени* – криптоактиви, призначені для забезпечення цифрового доступу до товару або послуги в системі роз-

поділеного реєстру, та які приймається тільки його емітентом.

Емітенти токенів будуть зобов'язані опублікувати офіційний документ (англійською мовою або офіційною мовою держави ЄС) з інформацією про характеристики токена, основну технологію, ризики та інформацію про сам проєкт.

Додатково залежно від виду токена до емітентів може бути застосовано інші вимоги, наприклад, до статутного капіталу, наявності зареєстрованого офісу в ЄС, статусу установи електронних грошей, ліквідного резерву.

Відповідно до ст. 2 розд. 1 Регламенту MiCA не підлягатимуть регулюванню відповідно до цього Регламенту обіг криптоактивів, які за своїм економічним змістом є фінансовими інструментами, коштами, за винятком випадків, коли вони кваліфікуються як токени електронних грошей; сек'юритизаційні позиції в контексті сек'юритизації, продукти страхування іншого, ніж страхування життя, або страхування життя, що належать до визначених класів страхування, визначені договори перестрахування та ретроцесії, згадані в цій директиві; пенсійні продукти, які згідно з національним законодавством визнано такими, що мають основною метою забезпечення інвестора доходом після виходу на пенсію та надають інвестору право на певні пільги; офіційно визначені пенсійні схеми та схеми соціального забезпечення. Також за межами регуляторного фреймворку MiCA залишаються незв'язані токени (NFTs), а також платформи децентралізованих фінансів.

Asset-referenced токени (ARTs) може бути юридично прив'язано до товарів (наприклад, золота, нафти) або кошика активів. Це дає змогу створювати токени, забезпечені реальними активами, але лише в тих межах, в яких це не порушує вимоги до регулювання ринку фінансових послуг.

Теоретично MiCA дозволяє токенізацію реальних активів через Asset-referenced токени (ARTs), але якщо токенізований актив є фінансовим інструментом, він підлягає регулюванню MiFID II [1]. Тому в окремих випадках для токенізації державних чи корпоративних активів може знадобитися додаткове регулювання вже поза межами фреймворку MiCA.

Для України обґрунтоване осмислення європейської регуляторної бази набуває стратегічного значення в контексті необхідності гармонізації законодавства України та законодавства ЄС.

В Україні вже є нормативно-правові акти, що регулюють сферу віртуальних активів, проте законодавство потребує подальшого вдосконалення та уніфікації. Зокрема, Закон України «Про віртуальні активи» (2022) визначає правовий статус віртуальних активів, встановлює вимоги до діяльності провайдерів криптопослуг, регламентує юридичний статус учасників ринку та механізми державного регулювання ринку криптопослуг [20]. Як вже зазначалось вище, цей закон так і не набув чинності, а перспективи цього у прийнятій редакції неуклино зменшуються.

Закон України «Про платіжні послуги» запроваджує нові правила для ринку платіжних послуг, спрямовані на адаптацію українського законодавства до європейських стандартів [21].

Законопроект №10225 «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо врегулювання обороту віртуальних активів

в Україні» [23] спрямовано на створення легальних передумов запуску ринку віртуальних активів, а також на визначення правил їх оподаткування. Документ передбачає:

встановлення загального регуляторного фреймворку з погляду методології максимально наближеного до Регламенту MiCA [1] (ЄС);

визначення механізмів оподаткування доходів юридичних та фізичних осіб від операцій з віртуальними активами;

встановлення правового режиму віртуальних активів як різновиду цифрових речей, особливостей їх цивільного обігу в Україні.

В контексті дослідження слід окремо підкреслити, що запропонована законопроектом №10225 класифікація віртуальних активів цілком відповідає класифікації криптоактивів, що пропонується в MiCA.

Зокрема, в ньому пропонується така класифікація віртуальних активів:

1. Токен електронних грошей (токен е-грошей, e-money tokens EMT) – це різновид віртуального активу, що має на меті підтримання своєї стабільної вартості шляхом прив'язки до вартості виключно однієї офіційної валюти.

2. Токен з прив'язкою до активів (asset-referenced token або ART) – це віртуальний актив, що не є токеном електронних грошей та має на меті підтримання своєї стабільної вартості шляхом прив'язки до вартості будь-якого іншого об'єкта цивільних прав або права на інший об'єкт цивільних прав чи їхнього поєднання, включаючи поєднання з однією чи декількома офіційними валютами чи поєднання декількох офіційних валют.

Також токен з прив'язкою до активів може посвідчувати право грошової вимоги або право вимоги на об'єкт цивільних прав або інші майнові права на об'єкт цивільних прав, до вартості яких він прив'язується.

3. Сервісний токен (asset-referenced utility tokens) – віртуальний актив, що призначений виключно для надання права вимагати передачі майна або надання послуги, що постачається емітентом такого токена, відповідно до умов емісії такого токена.

4. Шляхом текстуального аналізу можна логічно виділити ще один вид віртуальних активів – віртуальні активи, які не є токенами з прив'язкою до активів та токенами електронних грошей. Скоріш за все автори мають під ними на увазі усю множинність віртуальних активів, які не охоплюються класифікацією, що міститься у статті.

5. Цей вид віртуальних активів хоча і не має власної дефініції у ст. 5 законопроекту, проте Розділ III законопроекту визначає порядок публічної пропозиції цього виду віртуальних активів.

Альтернативний законопроект №10225/1 «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо врегулювання обороту віртуальних активів в Україні» [22] спрямовано на створення легального та ефективного ринку віртуальних активів, а також на визначення правил їх оподаткування. Документ передбачає:

– встановлення загального регуляторного фреймворку з погляду методології лише частково наближеного до вищезазначеного європейського регламенту, але орієнтованого здебільшого на врахування національної специфіки та фактичного етапу розвитку ринку віртуальних активів в Україні;

– визначення механізму оподаткування доходів юридичних та фізичних осіб від операцій із віртуальними активами;

– встановлення альтернативної, але наближеної до європейського підходу класифікації віртуальних активів та, відповідно, особливостей їх правового режиму.

Дуже важливим вбачається порівняльний аналіз запропонованої в обох законопроектах класифікації з метою виявлення наявних в них відмінностей та їх нормативного навантаження (табл. 2).

Згідно зі ст. 1 Законопроекту № 10225-1 «Про віртуальні активи» [22] встановлюються такі види токенів:

1. Токени, пов'язані з активами – віртуальні активи, вартість яких пов'язана з вартістю будь-яких активів, або груп активів незалежно від їх кількості та виду та у будь-яких комбінаціях (окрім української гривні та будь-яких інших віртуальних активів).

2. Токени електронних грошей – це віртуальні активи, вартість яких пов'язана з вартістю української гривні.

3. Службові токени – віртуальні активи, вартість яких пов'язана з вартістю будь-яких активів, що не є віртуальними активами, або груп активів незалежно від їх кількості та виду та у будь-яких комбінаціях (окрім української гривні) та які є зобов'язанням емітента фактично передати відповідні базові активи володільцю цих токенів на попередньо визначених умовах.

4. Некласифіковані віртуальні активи – це будь-які віртуальні активи, які не належать до токенів електронних грошей, токенів, пов'язаних з активами, або службових токенів згідно з визначенням цього Закону.

Тепер перейдемо до безпосереднього їх порівняння в контексті аналізу регуляторних підходів, спрямованих на створення ефективних правових механізмів для впровадження процесів токенизації як основного аспекту цього дослідження.

Як вже вказувалось вище, відповідно до дефініції із Законопроекту №10225 пропонується визначити сервісні токени як віртуальні активи, що призначено виключно для надання права вимагати передачі майна або надання послуги, що постачається емітентом такого токена, відповідно до умов емісії такого токена. Проте така дефініція не дає змоги чітко зрозуміти її співвідношення з іншими видами віртуальних активів (зокрема з ART-токенами) у запропонованій авторами класифікації, що зі свого боку створює потенційні ризики виникнення помилок на стадії правозастосування.

На відміну від нього альтернативний Законопроект Мінцифри № 10225-1 вводить додаткову дефініцію – «базовий актив», що має допоміжну функцію, сприяючи спрощенню тлумачення волі законодавця.

Водночас токени, пов'язані з активами надають право отримати лише вартість базових активів, а службові токени визначаються як зобов'язання емітента фактично передати власне самі базові активи володільцю службових токенів на попередньо визначених умовах.

Вочевидь ці описані ситуації є абсолютно різними з погляду їх економічного змісту. Так, якщо потенційний покупець розглядає віртуальні активи лише як інвестиційний інструмент, в нього може не бути необхідності отримання в майбутньому базового активу. Водночас інші покупці придбаватимуть певні віртуальні активи саме заради наявності потенціалу отримання в майбутньому визначених базових активів.

Таблиця 2 – Порівняльна таблиця проєктів Законів України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо врегулювання обороту віртуальних активів в Україні» в частині класифікації видів токенів

Редакція згідно із законопроєктом № 10225	Редакція із законопроєктом № 10225-1
Стаття 1. Визначення термінів	Стаття 1. Визначення термінів
Токен електронних грошей (токен е-грошей, e-money tokens EMT) – це різновид віртуального активу, що має на меті підтримання своєї стабільної вартості шляхом прив'язки до вартості виключно однієї офіційної валюти.	Токени електронних грошей – це віртуальні активи, вартість яких пов'язана з вартістю української гривні.
Токен з прив'язкою до активів (asset-referenced token або ART) – це віртуальний актив, що не є токеном електронних грошей та має на меті підтримання своєї стабільної вартості шляхом прив'язки до вартості будь-якого іншого об'єкта цивільних прав або права на інший об'єкт цивільних прав чи їхнього поєднання, включаючи поєднання з однією чи декількома офіційними валютами чи поєднання декількох офіційних валют. Також токен з прив'язкою до активів може посвідчувати право грошової вимоги або право вимоги на об'єкт цивільних прав або інші майнові права на об'єкт цивільних прав, до вартості яких він прив'язується.	Токени, пов'язані з активами – віртуальні активи, вартість яких пов'язана з вартістю будь-яких активів, або груп активів незалежно від їх кількості та виду та у будь-яких комбінаціях (окрім української гривні та будь-яких інших віртуальних активів).
Сервісний токен (asset-referenced utility tokens) – віртуальний актив, що призначений виключно для надання права вимагати передачі майна або надання послуги, що постає емітентом такого токена, відповідно до умов емісії такого токена.	Службові токени – віртуальні активи, вартість яких пов'язана з вартістю будь-яких активів, що не є віртуальними активами, або груп активів незалежно від їх кількості та виду та у будь-яких комбінаціях (окрім української гривні) та які є зобов'язанням емітента фактично передати відповідні базові активи володільцю цих токенів на попередньо визначених умовах.
Немає	Некласифіковані віртуальні активи – це будь-які віртуальні активи, які не належать до токенів електронних грошей, токенів, пов'язаних з активами, або службових токенів згідно з визначенням цього Закону.

Вочевидь регулятор може, а можливо, й має застосувати різні регуляторні підходи до емітентів, що мають зобов'язання передавати в майбутньому базовий актив володільцю токена і до тих емітентів, які такого обов'язку не мають. Тому виглядає абсолютно логічним, розділити віртуальні активи, які являють собою «різні обсяги прав» на базові активи на два різні види віртуальних активів.

Запропонований підхід виглядає більш ефективним рішенням оскільки в реалізації такого підходу забезпечується чітке розмежування між службовими токенами, ART-токенами та некласифікованими токенами. Так, наприклад, якщо токен надає доступ до будь-якої послуги, яка надається виключно в системі розподіленого реєстру (наприклад, робить можливим здійснення транзакції) – такий токен взагалі не матиме «за собою» жодного іншого базового активу, а отже, має визначатись як некласифікований.

Водночас службові токени у запропонованій класифікації слід сприймати як належний та ефективний правовий інструментарій для реалізації проєктів з токенизації активів реального сектору економіки.

Водночас слід додати, що є й інші важливі питання, які все ще не є нормативно врегульованими та стосуються вдосконалення класифікації токенів та їх подальшої деталізації. Вони все ще залишаються вкрай актуальними та потребують подальшого обговорення в межах зако-

нодавчого процесу.

ВИСНОВКИ

Запропонований аналіз наявних підходів до класифікацій криптоактивів та виокремлення тих з них, які мають використовуватися для RWA-токенизації, не є лише теоретичною конструкцією, а відображає різноманітність практичних моделей, які формуються на стику традиційних та цифрових фінансів. Важливість такої деталізованої типології безпосередньо пов'язана з глобальними перспективами RWA-токенизації, яка сьогодні демонструє безпрецедентний потенціал трансформації фінансових ринків.

RWA-токенизація відкриває новий етап у розвитку світової економіки, створюючи механізми для демократизації доступу до активів, підвищення ліквідності раніше неліквідних активів та впровадження інноваційних моделей фінансування. Чітка класифікація є фундаментальною основою для реалізації цього потенціалу, оскільки забезпечує необхідну прозорість, регуляторну визначеність та довіру учасників ринку. В умовах, коли традиційні та цифрові фінансові системи поступово інтегруються, структурована типологія токенів реальних активів стає не просто теоретичним інструментом, а практичною необхідністю для ефективного розвитку та регулювання цієї перспективної галузі.

Особливу цінність цей процес цифрової трансфор-

мації активів має на рівні макроекономічних та соціальних систем, адже RWA-токенізація має значний потенціал для сприяння сталому розвитку місцевих громад та економіки загалом. Її впровадження може забезпечити підвищення прозорості в управлінні майновими ресурсами, що сприятиме ефективнішому використанню державних і комунальних активів. Крім того, RWA-токенізація створює нові можливості для залучення інвестицій, що сприятиме розвитку регіональної економіки та стимулюватиме підприємницьку діяльність, особливо в період повосенного відновлення та відбудови.

Окрему роль відіграє її вплив на фінансову інклюзію, оскільки цифрові активи можуть забезпечити ширший доступ до фінансових інструментів для малого та середнього бізнесу, а також приватних інвесторів. Запровадження RWA-токенізації здатне також оптимізувати державне управління активами, підвищуючи ефективність процесів контролю, обліку та розподілу ресурсів. Усе це робить RWA-токенізацію важливим елементом цифрової трансформації економіки та формування сучасного фінансового середовища.

Список використаних джерел

1. MiCA (Європейський Союз). Регламент (ЄС) 2023/1114 Європейського парламенту та Ради від 20 червня 2023 року про ринки криптоактивів та внесення змін до певного Регламенту (ЄС) № 1095/2010 і Директиви (ЄС) 2014/65. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32023R1114>
2. Bundesgesetz zur Anpassung des Bundesrechts an Entwicklungen der Technik verteilter elektronischer Register, AS 2021 33. URL: <https://www.fedlex.admin.ch/eli/oc/2021/33/de>
3. Закон про фінансові послуги та ринки, 2022. URL: <https://sso.agc.gov.sg/Acts-Supp/18-2022/Published/20220511?DocDate=20220511&ProvIds=Sc1-#Sc1->
4. Закон про цінні папери та ф'ючерси 2001 р. [34/2012; 4/2017]. URL: <https://sso.agc.gov.sg/Act-Rev/SFA2001/Published/20211231?DocDate=20060401&ProvIds=P11-P21-#P11-P21->
5. Закон про фінансових консультантів (ГЛАВА 110, РОЗДІЛИ 6(3), 8, 9, 14, 16(2), 18, 19(1), 23, 24, 28, 32, 36(7), 39, 45, 48(1), 56, 57, 63, 94, 100 I 104), 2004 р. Ред. Неформальна консолідація – версія чинна з 18.09.2021 по 10.09.2021. URL: https://sso.agc.gov.sg/SL/FAA2001-RG2/Historical/20210918?DocDate=20211008&ValidDate=20210918&ViewType=Pdf&_id=20211011132856
6. Закон про дорожочі каміння та дорожочі метали (запобігання відмиванню грошей, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї знищення) 2019 р. [Закон 6 від 2024 р. від 01.05.2024 р.]. URL: <https://sso.agc.gov.sg/Act/PSPMPMLTFPFA2019>
7. IFSCA. Регуляторний підхід до токенізації реальних активів, консультаційний документ від 26 лютого 2025 р. URL: <https://ifsc.gov.in/Document/ReportandPublication/ifsc-consultation-paper-on-regulatory-approach-towards-tokenization-of-real-world-assets03032025111644.pdf>
8. Резервний банк Індії. Структура альтернативних механізмів автентифікації для цифрових платіжних транзакцій - ПРОЕКТ CO.DPSS.POLC.No. S **/ 02-14-015 / 2024-2025. URL: https://rbi.org.in/scripts/Bs_viewcontent.aspx?Id=4477
9. Резервний банк Індії. Токенізація – транзакції картками, RBI/2018-19/103 DPSS.CO.PD № 1463/02.14.003/2018-19. URL: <https://www.rbi.org.in/Scripts/NotificationUser.aspx?Id=11449&Mode=0>
10. Валотне управління Сінгапуру. Посібник із пропозицій цифрових токенів. URL: <https://www.mas.gov.sg/~media/MAS/Regulations%20and%20Financial%20Stability/Regulations%20Guidance%20and%20Licensing/Securities%20Futures%20and%20Funds%20Management/Regulations%20Guidance%20and%20Licensing/Guidelines/A%20Guide%20to%20Digital%20Token%20Offerings%20%2014%20Nov%202017.pdf#page=2.52>
11. FinMA. Wegleitung für Unterstellungsanfragen betreffend Initial Coin Offerings (ICO). FINMA, 2018. URL: <https://www.finma.ch/~media/finma/dokumente/dokumentencenter/myfinma/1bewilligung/fintech/wegleitung-ico.pdf>
12. Федеральна рада. Доповідь, правова база для технологій розподіленої книги та блокчейну в Швейцарії. Берн, 2018. URL: <https://www.newsd.admin.ch/newsd/message/attachments/55153.pdf#page=50.51>
13. Eidgenössisches Finanzdepartement EFD. Erläuterungen, Verordnung des Bundesrates zur Anpassung des Bundesrechts an Entwicklungen der Technik verteilter elektronischer Register. Bern, 2021. URL: <https://www.newsd.admin.ch/newsd/message/attachments/67150.pdf>
14. Der Schweizerische Bundesrat. Verordnung zur Anpassung des Bundesrechts an Entwicklungen der Technik verteilter elektronischer Register, AS 2021 400. URL: <https://www.fedlex.admin.ch/eli/oc/2021/400/de>
15. Bundesgesetz über die direkte Bundessteuer (DBG), 642.11. URL: https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/1991/1184_1184_1184/de
16. Bundesgesetz über die Verrechnungssteuer (Verrechnungssteuergesetz, VStG), 642.21. URL: https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/1966/371_385_384/de
17. Bundesgesetz vom 27. Juni 1973 über die Stempelabgaben (StG), 641.10. URL: https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/1974/11_11_11/de
18. Bundesgesetz vom 12. Juni 2009 über die Mehrwertsteuer (Mehrwertsteuergesetz, MWSTG), 641.20. URL: <https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/2009/615/de>
19. Гулей А.І., Котух С.В., Рябокін М.В. RWA-токенізація як інноваційний механізм залучення інвестицій та збільшення надходжень місцевих бюджетів. *Економіка та суспільство*. 2024. № 64. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-64-22>
20. Про віртуальні активи: Закон України від 17 лютого 2022 р. № 3637-IX / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20#Text>
21. Про платіжні послуги: Закон України від 30 червня 2021 р. № 1591-IX / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1591-20#Text>
22. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо регулювання обороту віртуальних активів в Україні: Проект Закону від 11 лютого 2025 р. № 4229-IX. Верховна Рада України. URL: <https://itd.rada.gov.ua/BILLINFO/Bills/Card/43803>
23. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо регулювання обороту віртуальних активів в Україні: Проект Закону від 07 листопада 2023 р. № 10225 / Верховна Рада України. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/43123>
24. Вронка С. Діяльність та ринки криптовалютних активів у Європейському Союзі: проблеми, проблеми та міркування щодо регулювання, нагляду та нагляду. *Журнал банківського регулювання*. 2024. № 25. С. 84–93. URL: <https://doi.org/10.1057/s41261-023-00217-8>
25. Лім С. Findingnemo: цифрове мистецтво, токенізовані активи, віртуальні предмети колекціонування та нові бізнес-платформи. *Журнал світової інтелектуальної власності*. 2024. № 25(2). С. 84–93. URL: <https://doi.org/10.1111/jwip.12290>
26. Гудіма Т., Устименко В., Джабраїлов Р., Черних О. Особливості правового регулювання обігу віртуальних активів в Україні: де-факто vs де-юре. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2022. № 5(46). С. 137–148. URL: <https://doi.org/10.55643/fcaptr.5.46.2022.3844>
27. Омельчук Л.В. Особливості правового регулювання обігу віртуальних активів в Україні: де-факто vs де-юре. *Юридичний вісник*. 2023. № 1(15). С. 45–53. URL: <https://doi.org/10.36074/logos-13.12.2024.019>
28. KPMG та Сінгапурська асоціація фінансових технологій. The Asset Tokenization C-Suite Playbook. 2024. URL: <https://assets.kpmg.com/content/dam/kpmg/sg/pdf/2024/02/kpmg-sfa-the-asset-tokenization-c-suite-playbook.pdf>

29. Boston Consulting Group, Global Financial Markets Association, Clifford Chance та Cravath, Swaine & Moore LLP. Вплив технологій розподіленого реєстру на глобальні ринки капіталу. GFMA, 2023. URL: <https://www.gfma.org/wp-content/uploads/2023/05/impact-of-dlt-on-global-capital-markets-full-report.pdf>
30. Логойда В.М. Правовий статус криптовалюти в Китайській Народній Республіці. *Закарпатські правові читання*: матеріали XII Міжнародної науково-практичної конференції (м. Ужгород, 29–30 квітня 2020 р.). Ужгород, 2020. С. 266–276. URL: [https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/36747/1/Закарпатські%20Правові%20Читання%20-%202020-сторінки-266-276%20\(1\).pdf](https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/36747/1/Закарпатські%20Правові%20Читання%20-%202020-сторінки-266-276%20(1).pdf)
31. Рябокін М., Котух Є.В. RWA-токенізація як інструмент залучення інвестицій та розвитку післявоєнної України. *Глобальний науковий та академічний дослідницький журнал економіки, бізнесу та менеджменту*. 2024. Т. 3. Вип. 11. С. 64–77. URL: <https://gsarpublishers.com/wp-content/uploads/2024/11/GSARJEBM2192024-Gelary-script.pdf>
32. Рябокін М.В., Котух Є.В. Концептуальні основи RWA-токенізації в цифровій економіці. *Вісник Київського інституту бізнесу та технологій*. 2024. № 51(2). С. 138–155. URL: [https://doi.org/10.37203/kibit.2024.51\(2\).12](https://doi.org/10.37203/kibit.2024.51(2).12)
33. Рябокін М.В., Котух Є.В. Роль RWA-токенізації в інноваційній трансформації фінансового сектора: сутність, особливості, огляд ринку. *Фінанси України*. 2024. № 11. С. 101–116. URL: <https://doi.org/10.33763/finukr2024.11.101>
34. Рябокін М.В., Котух Є.В. Методи оптимізації фінансових потоків територіальних громад за допомогою токенізації RWA. *Актуальні проблеми економіки*. 2025. № 1 (2025). С. 57–70. URL: <https://doi.org/10.32752/1993-6788-2025-1-283-57-70>
35. Рябокін М.В., Котух Є.В. Цифрова трансформація фінансування сільського господарства: RWA-токени як інструмент залучення капіталу. *Економіка України*. 2025. № 11. С. 101–116. URL: <https://doi.org/10.33763/finukr2024.11.101>
36. Рябокін М.В., Котух Є.В. Еволюція інвестиційних інструментів: від традиційних форм до RWA-токенізації. *Економіка та право*. 2025. № 1 (2025). С. 57–70. URL: <https://doi.org/10.32752/1993-6788-2025-1-283-57-70>
37. Котух Є., Рябокін М., Николаєвський Д., Єфіменко Ю. Сучасні вимоги нормативно-правового регулювання ринку віртуальних активів. *Актуальні проблеми світової економіки, міжнародних економічних відносин та міжнародних комунікацій в контексті становлення нового світопорядку та поляризації світу*: Міжнародна науково-практична конференція (м. Ужгород, 24–25 березня 2025 р.) Ужгород, 2025. С. 276–279. URL: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-534-1-50>

References

- European Parliament and Council. Regulation (EU) 2023/1114 of the European Parliament and of the Council of 20 June 2023 on markets in crypto-assets and amending certain Regulation (EU) No 1095/2010 and Directive (EU) 2014/65. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32023R1114>
- Bundesgesetz zur Anpassung des Bundesrechts an Entwicklungen der Technik verteilter elektronischer Register, AS 2021 33. URL: <https://www.fedlex.admin.ch/eli/oc/2021/33/de>
- Financial Services and Markets Act, 2022. URL: <https://sso.agc.gov.sg/Acts-Supp/18-2022/Published/20220511?DocDate=20220511&ProvIds=Sc1-#Sc1->
- Securities and Futures Act 2001 [34/2012; 4/2017]. URL: <https://sso.agc.gov.sg/Act-Rev/SFA2001/Published/20211231?DocDate=20060401&ProvIds=P11I-P21-#P11I-P21->
- Financial Advisers Act (CHAPTER 110, SECTIONS 6(3), 8, 9, 14, 16(2), 18, 19(1), 23, 24, 28, 32, 36(7), 39, 45, 48(1), 56, 57, 63, 94, 100 AND 104), 2004 Ed, Informal Consolidation – version in force from 18/9/2021 to 9/10/2021. URL: https://sso.agc.gov.sg/SL/FAA2001-RG2/Historical/20210918?DocDate=20211008&ValidDate=20210918&ViewType=Pdf&_&=20211011132856
- The Precious Stones and Precious Metals (Prevention of Money Laundering, Terrorism Financing and Proliferation Financing) Act, 2019, [Act 6 of 2024 wef 01/05/2024]. (2024). URL: <https://sso.agc.gov.sg/Act/PSPMPMLTFPFA2019>
- IFSCA. Regulatory Approach towards Tokenization of Real-World Assets, Consultation Paper February 26, 2025. URL: <https://ifsc.gov.in/Document/ReportandPublication/ifsc-consultation-paper-on-regulatory-approach-towards-tokenization-of-real-world-assets03032025111644.pdf>
- Reserve Bank of India. Framework on Alternative Authentication Mechanisms for Digital Payment Transactions - DRAFT CO.DPSS.POLC.No. S **/ 02-14-015 / 2024-2025. URL: https://rbi.org.in/scripts/Bs_viewcontent.aspx?Id=4477
- Reserve Bank of India. Tokenisation – Card transactions, RBI/2018-19/103 DPSS.CO.PD No.1463/02.14.003/2018-19. URL: <https://www.rbi.org.in/Scripts/NotificationUser.aspx?Id=11449&Mode=0>
- Monetary Authority of Singapore. A Guide To Digital Token Offerings. URL: <https://www.mas.gov.sg/~media/MAS/Regulations%20and%20Financial%20Stability/Regulations%20Guidance%20and%20Licensing/Securities%20Futures%20and%20Fund%20Management/Regulations%20Guidance%20and%20Licensing/Guidelines/A%20Guide%20to%20Digital%20Token%20Offerings%20%2014%20Nov%202017.pdf#page=2.52>
- FinMA. Wegleitung für Unterstellungsanfragen betreffend Initial Coin Offerings (ICO). FINMA, 2018. URL: <https://www.finma.ch/~media/finma/dokumente/dokumentencenter/myfinma/1bewilligung/fintech/wegleitung-ico.pdf>
- Federal Council. Report, Legal framework for distributed ledger technology and blockchain in Switzerland. Bern. URL: <https://www.news.admin.ch/news/message/attachments/55153.pdf#page=50.51>
- Eidgenössisches Finanzdepartement EFD. Erläuterungen, Verordnung des Bundesrates zur Anpassung des Bundesrechts an Entwicklungen der Technik verteilter elektronischer Register. Bern, 2021. URL: <https://www.news.admin.ch/news/message/attachments/67150.pdf>
- Der Schweizerische Bundesrat. Verordnung zur Anpassung des Bundesrechts an Entwicklungen der Technik verteilter elektronischer Register, AS 2021 400. URL: <https://www.fedlex.admin.ch/eli/oc/2021/400/de>
- Bundesgesetz über die direkte Bundessteuer (DBG), 642.11. URL: https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/1991/1184_1184_1184/de
- Bundesgesetz über die Verrechnungssteuer (Verrechnungssteuergesetz, VStG), 642.21. URL: https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/1966/371_385_384/de
- Bundesgesetz vom 27. Juni 1973 über die Stempelabgaben (StG), 641.10. URL: https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/1974/11_11_11/de
- Bundesgesetz vom 12. Juni 2009 über die Mehrwertsteuer (Mehrwertsteuergesetz, MWSTG), 641.20. URL: <https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/2009/615/de>
- Hulei A.I., Kotiukh Y.V., Riabokin M.V. RWA-tokenization as an innovative mechanism for attracting investments and increasing local budget revenues. *Economy and Society*. 2024. № 64. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-64-22> (in Ukrainian).
- Verkhovna Rada of Ukraine. On Virtual Assets: Law of Ukraine of February 17, 2022 No. 3637-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20#Text> (in Ukrainian).
- Verkhovna Rada of Ukraine. On Payment Services: Law of Ukraine of June 30, 2021 No. 1591-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1591-20#Text> (in Ukrainian).
- Verkhovna Rada of Ukraine. On Amendments to the Tax Code of Ukraine and Other Legislative Acts of Ukraine Regarding the Regulation of Virtual Assets Circulation in Ukraine: Draft Law of February 11, 2025 No. 4229-IX. URL: <https://itd.rada.gov.ua/8f110809-10d9-44d2-82c6-ec95d9e4cee4> (in Ukrainian).
- Verkhovna Rada of Ukraine. On Amendments to the Tax Code of Ukraine and Other Legislative Acts of Ukraine Regarding the Regulation of Virtual Assets Circulation in Ukraine: Draft Law of November 7, 2023 No. 10225. Retrieved February 15, 2025, from <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/43123> (in Ukrainian).
- Vronka C. Crypto-asset activities and markets in the European Union: Issues, challenges and considerations for regulation, supervision and oversight. *Journal of Banking Regulation*. 2024. № 25. pp. 84–93. URL: <https://doi.org/10.1057/s41261-023-00217-8> (in Ukrainian).
- Lim E. Findingnemo: Digital art, tokenised assets, virtual collectors' items and the emerging business platforms. *The Journal of World Intellectual*

Property. 2024. № 25(2). С. 84–93. URL: <https://doi.org/10.1111/jwip.12290> (in Ukrainian).

26. Hudyma T., Ustymenko V., Dzhabrailov R., Chernykh O. Features of legal regulation of virtual assets circulation in Ukraine: de facto vs de jure. *Financial and Credit Activity: Problems of Theory and Practice.* 2022. № 5(46). С. 137–148. URL: <https://doi.org/10.55643/fcaptive.5.46.2022.3844> (in Ukrainian).

27. Omelchuk L.V. Features of legal regulation of virtual assets circulation in Ukraine: de facto vs de jure. *Legal Bulletin.* 2023. № 1(15). pp. 45–53. URL: <https://doi.org/10.36074/logos-13.12.2024.019> (in Ukrainian).

28. KPMG and Singapore FinTech Association. The Asset Tokenization C-Suite Playbook. URL: <https://assets.kpmg.com/content/dam/kpmg/sg/pdf/2024/02/kpmg-sfa-the-asset-tokenization-c-suite-playbook.pdf>

29. Boston Consulting Group, Global Financial Markets Association, Clifford Chance and Cravath, Swaine & Moore LLP. Impact of Distributed Ledger Technology on Global Capital Markets. GFMA, 2023. URL: <https://www.gfma.org/wp-content/uploads/2023/05/impact-of-dlt-on-global-capital-markets-full-report.pdf>

30. Lohoida V.M. Legal status of cryptocurrency in the People's Republic of China. *Transcarpathian Legal Readings: Proceedings of the XII International Scientific and Practical Conference (April 29–30, 2020, Uzhhorod)* Uzhhorod, 2020. pp. 266–276. URL: [https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/36747/1/Закарпатські%20Правові%20Читання%20-%202020-сторінки-266-276%20\(1\).pdf](https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/36747/1/Закарпатські%20Правові%20Читання%20-%202020-сторінки-266-276%20(1).pdf) (in Ukrainian).

31. Riabokin M., Kotukh Y. RWA-tokenization as a tool for attracting investments and developing post-war Ukraine. *Global Scientific and Academic Research Journal of Economics, Business and Management.* 2024. Vol. 3. Issue 11. pp. 64–77. URL: <https://gsarpublishers.com/wp-content/uploads/2024/11/GSARJEBM2192024-Gelary-script.pdf> (in Ukrainian).

32. Riabokin M., Kotukh Y. Conceptual foundations of RWA-tokenization in the digital economy. *Bulletin of the Kyiv Institute of Business and Technology.* 2024. № 51(2). pp. 138–155. URL: [https://doi.org/10.37203/kibit.2024.51\(2\).12](https://doi.org/10.37203/kibit.2024.51(2).12) (in Ukrainian).

33. Riabokin M., Kotukh Y. The role of RWA-tokenization in the innovative transformation of the financial sector: essence, features, market overview. *Finance of Ukraine.* 2024. № 11. pp. 101–116. URL: <https://doi.org/10.33763/finukr2024.11.101> (in Ukrainian).

34. Riabokin M., Kotukh Y. Methods of Optimizing Financial Flows of Territorial Hromadas Using RWA Tokenization. *Current Problems of the Economy.* 2025. № 1 (2025). pp. 57–70. URL: <https://doi.org/10.32752/1993-6788-2025-1-283-57-70> (in Ukrainian).

35. Riabokin M., Kotukh Y. Digital transformation of agricultural financing: RWA tokens as a tool for capital attraction. *Economy of Ukraine.* 2025. № 11. pp. 101–116. URL: <https://doi.org/10.33763/finukr2024.11.101> (in Ukrainian).

36. Riabokin M., Kotukh Y. Evolution of investment instruments: from traditional forms to RWA-tokenization. *Economics and Law.* 2025. № 1 (2025). С. 57–70. URL: <https://doi.org/10.32752/1993-6788-2025-1-283-57-70> (in Ukrainian).

37. Kotukh, Y., Riabokin, M., Nikolaievskiy, D., & Yefimenko, Y. (2025). Modern requirements for the regulatory framework of the virtual assets market. *Current Issues of the World Economy, International Economic Relations and International Communications in the Context of the Formation of a New World Order and World Polarization: International Scientific and Practical Conference (Uzhhorod, March 24–25, 2025); Uzhhorod, 2025.* pp. 276–279. URL: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-534-1-50> (in Ukrainian).

Maryna RIABOKIN

PhD in Economics, Associate Professor, Vice-rector for educational and methodological work, Kyiv Institute of Business and Technologies

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6724-9498>

e-mail: marina.riabokin@gmail.com

Yevhen KOTUKH

Doctor of Public Administration, PhD in Engineering, Associate Professor, Dnipro University of Technology

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4997-620X>

e-mail: yevgenkotukh@gmail.com

Dmytro NIKOLAIEVSKYI

Lead Lawyer at The Project Office at the Ministry of Digital Transformation of Ukraine, postgraduate student, Institute of State and Law named after V.M. Koretskyi of NAS of Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-9355-1992>

e-mail: nikolaievskiy.dmytro@gmail.com

Yuliia YEFIMENKO

Yuschin-Rhy Private Universität LLC, CLO; postgraduate student, Yaroslav Mudryi National Law University

ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-9517-9415>

e-mail: yefimenkoyuliia@gmail.com

LEGAL REGULATION OF REAL ASSET TOKENIZATION: PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF UKRAINIAN LEGISLATION ON VIRTUAL ASSETS

The paper examines the legal regulation of real asset tokenization and prospects for the development of relevant Ukrainian legislation. The research analyzes the current state of the virtual assets market, highlighting the need for comprehensive legislative regulation amidst its rapid growth. The paper systematically explores international regulatory approaches to virtual assets, with particular focus on the European Union's Markets in Crypto-Assets Regulation (MiCA), Switzerland's advanced framework, and other jurisdictions' experiences. The paper identifies regulatory gaps in Ukraine's legal framework and critically examines proposed legislative initiatives, particularly Bills №10225 and №10225-1, focusing on their classification approaches to virtual assets. The comparative analysis reveals significant differences in regulatory approaches toward tokens representing real-world assets, their economic substance, and legal implications. The research demonstrates that proper classification of tokens is fundamental for creating effective legal mechanisms for the implementation of tokenization processes. The paper argues that a clear distinction between service tokens, asset-referenced tokens, and unclassified tokens is essential for appropriate regulatory treatment and investor protection. The authors conclude that RWA tokenization represents a paradigm shift in global economic development, creating mechanisms for democratizing asset access, increasing the liquidity of previously illiquid assets, and implementing innovative financing models. The study emphasizes that tokenization has significant potential for promoting sustainable development of local communities and the economy as a whole, particularly in Ukraine's post-war recovery and reconstruction period. It can enhance transparency in property resource management, create new investment opportunities, promote financial inclusion, and optimize public asset management.

Keywords: virtual assets, RWA-tokenization, tokenization of real-world assets, blockchain, regulatory framework, investment instruments

Сергій Петрович ЛЕОНТОВИЧ

к.е.н., доцент кафедри, Навчально-науковий центр оборонного менеджменту Національного університету оборони України
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0393-1869>
e-mail: gymr2020@i.ua

Вікторія Вікторівна СОТНИК

к.е.н., доцент кафедри, Національний університет біоресурсів і природокористування України
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0507-2348>
e-mail: vikasotnyk@ukr.net

НЕОБХІДНІСТЬ ФОРМУВАННЯ ЗБАЛАНСОВАНОГО ПОРТФЕЛЯ ПРОЄКТІВ ПІД ЧАС УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ ОБОРОНИ

Статтю присвячено аналізу проектного управління у сфері оборони на основі формування збалансованого портфеля проєктів, що спрямовано на досягнення як оперативних, так і стратегічних цілей. Розкрито погляди вчених на можливість створення такого портфеля, а також акцентовано увагу на вибір методів та інструментів відбору проєктів, які будуть до нього входити. Розглянуто цикл управління портфелем проєктів, який включає в себе планування, організацію, проведення моніторингу та контроль за реалізацією проєктів, що увійшли в портфель. Акцентовано на вдосконаленні процесу формування портфеля проєктів у сфері оборони.

Ключові слова: портфель проєктів, програмно-проектне управління, програмно-цільовий метод, проектний менеджмент, сфера оборони

ВСТУП

В умовах постійних викликів та ризиків, які насуваються на Україну, нестачі військової техніки, проблем з мобілізацією та економічною нестабільністю питання формування збалансованого портфеля проєктів у сфері оборони стає все більш актуальним. У процесі формування такого портфеля варто враховувати не лише життєвий цикл програм і проєктів, а й умови їх поєднання, вплив різних ризиків на їх реалізацію, можливість залучення стейкхолдерів, їх участь та вплив на ефективність функціонування сформованого портфеля проєктів, а також необхідність проведення своєчасного контролю та моніторингу. Водночас потрібно акцентувати на формуванні ефективної системи відбору проєктів в портфель на основі обґрунтованих критеріїв, які нададуть можливість комплексно їх оцінити та порівняти всі альтернативні проєкти. Тому дослідження основних аспектів процесу формування збалансованого портфеля під час проектного управління є важливою та актуальною темою для дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Дослідженням питання формування збалансованого портфеля проєктів під час управління у сфері оборони займалися багато зарубіжних та вітчизняних вчених. Серед науковців, які розглядають можливість формування такого портфеля в Україні можна виділити В. Рача, який запропонував цілісну модель створення портфеля проєктів, що здійснюється на основі оцінки експертів таких критеріїв як прибутковість, термін окупності, стратегічна важливість та ризик [1]. Т. Момот у своїх дослідженнях розглядала застосування матричних методів, зокрема матриці Мак-Кінсі, щоб створити портфель проєктів підприємств [5]. І. Кононенко під час формування збалансованого портфеля проєктів в ІТ-сфері запропонувала враховувати такі критерії як рентабельність, ліквідність та ризикованість [6]. С. Пілецька та Т. Коритько здійснили порівняльний аналіз різних підходів до про-

ведення оцінювання економічної безпеки підприємств на основі програмно-цільового методу [7]. В системі оборонного менеджменту проведено низку досліджень, які стосувалися методів та інструментів відбору проєктів, які потім формуються в окремі портфелі. Напрацювання вчених: С. Бенедика, Л. Меденка, Л. Нефьодової, О. Провотара, В. Троцького та А. Яковенка у сфері програмно-проектного менеджменту та управління проєктами лягли в основу Військового стандарту 01.040010, в якому детально описано роль проєктів в системі управління програмами, життєвий цикл програми проєктів та необхідність проведення моніторингу і контролю в їх реалізації [3]. Серед зарубіжних дослідників у цій сфері варто виокремити М. Арчера та Ф. Гасемзаде, які разом здійснили розроблення моделі багатокритеріального відбору проєктів для формування портфеля на основі оцінювання їх вартості, термінів, ризиків та відповідності поставленим стратегічним цілям [9]. Д. Лейхіф та Дж. Пенроуз надали пропозицію оптимізувати портфелі проєктів за такими критеріями, як вартість, час та якість із застосуванням лінійного програмування [10]. Н. Мескенс у своїх дослідженнях розглянув можливість застосування нейронних мереж для відбору проєктів у загальний портфель [11]. Проте в сучасних умовах виникає необхідність формування збалансованого портфеля у проектному управлінні саме у сфері оборони, тому це питання залишається актуальним та вимагає поглибленого вивчення.

МЕТА статті полягає у дослідженні необхідності формування збалансованого портфеля проєктів та розкриття особливостей системи управління на різних етапах життєвого циклу програм, що впливають на можливість виконання оперативних та стратегічних цілей, які стоять перед державою.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Методологічною основою статті є праці вітчизняних та іноземних науковців, матеріали періодичних видань та інші наукові дослідження з цієї теми. У дослідженні

застосовано методи індукції та дедукції, аналізу та синтезу, метод порівняння та логічного узагальнення.

РЕЗУЛЬТАТИ

У загальній системі оборонного менеджменту важливе місце займає проектна діяльність, яка передусім доповнює його функціональну діяльність, тобто виконання завдань оперативного характеру та застосовується для того, щоб створити нові та розвинути вже наявні спроможності Міністерства оборони України. Якщо розглядати завдання та функції Міністерства оборони та Збройних Сил (ЗС) України, проектна діяльність має спрямовуватися на те, щоб досягати як стратегічних, так і оперативних цілей, які визначено конкретними документами планування на довгостроковий період шляхом виконання комплексу програм розвитку спроможностей ЗС України. Ефективне управління проектною діяльністю дає можливість одержати додатковий ефект від реалізації програм або підпрограм проектів.

Проектний менеджмент в будь-якій сфері включає в себе такі взаємопов'язані елементи, як планування, організацію, оцінювання ризиків та індикаторів впливу на ефективність процесу реалізації проектів, моніторинг та контроль за отриманими результатами, і, як підсумок, формування звіту. Стосовно оборонної сфери варто зазначити, що вона має свої особливості, тому кожен із зазначених етапів потрібно організувати та оптимізувати залежно від потреб та спроможностей. Для того щоб проектне управління у сфері оборони стало ефективним, необхідно передусім у відборі проектів виключити дублювання робіт, нецільові витрати, скоротити терміни реалізації проектів, що в комплексі дасть змогу підвищити ефект від застосування трудових та фінансових ресурсів, підвищити прозорість, прогнозованість та керованість програмами розвитку ЗС України.

Так, у плануванні програми проектів мають здійснюватися такі заходи:

- визначатися цілі програми проектів;
- окреслюватися вигоди, які можна досягнути за рахунок впровадження програми проектів;
- формується оптимальна структура програми проектів;
- затверджуються терміни початку та закінчення кожного проекту;
- визначаються обмеження та вимоги;
- здійснюється розробка дорожньої карти;
- розраховуються необхідні ресурси та витрати, які потрібні для реалізації програми проектів;
- наводяться основні та додаткові джерела фінансування;
- оцінюються ризики та можливості залучення стейкхолдерів;
- розробляється Статут програми проектів та затверджують План управління ними [4].

На цьому етапі відбирають пріоритетні проекти, які можуть увійти в портфель та інші ініціативи, які мають на меті ефективне управління ресурсами для досягнення цілей стратегічного характеру. Формування оптимального портфеля проектів у сфері оборони має здійснюватися за таким алгоритмом (рис. 1).

Оскільки портфель проектів являється комплексним документом, він формується на основі плану фінансових, матеріальних та трудових ресурсів, які необхідні для ре-

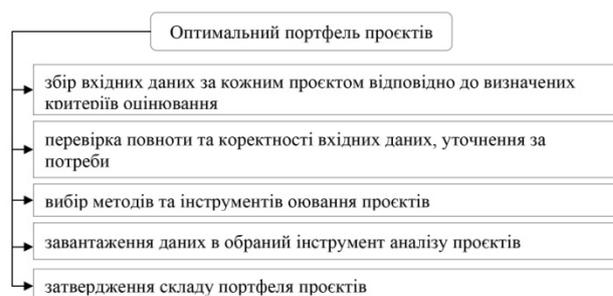

Рис. 1. Процес формування оптимального портфеля проектів [8]

лізації проектів; плану управління вигодами, які є не лише фінансовими, а й технологічними, соціальними, екологічними; плану залучення стейкхолдерів, їх матеріальної або організаційної участі, вигод та відповідальності за реалізацію проектів; плану управління можливими ризиками, які виникають у впровадженні проектів; плану управління комунікаціями як на державному, так і на міжнародному та регіональному рівнях, а також плану можливості реалізації проектів та їх впливу на розвиток галузі загалом. На рис. 2. відобразимо цикл управління портфелем проектів, який спрямовано на реалізацію оперативних та стратегічних цілей.

Рис. 2. Цикл управління портфелем проектів (власна розробка)

Важливим у наведеному циклі управління портфелем проектів є наявність плану управління його вигодами, який є кінцевим результатом дій, тобто перевагами кожного проекту, які увійшли в портфель. В ньому мають відобразитися такі складники (рис. 3).

Стосовно плану залучення стейкхолдерів, який має бути складеним під час формування портфеля проектів, варто зауважити, що спочатку потрібно провести ідентифікацію та оцінювання всіх заінтересованих сторін та оцінити їх внесок в реалізацію проектів. Для визначення стратегії роботи із зацікавленими сторонами застосовують Карту зацікавленості можливих стейкхолдерів та аналітичну інформацію про їх вплив. Сама ця карта дасть змогу згрупувати всіх зацікавлених суб'єктів, оцінити їх вплив на портфель, визначити рівень залучення, фінансування та відповідальності. План залучення стейкхолдерів повинен також включати розраховані показники потенційних вигод та їх розподіл між учасниками.

Кінцевим етапом формування та реалізації портфеля

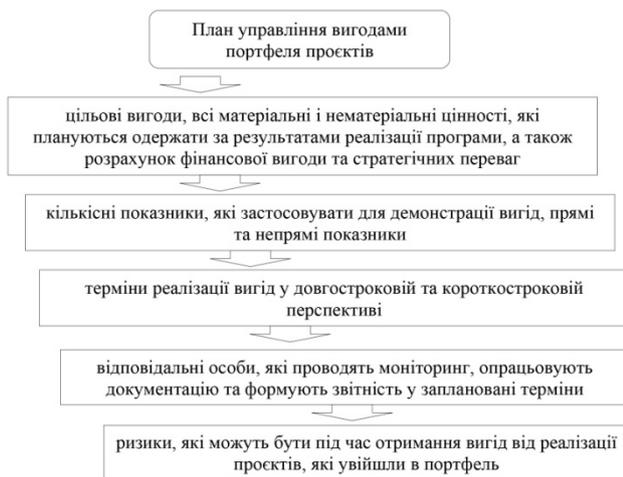

Рис. 3. Складники плану управління вигодами портфеля проектів [2]

проектів є проведення своєчасного моніторингу та контролю, що має здійснюватися періодично протягом всього циклу його реалізації. На основі цього процесу формується інформація про стан виконання проектів, проводиться аналіз можливих відхилень та їх вплив на всі результати реалізації проектів, а також оцінюються бюджетні дані та терміни виконання проектних завдань. За результатами проміжного аналізу керівник портфеля проектів вносить потрібні корективи та в разі необхідності може змінювати оперативні завдання. Заключним етапом цього процесу є формування Статус-звіту, що має надаватися керівником портфеля проектів за управлінською вертикаллю. Проте офіційні терміни та форми подання звітів мають визначатися по кожному окремому портфелю керівництвом Мініоборони, ГШ ЗС України та керівниками органів військового управління ЗС України. Саме завдяки своєчасному звітуванню можна прослідкувати стан реалізації портфеля проектів, проблемні питання та ризики, які можуть виникати у виконанні поставлених завдань, а також своєчасно розробити шляхи попередження ризиків та проблем з метою вжиття заходів, які сприятимуть виконанню програм у визначені терміни та в межах ресурсів.

Список використаних джерел

1. Рач В.А. Модель формування портфеля проектів на основі експертних оцінок. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія : Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. 2015. № 815. С. 397–403.
2. Методичні рекомендації з управління проектами. URL: https://www.mil.gov.ua/content/oboron_plans/Metod_recomendacii_z_upravlinnia_proektamy.pdf
3. Міністерство оборони України. Військовий стандарт 01.040.010. URL: https://www.mil.gov.ua/content/other/VST_projects.pdf
4. Міністерство оборони України. Військовий стандарт 01.040.011. URL: https://www.mil.gov.ua/content/other/VST_command_projects.pdf
5. Момот Т.В. Матричні моделі в управлінні портфелем проектів. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2016. № 10. С. 187–192.
6. Кононенко І. В. Обґрунтування критеріїв оцінки для відбору ІТ-проектів до впровадження. *Бізнес Інформ*. 2014. № 12. С. 139–145.
7. Пілецька С.Т., Коритько Т.Ю., Ткаченко Є.В. Модель інтегральної оцінки економічної безпеки підприємства. *Економічний вісник Донбасу*. 2021. № 3. С. 56-65. URL: <http://jnas.nbuv.gov.ua/article/UJRN-0001297795>
8. Чеведа С.С. Моделювання бізнес-процесу «Формування оптимального портфеля проектів в аутсорсинговій компанії». *Сталий розвиток економіки*. 2023. № 2 (47). С. 247-254.
9. Archer N.P., Ghasemzadeh F. An integrated framework for project portfolio selection. *International Journal of Project Management*. 1999. Vol. 17. Issue 4. pp. 207–216.
10. Leitchfield R., Pennypacker J. S. Project portfolio management through optimization. *PM World Today*. 2006. Vol. 8. Issue 7.
11. Meskens N., Dumont C. Using neural networks to select investment projects. *The Engineering Economist*. 2008. Vol. 53. Issue 1. pp. 69–89.

Основними напрямками вдосконалення процесу формування портфеля проектів у сфері оборони є:

- вдосконалення методів та інструментів, за допомогою яких проводиться відбір проектів, що входять в портфель;
- запровадження інтегрованого підходу до балансування портфеля проектів;
- впровадження інтелектуального методу під час прийняття управлінських рішень, які стосуються реалізації сформованого портфеля проектів;
- застосування різних інноваційних інструментів, які застосовуються для оцінки ефективності реалізації портфеля проектів.

ВИСНОВОК

Отже, можемо зазначити, що одним з ефективних інструментів у проектному управлінні в сфері оборони є формування збалансованого портфеля проектів. Саме він дає змогу враховувати життєвий цикл програм і проектів, умови поєднання різних проектів, вплив ризиків на їх реалізацію, залучити в разі необхідності стейкхолдерів, а також здійснити своєчасний контроль та моніторинг за його реалізацією. Збалансований портфель проектів являє собою комплексний документ, який формується на основі таких планів як плану фінансових, матеріальних та трудових ресурсів, плану управління вигодами, план залучення стейкхолдерів, плану управління можливими ризиками та комунікаціями, а також плану можливості реалізації проектів та їх впливу на розвиток галузі загалом. Серед напрямів вдосконалення процесу формування портфеля проектів у сфері оборони є варто виокремити такі, як вдосконалення методів та інструментів, за допомогою яких проводиться відбір проектів, що входять в портфель; запровадження інтегрованого підходу до балансування портфеля проектів; впровадження інтелектуального методу у прийнятті управлінських рішень, які стосуються реалізації сформованого портфеля проектів; застосування різних інноваційних інструментів, які застосовуються для оцінювання ефективності реалізації портфеля проектів.

References

1. Rach V.A. Model of project portfolio formation based on expert assessments. *Bulletin of the National University "Lviv Polytechnic". Series: Management and Entrepreneurship in Ukraine: Stages of Formation and Problems of Development.* 2015. № 815. pp. 397–403. (in Ukrainian).
2. Methodological recommendations for project management. URL: https://www.mil.gov.ua/content/oboron_plans/Metod_recomendacii_z_ypravlinnia_proektamy.pdf. (in Ukrainian).
3. Ministry of Defense of Ukraine. Military Standard 01.040.010. URL: https://www.mil.gov.ua/content/other/VST_projects.pdf. (in Ukrainian).
4. Ministry of Defense of Ukraine. Military Standard 01.040.011. URL: https://www.mil.gov.ua/content/other/VST_command_projects.pdf. (in Ukrainian).
5. Momot T.V. Matrix models in project portfolio management. *Global and national economic problems.* 2016. № 10. pp. 187–192. (in Ukrainian).
6. Kononenko I. V. Justification of evaluation criteria for selecting IT projects for implementation. *Business Inform.* 2014. № 12. pp. 139–145. (in Ukrainian).
7. Piletska S.T., Korytko T.Yu., Tkachenko Ye.V. Model of integrated assessment of economic security of an enterprise. *Economic Bulletin of Donbas.* 2021. № 3. S. 56-65. URL: <http://jnas.nbuiv.gov.ua/article/UJRN-0001297795> (in Ukrainian).
8. Cheverda S.S. Business process modeling "Formation of an optimal portfolio of projects in an outsourcing company." *Sustainable economic development.* 2023. № 2 (47). pp. 247-254. (in Ukrainian).
9. Archer N.P., Ghasemzadeh F. An integrated framework for project portfolio selection. *International Journal of Project Management.* 1999. Vol. 17. Issue 4. pp. 207–216.
10. Leitchfield R., Pennypacker J. S. Project portfolio management through optimization. *PM World Today.* 2006. Vol. 8. Issue 7.
11. Meskens N., Dumont C. Using neural networks to select investment projects. *The Engineering Economist.* 2008. Vol. 53. Issue 1. pp. 69–89.

Serhii LEONTOVYCH

PhD in Economics, Associate Professor of department, Educational and Scientific Center of the Defense Management of the National defense university of Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0393-1869>

e-mail: gymr2020@i.ua

Viktorii SOTNYK

PhD in Economics, Associate Professor of department, The National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0507-2348>

e-mail: vikasotnyk@ukr.net

THE NEED TO CREATE A BALANCED PROJECT PORTFOLIO DURING DEFENSE MANAGEMENT

The paper is devoted to the analysis of project management in the defense sector based on the formation of a balanced portfolio of projects aimed at achieving both operational and strategic goals. The views of scientists on the possibility of creating such a portfolio are revealed, as well as on the choice of methods and tools for selecting projects, which are then formed into separate portfolios. It is determined that a balanced portfolio of projects should be a comprehensive document that is created taking into account such plans as a plan for financial, material and labor resources, a plan for managing benefits, a plan for engaging stakeholders, a plan for managing possible risks and communications, as well as a plan for the possibility of implementing projects and their impact on the development of the industry as a whole. The project portfolio management cycle is considered, which includes planning, organizing, monitoring and controlling the implementation of projects included in the portfolio. The paper focuses on the importance of the project program planning stage, on the basis of which priority projects are selected and a project portfolio is formed, and on the need for timely monitoring and control, which will allow analyzing the status of project implementation, assessing possible deviations and their impact on the results of such projects. Another important stage is the formation of a plan for involving stakeholders when creating a project portfolio. Therefore, initially, all interested parties are identified and assessed and their contribution to the implementation of projects is analyzed. To determine the strategy for working with stakeholders, an Interest Map of possible stakeholders and analytical information on their impact are used. At the final stage, a Status Report should be formed, which is provided by the project portfolio manager across the management vertical. However, the official deadlines and form of reporting are determined for each individual portfolio by the leadership of the Ministry of Defense, the General Staff of the Armed Forces of Ukraine and the heads of the military management bodies of the Armed Forces of Ukraine. It is thanks to timely reporting that it is possible to monitor the status of the project portfolio, identify problematic issues and risks, and develop ways to prevent them in a timely manner in order to take timely measures that will contribute to the implementation of programs within the specified deadlines and within resources.

Keywords: project portfolio, program-project management, program-target method, project management, defense sphere

Олександр Юрійович **КЕСР**

аспірант, Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України

ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-7904-9864>

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ МІЖНАРОДНОГО ПРАВОПОРЯДКУ

Статтю присвячено дослідженню питань, пов'язаних з визначенням міжнародного правопорядку як видового об'єкта кримінально-правової охорони для діяння, передбаченого ст. 443 Кримінального кодексу України. Визначено, що міжнародний правопорядок як об'єкт кримінально-правової охорони є складним і багатоаспектним явищем, який охоплює також мир і безпеку людства, хоча і вужчим за змістом, ніж міжнародний правопорядок, як міжнародно-правова категорія. Зазначено, що міжнародний характер суспільної небезпечності кримінальних правопорушень проти міжнародного порядку обумовлено нерозривністю зв'язку кримінального і міжнародного права.

Ключові слова: кримінальне право, правова природа, міжнародні стандарти, кримінально-правова охорона, міжнародний правопорядок

ВСТУП

Міжнародний правопорядок як категорія міжнародного права є складним і багатоаспектним явищем, яке охоплює засади міжнародної правосуб'єктності та міжнародного правотворчого процесу, міжнародні відносини, міжнародне співробітництво, системи захисту прав людини та засоби вирішення міжнародних спорів, а також засади міжнародно-правової відповідальності. Розділ XX Кримінального кодексу України (ККУ) має назву «Кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку». Враховуючи, що групування статей у кримінальному законі здійснюється за критерієм родового об'єкта, можна дійти висновку про те, що у вказаному розділі закріплені норми про кримінальні правопорушення, об'єднані такими родовими об'єктами як мир, безпека людства та міжнародний правопорядок.

Питання міжнародного правопорядку як об'єкта кримінально-правової охорони висвітлені у ряді наукових робіт, зокрема, П.П. Андрушка, Н.В. Акулової, С.М. Мохончука, В.О. Навроцького, В.І. Осадчого, Є.Л. Стрельцова, М.І. Хавронюка та ін. Проте, незважаючи на значний обсяг наукових досліджень кримінальних правопорушень, закріплених у розд. XX ККУ, кількість яких зросла після початку збройної агресії росії проти України, потрібно констатувати недостатність розробки теми міжнародного правопорядку як об'єкта кримінально-правової охорони, а також розуміння міжнародного стандарту кримінально-правової охорони.

МЕТА статті – дослідження розуміння міжнародного стандарту кримінально-правової охорони міжнародного правопорядку.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У статті застосовано такі методи, як аналіз та синтез, порівняння, пояснення, формулювання логічного висновку, узагальнення.

РЕЗУЛЬТАТИ

У кримінально-правовій науці висловлено різні думки про розуміння міжнародного стандарту кримінально-правової охорони: від безумовного прийняття до заперечення їхнього існування.

П.М. Рабінович та О.Л. Венецька наголошують на загальності та універсальності міжнародних стандартів, розглядаючи їх як «типові правила, що можуть перед-

бачати показники належного або неналежного їх дотримання» [1, с. 23]. В. Владиславська акцентує увагу на трирівневій структурі міжнародних стандартів: 1) зафіксованість у нормах міжнародного права та обов'язковий або рекомендаційний характер; 2) застосовність стандарту в юрисдикційних нормах; 3) визнання таких стандартів і розкриття їхнього змісту у наукових працях з міжнародного права [2, с. 48].

На нашу думку, тлумачення міжнародних стандартів виключно як «м'якого права» не враховує тих випадків, що міжнародний стандарт ґрунтується на нормах міжнародних договорів, які набрали чинності, і містять чітко визначені міжнародні зобов'язання, втілення яких внутрішньому законодавстві є обов'язковим.

На думку М.О. Баймуратова, міжнародні стандарти в їхньому широкому розумінні є міждержавними стандартами. Науковець пов'язує їх з процесом підписання міжнародних угод з питань міжнародних відносин, легалізацією та реалізацією, що охоплює розроблення, визнання та прийняття на себе зобов'язань стосовно виконання міжнародних правил поведінки, що мають нормативний, типологічний, стереотипний характер, і внаслідок своєї обов'язковості, повторюваності та передбачуваності стають міждержавними стандартами [2, с. 48]. Визнаючи слушність аргументів М.О. Баймуратова, зауважимо, що міжнародні договори завжди є міждержавними, оскільки суб'єктами міжнародних договорів також можуть бути нації, що ведуть боротьбу за незалежність, території з міжнародним статусом, воюючі та повсталі сторони, міжнародні організації тощо [3, с. 107].

Також міжнародні договори поділяються на двосторонні та багатосторонні, виходячи з чого виникає питання: чи можна двосторонній міждержавний договір розглядати як міжнародний стандарт?

Як вказує О.М. Броневицька, посилаючись на ст. 102 Статуту ООН, немає жодного розмежування між міжнародними договорами, оскільки Статут ООН виходить з однакової міжнародно-правової сили міжнародних договорів, незалежно від їх найменування. На юридичну силу міжнародного договору не може впливати і рід діяльності держав під час його укладення, оскільки вони постають як повноправні суб'єкти міжнародного права в будь-якій сфері своєї діяльності. Всі укладені договори між державами мають публічний характер і є джерелами міжнародного права, якщо виражена в них згода спрямована на створення міжнародно-правових норм

[4, с. 11]. Загалом, погоджуючись з наведеним, зауважимо, що утвердження певного міжнародного стандарту правового регулювання ґрунтується на вже ustalених міжнародно-правових нормах, а тому норми міжнародного стандарту повинні мати універсальний характер, апробований у міжнародно-правовій практиці. Отже, двосторонні договори між державами, не можуть набути такого загального значення більше ніж для держав, які їх уклали.

В.О. Навроцький порушує питання про те, чи є взагалі загально визнані у всьому світі показники, яким повинен відповідати кримінальний закон, взаємоприйнятні правила проведення кодифікації кримінального права, а також що таке стандарт, за яких умов він є міжнародним і чи підлягає стандартизації кримінально-правова сфера? [5, с. 11].

Кримінально-правова охорона міжнародного правопорядку також формувалась історично протягом ХХ ст. з розвитком концепцій міжнародного злочину, концепцій злочину геноциду, агресії, воєнних злочинів, злочинів проти людяності, політико-правової концепції «колективної безпеки» тощо. У цьому контексті нам імпонує підхід О.М. Броневицької до розуміння міжнародного стандарту кримінально-правової охорони. Науковиця оперує поняттям «міжнародний стандарт» у контексті дослідження міжнародних договорів кримінально-правового характеру, які мають насамперед координуючий характер, є взірцем, за яким «вивіряється» національне законодавство на предмет його відповідності міжнародним стандартам; їх метою є сприяння зближенню національних кримінальних законів у боротьбі зі злочинами міжнародного характеру та міжнародними злочинами, а головне завдання цих договорів – сформулювати найточнішу модель складу злочину, з врахуванням якої в національному законодавстві буде проведено імплементацію [4, с. 11].

На нашу думку, міжнародний стандарт встановлює мінімальний рівень кримінально-правової регламентації кримінального протиправного діяння та його кримінально-правових наслідків. У протилежному разі міжнародна співпраця держав порушувала б державний суверенітет. Як вказує В.Н. Кубальський, поняття державного суверенітету в міжнародному праві ґрунтується на принципах міжнародного права, передусім таких, як незастосування сили та погрози силою у міжнародних відносинах, суверенної рівності держав, невтручання у внутрішні справи держав, непорушності кордонів та територіальної цілісності держав. Державний суверенітет залишається базисом міжнародно-правової системи [6, с. 92].

А.В. Лапкін визначає ознаки міжнародних стандартів у сфері кримінальної юстиції:

1) загальний характер, оскільки вони акумулюють кращий досвід окремих держав, узагальнений і абстрагований до рівня певних принципів, тобто стандартизованих правил;

2) універсальний характер, оскільки вони можуть бути застосовані до відмінних за організаційним устроєм і функціональним наповненням систем кримінальної юстиції окремих держав, що належать до різних правових систем;

3) модельний характер, оскільки вони постають орієнтирами, які застосовуються у виробленні правових норм з питань кримінальної юстиції на національному рівні;

4) уніфікований характер, оскільки стандарти спрямовано на встановлення єдиних правил і підходів до регулювання питань організації та функціонування системи кримінальної юстиції незалежно від особливостей тієї чи іншої національної моделі;

5) правовий характер, що передбачає формальну визначеність і легітимацію відповідних правил і принципів міжнародною спільнотою шляхом закріплення в міжнародно-правових документах [7, с. 26].

Вважаємо, що така характеристика якнайповніше відображає сутність міжнародних стандартів правового регулювання. Відповідати таким ознакам, на нашу думку, можуть виключно багатосторонні договори, що є результатом домовленостей великих груп держав або укладені під егідою міждержавних організацій, наприклад, ООН, що є єдиною міжнародною організацією з абсолютною міжнародною правоздатністю або, наприклад, ОЕСР. За таких умов міжнародні договори становитимуть визначений конвенційний механізм, що включає норми матеріального права та процесуального права. Тому ми обґрунтовуємо позицію, що міжнародними стандартами кримінально-правової охорони є саме багатосторонні договори.

На підставі зазначеного до міжнародних стандартів кримінально-правової охорони міжнародного правопорядку ми відносимо багатосторонні договори. За 12 з 15 кримінальних правопорушень проти міжнародного правопорядку кримінальну відповідальність встановлено з огляду на міжнародні зобов'язання України. Водночас далеко не усі з міжнародно-правових договорів містили положення про криміналізацію певного діяння. Наприклад, ч. 1 ст. 20 Міжнародного пакту про політичні та громадянські права передбачає обов'язок держави заборонити законом пропаганду війни, а не встановити кримінальну відповідальність за таку пропаганду [8].

У проєкті Закону України № 11538 від 2 вересня 2024 р. «Про міжнародні злочини», у ст. 26 «Злочин агресії» запропоновано такі положення:

«1. Злочин агресії, тобто вчинене умисно особою, яка має можливість фактично здійснювати керівництво політичною чи військовою діяльністю держави чи контролювати таку діяльність, особисто або спільно з іншою особою чи через іншу особу: 1) розроблення плану акту агресії, якщо у подальшому такий акт агресії відбувся, 2) керування діями, спрямованими на створення умов для реалізації 1) розробленого плану акту агресії, якщо у подальшому такий акт агресії відбувся, 3) участь в ухваленні політичного рішення щодо акту агресії, якщо у подальшому такий акт агресії відбувся, 4) наказування розпочати акт агресії або 5) керування діями, що утворюють акт агресії, – карається позбавленням волі на строк від двадцяти до тридцяти років або довічним позбавленням волі» [9]. Відзначаючи відповідність запропонованої статті положенням Резолюції 3314 (XXIX) Генеральної Асамблеї ООН від 14 грудня 1974 р. та ст. 8 bis Римського Статуту МКС загалом, зазначимо, що суттєвим недоліком цього законопроєкту була його неузгодженість з положеннями ч. 2 ст. 3 ККУ про те, що Закони України про кримінальну відповідальність, прийняті після набрання чинності цим Кодексом, включаються до нього після набрання ними чинності.

Потрібно зауважити, що ні проєкт Закону України

«Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексу України у зв'язку з ратифікацією Римського Статуту» № 11484 від 21 серпня 2024 р., ні проєкт Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексу України у зв'язку з ратифікацією Римського Статуту» № 11484-1, як і у разі зі злочиним агресії, не передбачали внесення змін до ст. 438 ККУ за винятком її назви. Натомість у проєкті Закону України «Про кримінальну відповідальність за міжнародні злочини» № 11538 від 02 вересня 2024 р., який на відміну від інших законопроєктів передбачав прийняття окремого Закону України «Про міжнародні злочини», склади воєнних злочинів регламентовано у декількох статтях: воєнний злочин у формі вбивства (ст. 22), воєнний злочин у формі серйозного порушення норм міжнародного гуманітарного права у зв'язку з міжнародним збройним конфліктом (ст. 234); воєнний злочин у формі серйозного порушення норм міжнародного гуманітарного права у зв'язку з міжнародним збройним конфліктом неміжнародного характеру (ст. 24); воєнний злочин у формі серйозного порушення норм міжнародного гуманітарного права у зв'язку з міжнародним збройним конфліктом або збройним конфліктом неміжнародного характеру (ст. 25). Положення цих статей акумулювали основні форми воєнних злочинів, передбачених у Римському Статуті МКС [9]. Проте відповідність міжнародним стандартам не означає буквальної імплементації до внутрішнього законодавства. Тому вважаємо, що ст. 438 КК України у чинній редакції неможна розглядати як невідповідну міжнародним стан-

дартам кримінально-правової охорони міжнародного правопорядку.

ВИСНОВКИ

На основі викладеного можна дійти висновку, що міжнародний правопорядок як об'єкт кримінально-правової охорони є складним і багатоаспектним явищем, який охоплює також і мир і безпеку людства, хоча і вужчим за змістом ніж міжнародний правопорядок як міжнародно-правова категорія. Первинним елементом соціальної обумовленості кримінально-правової охорони є суспільна небезпечність певних діянь, усвідомлення якої законодавцем та суспільством має наслідком визнання її кримінальної протиправності. Міжнародний характер суспільної небезпечності кримінальних правопорушень проти міжнародного порядку, обумовлений нерозривністю зв'язку кримінального і міжнародного права. За 11 з 14 кримінальних правопорушень проти міжнародного правопорядку, кримінальну відповідальність встановлено з огляду на міжнародні зобов'язання України. І хоча в деяких випадках серед міжнародних зобов'язань, які держава брала на себе під час ратифікації відповідного багатостороннього договору, не було чітко визначених обов'язків стосовно встановлення саме кримінальної відповідальності за певне діяння (наприклад, за незаконне використання символіки Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала), розсуд національних держав у виборі засобів виконання, взятих на себе міжнародних зобов'язань, не було обмежено.

Список використаних джерел

1. Рабінович П.М., Венецька О.Л. Міжнародні стандарти прав людини: загальні ознаки, класифікація. *Вісник Академії правових наук України*. 2012. № 4. С. 18–28. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vapny_2016_1_4
2. Владисhevська В. Поняття міжнародних стандартів у сфері правосуддя: особливості термінології та класифікації. *Юридичний вісник*. 2016. С. 47-50. № 3. URL: http://yurvisnyk.in.ua/v3_2016/8.pdf
3. Мережко О.О. Право міжнародних договорів: сучасні проблеми теорії та практики: монограф. Київ, 2002. 344 с.
4. Броневицька О.М. Відповідність кримінального законодавства України чинним міжнародним договорам: дис ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Львів, 2011. 227 с.
5. Навроцький В.О. Поняття міжнародних стандартів кримінального права та форми врахування кращих зарубіжних практик їх регламентації у Загальній частині нового КК України. *Реформування кримінального законодавства України*. URL: <https://surl.li/nyottv>
6. Кубальський В.Н. Поняття державного суверенітету в міжнародному праві. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2017. Вип. 132. С. 85-96. URL: <https://er.nau.edu.ua/items/90ba7dcd-6d1b-475b-81d6-e1e138249487158>
7. Лапкін А.В. Міжнародні стандарти як основа реформування системи кримінальної юстиції пактів напрями євроінтеграції. *Ампаро*. 2022. № 2. С. 24-30. URL: <https://law.journalsofznu.zp.ua/archive/visnik-spec-2-2022/3.pdf>
8. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text
9. Про міжнародні злочини: проєкт Закону України № 11538 від 2.09.2024. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/44789>

References

1. Rabinovych P.M., Venetska O.L. International human rights standards: general features, classification. *Bulletin of the Academy of Legal Sciences of Ukraine*. 2012. № 4. pp. 18–28. URL: http://nbuv.gov.ua/en/vapny_2016_1_4 (in Ukrainian).
2. Vladyshevskaya V. The concept of international standards in the field of justice: peculiarities of terminology and classification. *Legal Bulletin*. 2016. pp. 47-50. № 3. URL: http://yurvisnyk.in.ua/v3_2016/8.pdf (in Ukrainian).
3. Merezko O.O. Law of international treaties: current problems of theory and practice: monograph. Kyiv: Taxon, 2002. 344 p. (in Ukrainian).
4. Bronevitska O.M. Compliance with the criminal legislation of Ukraine by the current international treaties: dis. ... PhD in legal sciences: 12.00.08. Lviv, 2011. 227 p. (in Ukrainian).
5. Navrotskyi V.A. The concept of international standards of criminal law and forms of taking into account the best foreign practices of their regulation in the general part of the new Criminal Code of Ukraine. *Reforming the criminal legislation of Ukraine*. URL: <https://surl.li/nyottv>. (in Ukrainian).
6. Kubalskyi V.N. The concept of state sovereignty in international law. *Actual problems of international relations*. 2017. Issue 132. pp. 85-96. URL: <https://er.nau.edu.ua/items/90Ba7dcd-6d1b-475B-81D6-E1E138249487158>. (in Ukrainian).
7. Lapkin A.V. International standards as the basis for reforming the criminal justice system of pact directions of European integration. *Amparo*. 2022. № 2. pp. 24-30. URL: <https://law.journalsofznu.zp.ua/archive/visnik-spec-2-2022/3.pdf> (in Ukrainian).

8. International Covenant on Civil and Political Rights. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#text. (in Ukrainian).

9. On International Crimes: Draft Law of Ukraine No. 11538 dated 2.09.2024. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/bills/card/44789>. (in Ukrainian).

Oleksandr KEIER

postgraduate student, Institute of State and Law named after V.M. Korotkiy of NAS of Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-7904-9864>

INTERNATIONAL CRIMINAL PROTECTION STANDARDS INTERNATIONAL LAW ENFORCEMENT

The paper is devoted to the study of issues related to the definition of international law as a species object of criminal protection for the act provided for in Art. 443 of the Criminal Code of Ukraine. It is determined that the international law and order as an object of criminal law is a complex and multidimensional phenomenon, which also covers the peace and security of mankind, although narrower in content than international law as an international legal category. It is stated that the international nature of the social danger of criminal offenses against international order is due to the continuity of criminal and international law.

International standards of criminal law protection of international law and order we include multilateral treaties. For 12 of the 15 criminal offenses against international law and order, criminal liability was established in view of Ukraine's international obligations. At the same time, not all of the international legal treaties contained provisions on criminalization of a certain act. For example, Part 1 of Art. 20 International Pact on Political and Civil Rights provides for the state to prohibit the law of war promotion, not to establish criminal liability for such propaganda.

International law and order as a category of international law is a complex and multidimensional phenomenon that covers the principles of international legal personality and international law-making process, international relations, international cooperation, human rights protection systems and means of resolving international disputes, as well as the principles of international legal liability. Section XX of the Criminal Code of Ukraine is entitled "Criminal offenses against peace, security of humanity and international law". Given that the grouping of articles in criminal law is carried out according to the criterion of the generic object, it can be concluded that the said section enshrines the rules on criminal offenses, united by such generic objects as peace, human safety and international law.

On the basis of the above, we can conclude that the international law and order as an object of criminal protection is a complex and multidimensional phenomenon, which also covers the peace and security of mankind, although narrower in content than international law as an international legal category. The primary element of social conditionality of criminal law is the social danger of certain acts, the awareness of which the legislator and society has a consequence of recognizing its criminal illegality. The international nature of the social danger of criminal offenses against international order, is due to the continuity of criminal and international law. For 11 of the 14 criminal offenses against international law and order, criminal liability was established in view of Ukraine's international obligations. And although in some cases, among the international obligations that the state has taken on the ratification of the relevant multilateral treaty, there were no clearly defined obligations for the establishment of criminal responsibility for a certain act (for example, for the illegal use of the symbolism of the Red Cross, the Red Central Century, the Red Creation.

Keywords: criminal law, legal nature, international standards, criminal law, international law

Аліна Михайлівна ЛЯЩЕНКО

аспірантка, Київський університет права НАН України
ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-2144-1441>

КРИТЕРІЙ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «АГРЕСИВНА ВІЙНА» ЯК СУЧАСНОГО ГЛОБАЛІЗАЦІЙНОГО ЯВИЩА

У статті здійснено дослідження питання кримінальної відповідальності за пропаганду, планування, підготовку, розв'язування та ведення агресивної війни. Визначено термін «агресивна війна» у розумінні ст. 437 Кримінального кодексу України, розглянуто співвідношення його з суміжними термінами, що сприятиме більш точній кримінально-правовій оцінці даного злочину. Проаналізовано позиції науковців стосовно деяких питань визначення злочину агресії в міжнародному кримінальному праві.

Ключові слова: агресивна війна, кримінальна відповідальність, збройний конфлікт, кримінальне правопорушення, кримінальне право, війна, військовий конфлікт, пропаганда війни, планування, підготовка, розв'язування, ведення, міжнародне право

ВСТУП

У практичній діяльності виникають труднощі з визначення конкретної форми агресії з боку іншої держави, а з'ясування цього має важливе значення для точності кримінально-правової кваліфікації. Крім того, визначення термінології та форм «злочинів агресії», співвідношення їх з суміжними поняттями, сприятиме більш точному кримінально-правовому оцінюванню злочину, передбаченого ст. 437 Кримінального кодексу (КК) України. Питання кримінальної відповідальності за планування, підготовку, пропаганду, розв'язування та ведення агресивної війни частково знайшли відображення у працях О.В. Базова, Х.Н. Бехруз, О.М. Броневицької, С.Ф. Денисова, В.В. Колісника, В.О. Навроцького, О.В. Олішевського, М.І. Топольницької та ін. Не заперечуючи важливість цих наукових розробок, у кримінально-правовій літературі досі немає єдиного підходу до юридичного оцінювання складу злочину, передбаченого за ст. 437 КК України. Деякі питання залишаються дискусійними чи невирішеними. Зокрема, нема єдиного бачення, які ж дії охоплюють поняття «планування» та «підготовка» до агресивної війни; як співвідносяться між собою поняття «воєнний конфлікт», «збройний конфлікт», «агресивна війна» тощо.

МЕТА статті – визначення терміну «агресивна війна» у розумінні ст. 437 КК України, співвідношення його з суміжними поняттями, що сприятиме більш точному кримінально-правовому оцінюванню цього злочину.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У статті застосовано такі методи, як аналіз та синтез, порівняння, пояснення, формулювання логічного висновку, узагальнення.

РЕЗУЛЬТАТИ

Власне поняття «агресивна війна» вперше вжито в українському кримінальному законодавстві у ст. 63 КК УРСР «Пропаганда війни», в якій закріплено відповідальність за публічні заклики до агресивної війни або до воєнного конфлікту. Зі свого боку, ця норма ґрунтується на положеннях Статуту Міжнародного військового трибуналу у Нюрнберзі. Зокрема, поняття «агресивна війна» вжито у п. «а» принципу VI Статуту Міжнародного військового трибуналу у Нюрнберзі, що розглядається як злочин проти миру: і) планування, підготовка, розв'язування чи ведення агресивної війни або війни в

порушення міжнародних договорів чи домовленостей; іі) участь у загальному плані або змові, спрямованих на здійснення будь-якої з дій, згаданих у пункті «і» [1]. Саме ці положення стали підґрунтям норми, закріпленої у ст. 437 КК України.

Для визначення цього поняття потрібно розглянути дві ознаки: власне «війни» та саме її такого різновиду як «агресивна війна».

На сучасному етапі термін «війна» у міжнародному праві вживається все рідше, будучи заміненим формулюванням «збройний конфлікт». М.І. Топольницька визначає такі ознаки війни: 1) акт оголошення війни; 2) розірвання дипломатичних відносин між воюючими державами, що є наслідком оголошення війни; 3) анулювання двосторонніх договорів, особливо політичних. Поняття «збройний конфлікт», який виникає щоразу, коли держави вдаються до сили або коли відбувається тривале збройне зіткнення між урядовими силами й організованими збройними групами чи ж між такими групами всередині однієї держави, є ширшим та охоплює поняття «війна» [2]. Як зауважує П. Маланчук, у міжнародному праві термін «війна» має формально-юридичне визначення, що дає державам можливість вести воєнні дії, заперечуючи перебування у формально-юридичному стані [3].

Зокрема, у Статуті ООН замість терміну «війна» вживаються поняття «акт агресії» (ст. 1, 39), «агресія» (ст. 53), «агресивна політика» (ст. 52 Статуту ООН) [4]. Водночас безпосередньо у Статуті ООН ці поняття не розкриваються, у ньому містяться положення лише про те, що усі члени ООН утримуються у своїх міжнародних відносинах від погрози силою або від її застосування як проти територіальної недоторканності або політичної незалежності будь-якої держави, так і якимось іншим способом, несумісним із цілями Об'єднаних Націй (ч. 4 ст. 2 Статуту ООН). Цю статтю зазвичай тлумачать як повну заборону застосування сили. Причому це правило є нормою звичаєвого міжнародного права, а тому його дотримуватись повинні також ті держави, які не є членами ООН. Також у ст. 39 Статуту ООН йдеться про те, що саме Рада Безпеки ООН визначає наявність будь-якої загрози світу, будь-якого порушення миру чи акту агресії та робить рекомендації або вирішує питання про те, які заходи потрібно вжити відповідно до ст.ст. 41 і 42 для підтримки або відновлення міжнародного миру

та безпеки. Водночас Статут ООН фактично допускає винятки з цієї норми, зокрема, під час проведення військових заходів за рішенням Ради безпеки ООН або під час вжиття заходів іншими державами, яким ООН або інші регіональні організації надають відповідні повноваження. Також згідно зі ст. 51 Статуту ООН цей Статут жодним способом не зачіпає невід'ємного права на індивідуальну або колективну самооборону, якщо відбудеться збройний напад на Члена Організації, доти, поки Рада Безпеки не вдасться до заходів, необхідних для підтримки міжнародного миру й безпеки. Дії, вжиті Членами Організації у здійсненні цього права на самооборону, мають бути негайно повідомлені Раді Безпеки й жодним способом не повинні зачіпати повноважень і відповідальності Ради Безпеки, відповідно до цього Статуту, відносно вжиття в будь-який час таких дій, які вона вважатиме за необхідні для підтримки міжнародного миру й безпеки. Отже, до війни, яка підпадає під заборону Статуту ООН, потрібно віднести збройний напад на державу.

У ст. 1 Резолюції № 3314 (XXIX) міститься загальне визначення агресії як застосування збройної сили державою проти суверенітету, територіальної цілісності чи політичної незалежності іншої держави або якимось іншим способом, несумісним із Статутом ООН. Згідно зі ст. 3 вказаної резолюції ООН: будь-яка з наступних дій, незалежно від оголошення війни, з урахуванням та відповідно до положень ст. 2, кваліфікуватиметься як акт агресії:

а) вторгнення або напад збройних сил держави на територію іншої держави або будь-яка військова окупація, який би тимчасовий характер вона не мала, яка є результатом такого вторгнення або нападу, або будь-яка анексія із застосуванням сили території іншої держави чи її частини;

б) бомбардування збройними силами держави території іншої держави або застосування будь-якої зброї державою проти території іншої держави;

в) блокада портів або берегів держави збройними силами іншої держави;

г) напад збройними силами держави на сухопутні, морські чи повітряні сили, або морські та повітряні флоти іншої держави;

д) застосування збройних сил однієї держави, що знаходяться на території іншої держави за угодою з державою, що приймає, з порушенням умов, передбачених в угоді, або будь-яке продовження їх перебування на такій території стосовно припинення дії угоди;

е) дія держави, що дозволяє, щоб її територія, яку вона надала у розпорядження іншої держави, використовувалася цією іншою державою для вчинення акту агресії проти третьої держави;

ж) засилання державою або від імені держави збройних банд, груп, іррегулярних сил або найманців, які здійснюють акти застосування збройної сили проти іншої держави, що мають настільки серйозний характер, що це рівносильно переліченим вище актам, або його значну участь у них.

Причому відповідно до ст. 4 Резолюції № 3314 (XXIX) вказаний перелік не є вичерпним, оскільки Рада безпеки ООН також може визначити інші акти як агресію відповідно до положень Статуту ООН.

Про тотожність термінів «агресія» та «агресивна

війна» у Резолюції № 3314 (XXIX) свідчить їх синонімічне вживання у ч. 2 ст. 6 цього документа: «Агресивна війна є злочином проти міжнародного миру. Агресія має наслідком міжнародну відповідальність».

У цьому ж контексті агресія тлумачиться у ст. 2 проекту Кодексу злочинів проти миру та безпеки людства Комісії з міжнародного права ООН (1996), зокрема, такі діяння становлять злочини проти миру та безпеки людства: 1) будь-який акт агресії, включаючи застосування владою будь-якої держави збройної сили проти іншої держави з якоюсь метою, крім національної або колективної самооборони або виконання рішення або рекомендації компетентного органу ООН; 2) будь-яка загроза влади будь-якої держави вдатися до акту агресії проти іншої держави; 3) підготовка владою будь-якої держави застосування збройної сили проти іншої держави з будь-якою метою, крім національної чи колективної самооборони або виконання рішення чи рекомендації компетентного органу ООН.

З викладеного вбачається, що визначення діянь, які становлять злочин агресії у редакції ст. 8 bis³ Статуту МКС, за своїми ознаками частково збігається з ознаками об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 437 КК України, на підставі чого можна дійти висновку про синонімічність терміну «агресія» у вказаній статті Статуту МКС та терміну «агресивна війна» у ст. 437 КК України. Водночас синонімічність понять «агресія» та «агресивна війна» не означає можливості повного встановлення ознак ст. 437 КК України на основі положень про агресію, закріплених у ст. 8 bis³ Статуту МКС, оскільки саме КК України визначає, які суспільно небезпечні діяння є кримінальними правопорушеннями та які покарання застосовуються до осіб, що їх вчинили (ч. 2 ст. 1 КК України). Проте, враховуючи історичне походження терміну «агресивна війна» та ту обставину, що це поняття передусім стосується міждержавних відносин, а отже, і охоплюється предметом міжнародного права, вважаємо, що його неможливо тлумачити поза ним. Як зазначає С.О. Мохончук, агресія як злочин проти безпеки людства використовується лише стосовно міжнародних конфліктів. Це зумовлює необхідність тлумачення поняття «агресивна війна» у ст. 437 КК України в контексті положень Статуту ООН та резолюцій ООН. На нашу думку, доцільно погодитись з позицією Х.В. Олійник, яка зазначає, що віднесення до поняття агресії інформаційного чи економічного впливу неможна вважати виправданим, оскільки такі дії найімовірніше є складниками ідеологічної боротьби, метою якої є послабити сили супротивника та відповідно зміцнити власні позиції [4]. Виходячи з цього, агресивну війну потрібно розглядати як застосування збройної сили державою проти суверенітету, територіальної цілісності або політичної незалежності іншої держави чи в будь-який інший спосіб, несумісний зі Статутом ООН, що виражається в актах агресії, до яких відносяться: 1) напад збройних сил держави на територію іншої держави; 2) військова окупація або анексія території іншої держави чи її частини; 3) бомбардування або застосування будь-якої зброї державою проти території іншої держави; 4) блокада портів або берегів держави збройними силами іншої держави; 5) напад збройними силами держави на збройні сили іншої держави; 6) надання державою своєї території у

розпорядження іншої держави для вчинення акту агресії проти третьої держави; 7) засилання державою або від імені держави збройних банд, груп, іррегулярних сил або найманців, які здійснюють акти застосування збройної сили проти іншої держави, що мають настільки серйозний характер, що це рівносильно переліченим вище актам, або його значну участь у них.

ВИСНОВКИ

На основі викладеного можна дійти висновку, що окремі науковці обстоюють позицію про застарілість розуміння агресивної війни як агресії збройного типу, відносячи до неї економічну та інформаційну війну. На нашу думку, доцільно погодитись з позицією Х.В. Олійник, яка зазначає, що віднесення до поняття агресії інформаційного чи економічного впливу неможна вважати виправданим, оскільки такі дії найімовірніше є складниками ідеологічної боротьби, метою якої є послабити сили супротивника та, відповідно, зміцнити власні позиції. Вважаємо, що такий підхід передусім суперечить положенням Статуту ООН та резолюції ООН, а також не враховує, що інформаційна війна та економічна війна є окремими політико-правовими явищами, відмінними від агресії. Зокрема, економічна війна становить сукуп-

ність економічних, правових, адміністративних та інших дій, спрямованих проти економічної системи іншого суб'єкта виробничо-господарської діяльності, що може бути як передумовою класичної війни, яка передбачає припинення економічних відносин між державами, так і елементом гібридної війни. Інформаційна війна охоплює інформаційний вплив, зокрема пропаганду та активне застосування неправдивої, перекрученої інформації як засобу маніпуляції свідомістю. Її економічна, її інформаційна війни також можуть становити елементи гібридної війни. Зі свого боку, гібридна війна визначається як сукупність заздалегідь підготовлених та оперативно реалізованих державою дій військового, дипломатичного й інформаційного характеру, спрямованих на досягнення стратегічних цілей, яка включає реалізацію комплексу гібридних загроз різного виду: традиційних, нестандартних, масштабний тероризм, а також підірвні дії, у ході яких застосовуються інноваційні технології для протидії військовій силі супротивника, такі як масовані кібератаки, підірвні дії в енергетичній, економічній сферах тощо. З огляду на викладене вважаємо, що підстав для віднесення економічних та інформаційних заходів до агресії немає.

Список використаних джерел

1. Cassese A. Affirmation of the Principles of International Law recognized by the Charter of the Nürnberg Tribunal. *General Assembly resolution 95 (I) New York, 11 December 1946*. URL: https://legal.un.org/avl/ha/ga_95-I/ga_95-I.html
2. Топольницька М.І. Критерії визначення збройного конфлікту в міжнародних нормативно-правових актах. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*, 2017. С. 177-180.
3. Маланчук П. Вступ до міжнародного права за Ейкхерстом. Харків, 2000. 592 с.
4. Статут ООН. *Міжнародний документ*. URL: https://unic.un.org/aroundworld/unics/common/documents/publications/uncharter/UN%20Charter_Ukrainian.pdf
5. Олійник Х.В. Кримінальна відповідальність за пропаганду, планування, підготовку, розв'язування та ведення агресивної війни: дис. на здоб. наук. ступ. доктора філософії. Львів, 2022. 255 с.

References

1. Cassese A. Affirmation of the Principles of International Law recognized by the Charter of the Nürnberg Tribunal. *General Assembly resolution 95 (I) New York, 11 December 1946*. URL: https://legal.un.org/avl/ha/ga_95-I/ga_95-I.html
2. Topolnytska M.I. Criteria for determining armed conflict in international legal acts. *Scientific Bulletin of Uzhgorod National University*. 2017. pp. 177-180. (in Ukrainian).
3. Malanchuk P. Introduction to international law according to Eickhurst. Kharkiv, 2000. 592 p. (in Ukrainian).
4. UN Charter. International document. URL: https://unic.un.org/aroundworld/unics/common/documents/publications/uncharter/UN%20Charter_Ukrainian.pdf (in Ukrainian).
5. Oliinyk H.V. Criminal liability for propaganda, planning, preparation, unleashing and waging an aggressive war: dissertation for the degree of Doctor of Philosophy. Lviv, 2022. 255 p. (in Ukrainian).

Alina LIASHCHENKO

postgraduate student, Kyiv University of Law of NAS of Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-2144-1441>

CRITERIA FOR DEFINING THE CONCEPT OF "AGGRESSIVE WAR" AS A MODERN GLOBALIZATION PHENOMENON

The issue of criminal legal counteraction to propaganda, planning, preparation, launching and waging of an aggressive war is relevant and timely. In practice, there are difficulties in determining a specific form of aggression on the part of another state, and the clarification of this is important for the accuracy of the criminal-legal qualification. In addition, the definition of the terminology and forms of "crimes of aggression", their correlation with related concepts, will contribute to a more accurate criminal law assessment of the crime provided for in Art. 437 of the Criminal Code of Ukraine. Some scientists defend the position that the understanding of aggressive war as an armed type of aggression is outdated, attributing economic and informational war to it. In our opinion, it is appropriate to agree with the position of H.V. Oliinyk, who notes that "attributing informational or economic influence to the concept of aggression cannot be considered justified, since such actions are most likely components of an ideological struggle, the purpose of which is to weaken the enemy's forces and, respectively, to strengthen their own positions". We believe that this approach primarily contradicts the provisions of the UN Charter and UN resolutions, and also does not take into account that information war and economic war are separate political and legal phenomena, different from aggression. In particular, an economic war is a set of economic, legal, administrative and other actions directed against the economic system of another subject of production and economic activity, which can be both a prerequisite for a classic war, which involves the termination of economic relations between states, and an element of a hybrid war. Information war includes information influence, in particular, propaganda, and the active use of false, distorted information as a means of manipulating consciousness. Both economic and information warfare can also be elements of hybrid warfare. In turn, hybrid war is defined as a set of military, diplomatic and informational actions prepared in advance and quickly implemented by the state, aimed at achieving strategic goals, which includes the implementation of a complex of hybrid threats of various types, namely: traditional, non-standard, large-scale terrorism, as well as subversive actions, during which innovative technologies are used to counter the military power of the adversary, such as massive cyber attacks, subversive actions in the energy, economic spheres, etc. In view of the above, we believe that there are no grounds for attributing economic and information measures to aggression.

Keywords: aggressive war, criminal liability, armed conflict, criminal offense, criminal law, war, military conflict, war propaganda, planning, preparation, resolution, conduct, international law

Станіслав Вікторович **ЧЕРЕДНІЧЕНКО**

к.е.н., доцент кафедри, ЗВО "Класичний приватний університет" (Запоріжжя)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-9383-562X>

e-mail: cherednichenkostanislav@gmail.com

ВАЛЮТНИЙ РИНОК УКРАЇНИ В КАТЕГОРІЯХ ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ЇЇ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ

У статті систематизовано фактори, які впливають на функціонування валютного ринку України в умовах воєнного стану. Показано, що Україні варто враховувати поведінку країн – сировинних експортерів з управління резервами та золотовалютною політикою. Доведено, що поточна волатильність сировинних ринків потребує гнучкої стратегії для підтримки стабільності валютних резервів. Рекомендовано здійснювати моніторинг тенденцій у глобальній диверсифікації активів з боку НБУ. Аргументовано, що вона може зменшити залежність від циклічних коливань цін на сировину. Діагностовано, що умови функціонування валютного ринку України є нестабільними, але поступово адаптуються до турбулентного зовнішнього середовища через диверсифікацію ринків, зміну логістичних маршрутів та державне втручання. Запропоновано комплекс заходів для ліквідації залежності України від сировинного експорту. Доведено, що перехід на інноваційно-орієнтовану економічну модель України дозволить знизити валютні ризики.

Ключові слова: валютний ринок, післявоєнне відновлення, національна економіка, зовнішньоекономічний потенціал, Україна

ВСТУП

Торги за сировинні ресурси України в умовах війни зазнали суттєвих змін через безпекові, логістичні та економічні виклики. На стан валютного ринку негативно впливає інфляція, обумовлена руйнуванням інфраструктури, блокадою портів, нестабільністю поставок і збільшенням вартості стратегічних ресурсів (зернових, руди, енергетичних носіїв), що створює напруження на внутрішньому та зовнішньому ринках. Логістичні проблеми пов'язано з порушенням роботи морських портів, особливо в Азовському та Чорному морях; перевантаженням перевезень залізничним транспортом на західному напрямку через обмежену пропускну здатність; вимушеним розвитком альтернативних маршрутів з акцентом на експорт через Дунайські порти та західні сухопутні кордони. Посилення державного регулювання та контролю виявляється у запровадженні експортних обмежень на деякі критично важливі ресурси (зерно, паливо, метал), посиленні контролю за стратегічною сировиною через військову потребу, переході на довгострокові контракти з партнерами з ЄС, що забезпечує певну стабільність. Переорієнтація ринків збуту, зміна джерел валютних надходжень на напрямів їх використання обумовлена зниженням експорту до традиційних ринків (рф, білорусь), збільшенням поставок до ЄС, Близького Сходу, Північної Африки, впровадженням нових механізмів торгівлі через міжнародні біржі та торговельні платформи. Вплив зовнішніх факторів на стан валютного ринку України обумовлено глобальною продовольчою кризою через скорочення експорту українського зерна; санкційним тиском на росію, який змінив баланс на ринку енергоресурсів; отриманням фінансової підтримки від партнерів (ЄС, США) в іноземній валюті, яка допомагає компенсувати втрати від руйнувань, фінансувати витрати на оборону країни. Актуальність теми статті пояснюється посиленням торгів за українські сировинні ресурси в умовах війни, особливо в частині рідкоземельних металів, які мають безпосередній вплив на валютний ринок. Проблеми розвитку валютного ринку України в умовах воєнного стану та після воєнного відновлення економіки знаходяться у полі зору

багатьох учених. Т. Богдан акцентує на тому, що гіпотеза Пребіша-Зінгера про довгострокове зниження цін на сировину підтверджується в українських реаліях [3, с. 23]. Це означає, що орієнтація на експорт низькотехнологічної продукції не дає змоги Україні накопичувати достатні фінансові ресурси для переходу до моделі стійкого економічного розвитку. О. Баула, Ю. Саржан висуває ідею взаємозв'язку між валютними курсами країн з ринковими та неринковими зовнішньоекономічними моделями [2, с. 88]. Оскільки ринково орієнтовані валюти (як фунт, єна) мають сильнішу кореляцію, автор рекомендує Україні враховувати цей фактор у валютній політиці.

Валютний ризик – це невід'ємний складник міжнародних операцій, пов'язаний з коливаннями курсів валют. Погоджуємося з О.М. Кириченко, А.В. Поліщук, що його мінімізація є ключовим завданням як для підприємств, так і для державних фінансових установ [4]. Важливим є висновок О.Р. Антонюк, що в умовах економічних, політичних та військових криз посилюється необхідність впровадження додаткових заходів валютного регулювання та контролю [1, с. 85], що дає змогу стабілізувати фінансову систему країни та мінімізувати ризики для економіки. Високо оцінюючи науковий доробок зазначених авторів, слід визнати необхідність подальшого дослідження механізмів функціонування валютного ринку в умовах сировинної економіки та надзвичайних подій.

МЕТА роботи – розроблення рекомендацій із функціонування валютного ринку України в умовах післявоєнного відновлення національної економіки в інтересах реалізації її зовнішньоекономічного потенціалу.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Загальнонауковий підхід ґрунтується на застосуванні методів аналізу, синтезу, дедукції, індукції, а також спеціальних методів, поданих формалізацією, систематизацією, використанням табличного методу. Інформаційною основою дослідження є нормативно-правова база України та наукові публікації провідних учених.

РЕЗУЛЬТАТИ

Українська економіка значно залежить від експорту товарів з низьким ступенем оброблення (сільськогосподарської продукції, металів, руди), що піддає її впливу зовнішніх економічних шоків. Висока волатильність світових цін та коливання валютних курсів безпосередньо позначаються на: обсягах експортної виручки, оскільки прибутки експортерів залежать від нестабільних ринкових умов, що ускладнює довгострокове планування; динаміці ВВП через те, що експортна орієнтованість економіки робить її вразливою до глобальних криз, знижуючи темпи зростання; платіжному балансу через змінні експортні доходи та імпорту залежність України виникає ризик дефіциту торговельного балансу. Погоджуємося з В.В. Козюк, що волатильність сировинних ринків є одним з вагомих чинників виникнення валютних криз через нестачу валютної виручки, яка періодично посилює тиск на гривню, викликаючи її девальвацію [5; с. 101]. Зазначений автор також відзначає, що сировинні експортери можуть мати великі валютні резерви завдяки зростанню цін на сировину, їхня диверсифікація через золото не є однозначною та передбачуваною [6, с. 238]. Кореляція між попитом на золото та цінами на сировину є позитивною, але не обов'язковою. Золото є лише одним із можливих активів для резервів. Різні країни по-різному накопичують золото – структура резервів значно варіюється між сировинними експортерами. Частина попиту на золото є ендегенною – він залежить від загального збільшення валютних резервів, а не лише від коливань цін на сировину. Нерівномірність розподілу золота серед країн-експортерів означає зростаючу волатильність на фінансових ринках, оскільки центробанки можуть змінювати структуру резервів за непередбачуваними критеріями.

Валютний ризик є невід'ємним атрибутом валютного ринку. Його причинами в умовах воєнного стану є: висока волатильність валютних курсів, оскільки в умовах економічної нестабільності та війни курс гривні піддається значним коливанням; вплив на міжнародні розрахунки через те, що коливання валют можуть призвести до непередбачених фінансових втрат для підприємств; ризик відтоку капіталу, який обумовлює нестабільність курсу гривні і змушує компанії утримувати значні резерви в іноземній валюті, що зменшує їх ліквідність.

Методами врегулювання валютного ризику є:

- контроль та прогнозування на основі застосування економетричних моделей прогнозування курсу; аналізу тенденцій валютного ринку та факторів, що впливають на нього (інфляція, зовнішньоторговельний баланс тощо);
- хеджування валютного ризику забезпечується такими інструментами, як форвардні контракти (фіксація курсу для майбутніх валютних операцій), опціони (можливість купівлі або продажу валюти за заздалегідь узгодженим курсом), свопи (обмін валютними потоками між компаніями чи банками).

Перевагами хеджування валютного ризику є: збереження обігових коштів, оскільки компаніям не потрібно вилучати великі суми з обороту; фіксація вигідного курсу, яка дає змогу «заморозити» валютний ризик на певному рівні; фінансова стабільність, що дає змогу мінімувати втрати через несприятливі курсові коливання. Ефективне управління валютним ризиком, особливо за

допомогою хеджування, допомагає підприємствам та фінансовим установам захистити свої активи, уникнути різких втрат та підвищити стабільність бізнес-процесів в умовах нестабільності валютного ринку.

Основними принципами валютного нагляду є: ризик-орієнтований підхід, який зосереджується на контролі найбільш ризикових операцій; індикатори порушень валютного законодавства, які мають за мету чітко визначення ознак, за якими виявляються порушення та спекулятивні операції; гнучкість валютного контролю, яка передбачає можливість оперативного реагування на кризові ситуації. Можливими заходами валютного регулювання є: обмеження виведення капіталу через запровадження лімітів на купівлю та переказ іноземної валюти; адміністративний контроль над обмінним курсом шляхом тимчасового регулювання курсоутворення для уникнення спекулятивних стрибків; збільшення вимог до валютних операцій на основі посиленого моніторингу транзакцій з високим ризиком, наприклад, операцій з офшорами; підтримка експортерів шляхом стимулювання валютної виручки шляхом зниження обов'язкового продажу або надання податкових пільг.

Внутрішній контроль на валютному ринку передбачає застосування таких інструментів: моніторинг операцій з високим ризиком відмивання коштів; аналіз руху іноземної валюти всередині країни та за її межами; співпраця банків, фінансових установ та НБУ для оперативного виявлення порушень.

В умовах надзвичайних подій валютне регулювання має бути гнучким і адаптивним, спрямованим на запобігання кризовим явищам та захист економіки. Ризико-орієнтований підхід до валютного контролю дає змогу ефективно виявляти загрози та своєчасно застосовувати відповідні заходи.

Валютний ринок України після закінчення воєнного стану буде залежати від кількох ключових факторів, які визначатимуть його динаміку та стабільність. Їх систематизацію наведено у табл. 1.

Факторами розвитку валютного ринку України після закінчення воєнного стану буде: економічне відновлення (відновлення економіки після воєнного стану; підтримка підприємництва, зокрема через державні програми, буде визначати рівень стабільності на валютному ринку); іноземні інвестиції та підтримка (іноземні інвестиції, Міжнародна фінансова допомога та підтримка від міжнародних організацій, таких як МВФ, Світовий банк, будуть ключовими для економічного відновлення); макроекономічна політика та валютне регулювання (політика НБУ та уряду, яка буде направлена на підтримку стабільності на валютному ринку; посилення регулювання валютного ринку); геополітичні ризики та міжнародні відносини (геополітична ситуація, безпека в регіоні буде мати значний вплив на валютний ринок України); глобальні економічні тенденції (глобальна економіка, зміни у політиці центральних банків провідних економік (ФРС США, ЄЦБ) буде значно впливати на валютний ринок України). Реформа фінансового сектора, диверсифікація економіки, розвиток нових галузей та секторів будуть відігравати важливу роль у стабілізації валютного ринку.

Майбутнє валютного ринку в Україні після завершення воєнного стану залежить від успішного поєднання внутрішніх економічних реформ і зовнішніх економічних та геополітичних чинників. Лише за умови відновлення

Таблиця 1 – Фактори розвитку валютного ринку України після закінчення воєнного стану (власна розробка)

№ з/п	Фактори	Їх значення
1. Економічне відновлення		
1.1	Швидке економічне зростання та відновлення важливих галузей економіки (промисловість, сільське господарство, інфраструктура)	Сприятимуть зміцненню гривні та покращенню довіри інвесторів. Відсутність економічних потрясінь дасть змогу знизити валютні ризики.
1.2	Підтримка підприємництва, зокрема через державні програми	Допоможе стимулювати економічну активність, що зі свого боку позитивно вплине на валютний ринок.
2. Іноземні інвестиції та підтримка		
2.1	Іноземні інвестиції	Для залучення іноземних інвесторів необхідно створити сприятливі умови: стабільну політичну ситуацію, прозоре законодавство, розвиток фінансової та економічної інфраструктури.
2.2	Міжнародна фінансова допомога та підтримка від міжнародних організацій, таких як МВФ, Світовий банк	Сприятиме стабілізації валютного ринку та відновленню економіки.
3. Макроекономічна політика та валютне регулювання		
3.1	Політика НБУ та уряду, яка буде направлена на підтримку стабільності на валютному ринку	Після закінчення воєнного стану НБУ зможе коригувати валютну політику, зокрема змінюючи ставки процентних ставок, ведучи валютні інтервенції для стабілізації курсу гривні.
3.2	Посилення регулювання валютного ринку	Забезпечення прозорості та попередження спекуляцій, що можуть негативно вплинути на валютний курс.
4. Геополітичні ризики та міжнародні відносини		
4.1	Геополітична ситуація	Відносини з сусідніми країнами, зокрема з росією, а також участь у міжнародних економічних угодах (наприклад, угоди з ЄС, США, іншими міжнародними партнерами) впливатимуть на стабільність гривні.
4.2	Безпека в регіоні	Забезпечить умови для економічного зростання та інвестиційної привабливості країни
5. Глобальні економічні тенденції		
5.1	Світові економічні тренди, такі як ціни на енергоносії, інфляція в розвинених країнах, зміни в грошово-кредитних політиках інших країн	Матимуть прямий або непрямий вплив на валютний ринок України.
5.2	Зміни у політиці центральних банків провідних економік (ФРС США, ЄЦБ)	Можуть спричинити зміни в курсах валют і припливах капіталу.
6. Внутрішні реформи		
6.1	Реформа фінансового сектора	Спрямована на вдосконалення банківської системи, розвиток фондового ринку та інші заходи, що дають змогу зробити економіку більш відкритою та конкурентоспроможною.
6.2	Диверсифікація економіки, розвиток нових галузей та секторів	Допоможе знизити залежність від зовнішніх факторів і забезпечити стабільність на валютному ринку.

економіки, стабільної макроекономічної політики, активного залучення інвестицій та зовнішньої підтримки, валютний ринок може повернутися до стійкої та стабільної динаміки, що позитивно вплине на економіку країни загалом.

А.В. Шлапак [7, с. 27] зазначає, що валютна політика в країнах-експортерах сировинних товарів повинна враховувати високу залежність економіки від світових цін на товари. Необхідність адаптивної політики, стабілізаційних фондів і диверсифікації економіки є ключовими для мінімізації ризиків та забезпечення макроекономічної стабільності.

Сировинні валюти – це валюти країн, економіка яких значно залежить від експорту сировинних товарів (нафти, газу, металів, зернових тощо). Вартість цих валют дуже чутлива до змін світових цін на сировинні товари, що робить їх уразливими до глобальних економічних змін.

Ознаки, характеристики та значення сировинних валют наведено у табл. 2.

Сировинні валюти чутливі до змін цін на світових ринках, що впливає на їхню стабільність і конкурентоспроможність економік. Ефективне управління валютним ринком, диверсифікація економіки та розвиток стабілізаційних механізмів можуть знизити ризики для таких країн і сприяти довгостроковій фінансовій стійкості.

Валютна політика в країнах-експортерах сировинних товарів повинна бути адаптивною та враховувати особливості глобальних циклів цін на сировину. Емпіричний досвід свідчить про кілька важливих факторів, які впливають на макроекономічну стабільність та монетарні

рішення в таких країнах і систематизовані у табл. 3.

Ознаками, характеристиками та значеннями валютної політики в країнах-експортерах сировинних товарів є: вплив шоків цін на сировинні товари на макроекономічну волатильність (шоки цін, дестабілізація економіки, реакція грошово-кредитної політики), зв'язок між цінами на сировину та умовами запозичення (зростання цін на сировину, падіння цін, реакція монетарної політики), фінансіалізація товарних ринків (розширення фінансових інструментів, ділові цикли та глобальні стрибки цін на сировину), стратегічні кроки (диверсифікація економіки, створення стабілізаційних фондів, розроблення антикризової монетарної політики). Викликами та подальшими діями НБУ в частині розроблення і реалізації валютної політики є: розв'язання інфляційних ризиків, поетапне пом'якшення валютних обмежень, нарощування валютних резервів.

Для усунення валютних ризиків в умовах дефіциту платіжного балансу України пропонуємо: гнучке коригування курсу гривні, зближення з ринковими механізмами, формування нової валютної тенденції. НБУ може застосовувати більш адаптивний підхід, зважаючи на кореляційні тренди між ринковими валютами, що дасть можливість уникнути різких дисбалансів і підтримувати конкурентоспроможність українського експорту. Орієнтація на досвід розвинутих країн передбачає вільніше формування курсу з урахуванням макроекономічних показників, що допоможе зменшити ризики штучного завищення чи заниження гривні. Для активного впливу на курс гривні Україна має розробити зовнішньоеко-

Таблиця 2 – Ознаки, характеристики та значення сировинних валют (власні розрахунки)

№ з/п	Ознаки	Характеристики	Значення
1. Основні особливості сировинних валют			
1.1		Висока залежність від цін на сировину	Курси таких валют тісно корелюють із динамікою цін на основні експортовані товари.
1.2		Вплив на торговельний баланс	Зростання цін на сировину сприяє збільшенню експортних доходів і зміцненню валюти. Навпаки, падіння цін може призвести до значного знецінення валюти.
1.3		Ризики економічної нестабільності	Через коливання світових ринків сировини економіки таких країн можуть зазнавати різких змін у валютних курсах і торговельному балансі.
2. Трансмісійні канали впливу світових цін на сировину на валюту			
2.1		Коригування умов торгівлі	Коли ціни на сировину зростають, умови торгівлі поліпшуються, оскільки країна отримує більше за ту саму кількість експортованих товарів. Це призводить до зміцнення національної валюти. Зниження цін на сировину погіршує умови торгівлі, що послаблює валюту.
2.2		Ефект доходу	Зростання цін на сировину збільшує національний дохід від експорту. Це стимулює внутрішній попит і може призвести до зміцнення валюти. У разі зниження доходів від експорту скоро-чується обсяг валюти, що надходить до країни, що створює тиск на її курс.
2.3		Канал сальдо платіжного балансу	Покращення сальдо поточного рахунку платіжного балансу завдяки високим експортним доходам сприяє стабільності або зміцненню валюти. Негативне сальдо у разі падіння цін на сировину може призвести до дефіциту валюти і знецінення національної грошової одиниці.
3. Ефекти для інших галузей економіки			
3.1		Реальний обмінний курс	Зміцнення валюти через високі експортні доходи може призвести до підвищення реального обмінного курсу, що робить несировинний експорт менш конкурентоспроможним на світових ринках.
3.2		«Голландська хвороба»	Економіки, які надмірно залежать від сировинного експорту, можуть страждати від втрати конкурентоспроможності в інших секторах, таких як обробна промисловість або технологічні галузі.
4. Приклади сировинних валют			
4.1		Канадський долар (CAD)	Чутливий до змін цін на нафту та природний газ.
4.2		Австралійський долар (AUD)	Залежний від експорту залізної руди, вугілля та інших корисних копалин.
4.3		Новозеландський долар (NZD)	Залежний від експорту молочної продукції та сільськогосподарських товарів.
4.4		Російський рубль (RUB)	Сильно корелює з цінами на нафту та газ.
5. Стратегії зниження ризиків для країн із сировинними валютами.			
5.1		Диверсифікація економіки	Розвиток несировинних галузей для зменшення залежності від експорту сировини.
5.2		Фонди стабілізації	Створення резервних фондів для збереження доходів від експорту під час високих цін на сировину, які можуть бути використані в періоди падіння цін.
5.3		Гнучке курсоутворення	Застосування гнучкого валютного курсу для амортизації зовнішніх шоків і пом'якшення впливу на економіку.
5.4		Розвиток внутрішнього ринку	Підтримка внутрішнього попиту для зниження впливу глобальних коливань цін на сировину.

Таблиця 3 – Ознаки, характеристики та значення валютної політики в країнах-експортерах сировинних товарів (власна розробка)

№ з/п	Ознаки	Характеристики	Значення
1. Вплив шоків цін на сировинні товари на макроекономічну волатильність			
1.1		Шоки цін	Різкі зміни цін на нафту, метали, сільськогосподарські товари тощо можуть викликати значні коливання ВВП, інфляції та валютного курсу.
1.2		Дестабілізація економіки	Під час цінових підйомів країни отримують надлишкові доходи, що може спричинити «перегрів» економіки. Під час спадів, навпаки, може виникнути дефіцит бюджету, девальвація валюти та економічний спад.
1.3		Реакція грошово-кредитної політики	Підвищення процентних ставок для стримування інфляції в періоди цінових підйомів. Пом'якшення монетарної політики (зниження ставок) під час падіння цін для стимулювання економіки.
2. Зв'язок між цінами на сировину та умовами запозичення			
2.1		Зростання цін на сировину	Покращує кредитоспроможність країн-експортерів, оскільки збільшуються експортні доходи та валютні резерви. Це сприяє зниженню вартості зовнішніх запозичень і збільшенню довіри інвесторів.
2.2		Падіння цін	Умови запозичення погіршуються, оскільки зростає ризик дефолту, послаблюється курс національної валюти, а інвестори можуть почати виводити капітал.
2.3		Реакція монетарної політики	Використання валютних резервів та стабілізаційних фондів для зменшення тиску на курс валюти. Зміцнення фінансової дисципліни та контроль за державним боргом.
3. Фінансіалізація товарних ринків			
3.1		Розширення фінансових інструментів	Збільшення кількості фінансових контрактів на товари (ф'ючерси, опіони) зробило сировинні ринки більш чутливими до спекулятивних операцій.
3.2		Кореляція з іншими активами	Ціни на сировину тепер тісно пов'язані з фондовими ринками та ринками облігацій, що збільшує їхню волатильність.
3.3		Виклик для монетарної політики	Необхідність моніторингу не лише реальних ринкових умов, а й фінансових потоків, які можуть впливати на ціни на сировину. Стимування спекулятивних коливань за допомогою валютних інтервенцій або політики обмеження потоків капіталу.
4. Ділові цикли та глобальні стрибки цін на сировину			
4.1		Глобальна залежність	Ділові цикли країн-експортерів сировини дедалі більше залежать від змін світових цін на сировинні товари, що зумовлює нестабільність у національних економіках.
4.2		Проциклічність економіки	Під час підйомів спостерігається прискорене економічне зростання, але в періоди падіння цін країни можуть швидко увійти в рецесію.
5. Стратегічні кроки			
5.1		Диверсифікація економіки	Розвиток несировинних галузей для зниження залежності від цін на сировину.
5.2		Створення стабілізаційних фондів	Акумуляція доходів у періоди підйомів для їх використання під час спадів.
5.3		Розробка анти-кризової монетарної політики	Гнучке регулювання процентних ставок, валютних інтервенцій та інших інструментів для стабілізації економіки.

номічну доктрину, яка визначає напрями валютної політики, стратегічні цілі в частині підтримки експорту або залучення інвестицій. НБУ може скоригувати курс гривні з огляду на світові валютні тренди, кореляції між ринковими валютами та економічні пріоритети України, що дасть змогу не тільки стабілізувати валютний ринок, а й зробити гривню більш передбачуваною для міжнародних партнерів.

ВИСНОВКИ

На функціонування валютного ринку України в умовах війни впливають безпекові, логістичні та економічні фактори: дефіцит та зростання цін, обумовлені руйнуванням інфраструктури, блокадою портів, нестабільністю поставок стратегічних ресурсів, підвищенням навантаження на залізничний та внутрішній водний транспорт, посиленням державного регулювання та контролю, запровадженням експортних обмежень на деякі критично важливі ресурси (зерно, паливо, метал), переорієнтацією ринків збуту тощо.

Україні варто враховувати поведінку країн-сировинних експортерів стосовно управління резервами та золото-валютною політикою. Поточна волатильність сировинних ринків потребує гнучкої стратегії для підтримки стабільності валютних резервів. НБУ доцільно здійснювати моніторинг тенденцій в глобальній диверсифікації активів для ефективного управління власними резервами. Диверсифікація економіки може зменшити залежність від циклічних коливань цін на сировину, а українська стратегія резервного накопичення повинна враховувати не лише традиційні активи (долар, євро,

облігації), але й золото, особливо в періоди економічної турбулентності.

Умови функціонування валютного ринку України є нестабільними, але поступово адаптуються до турбулентного зовнішнього середовища через диверсифікацію ринків, зміну логістичних маршрутів та державне втручання. Подальша динаміка залежатиме від ситуації на фронті, міжнародної підтримки та здатності бізнесу адаптуватися до нових викликів.

Для ліквідації залежності України від сировинного експорту необхідно: провести диверсифікацію економіки шляхом розвитку переробної промисловості, технологічного сектору, машинобудування; підвищити частку продукції з високою доданою вартістю на основі підтримки інноваційних підприємств та стимулювання виробництва кінцевої продукції; реалізувати гнучку валютну політику для запобігання надмірному зміцненню або девальвації гривні через ефективне регулювання; розширювати ринки збуту на основі інтеграції у глобальні виробничі ланцюги ЄС та інших регіонів; реформувати фінансовий сектор шляхом зміцнення банківської системи, розвитку внутрішнього фондового ринку. Перехід на інноваційно-орієнтовану економічну модель України дасть змогу знизити валютні ризики, стати залежною від сировинних циклів й глобальних цінових коливань, що забезпечуватиме можливості для стійкого розвитку.

Перспективами подальших досліджень є визначення детермінантів розвитку національної економіки в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення економіки.

Список використаних джерел

1. Антонюк О.Р. Облік зовнішньоекономічної діяльності: вплив на актуальні аспекти валютного нагляду та фінансового моніторингу в період дії військового стану в Україні. *Економіка. Фінанси. Право.* 2024. № 3. С. 83-86.
2. Баула О., Саржан Ю. Зовнішньоекономічна діяльність як фактор впливу на валютне котирування. *Економічний форум.* 2022. № 1. С. 80-89.
3. Богдан Т. Емпіричне дослідження детермінант світових цін на сировинні товари, ролі курсової позиції долара та впливу валютно-цінових глобальних чинників на економіку України. *Економіст.* 2015. № 12. С. 19-24.
4. Кириченко О.М., Поліщук А.В. Управління валютними ризиками при здійсненні зовнішньоекономічної діяльності. *Ефективна економіка.* 2022. № 8. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2022_8_35
5. Козюк В.В. Фінансовий розвиток, валютні резерви та політичні режими в сировинних економіках. *Економічна теорія.* 2016. № 3. С. 82-102.
6. Козюк В. Роль золота у валютних резервах країн сировинних експортерів. *Журнал європейської економіки.* 2021. Т. 20, № 2. С. 219-240.
7. Шлапак А.В. Фінансiалiзацiя товарних ринкiв як фактор макроекономiчної волатильностi та трансформацiї ролi сировинних валют у мiжнароднiй торгiвлi. *European scientific journal of economic and financial innovation.* 2023. № 1. С. 20-29. URL: <http://doi.org/10.32750/2023>

References

1. Antoniuk O.R. Accounting for foreign economic activity: impact on current aspects of currency supervision and financial monitoring during the period of martial law in Ukraine. *Economics. Finances. Law.* 2024. № 3. pp. 83-86. [in Ukrainian].
2. Baula O., Sarzhan Yu. Foreign economic activity as a factor influencing currency quotation. *Economic Forum.* 2022. № 1. pp. 80-89. [in Ukrainian].
3. Bohdan T. An empirical study of the determinants of world commodity prices, the role of the dollar's exchange rate position, and the impact of currency-price global factors on the economy of Ukraine. *Economist.* 2015. № 12. pp. 19-24. [in Ukrainian].
4. Kirichenko O.M. Polishchuk A.V. Management of currency risks in the implementation of foreign economic activity. *Efficient economy.* 2022. № 8. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2022_8_35 [in Ukrainian].
5. Koziuk V.V. Financial development, foreign exchange reserves and political regimes in commodity economies. *Economic theory.* 2016. № 3. pp. 82-102. [in Ukrainian].
6. Koziuk V. The role of gold in the currency reserves of commodity exporting countries. *Journal of European Economy.* 2021. Vol. 20, № 2. pp. 219-240. [in Ukrainian].
7. Shlapak A.V. Financialization of commodity markets as a factor of macroeconomic volatility and transformation of the role of commodity currencies in international trade. *European scientific journal of economic and financial innovation.* 2023. № 1. pp. 20-29. URL: <http://doi.org/10.32750/2023> [in Ukrainian].

Stanislav CHEREDNICHENKO

PhD in Economics, Associate Professor of department, Higher education institution "Classical private university" (Zaporizhzhia).

ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-9383-562X>

e-mail: cherednichenkostanislav@gmail.com

FOREIGN EXCHANGE MARKET OF UKRAINE IN THE CATEGORIES OF POST-WAR RENEWAL OF THE NATIONAL ECONOMY AND IMPLEMENTATION OF ITS EXTERNAL ECONOMIC POTENTIAL

The paper systematizes the factors that affect the functioning of the foreign exchange market of Ukraine in the conditions of martial law, namely: deficit and price growth caused by the destruction of infrastructure, blockade of ports, instability of supplies of strategic resources, increasing the load on railway and inland water transport, strengthening state regulation and control, introducing export restrictions on some critically important resources (grain, fuel, metal), reorientation of sales markets, etc. It is shown that Ukraine should take into account the behavior of raw material exporting countries regarding reserve management and gold and currency policy. It has been proven that the current volatility of commodity markets requires a flexible strategy to maintain the stability of foreign exchange reserves. It is recommended to monitor trends in global asset diversification for effective management of own reserves by the NBU. It is argued that diversification of the economy can reduce dependence on cyclical fluctuations in raw material prices, and the Ukrainian reserve accumulation strategy should take into account not only traditional assets (dollar, euro, bonds), but also gold, especially in periods of economic turbulence. It was diagnosed that the operating conditions of the foreign exchange market of Ukraine are unstable, but they are gradually adapting to the turbulent external environment due to the diversification of markets, changes in logistics routes, and government intervention. It has been proven that further dynamics will depend on the situation at the front, international support and the ability of business to adapt to new challenges. In order to eliminate Ukraine's dependence on raw material exports, it is proposed to implement a set of measures, the main ones of which are: diversification of the economy through the development of the processing industry, the technological sector, and mechanical engineering; to increase the share of products with high added value on the basis of supporting innovative enterprises and stimulating the production of final products. It has been proven that the transition to an innovation-oriented economic model of Ukraine will reduce currency risks, become dependent on commodity cycles and global price fluctuations, which will provide opportunities for sustainable development.

Keywords: currency market, post-war communication, national economy, foreign economic potential, Ukraine

DOI: <https://doi.org/10.37634/efp.2025.3.20>
УДК 336.71

Лідія Андріївна АВРАМЧУК

к.е.н., доцент, Національний університет біоресурсів і природокористування України
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7496-0392>
e-mail: lidiyavr@gmail.com

Карина Геннадіївна СОЛОШЕНКО

студентка, Національний університет біоресурсів і природокористування України
ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-3433-109X>
e-mail: karinasoloshenko1814@gmail.com

КРЕДИТНИЙ РИНОК УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ: ВИКЛИКИ, РИЗИКИ ТА ШЛЯХИ ВІДНОВЛЕННЯ

У дослідженні висвітлено ключові аспекти впливу війни на кредитний ринок України. Проаналізовано зміни, що відбуваються в умовах воєнного конфлікту, а також оцінено їхні економічні та фінансові наслідки. Визначено, що війна спричиняє скорочення доступності кредитних ресурсів, зростання кредитних ризиків і зниження ділової активності фінансових установ. Водночас наголошується, що завдяки заходам Національного банку України, змінам у законодавчому регулюванні та зусиллям, спрямованим на стабілізацію фінансової системи, кредитний ринок має потенціал для відновлення після завершення бойових дій. Досягнення цієї мети можливе за умови реалізації ефективних реформ, залучення інвестицій та активної співпраці з міжнародними фінансовими організаціями. Також визначено перспективи та можливості відродження кредитного сектору держави.

Ключові слова: кредитний ринок, Національний банк України, війна, кредитний ризик, кредитні ресурси

ВСТУП

Кредитний ринок є невід'ємною частиною фінансової системи будь-якої країни, оскільки забезпечує фінансування підприємств, сприяє розвитку малого та середнього бізнесу, а також покращує добробут населення завдяки доступу до кредитних ресурсів. Проте у разі воєнного конфлікту економіка держави та її фінансова система, зокрема кредитний ринок, зазнають значних потрясінь.

Війна негативно впливає на фінансову стабільність, рівень довіри інвесторів, роботу банківської системи та доступність кредитів як для бізнесу, так і для громадян. У зв'язку з цим постає актуальність дослідження наслідків війни для фінансового ринку України, зокрема його кредитного сегмента.

Сучасні наукові дослідження, присвячені формуванню кредитного ринку та кредитних ресурсів, висвітлено в роботах таких фахівців, як Ю.Ю. Вергелок [1], С.В. Глуценко [2], А.Д. Петрашевська, В.В. Смелянська, Р.В. Шверя [3], Д.М. Стебляк та ін.

Однак, попри наявні дослідження, питання функціонування та використання кредитного ринку в умовах воєнного конфлікту потребує додаткової уваги, зокрема стосовно особливостей розвитку кредитної системи України в таких умовах.

МЕТА дослідження – аналіз впливу війни на кредитний ринок України, виявлення змін у фінансовій системі, оцінювання наслідків для доступності кредитів та рівня кредитного ризику, а також визначення перспектив відновлення кредитного ринку після завершення воєнних дій.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У дослідженні застосовано такі загальнонаукові методи, як аналіз, синтез порівняння та графічний метод.

РЕЗУЛЬТАТИ

Війна, що розпочалась на сході України у 2014 р., суттєво вплинула на кредитний ринок країни. Вона спри-

чинила масштабні зміни у фінансовій системі, зокрема в діяльності банків та кредитних установ. Основні наслідки для кредитного ринку можна розглядати через кілька ключових аспектів.

– *Скорочення кредитної активності:* загострення військових дій призвело до погіршення економічної ситуації, зниження виробництва та споживання. Як наслідок, банки скоротили кредитування, оскільки підприємства та населення стали менш зацікавленими у залученні позик для розширення бізнесу чи особистих потреб.

Частка проблемних кредитів у банківському секторі зросла з 30% на 1 січня 2022 р. до 38% на 1 січня 2023 р. Обсяг непрацюючих кредитів за рік збільшився з 87 млрд грн до 432 млрд грн. З початку повномасштабної війни банки зазнали значних втрат і вимушено спрямували понад 100 млрд грн у резерви під кредитні ризики, що перевищує 12% загального кредитного портфеля станом на кінець лютого 2022 р. (рис. 1).

У зв'язку з війною, економічною кризою та енергетичними атаками з боку країни-агресора потенційні втрати кредитного портфеля можуть досягати 30%.

– *Збільшення кредитного ризику:* воєнний конфлікт спричинив значні економічні труднощі, особливо в регіонах, що безпосередньо зазнали наслідків бойових дій. Це підвищило кредитні ризики для банків, які надавали позики підприємствам та фізичним особам у цих зонах. У відповідь фінансові установи стали більш обережними у видачі кредитів, скорочуючи їх обсяги та підвищуючи процентні ставки.

– *Зростання рівня простроченої заборгованості:* через економічну нестабільність, скорочення доходів та збільшення рівня безробіття багато підприємств і громадян зіткнулися з труднощами у своєчасному погашенні кредитів. Це призвело до накопичення простроченої заборгованості, що погіршило якість кредитного портфеля банків і змусило їх застосовувати жорсткіші вимоги до нових позик. Внаслідок цього кредитні ризики фінансових установ значно зросли.

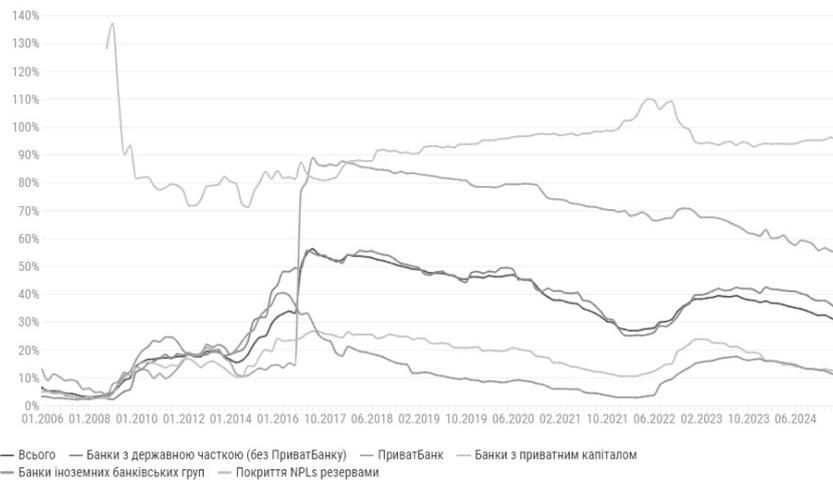

Рис. 1. Частка непрацюючих кредитів (NPL) у розрізі банківських груп, % [4]

– Зниження ліквідності банків: війна серйозно вплинула на ліквідність банківського сектору, оскільки зросла потреба у фінансуванні відбудови та підтримки економіки в постраждалих регіонах. Банки змушені були шукати додаткові джерела фінансування, зокрема залучати зовнішні ресурси, а також отримувати підтримку з боку Національного банку.

Зважаючи на суттєву міжнародну підтримку, пристосування до обставин війни прослідковується стабільність банківської сфери та поступові позитивні зміни в економіці (табл. 1).

Як показують дані таблиці, незважаючи на повномасштабне вторгнення, сукупні активи українських банків зросли з 2 053 928 млн грн на початку 2022 р. до 3 422 600 млн грн на початку 2025 р.

На тлі зниження кредитної активності банків спостерігається зростання їхніх вкладень у депозитні сертифікати Національного банку України (НБУ). З початку війни обсяг таких вкладень подвоївся, збільшившись на 100 млрд грн. Очікується, що за підсумками року банки отримають близько 28 млрд грн процентних доходів від цих депозитних сертифікатів.

Банківське кредитування як економіки, так і державного сектору скоротилося на фоні зростання депозитів. Аналіз, проведений у межах дослідження, показав, що НБУ відіграв ключову роль у стабілізації кредитного ринку під час воєнного конфлікту на сході країни. НБУ зосередив свої зусилля на підтримці фінансової стабільності, зменшенні ризиків та забезпеченні надійності банківської системи.

Одним з найважливіших заходів, здійснених НБУ, стало збільшення обсягів рефінансування банків. Це дало змогу фінансовим установам отримувати необхідні ресурси на вигідніших умовах, підтримуючи ліквідність та сприяючи задоволенню потреб клієнтів у кредитних ресурсах. Додаткове рефінансування також допомогло

знижити ризик неплатоспроможності банків.

Крім цього, НБУ посилив контроль за банківським сектором, впроваджуючи заходи для підвищення ефективності нагляду та регулювання. Проведено перевірки фінансового стану банків, а також забезпечено дотримання нормативних вимог до капіталізації та ліквідності. Завдяки цим діям вдалося знизити ризик банкрутств фінансових установ і зберегти стабільність банківської системи.

НБУ також зосередив зусилля на покращенні кредитного середовища та підвищенні фінансової прозорості. Впроваджено низку реформ, спрямованих на спрощення кредитних процедур, усунення бюрократичних бар'єрів та забезпечення відкритості у діяльності банків. Це сприяло відновленню довіри клієнтів та покращенню доступу до кредитних ресурсів.

Крім того, НБУ активно підтримував реалізацію програм фінансової допомоги та кредитування для підприємств, що постраждали від війни. Серед таких заходів – надання пільгових кредитів, гарантій та інших фінансових інструментів, які допомагали відновлювати економічну активність у постраждалих регіонах та підтримувати бізнес, що опинився у складних умовах через воєнні дії [6, 7].

Воєнний конфлікт спричинив суттєві зміни в правовому регулюванні кредитного ринку України. Ці нововведення спрямовано на зміцнення стабільності та ефективності кредитної системи, зниження ризиків та підвищення довіри як з боку регулятора, так і з боку банківського сектору загалом.

Однією з ключових змін стало вдосконалення нормативно-правової бази, що регулює кредитну діяльність. Ухвалено нові законодавчі акти та внесено зміни до чинних норм з метою посилення контролю та ефективного регулювання кредитних відносин. Зокрема, оновлено законодавство про діяльність банків, кредитних установ, заставних прав та інших аспектів фінансового сектору.

Таблиця 1 – Сумарні активи українських комерційних банків з 2022 р. до 2025 р., млн грн (розроблено авторами за даними [5])

Період	Активи (усього)	Надані кредити	Кредити суб'єктам господарювання	Кредити фізичним особам	Резерви за активними операціями банків
на 1.01.2022	2 053 928	1 065 347	795 513	242 633	278 774
на 1.01.2023	2 353 592	1 036 129	801 327	209 944	368 091
на 1.01.2024	2 942 806	1 024 852	783 864	222 590	370600
на 1.01.2025	3 422 600	1 138 036	850 581	274 276	358057

Також впроваджено сучасні механізми для підвищення прозорості та відкритості кредитного ринку. Наприклад, створення централізованої бази даних з кредитної історії позичальників дало змогу розширити доступ до інформації про їх фінансовий стан, що допомогло знизити ризики неплатоспроможності.

Крім того, уряд України вжив заходів для спрощення процедур кредитування, а також для захисту прав як боржників, так і кредиторів. Відповідні законодавчі ініціативи спрямовано на покращення інвестиційного клімату та залучення додаткових фінансових ресурсів до економіки.

Окрему увагу приділено боротьбі з нелегальними схемами та фінансовими злочинами. Посилено регуляторний та наглядовий контроль за операціями, спрямованими на протидію відмиванню коштів і фінансуванню тероризму. Для цього запроваджено жорсткі вимоги до ідентифікації клієнтів, моніторингу фінансових операцій та обміну інформацією з державними органами.

Після завершення воєнного конфлікту в Україні постає питання про відновлення кредитного ринку. Попри значні виклики, є перспективи та можливості для його розвитку. Для досягнення цієї мети необхідно:

– *По-перше, зосередитися на реформуванні та стабілізації фінансової системи.* Уряд має вжити заходів для зміцнення фінансової стійкості банків та підвищення їх капіталовідповідності. Важливо провести аудит та оцінювання активів банків, запровадити механізми реструктуризації проблемних кредитів, а також підтримати банківську систему через програми ліквідності та капіталізації.

– *По-друге, створити сприятливе інвестиційне середовище для залучення як внутрішніх, так і зовнішніх інвестицій у кредитний сектор.* Це можна реалізувати шляхом реформ, спрямованих на забезпечення прозорості, правової стабільності та захисту прав кредиторів. Крім того, розвиток ринку капіталу та залучення іноземних інвесторів сприятиме відновленню кредитної системи.

– *По-третє, сприяти цифровізації та впровадженню*

новітніх технологій у кредитний ринок. Застосування таких фінансових технологій, як блокчейн, штучний інтелект і великі дані, може значно покращити процеси кредитування, зробити їх швидшими та ефективнішими. Автоматизація кредитних операцій сприятиме зниженню витрат і ризиків для банків та полегшить доступ підприємств і населення до фінансових послуг.

– *По-четверте, забезпечити ефективну співпрацю між державними органами, банківським сектором та міжнародними фінансовими інституціями.* Важливо створити сприятливі умови для кредитування, розробляти програми підтримки бізнесу та забезпечувати стабільність економічного середовища, що стане основою для відновлення та розвитку кредитного ринку.

ВИСНОВКИ

Воєнний конфлікт викликає значні зміни у правовому регулюванні та провокує економічну нестабільність. Він призводить до зниження доступності кредитів, погіршення якості кредитного портфеля, зростання ризиків для банків і підприємств, а також до трансформації регуляторного середовища. Це, зі свого боку, спричиняє спад економічної активності, підвищення рівня безробіття та погіршення фінансової стійкості країни.

Для забезпечення більшої прозорості, стабільності та захисту прав кредиторів необхідні зміни у правовому регулюванні кредитного ринку України. Важливим є впровадження реформ, спрямованих на спрощення процедур кредитування, вдосконалення механізмів виконання кредитних зобов'язань і посилення захисту прав кредиторів.

Попри труднощі, є перспективи відновлення кредитного ринку. Завдяки проведенню реформ, стабілізації фінансової системи, залученню інвестицій, розвитку технологій та співпраці між державними органами, банківськими установами та міжнародними фінансовими інституціями можливо забезпечити відновлення та розвиток кредитної системи України.

Список використаних джерел

1. Вергелюк Ю.Ю. Фінансова безпека кредитного ринку. *Економічна наука*. 2018. № 11. С. 31–36.
2. Глушенко С.В. Гроші, кредит, кредитний ринок. Київ, 2015. 204 с.
3. Шеверя Р.В., Стебляк Д.М. Вплив валютно-фінансових та кредитних інституцій на розвиток сучасного міжнародного бізнесу. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2022. №43. С. 168–172.
4. Частка непрацюючих кредитів (NPL) в Україні становила 38% на початок 2023 року. URL: <https://bank.gov.ua/ua/stability/npl>
5. Активи банків України (2008-2025). *Мінфін*. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/banks/stat/active/>
6. Петрашевська А.Д., Смельянська В.В. Вплив війни на кредитний ринок України. *Сучасні інформаційні технології та телекомунікаційні мережі*: тези доп. учасників 55-ї Наук.-практ. конф. молодих дослідників. Одеса, 2023. С. 195–198.
7. Як Національний банк допомагає здобувати перемогу. *Вокс Україна*. URL: <https://voxukraine.org/yak-natsionalnyj-bank-dopomagaye-zdobuvaty-peremogu>

References

1. Verheliuk Y.Y. Financial security of the credit market. *Economic Science*. 2018. No. 11. pp. 31–36 (in Ukrainian).
2. Hlushchenko S.V. Money, credit, credit market. Kyiv, 2015. 204 p (in Ukrainian).
3. Sheveria R.V., Steblak D.M. The influence of monetary and financial and credit institutions on the development of modern international business. *Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University*. 2022. No. 43. pp. 168–172. (in Ukrainian).
4. The share of non-performing loans (NPL) in Ukraine was 38% at the beginning of 2023. *Natsionalnyi bank Ukrainy*. URL: <https://bank.gov.ua/ua/stability/npl> (in Ukrainian).
5. Assets of Ukrainian banks (2008–2025). *Ministry of Finance*. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/banks/stat/active/> (in Ukrainian).
6. Petrashevskaya A.D., Smeliyanskaya V.V. The impact of the war on the credit market of Ukraine. *Modern Information Technologies and Telecommunication Networks: Abstracts of the 55th Scientific and Practical Conference of Young Researchers*. Odessa, 2023. pp. 195–198. (in Ukrainian).
7. How the National Bank helps to win. *Vox Ukraine*. URL: <https://voxukraine.org/yak-natsionalnyj-bank-dopomagaye-zdobuvaty-peremogu> (in Ukrainian).

Lidiia AVRAMCHUK

PhD in Economics, Associate Professor, The National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7496-0392>

e-mail: lidiyavr@gmail.com

Karyna SOLOSHENKO

student, The National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-3433-109X>

e-mail: karinasoloshenko1814@gmail.com

UKRAINE'S CREDIT MARKET IN WAR CONDITIONS: CHALLENGES, RISKS AND WAYS OF RECOVERY

The study highlights the key aspects of the war's impact on the Ukrainian credit market, including its dynamics, structure, and key risks. The changes taking place in the context of the military conflict are analyzed, and their economic and financial consequences are assessed. Particular attention is paid to the impact of hostilities on financial institutions, the availability of credit resources, the level of credit risks, and overall business activity in the banking sector. It is determined that the war has led to a significant reduction in lending opportunities for both businesses and households, which in turn has a negative impact on the country's economic development. The deterioration of the macroeconomic situation, the decline in confidence in the banking system, and the instability of the exchange rate have become additional factors that exacerbate the problems of the credit market. At the same time, it is noted that financial institutions are forced to adapt to new conditions by developing anti-crisis strategies aimed at minimizing risks and ensuring stability. Particular attention is paid to the measures taken by the National Bank of Ukraine to support the credit market. These include changes in legislative regulation, expansion of refinancing programs, introduction of state support mechanisms and cooperation with international financial institutions. These steps help to mitigate the negative impact of the war on the banking sector and create the preconditions for its gradual recovery after the end of hostilities. It is noted that the prospects for the recovery of the credit market depend on a number of key factors: implementation of effective economic reforms, attraction of foreign investment, increased confidence in the banking system and active cooperation with international financial organizations. In the long run, the revival of the credit sector will be an important element of Ukraine's overall economic recovery. The study emphasizes that with a comprehensive approach and effective government policy, it is possible not only to stabilize the financial system, but also to develop it further in the postwar period.

Keywords: credit market, National Bank of Ukraine, war, credit risk, credit resources

Ольга Григорівна **МЕЛЬНИК**

д.е.н., професор, зав. кафедри, Національний університет "Львівська політехніка"

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8819-1910>

e-mail: olga.g.melnyk@lpnu.ua

Дмитро-Ілля Ігорович **ЯКИМЕЦЬ**

асистент, Національний університет "Львівська політехніка"

ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-0966-5462>

e-mail: dmytro-illia.i.yakymets@lpnu.ua

ОСОБЛИВОСТІ В УПРАВЛІННІ РИЗИКАМИ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

У дослідженні сформовано основні елементи системи управління ризиками зовнішньоекономічної діяльності підприємств. Виокремлено класифікаційні ознаки чинників виникнення ризиків зовнішньоекономічної діяльності підприємств в умовах євроінтеграції, зокрема: за масштабом впливу; за можливістю ідентифікації та управління ризиками; за характером походження; за джерелами виникнення. Наведено рекомендовані етапи процесу управління ризиками зовнішньоекономічної діяльності підприємств в умовах євроінтеграції: аналіз ризиків зовнішнього і внутрішнього середовища; ідентифікація загроз та можливостей за допомогою матриці RIO-RIT-REO-RET; діагностування ризиків; вибір інструментарію управління ризиками; формування системи індикаторів оцінювання впливу ризиків; розроблення стратегій управління ризиками; контролювання ризиків; моніторинг та коригування ризиків зовнішньоекономічної діяльності.

Ключові слова: ризик, чинник, зовнішньоекономічна діяльність, євроінтеграція, система, технологія

ВСТУП

Ідентифікація і дослідження чинників, які впливають на ефективність управління ризиками зовнішньоекономічної діяльності (ЗЕД) в умовах євроінтеграції має надзвичайну актуальність у сучасному бізнес-середовищі. Розширення діяльності вітчизняних суб'єктів господарювання на європейські ринки зумовлює необхідність адаптації до нових вимог та стандартів ЄС, а також застосування інноваційних інструментів управління ризиками ЗЕД для забезпечення цілей сталого розвитку в умовах євроінтеграції.

Формування чинників та виокремлення особливостей в управлінні ризиками ЗЕД в умовах євроінтеграції дає підприємствам змогу проводити якісне ідентифікування ризиків та їх ґрунтовне оцінювання, розробляти ефективні стратегії управління ризиками, мінімізувати потенційні втрати та максимізувати вигоди від євроінтеграції.

Теоретичні та прикладні аспекти управління ризиками ЗЕД підприємств досліджували відомі науковці, такі як: І.О. Башинська, О.О. Васильченко, Г.П. Гончар, М.І. Григор'єва, З.П. Дзуліт, В.В. Дергачова, А.С. Завербний, В.В. Кобржицький, Х.С. Передало, В.Ф. Проскура, Ю.В. Рудніцька, У.С. Савків, А.В. Свідерська, Г.В. Сидор, А.О. Тимків, В. Цопа, О.В. Шереметинська та ін. У більшості наукових праць авторів розглянуто сутність та типологію ризиків ЗЕД, охарактеризовано етапи їхнього оцінювання та оптимізування, а також наведено моделі ефективного управління ризиками ЗЕД підприємств. Проте слід зазначити, що недостатньо дослідженими залишаються питання з виокремлення чинників управління ризиками, а також формування системи та технології управління ризиками ЗЕД підприємств в умовах євроінтеграції.

МЕТА статті – виокремлення ключових чинників та дослідження особливостей в управлінні ризиками зовнішньоекономічної діяльності підприємств в умовах євроінтеграції.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Методологічною основою статті стали праці провідних науковців. З метою вирішення ключових завдань дослідження у статті застосовано такі методи, як: аналіз, синтез, теоретичного узагальнення, наукового абстрагування, побудови графічних моделей.

РЕЗУЛЬТАТИ

У здійсненні ЗЕД перед більшістю підприємств виникає певна невизначеність, яка часто супроводжується різними ризиками, що особливо актуально в умовах євроінтеграції. За результатами аналізу літератури [1-11] варто виокремити такі ризики: політичні; митні; логістичні; валютні; маркетингові; інформаційні; інноваційні; ризики торговельної політики; ризики, що стосуються контракту; євроінтеграційні тощо. Слід також зазначити, що ризики є не тільки потенційними загрозами, але й т.зв. стимуляторами розвитку підприємств.

Управління ризиками ЗЕД підприємств в умовах євроінтеграції є складним та багатограним процесом, що вимагає від підприємств системного підходу та застосування сучасних методів управління ними. Варто зазначити, що управління ризиками ЗЕД підприємств передбачає систематичний та безперервний процес ідентифікації, оцінювання, аналізування, мінімізації, контролювання та моніторингу потенційних загроз та можливостей, що виникають в реалізації зовнішньоекономічних зв'язків, з метою досягнення стратегічних цілей підприємства.

На виникнення ризиків ЗЕД впливає чимала кількість різноманітних чинників, які безпосередньо пов'язано зі специфікою діяльності підприємств, зокрема в умовах євроінтеграції. З метою узагальнення причин виникнення ризиків виділяють такі класифікаційні ознаки чинників ризику [1; 4; 9; 11]:

1. За масштабом впливу виділяють мегаризики (ризики тривалої дії на наднаціональному рівні, реалізація яких впливає одночасно на декілька країн), макроризики (ри-

зики на рівні однієї країни, спричинені політичними умовами, інфляцією, збільшенням державного боргу, рухом капіталу, зниженням темпів економічного зростання), мезоризики (галузеві ризики), мікроризики (ризики підприємства під впливом суб'єктивних та об'єктивних чинників, зумовлених неплатоспроможністю та погіршенням фінансового стану контрагента, нестабільністю курсу валюти ціни і валюти платежу, зниженням ступеня довіри до партнера).

2. За можливістю ідентифікації та управління ризиками чинники поділяють на контрольовані та неконтрольовані. Контрольованими вважаються чинники, які можна визначити на основі якісного діагностування і за результатами якого прийняти рішення з їх усунення чи управління ними. Неконтрольовані чинники можуть бути як невизначені (характеризуються високим ступенем непередбачуваності та можуть мати значний вплив на діяльність підприємства), так і випадкові (виникають несподівано, мають низьку передбачуваність, створюють особливі виклики для управління ризиками, оскільки вони вимагають від підприємств гнучкості та адаптивності, готовності до надзвичайних ситуацій, диверсифікації діяльності, страхування).

3. За характером походження чинники поділяють на внутрішні та зовнішні. До внутрішніх чинників можна віднести стратегію підприємства, ресурсне забезпечення, застосування інноваційних технологій, кваліфікацію персоналу для роботи на європейських ринках. Водночас внутрішні чинники можуть бути як об'єктивними (незалежні від підприємства обставини, які можуть негативно вплинути на його діяльність на ринках ЄС), так і суб'єктивними (виникають через внутрішні рішення підприємства та пов'язані з людським фактором). Зовнішні чинники залежать від умов зовнішнього середовища, що передбачає певну адаптацію до мінливих умов ринку. Зі свого боку, зовнішні чинники поділяють на чинники прямої та опосередкованої дії. Чинниками прямої дії є: законодавча та нормативно-правова база, бюджетна та податкова політика, економічні зв'язки з контрагентами тощо. Опосередкованими вважаються чинники, що не мають прямого впливу на ЗЕД, але можуть опосередковано впливати на неї, створюючи ризики.

4. За джерелами виникнення ризиків виокремлюють економічні чинники (інфляція, дефолт, диверсифікування ринків збуту, жорстка конкуренція на ринку ЄС), фінансові (валютні коливання, кредитні ставки, неплатоспроможність); соціально-культурні (відмінності в соціальних нормах, культурних цінностях, споживчих перевагах); екологічні (застарілі технології, які не відповідають екологічним стандартам ЄС, забруднення довкілля, неефективна система переробки та утилізації відходів, промислові викиди, військові дії, які призвели до руйнування екосистеми); науково-технічні (невідповідність продукції технічним регламентам ЄС, недостатнє фінансування науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт, недостатній розвиток інноваційних кластерів, технопарків та інших інноваційних центрів, еміграція висококваліфікованих науковців та інженерів до країн ЄС) та політичні (пов'язані з політичною нестабільністю, зміною законодавства, торговими війнами, санкціями та іншими політичними подіями, які можуть вплинути на ЗЕД).

Управління ризиками ЗЕД є невід'ємним складником

функціональної структури підприємства. У зв'язку з цим виникає необхідність систематизувати ключові елементи управління ризиками ЗЕД підприємств в умовах євроінтеграції (табл. 1).

За результатами проведеного дослідження доцільно сформувані чітку послідовність етапів процесу управління ризиками ЗЕД підприємств в умовах євроінтеграції, яка передбачає генерування максимально повної та достовірної інформації про ризики, що загрожують підприємству та можливі наслідки їх впливу, а також розроблення коригувальних заходів з мінімізування та оптимізування наявних ризиків. Рекомендовану технологію управління ризиками ЗЕД підприємств в умовах євроінтеграції відображено на рис. 1.

Таблиця 1 – Ключові елементи системи управління ризиками ЗЕД підприємств в умовах євроінтеграції (сформовано авторами за даними [1; 2; 5-7])

Елементи системи управління	Сутнісна характеристика
Мета управління	Забезпечення стійкості та адаптивності ЗЕД підприємства до мінливих умов європейського ринку з метою мінімізації потенційних втрат і максимізації можливостей.
Предмет управління	Процес формування механізму взаємодії між елементами системи з метою ефективного управління ризиками ЗЕД підприємств.
Об'єкти управління	Підприємство загалом або конкретні види економічної діяльності (фінансова, маркетингова, логістична, інноваційна, кадрова, інвестиційна, зовнішньоекономічна, інформаційна), спрямовано на розвиток зовнішньоекономічних зв'язків в умовах євроінтеграції.
Суб'єкти управління	Команда людей (працівники підприємства, контрагенти, постачальники, споживачі, клієнти та інші зацікавлені сторони), які здійснюють цілеспрямоване управління ризиками, з метою розроблення попереджувальних заходів з подолання їх впливу на ефективність ЗЕД підприємств.
Функції управління	Планування ризиків, організування діяльності спрямованої на уникнення та подолання ризиків, мотивування щодо запобігання ризиків, контролювання та регулювання ризиків.
Інформаційне забезпечення управління	Джерела інформації: звітність підприємства, статистичні дані зі здійснення ЗЕД, реалізації зовнішньоекономічних контрактів, база даних про ризики тощо. Новітні інформаційні технології: аналітика великих даних (Big Data Analytics), штучний інтелект (artificial intelligence), блокчейн (block-chain) тощо.
Чинники ризику	Економічні, фінансові, соціально-культурні, екологічні, науково-технічні, політичні тощо.
Принципи управління	Систематичність, інтегрованість, комплексність, конструктивність, ефективність, динамічність, структурованість, превентивність, узгодженість, інформативність, багатоваріантність.
Методи та інструменти управління	Методи: метод мозкового штурму, морфологічний аналіз, метод Дельфи, статистичні методи, метод чутливості, метод сценаріїв, метод імітаційного моделювання Монте Карло. Інструменти: матриця RIO-RIT-REO-RET, страхування, лімітування, локалізація, хеджування, диверсифікація, самострахування, перестрахування розподіл ризику.
Індикатори ризику	Система ключових показників (показники темпів росту та приросту експорту/імпорту, показники ефективності, рентабельності, структури експорту / імпорту, ринкові показники), які дають змогу визначити та оцінити рівень ризику ЗЕД підприємств в умовах євроінтеграції.

Ефективне управління ризиками ЗЕД підприємств в умовах євроінтеграції передбачає застосування сучасних інформаційних технологій для збору та аналізу даних, моделювання сценаріїв та прийняття обґрунтованих управлінських рішень.

ВИСНОВКИ

В сучасних умовах здатність ефективно управляти ризиками зовнішньоекономічної діяльності стає не просто важливою конкурентною перевагою, а неодмінною умовою функціонування підприємства в умовах євроінтеграції. Формування системи управління ризиками є ключовим фактором успішної інтеграції українських підприємств у європейський економічний простір. Розроблення та імплементація технології управління ризиками зовнішньоекономічної діяльності підприємств в умовах євроінтеграції, що ґрунтується на застосуванні прогресивних інструментів ідентифікації, оцінювання та оптимізації ризиків, має стати стратегічним пріоритетом для кожного підприємства, яка прагне досягти успіху на глобальних європейських ринках.

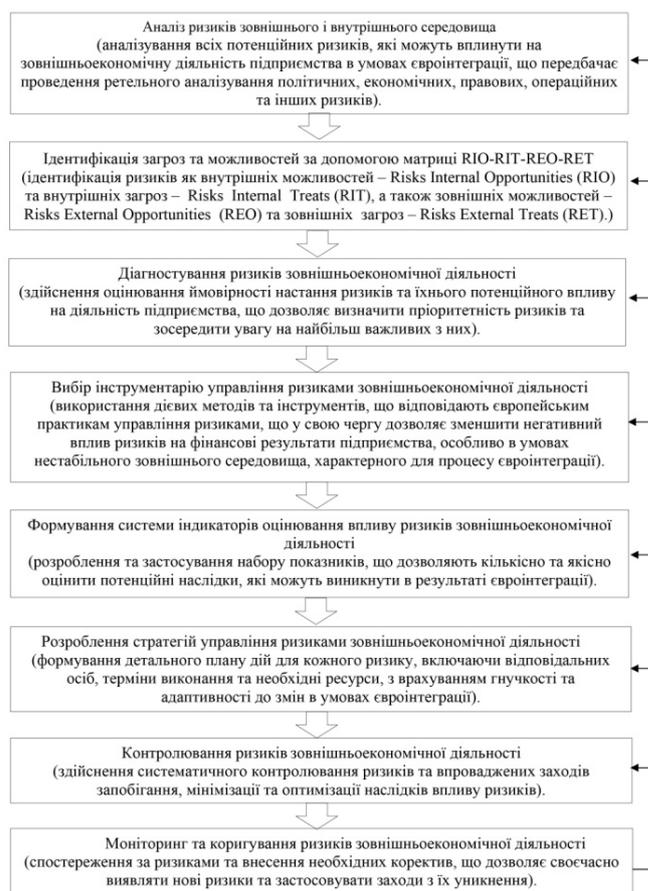

Рис. 1. Технологія управління ризиками ЗЕД підприємств в умовах євроінтеграції (побудовано авторами за даними [1; 3; 7-9])

Список використаних джерел

1. Башинська І.О., Полешук А.А., Мотова А.В.. Удосконалення системи управління ризиками на підприємстві. *Причорноморські економічні студії: науковий журнал*. 2017. Вип. 17. С. 91-94.
2. Грабіна К.В., Шендрюк В.В. Метод управління ризиками IT-проектів з врахуванням загроз та можливостей. *Управління розвитком складних систем*. 2023. № 55. С. 18-28. URL: [dx.doi.org/10.32347/2412-9933.2023.55.18-28](https://doi.org/10.32347/2412-9933.2023.55.18-28)
3. Григор'єва М. І., Кобржицький В. В. Удосконалення системи управління ризиками зовнішньоекономічної діяльності підприємств в Україні. *Інвестиції: практика та досвід*. 2015. № 1. С. 25–29.
4. Двудліт З.П., Завербний А.С., Передало Х.С., Наумчук С.І. Ризики зовнішньоекономічної діяльності: особливості та методи управління ними. *Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку*. 2019. Вип. 1. № 2. С. 1-9.
5. Дергачова В.В., Рудніцька Ю.В. Управління ризиками зовнішньоекономічної діяльності в умовах пандемії COVID-19. *Економіка та держава*. 2020. № 12. С. 15–20.
6. Захарова Н.Ю. Управління ризиками на підприємстві: сутність, підходи та методи. *Бізнес Інформ*. 2023. № 1. С. 203–209.
7. Проскура В.Ф., Білак Р.Г. Методологічні підходи до управління ризиками. *Економіка та суспільство*. 2017. № 9. С. 599–607.
8. Томашков С.Б., Огерчук Ю.В. Оцінювання впливу ризиків зовнішньоекономічної діяльності. *Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку*. 2023. Вип. 5. № 2. С. 142–151.
9. Савків У.С., Сидор Г.В., Тимків А.О. Управління ризиками зовнішньоекономічної діяльності підприємств в умовах війни. *Науковий вісник Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу. Серія: Економіка та управління в нафтовій і газовій промисловості*. 2022. № 2. С. 79–88.
10. Свідерська А. Поняття та класифікація ризиків у зовнішньоекономічній діяльності підприємства. *Галицький економічний вісник*. 2014. № 3. С. 113–121.
11. Цопа В.А. Ідентифікація і класифікація ризиків. *Онлайн-консультант фахівця з якості*. 2023. URL: <https://qualityexpert.com.ua/interviews/657215-identyfikatsiya-i-klassifikatsiya-ryzykiv>

References

1. Bashynska I.O., Poleshchuk A.A., Motova A.V. Improving the risk management system at the enterprise. *Black Sea Economic Studies: scientific journal*. 2017. Vol. 17. pp. 91–94. (in Ukrainian).
2. Hrabina K.V., Shendryk V.V. Method of the risk management of it projects taking into account threats and opportunities. *Management of Development of Complex Systems*. 2023. No 55. pp. 18–28. URL: [dx.doi.org/10.32347/2412-9933.2023.55.18-28](https://doi.org/10.32347/2412-9933.2023.55.18-28). (in Ukrainian).
3. Hryhorieva M.I., Kobrzytskyi V.V. Improving the risk management system of foreign economic activity of enterprises in Ukraine. *Investments: practice and experience*. 2015. No. 1. pp. 25–29. (in Ukrainian).
4. Dvulit Z.P., Zaverbnyi A.S., Peredalo Kh.S., Naumchuk S.I. Risks of foreign economic activity: features and methods of managing them. *Management and entrepreneurship in Ukraine: stages of formation and problems of development*. 2019. Vol. 1. No. 2. pp. 1-9. (in Ukrainian).

5. Derhachova V.V., Rudnitska Yu.V. Managing risks of foreign economic activity in the context of the COVID-19 pandemic. *Economy and State*. 2020. No. 12. pp. 15–20. (in Ukrainian).
6. Zakharova N.Yu. Risk management at the enterprise: essence, approaches and methods. *Business Inform*. 2023. No. 1. pp. 203–209. (in Ukrainian).
7. Proskura V.F., Bilak R.H. Methodological approaches to risk management. *Economy and society*. 2017. No. 9. pp. 599–607. (in Ukrainian).
8. Tomashkov S.B., Oherchuk Yu.V. Assessment of the impact of risks of foreign economic activity. *Management and entrepreneurship in Ukraine: stages of formation and development problems*. 2023. Issue 5. No. 2. pp. 142–151 (in Ukrainian).
9. Savkiv U.S., Sydor H.V., Tymkiv A.O. Risk management of foreign economic activity of enterprises in wartime. *Scientific Bulletin of the Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas. Series: Economics and management in the oil and gas industry*. 2022. No. 2. pp. 79–88. (in Ukrainian).
10. Sviderska A. The concept and classification of risks in the foreign economic activity of the enterprise. *Galician Economic Bulletin*. 2014. No. 3. pp. 113–121. (in Ukrainian).
11. Tsopa V.A. Identification and classification of risks. *Online consultant for a quality specialist*. 2023. URL: <https://qualityexpert.com.ua/interviews/657215-identyfikatsiya-i-klasifikatsiya-ryzykiv> (in Ukrainian).

Olha MELNYK

Doctor of Economics, Professor, Head of department, Lviv Polytechnic National University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8819-1910>

e-mail: olga.g.melnyk@lpnu.ua

Dmytro-Illia YAKYMETS

assistant, Lviv Polytechnic National University

ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-0966-5462>

e-mail: dmytro-illia.i.yakymets@lpnu.ua

FEATURES OF RISK MANAGEMENT OF FOREIGN ECONOMIC ACTIVITIES OF ENTERPRISES IN THE CONDITIONS OF EUROPEAN INTEGRATION

Introduction. In the contemporary business environment, it is imperative to identify and examine the factors that influence the effectiveness of foreign economic activity risk management in the context of European integration. The formation of factors and the allocation of peculiarities in risk management of foreign economic activity in the context enable enterprises to carry out qualitative identification of risks and their thorough assessment, develop effective risk management strategies, minimize potential losses and maximize benefits from European integration.

The purpose of the paper is to identify key factors and study the features of risk management of foreign economic activity of enterprises in the context of European integration.

Results. In undertaking foreign economic activity, the majority of enterprises encounter a certain degree of uncertainty, which is frequently accompanied by a variety of risks. This is especially pertinent in the context of European integration. It is important to acknowledge that risks do not merely represent potential threats; they can also serve as catalysts for enterprise development. The advent of risks in foreign economic activity is influenced by a multitude of factors that are directly related to the specifics of the activities of enterprises, in particular in the context of European integration. A clear sequence of stages of the process of managing risks of foreign economic activity of enterprises in the context of European integration has been formed, which provides for the generation of the most complete and reliable information about the risks that threaten the enterprise and the possible consequences of their impact, as well as the development of corrective measures to optimize and minimize existing risks.

Conclusion. The formation of a risk management system is a key factor in the successful integration of Ukrainian enterprises into the European economic space. The development and implementation of technology for managing the risks of foreign economic activity of enterprises in the context of European integration, based on the use of progressive tools for identifying, assessing and optimizing risks, should become a strategic priority for every enterprise that seeks to achieve success in global European markets.

Keywords: risk, factor, foreign economic activity, European integration, system, technology

Емір Бекирович **АБДУЛЛАЄВ**

аспірант, Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України

ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-2561-0783>

ПРОТИДІЯ ВОЄННИМ ЗЛОЧИНАМ ЗГІДНО З ЖЕНЕВСЬКОЮ КОНВЕНЦІЄЮ ПРО ЗАХИСТ ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ ПІД ЧАС ВІЙНИ ТА ДОДАТКОВИМИ ПРОТОКОЛАМИ ДО НЕЇ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ

Статтю присвячено актуальним питанням протидії воєнним злочинам у контексті положень Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни та додаткових протоколів до неї. Практиологічною детермінантою дослідження є потреба забезпечення протидії воєнним злочинам у розумінні конвенційних норм, яка постала внаслідок збройної агресії росії проти України. Проаналізовано конвенційні норми, норми особливої частини Кримінального кодексу України, практику Конституційного Суду України.

Ключові слова: воєнні злочини, Женевська конвенція, фундаментальні права людини, миробудівництво

ВСТУП

Ефективність захисту прав жертв російської воєнної агресії в Україні потребує активного застосування положень Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 р. та модернізації українського національного законодавства на її основі. Це має зумовити підвищення ефективності норм особливої частини Кримінального кодексу України (ККУ). Однак є практична потреба вдосконалення положень та механізмів самої Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни на основі концепції миробудівництва та формування реальних механізмів забезпечення виконання конвенційних норм. Це постає підґрунтям для проведення спеціального наукового дослідження.

РЕЗУЛЬТАТИ

Збройна агресія росії проти України супроводжується вчиненням збройними формуваннями, що підконтрольні росії, безпрецедентно великої кількості воєнних злочинів, грубим порушенням норм Женевських конвенцій та Додаткових протоколів до них, а також геноциду українського народу та інших корінних народів України. Все це зумовлює нові виклики перед правовою системою України та робить актуальними формування спеціальних правозастосовних підходів у сфері воєнних злочинів та ставить питання із внесення змін до ККУ.

Нині правоохоронними органами України розслідується понад 100 тис. кримінальних правопорушень, передбачених розділом XX ККУ «Кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку» розпочатих із моменту повномасштабного вторгнення.

Відповідно до ч. 1 ст. 8 Конституції України в Україні визнається і діє принцип верховенства права. Складником верховенства права є принцип правової визначеності, основу якого утворює ідея передбачуваності очікування суб'єктом відносин визначених правових наслідків (правового результату) своєї поведінки, яка відповідає наявним у суспільстві нормативним приписам [1].

Конституційний Суд України (КСУ) у своїх рішеннях

неодноразово наголошував на тому, що принцип правової визначеності вимагає ясності й однозначності правової норми й забезпечення того, щоб ситуації та правовідносини залишалися передбачуваними (правові позиції КСУ в рішеннях від 22.09.2005 № 5-рп/2005 [2], від 29.06.2010 № 17-рп/2010 [3], від 22.12.2010 № 23-рп/2010 [4], від 11.10.2011 № 10-рп/2011) [5]. Такий підхід узгоджується також із практикою Європейського суду з прав людини.

Римський статут Міжнародного кримінального суду носить регіональний характер (обмежує свою дію до держав, які його ратифікували) і не поширюється на решту країн світу, де може бути вчинено такі злочини. Ті ж країни, які запроваджують універсальну юрисдикцію стосовно міжнародних злочинів, встановлюють певні підстави її застосування («прив'язки» до держави).

Міжнародне право передбачає не лише особисту відповідальність за воєнні злочини і злочини проти людства, але й відповідальність командирів. Ст. 86 Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 р. стверджує, що командир несе відповідальність за порушення конвенцій, вчинених своїми підлеглими у тому разі, якщо він знав про можливість здійснення ними злочинів, але не вжив відповідних заходів для відвернення або перепинення цих порушень [6].

Водночас Україна як учасниця Конвенції про незастосування строків давності до воєнних злочинів і злочинів проти людства 1968 р. [7], Женевських конвенцій 1949 р. та інших міжнародних угод прийняла на себе міжнародні зобов'язання із забезпечення розслідування та притягнення до відповідальності осіб, винних у порушенні міжнародного гуманітарного права, а також із незастосування строків давності до воєнних злочинів і злочинів проти людства.

Підтримуючи необхідність вдосконалення норм чинного законодавства, зокрема Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України стосовно розслідування та засудження за вчинення злочинів проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, доцільно висловити такі пропозиції та зауваження.

Нині з урахуванням подій, які відбуваються у світі, зокрема наявними з гібридними збройними конфліктами, актуальним залишається питання імплементації норм міжнародного гуманітарного права у вітчизняне законодавство та розглянути можливість запровадження принципу «універсальної юрисдикції» та поширення чинності ККУ на іноземних громадян та осіб без громадянства, які постійно не проживають на території України, за діяння, вчинені за межами України, незалежно від того чи вчинено такий злочин проти прав і свобод громадян України або інтересів України.

Зокрема, необхідністю є доповнення ст. 8 ККУ [8] новою частиною, якою може бути притягнуто до кримінальної відповідальності іноземців або осіб без громадянства, які беруть участь в міжнародних конфліктах інших держав, та покладено в обов'язок правоохоронних органів України виявляти осіб, які вчинили злочинні дії на території інших держав, об'єктом злочинних дій яких не є права і свободи громадян України або інтереси України, а також розслідувати та направляти до суду кримінальні провадження стосовно таких осіб, якщо вони не можуть бути видані іноземній державі або міжнародній судовій установі для притягнення до кримінальної відповідальності.

Вбачається обґрунтованим, що наявність такої норми є необхідною для виконання обов'язку переслідувати всіх воєнних злочинців без огляду на їх громадянство згідно з положеннями Женевських конвенцій про захист жертв війни 1949 р. Крім того, доповнення кримінального закону такою нормою дасть змогу кримінальному законодавству України безпосередньо відповідати стандартам, визначеним міжнародним правом. Закріплення в національному кримінальному законодавстві принципів універсальної юрисдикції дасть змогу дотримуватися цих норм та забезпечить невідворотність покарання за воєнні злочини.

Також треба зазначити, що широкомасштабне вторгнення збройних сил російської федерації на територію України та введення правового режиму воєнного стану суттєво вплинули на роботу всіх органів нашої держави.

Тривалі активні бойові дії, тимчасова окупація частини території, значне зростання кількості воєнних та військових злочинів, вимушений виїзд тимчасово переміщених осіб, зокрема за кордон, щоденні обстріли, навмисне знищення та пошкодження цивільної інфраструктури негативно позначаються на дотриманні прав гарантованих Женевською конвенцією про захист цивільного населення під час війни та Додатковими протоколами до неї, що зі свого боку також вказує про необхідність перегляду міжнародних договорів, які врегульовують поведінку сторін під час можливого у майбутньому військового конфлікту або війни та необхідність запровадження нових, дієвих заходів зі стримування країн агресорів.

Крім вдосконалення ККУ на основі врахування по-

ложень Женевських конвенцій та інших актів міжнародно права з позиції охоронної функції права та захисту основоположних прав людини набуває реального значення питання вдосконалення самої Женевської конвенції з метою миробудівництва та підвищення реальної ефективності міжнародного механізму захисту прав людини. Слід погодитися з концептом миробудівництва запропонованим Н.М. Оніщенко [9-11] та запропонувати деякі практичні підходи до реалізації концепту миробудівництва через реформування міжнародного права. Так, для реалізації концепту миробудівництва є практичною потребою у створенні певних механізмів (засобів та способів) виходу з сучасної кризи ефективності міжнародного права. Концепт миробудівництва закладає людиноцентристські вектори для виходу з відповідної кризи. Це дає можливість нам запропонувати такі основні або базові підходи до вдосконалення норм Женевської конвенції щодо захисту цивільного населення в умовах війни:

1. Запровадження спеціальних контрольних механізмів за дотриманням конвенційних норм державами через формування спеціальної структури ООН.
2. Надання права нейтральним у певному воєнному конфлікті державам права створювати спеціальні моніторингові місії, спрямовані на забезпечення дотримання конвенційних норм.
3. Формування спеціальних обмежувальних заходів до держав порушників конвенційних норм та механізмів.
4. Передбачити можливість запровадження країнами-учасницями конвенції застосування економічних обмежень до держави порушника конвенційних механізмів.

ВИСНОВКИ

Отже, впровадження таких механізмів може у подальшому запобігти мільйонним жертвам з боку цивільного населення.

Але треба також враховувати, що встановлення наднаціональної юрисдикції в цьому питанні може суперечити міжнародному публічному праву, оскільки така наднаціональність має бути врегульованою в межах міжнародних угод. Україна є єдиною країною у світі, яка в добровільному порядку відмовилася від ядерного потенціалу та скріпила це підписом Будапештського меморандуму про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї. З огляду на викладене необхідно на міжнародному рівні ініціювати питання зі встановлення нових правил дії міжнародного права та недопущення у подальшому повторень нехтування міжнародним правом країнами, зокрема, які гарантували незалежність, суверенітет та утримання від економічного тиску.

Концепт миробудівництва сьогодні є єдиним шляхом виходу з кризи міжнародного права і формування ефективної протидії воєнним злочинам на міжнародному і національному рівнях.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28.06.1996 №254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30 ст. 141.
2. Конституційний Суд України рішеннях від 22.09.2005 № 5-рп/2005 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-05#Text>
3. Конституційний Суд України рішеннях від 29.06.2010 № 17-рп/2010 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v017p710-10#Text>
4. Конституційний Суд України рішеннях від 22.12.2010 № 23-рп/2010 URL:

